

การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

THE MANAGEMENT OF RELIGIOUS SITES AS THE
TOURIST ATTRACTIONS IN LOEI PROVINCE

พระราชปรีชามานูณี (รังสฤษฎ์ สุ่มนชาโต)

ดุขฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

พระราชปรีชาเมธี (รังสฤษฎ์ สุ่มนชาโต)

ดุขฎฐินพนนนี้เป้นส่วนหนึ่ของการศึษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎฐินบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป้นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Management of Religious Sites as the Tourist Attractions in Loei Province

Phrarach Preechamunee (Rangsarit Sumanajāto)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับคุณิพนธ์เรื่อง
“การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตาม
หลักสูตรพุทธศาสตรคุณิพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมปর্ণ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบคุณิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ศ. ดร.ประยงค์ แสนบุราณ)

กรรมการ

(ผศ. ดร.หอมหวล บัวระภา)

กรรมการ

(ผศ. ดร.ประพันธ์ สุข)

กรรมการ

(พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.)

กรรมการ

(พระมหามิตร ฐิตปญโญ, รศ. ดร.)

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหามิตร ฐิตปญโญ, รศ. ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระราชปรีชาเมธี)

- ชื่อคุณนิพนธ์** : การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย
- ผู้วิจัย** : พระราชปริชามณี (รังสฤษฎ์ สมนชาโต)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพระพุทธศาสนา
- คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์**
- : พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร., ป.ธ. ๖, พธ.บ. (ภาษาไทย),
M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies),
Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
 - : พระมหามิตร ฐิตปัญโญ, รศ. ดร., ป.ธ. ๔, พธ.บ. (รัฐศาสตร์),
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Buddhist Studies)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์ อยู่ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาพัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย (๒) เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย (๓) เพื่อศึกษาการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย มีวิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method Research) โดยได้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) ที่ใช้สำหรับพระภิกษุสงฆ์ เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมประจำอำเภอและเจ้าหน้าที่เทศบาลประจำตำบล และแบบสนทนากลุ่ม (Inter View Guideline) ที่ใช้สำหรับผู้นำชุมชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

ผลการวิจัยพบว่า

พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย พบว่า พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย ในยุคนี้ มีการส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม คุณค่าที่มีอยู่ในงานสถาปัตยกรรม เป็นคติความเชื่อของคนในชุมชน พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย จึงเป็นการพัฒนาการจากค่านิยม ความเชื่อเป็นแนวทางแห่งปฏิบัติในสิ่งที่เหมาะสม หรืออยู่ในกฎกติกาของสังคม การสร้างแนวทางการเรียนรู้้นั้นมักจะสร้างผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น

แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย พบว่า พุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย มีความโดดเด่นหลายด้าน เช่น ด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรมและด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นพุทธศาสนสถานที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวชมเป็นจำนวนมากในแต่ละปี

การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย พบว่า การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำเป็นต้องมีกลไกและมีระบบบริหารที่มีความสอดคล้องกับความต้องการและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว มีเว็บไซต์ แผ่นพับ ออนไลน์ เฟซบุ๊ก และการสร้างกิจกรรมใหม่ๆ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจกับนักท่องเที่ยวในสถานที่นั้นๆ จึงต้องมีการจัดเตรียมพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี

Dissertation Title : The Management of Religious Sites as the Tourist Attractions in Loei Province

Researcher : Phrarach Preechamunee (Rangsarit Sumanajāto)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

- : Phrakhru Sudhikhambhirayan, Asst. Prof. Dr., Pali VI, B.A. (Thai), M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
- : Phramaha Mit Thitapanyo, Assoc. Prof. Dr., Pali IV, B.A. (Political Science), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : May 24, 2019

Abstract

The aims of this research were : 1) to study the development of the Buddhist sites in Loei province ; 2) to study the Buddhist tourist attractions sites in Loei province ; 3) to study the management of the Buddhist sites as the tourist attractions in Loei province. This study employed the qualitative method research by collecting the data from 25 key informants. The tools used in this study was the in-depth interviews used to ask the monks, district culture officers and municipality officers of the sub-districts, the group dynamic was used to collect the data from the community leaders and relevant persons.

The research results were as follows :

For the development of religious places in Loei province at this time, there is promotion of learning in painting, sculpture and architecture, values in architecture which is the belief of the people in the community. The development of the religious sites in Loei province therefore is a development from values and belief as the way to right practice or to be in the rules of society that creates a learning approach through local wisdom.

The Buddhist sites that are tourist attractions in Loei province have many outstanding aspects in terms of Buddhist painting, sculpture and architecture that makes a large number of tourists come to visit each year.

For the religious site management as a tourist attraction, there is a need for having a mechanism and a management system that is consistent with the needs and safety of travelers. There is a website, an online brochure, Facebook and creation of new activities to create the incentives to tourists in the sites. Therefore, creating religious sites to be a tourist attraction will create income for the community.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขฉุฉนัพนธัณบับนี้ สำเร้งล่งได้ดว้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณพระครูสุธีคัมภีรญาณ ผศ. ดร. ประธานคณะกรรมการสอบป้องกันดุขฉุฉนัพนธัณ และขอขอบพระคุณพระมหารมิตร ฐิตปญญโร รศ. ดร. อาจารย์ที่ปรึกรัษาร่วม ที่คอยเสนอแนะแก้ไข งานวิจัยที่บกพร่องเป็นอย่างสูงที่กรุณาให้คำปรึกรัษาคอยช่วยเหลือ เมตตาดูปลัณภัในหลายๆด้านเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณคณาจารย์ในคณะพระพุทธศาสนาทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิประสาทความรู้แก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบใจเพื่อนนิสิตคณะพระพุทธศาสนาทุกท่าน ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลในการทำวิจัย ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำและสนับสนุนด้วยดี และขอขอบใจเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และเจ้าหน้าที่ทุกคน ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยฉบับนี้เป็นอย่างยิ่ง

คุณงามความดี หรือคุณประโยชน์ และสาระสำคัญในความรู้ที่ได้จากดุขฉุฉนัพนธัณบับนี้ ขอโน้มมอบถวายคุณงามความดีเป็นพุทธานุชา ธรรมบูชาและสังฆบูชา และขอน้อมบูชาแก่ครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ และเพื่อนสหธรรมิก พร้อมทั้งผู้มีพระคุณทุกท่านที่คอยให้ความเมตตาดูปลัณภัดูแลผู้วิจัยมาโดยตลอด

พระราชปริชามูณี

...../...../๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๔
๑.๓ คำถามการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย	๕
๑.๖ ระยะเวลาในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนสถาน	๗
๒.๑.๑ ความเป็นมาของพุทธศาสนสถาน	๗
๒.๑.๒ ความหมายของพุทธศาสนสถาน	๑๐
๒.๑.๓ ความสำคัญของพุทธศาสนสถาน	๑๑
๒.๑.๔ ประโยชน์ของพุทธศาสนสถาน	๑๓
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ	๑๕
๒.๒.๑ ความหมายการจัดการ	๑๕
๒.๒.๒ กระบวนการจัดการ	๑๗
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว	๒๑
๒.๓.๑ ความสำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยว	๒๒
๒.๓.๒ ประเภทการท่องเที่ยว	๒๔
๒.๓.๓ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ	๒๙
๒.๓.๔ การส่งเสริมการท่องเที่ยว	๓๑
๒.๓.๕ ผลกระทบจากการท่องเที่ยว	๓๔
๒.๔ ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว	๓๘
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา	๓๙

๒.๕.๑ ความหมายของการพัฒนา	๔๐
๒.๕.๒ กระบวนการในการพัฒนา	๔๑
๒.๕.๓ ประโยชน์ของการพัฒนา	๔๓
๒.๕.๔ แนวทางการพัฒนาพุทธศาสนสถาน	๔๔
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๙
๒.๗ ประวัติจังหวัดเลย	๕๒
๒.๘ สภาพปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย	๕๕
๒.๘.๑ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ	๕๕
๒.๘.๒ ปัญหาด้านสังคม	๕๖
๒.๘.๓ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม	๕๗
๒.๘.๔ ปัญหาด้านวัฒนธรรม	๕๘
๒.๙ บริบทของพุทธศาสนสถานที่สำคัญทั้ง ๓ วัดในจังหวัดเลย	๖๐
๒.๙.๑ วัดศรีคุณเมือง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย	๖๐
๒.๙.๒ ประติมากรรมของวัดศรีคุณเมือง	๖๑
๒.๙.๓ พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย	๖๑
๒.๙.๔ สถาปัตยกรรมของพระธาตุศรีสองรัก	๖๒
๒.๙.๕ วัดเนรมิตวิปัสสนา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย	๖๓
๒.๙.๖ จิตรกรรมของวัดเนรมิตวิปัสสนา	๖๔
๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๖๕
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๖๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๖๖
๓.๒ กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๖๗
๓.๓ พื้นที่ในการวิจัย	๖๗
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๖๗
๓.๕ การสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย	๖๘
๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๙
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย	๗๐
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๗๒
๔.๑ บริบทชุมชนในการทำการวิจัย	๗๒
๔.๑.๑ บริบทของอำเภอด่านซ้าย	๗๒
๔.๑.๒ บริบทของอำเภอเชียงคาน	๗๔
๔.๒ พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย	๗๕
๔.๓ แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย	๑๐๗
๔.๔ การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย	๑๑๙
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๔๙

บทที่ ๕ อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๖๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๐
๕.๒ อภิปรายผล	๑๖๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๖๕
บรรณานุกรม	๑๖๗
ภาคผนวก	๑๗๒
ประวัติผู้วิจัย	๒๒๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเป็นมาของพุทธศาสนสถานมีความเป็นมาอย่างยาวนาน ในครั้งสมัยพุทธกาลมีหลักฐานอธิบายเนื้อความไว้ว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พระอุทายีที่อาศัยอยู่ในป่า แต่วิหารของท่านสวยงาม น่าดู น่าชม ห้อยกลางมีระเบียบรอบด้าน จัดเตี้ยง ตั้ง ฟูก หมอนไว้เรียบร้อย ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้พร้อม บริเวณวิหารเตียนสะอาด ชาวบ้านจำนวนมากพากันมาชม วิหารของท่าน พราหมณ์คนหนึ่งกับภรรยาเข้าไปหาท่านพระอุทายีถึงที่อยู่กราบเรียนว่า พวกข้าพเจ้าอยากชมวิหารของพระคุณเจ้า ท่านพระอุทายีตอบว่า "พราหมณ์ ถ้าเช่นนั้นเชิญชมเถิด" แล้วถือลูกกุญแจไขลิ้มผลึกบานประตูเข้าไปยังวิหาร พราหมณ์เดินตามหลังท่านพระอุทายีเข้าไป" ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า พุทธสถานจึงเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ จึงเป็นแหล่งสนใจและเป็นทัศนูปกรณ์ในการสอนธรรมะได้อย่างยอดเยี่ยม การจัดการเพื่ออนุรักษ์ไว้ นั้น จึงมีคุณค่าทางการดำรงพระพุทธศาสนาไว้และยังเป็นแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถทำให้เศรษฐกิจโดยรวมของชาติดีขึ้นได้อีกทางหนึ่งอีกด้วย

พุทธศาสนสถานจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า เพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม มีทรัพยากรทางกายภาพ ทรัพยากรทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพียงแต่ว่าเราจะวางแผนในการจัดการได้อย่างไร ซึ่งบทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้หลายด้าน เช่น ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านการนำรายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด บำรุงระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัดและประเทศโดยรวม ในขณะเดียวกัน ศาสนาสถานยังเป็นแหล่งที่สามารถให้ความรู้ความคิดที่กว้างขวางขึ้นได้ ให้ความสงบรวมเย้นกับผู้มาเยือน ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจพุทธศาสนาได้ดีขึ้น วัฒนธรรมของชุมชนของสังคมไม่ว่าที่ใดในโลกไม่มีอะไรเป็นหลักเท่ากับศาสนา ศาสนาเป็นรากเหง้าของการตั้งชุมชนและสังคม

วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวไทย เพราะเป็นแหล่งที่รวบรวมงานศิลปวิทยาการและความรู้หลายสาขา ซึ่งเป็นแหล่งรวมทางศิลปกรรมที่ทรงคุณค่า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจิตรกรรมฝาผนัง งานศิลปกรรมต่างๆเหล่านี้ นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า และเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ในปัจจุบันนี้วัดจะมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม เพราะสามารถจัดการเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทพุทธศาสนสถานได้ เพราะภายในวัดจะประกอบไปด้วย ศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมและความเจริญของชาติ ซึ่งเป็นแหล่งรวม ที่สามารถศึกษาเพื่อย้อนกลับได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน นอกจากนี้ วัด

ยังเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงามและมีความสงบสันโดษตามหลักพระพุทธศาสนา^๒

การจัดการด้านแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและมรดกวัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องที่มีหลักประสมประสานกันหลายรูปแบบ รวมทั้งการบริหารทางธุรกิจ การจัดการรักษาพุทธศาสนสถาน ซึ่งเป็นมรดก การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อุสาหกรรมการด้านขนส่ง โบราณคดี พิพิธภัณฑ์ ศิลปะที่มองเห็นสัมผัสได้และผลผลิตต่างๆทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี การท่องเที่ยวในพุทธศาสนสถานนั้น ถ้าเราขาดการจัดการ ที่ดี ย่อมจะเกิดผลเสียมากกว่าผลดี เพราะการท่องเที่ยวนั้นจะมีกลุ่มมวลชน ไม่ว่าจะเป็นคนในประเทศและต่างประเทศ เข้ามาอยู่รวมกัน ปัญหาต่างๆย่อมเกิดขึ้น เช่น ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เหล่านี้ ถ้ามีระบบการจัดการที่ดี ย่อมจะเกิดผลดีต่อพุทธศาสนสถาน

ผลกระทบต่อพุทธศาสนสถาน มีสาเหตุจากการทำการท่องเที่ยว โดยชุมชนซึ่งทุกอย่างที่ได้ดำเนินการไป ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจโดยรอบ ผลกระทบด้านบวก ก็จะส่งผลให้ชุมชนมีจิตสำนึก เกิดการพัฒนาตนเอง พึ่งพาตนเอง คิดเป็นและทำเป็น มีความพยายามในการเรียนรู้พัฒนา เกิดรายได้เพิ่มขึ้น มีการรวมตัวกัน สร้างความเข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาตามความคาดหวังและความพยายามที่จะดำเนินการ เพื่อให้เป็นตามหลักการในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่การส่งเสริมและอนุรักษ์ คือ การรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา สืบสานสืบทอด ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้ เกิดความรักความภาคภูมิใจในความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในทรัพยากรของชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกันในที่สุด ส่วนผลกระทบด้านลบที่เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ จำนวนขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยว การใช้น้ำ ระบบนิเวศธรรมชาติ การรับวัฒนธรรมที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว เกิดกระแสการเลียนแบบ มีความขัดแย้งทางความคิด เสียความเป็นส่วนตัวในการที่จะต้องรองรับนักท่องเที่ยว และที่สำคัญ คือ อาจถึงกับสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หากมีการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากเกินไป ในส่วนการตลาดนั้นแต่ละชุมชนจะต้องให้ข้อมูลแนะนำชุมชนตนเองและชุมชนอื่นที่ถูกต้องและน่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว และที่น่าภูมิใจสำหรับชุมชน คือ การรักษและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา บรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา แต่ชุมชนไม่ได้ละทิ้งพื้นฐานเดิม หรือปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามกระแสวัฒนธรรม และไม่ได้มุ่งหวังรายได้จากการท่องเที่ยวที่จะได้ให้เป็นรายได้หลักของชุมชน โดยละทิ้งอาชีพดั้งเดิมที่จะเป็นการที่จะปรับตัว เพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวที่เข้าไปในชุมชน^๓

^๒รศิกา อังกูร, ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๘.

^๓วีระพล ทองมา และคณะ, ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อประชาชนในพื้นที่ ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยแม่โจ้ : เชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗-๒๒.

จากปัญหาที่เป็นผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงจำเป็นต้องนำผลกระทบเหล่านั้นมาสู่การวิจัย เพื่อหาคำตอบและค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นของการท่องเที่ยวที่มีทั้งคุณและโทษต่อชุมชน จากนั้นนักท่องเที่ยวได้เดินทางเข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเปรียบเสมือนแหล่งผลิตสินค้าและบริการ ตามปกติสินค้าและบริการมักจะถูกส่งไปยังผู้บริโภคโดยผู้บริโภคไม่มีโอกาสได้พบเห็น หรือรู้จักกับผู้ผลิตสินค้าและบริการได้เลยแต่สำหรับการท่องเที่ยวนี้ มิได้ถูกส่งไปยังผู้บริโภคเพราะส่งไปไม่ได้ เช่น ภูเขา ชายหาด โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น แต่ตรงกันข้ามผู้บริโภคจะต้องเดินทางเข้าไปยังแหล่งผลิตสินค้า หรือแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ทำให้นักท่องเที่ยวกับผู้ผลิต หรือเจ้าของพื้นที่ ต้องเผชิญหน้ากัน (Face to Face Contact) มีการพูดจาสนทนาและรู้จักกันเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ถือเป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครองและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะนักท่องเที่ยวได้นำเงินมาใช้จ่าย จึงนำขนบธรรมเนียมประเพณีการแต่งกายและการแสดงออกทางพฤติกรรมต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งย่อมมีผลกระทบอย่างแน่นอน ผู้ที่จะได้รับผลกระทบโดยตรง คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ผลกระทบอาจเป็นไปในรูปของการได้รับผลประโยชน์และเสียผลประโยชน์ กล่าวคือในแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก อาจจะทำให้ประชาชนในละแวกนั้นมึนงงทำอะไรไม่ได้แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีปัญหาต่างๆปรากฏให้เห็น เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เป็นต้น เมื่อก้าวถึงผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยทั่วไป มักจะมองถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยทันที เช่น ผลกระทบด้านการเพิ่มรายได้การสร้างงานการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งที่ผลกระทบในด้านลบก็มีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบทางด้านสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลกระทบที่แม้แต่หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเองก็ไม่ได้คาดคิดมาก่อน จนทำให้แหล่งท่องเที่ยวต่างๆที่เคยมีความสวยงามตามธรรมชาติ เกิดความเสื่อมโทรมลงมาก ขณะเดียวกันการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว ก็ดูเหมือนจะไม่ได้ตกถึงมือประชาชนในท้องถิ่นเท่าที่ควร นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ก็เป็นที่คาดกันว่าเป็นผลมาจากธุรกิจการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวนั้น มีทั้งผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบนักวิชาการส่วนใหญ่จึงจำแนกผลกระทบจากการท่องเที่ยวออกเป็น ๔ ด้านด้วยกัน คือ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมและด้านเศรษฐกิจ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำวิจัยเรื่อง "การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย" เพื่อศึกษาพัฒนาการพุทธศาสนสถาน เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวตามพุทธศาสนสถานและการจัดการพุทธศาสนสถาน โดยการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะจังหวัดเลยมีแหล่งท่องเที่ยวมากมายที่เป็นทรัพยากรที่เป็นมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ประเพณีที่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากรัฐบาล โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมคู่กับจังหวัดเลยมาเป็นเวลายาวนาน ผู้วิจัยได้เลือกวัดที่มีศิลปกรรมในด้านต่างๆ เช่น ด้านสถาปัตยกรรมและ จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดเลย รวมไปถึงงานประเพณีท้องถิ่นของชาวไทยที่หาชมได้ยาก จึงได้รับการยกย่องจากการท่องเที่ยวจังหวัดเลย ให้เป็นสถานที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน เป็นดินแดนริมน้ำโขงและเป็นวัดที่เก่าแก่ เป็นที่เคารพศรัทธาทั้งของชาวไทยและ ชาวลาว ส่วนพุทธศาสน

สถานที่อำเภอด่านซ้าย คือ พระธาตุศรีสองรัก ซึ่งมีประเพณีสำคัญ คือ การเล่นผีตาโขนและวัดเนรมิตวิปัสสนา มีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์ทั้งดง คือ วัดถุดิบที่ใช้ก่อสร้าง ส่วนใหญ่จะเป็นหินศิลาแลง เป็นต้น งานวิจัยนี้เมื่อสำเร็จแล้ว จะทำให้ได้วิธีการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์และเป็นข้อมูลสารสนเทศแก่ผู้สนใจต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

๑.๓ คำถามการวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวคิด ทฤษฎีและพัฒนาการพุทธศาสนสถาน มีความเป็นมาอย่างไร
- ๑.๓.๒ แหล่งท่องเที่ยวตามพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย มีปัญหาและอุปสรรค หรือมีแนวทางในการจัดการศาสนสถานหรือไม่ อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย The Management of Religious Sites as the Tourist Attractions in Loei Province ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ Qualitative research ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ เช่น ทางอินเทอร์เน็ตแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดเลยและข้อมูลจากแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในจังหวัดเลย

๒) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเอกสารตำรา หนังสือ บทความทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาพัฒนาการพุทธศาสนสถาน ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวตามพุทธศาสนสถานและการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย โดยมีจำนวน ๓ วัดประกอบไปด้วย วัดศรีคุณเมือง พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ ทำการศึกษาวิจัยถึงพัฒนาการของพุทธศาสนสถาน ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานและการจัดการพุทธศาสนสถาน เพื่อหาแนวทางพัฒนาพุทธศาสนสถานให้เป็นท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบทชุมชนและได้สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องบางส่วน กล่าวได้ว่า ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกนี้ จะเป็นตัวแทนที่ดีของชุมชนอื่นๆในจังหวัดเลย ซึ่งจะได้ข้อมูลที่เป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอื่นได้เป็นอย่างดีและสถานที่ที่ผู้วิจัยได้เลือกนี้มีจำนวน ๓ วัด ประกอบด้วย พระธาตุศรีสองรัก วัดเนรมิตวิปัสสนาและวัดศรีคุณเมือง

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยพิจารณาจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนในการจัดการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย เพื่อทำการสัมภาษณ์ข้อมูลแบบเชิงลึก ก็จะได้ข้อมูลที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบไปด้วย

๑) พระภิกษุสงฆ์ในชุมชน	จำนวน ๓ รูป
๒) เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น	จำนวน ๓ คน
๓) เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม	จำนวน ๓ คน
๔) ผู้นำชุมชน	จำนวน ๓ คน
๕) ประชาชนชาวบ้าน	จำนวน ๓ คน
๖) ประชาชนทั่วไป	จำนวน ๑๐ คน
รวมทั้งหมดจำนวน ๒๕ รูป / คน	

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย

๑.๕.๑ พัฒนาการ หมายถึง ประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนสถาน เช่น อุโบสถ เจดีย์ ศาลาการเปรียญ พระธาตุ ภายในวัดศรีคุณเมือง พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา

๑.๕.๒ พุทธศาสนสถาน หมายถึง พื้นที่ หรือบริเวณที่สร้างขึ้นที่เกี่ยวกับพุทธสถาน ในที่นี้หมายถึง วัดศรีคุณเมือง พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา

๑.๕.๓ แหล่งท่องเที่ยว หมายถึง พุทธสถานที่ที่คนทั่วไปเข้าไป เพื่อพักผ่อน ด้วยการเดินชม เช่น การเดินชมศิลปด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรมและด้านสถาปัตยกรรม

๑.๕.๔ การจัดการ หมายถึง การนำเอาทรัพยากรที่อยู่ในพุทธศาสนสถานมาบริหาร คือ วัดศรีคุณเมือง พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา ที่ยังไม่ได้ถูกจัดการ โดยนำมาจัดการใหม่

เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าเที่ยวชม หรือการให้ความสะดวกกับผู้ที่เข้ามาเที่ยว เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินรื่นเริงใจกับสถานที่ที่มาเที่ยวชม

๑.๖ ระยะเวลาในการวิจัย

๑ ธันวาคม ๒๕๖๐ - ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงพัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

๑.๗.๓ ทำให้ได้ข้อมูลในการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ซึ่งจะช่วยให้พุทธศาสนสถานมีคุณภาพและทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดเลยต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อวิจัยถึงการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย โดยมีวิธีการศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย โดยกำหนดประเด็น เพื่อการวิจัยดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนสถาน
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
- ๒.๔ ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ ประวัติจังหวัดเลย
- ๒.๘ สภาพปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย
- ๒.๙ บริบทของพุทธศาสนสถานที่สำคัญทั้ง ๓ วัดในจังหวัดเลย
- ๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนสถาน

พุทธศาสนสถาน หมายถึง วัด ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปองค์ประกอบ คือ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สลุป พระพุทธรูป ฯลฯ หรือที่เป็นสิ่งก่อสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุ สามเณร เป็นศูนย์กลาง สังคมของพุทธศาสนิกชน เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมประเพณี ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชา รวมไปถึงกิจกรรมต่างๆ ในทางพุทธศาสนา ซึ่งสร้างขึ้น เพื่อใช้ในกิจการ เช่น เจดีย์ สลุป เป็นต้น พุทธศาสนสถานมีพัฒนาการดังนี้

๒.๑.๑ ความเป็นมาของพุทธศาสนสถาน

พุทธศาสนสถานมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ พุทธศาสนสถานดังกล่าวยังมีความสำคัญในแง่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความศรัทธา แสดงประวัติศาสตร์และบริบทความเชื่อของคนในช่วงเวลาของการสร้างพุทธศาสนสถาน พุทธศาสนสถานจะสะท้อนมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของคน ไทยได้อย่างดี องค์ประกอบที่แสดงให้เห็นมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและสังคมได้อย่างดี เช่น พระอุโบสถในวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จะแสดง

สถาปัตยกรรมการออกแบบตามแบบแผนสกุลช่างของแต่ละยุค ยังเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูป แสดงภาพจิตรกรรม ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระอุโบสถ จะแสดงอดีตพุทธประวัติพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักยึดถือร่วมกัน ความเป็นมาของพุทธศาสนสถานมีดังนี้

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ให้ทรงสนะไว้ว่า สมัยครั้งพุทธกาลนั้น ยังไม่มีการสร้างอาคารสถานที่ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะเจาะจง เนื่องจากพระพุทธรองค์ ไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุมิที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งถาวร เพราะจะทำให้เกิดการยึดติดในทรัพย์สินทางโลก อันจะมีผลกระทบต่อไปหาหมายของการบวช ที่มุ่งการบรรลุถึงโมกขธรรม ซึ่งเป็นหนทางเข้าสู่การนิพพานที่ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิต ตามแนวทางวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนา เสนาสนะที่จะใช้อยู่อาศัยนั้น ทรงกำหนดสถานที่สำหรับใช้เป็นที่อยู่อาศัยขั้นพื้นฐานคือ "รุกขมูลเสนาสนะ" อันหมายถึงการอยู่รอบโคนต้นไม้ แล้วให้จาริกไปเรื่อยๆ ทั้งนี้เพื่อมิให้จิตมีสิ่งผูกพัน เหตุนี้ในเวลาถัดมา เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมเหล่าสาวก เริ่มออกเผยแผ่พระศาสนาในที่ต่างๆ ปรากฏว่ามีผู้เลื่อมใสศรัทธาพากันมาบวช พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งนครราชคฤห์ ทรงประกาศตนเป็นองค์ศาสนูปถัมภกต่อพระพุทธศาสนา ทั้งทรงถวายสวน "เวฬุวัน" ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธรองค์และเหล่าสาวก ด้วยพระราชดำรัสว่า "หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า" พระพุทธรองค์ทรงรับอารามแล้ว ทรงแสดงธรรมีกถาให้พระเจ้าพิมพิสารสมาทานอาชญาเรือนเริง ต่อมาพระพุทธรองค์ได้ทรงแสดงธรรมีกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม" ตั้งแต่นั้นมา จึงได้เริ่มมีวัดเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน เวฬุวนาราม จึงถือได้ว่าเป็นวัดแห่งแรกของพระพุทธศาสนา ความจริงแล้วควรเรียก สำนักสงฆ์ เพราะมีเพียงอาคารที่พักสำหรับพระสงฆ์เท่านั้น อีกทั้งเป็นเพียงที่พักชั่วคราวที่เสด็จผ่านมายังนครแห่งนี้ เป็นพระภิกษุจำนวนมากมาย บางส่วนที่ไม่ได้บวชต่างก็ให้ความอุปถัมภ์เกื้อกูลเป็นอย่างดี^๖

พินยณทรนาถ เชาฐี ให้ทรงสนะไว้ว่า เมื่อยามพระพุทธรองค์ เสด็จจาริกไปยังพื้นที่อื่น อารามแห่งนี้ ก็จะถูกปล่อยทิ้งร้างไว้ อารามในลักษณะเช่นนี้ยังมีอีกหลายแห่ง อาทิ เขตวนาราม ที่มหาเศรษฐีชื่ออนาถปิณฑิกะแห่งกรุงสาวัตถี เลื่อมใสสร้างถวายเป็นการประชุมซื้อที่ดิน ด้วยการใช้เหรียญทองคำ เกลี้ยเต็มพื้นที่ทุกตารางนิ้วที่ต้องการ หรือบุพพารามวิหารที่นางวิสาขาสร้างถวายเป็นอาคารใหญ่ ๒ ชั้น เรียกว่า "มิตรามาตุปราสาท" ซึ่งกล่าวกันว่าห้องพักสำหรับภิกษุอาศัยมากถึง ๑,๐๐๐ ห้อง สมัยหลังพุทธกาล เมื่อมีการสร้างพระสถูปเจดีย์ขึ้น ทำให้บริเวณเหล่านี้เกิดเป็นที่ชุมนุมของเหล่าพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เดินทางมา ถึงที่สุดแล้วก็เกิดพระภิกษุบางรูปสมมติใจที่จะอยู่พำนักเพื่อบำรุงรักษาสังเวชนียสถานเหล่านั้น ทั้งมีผู้ศรัทธาสร้างที่พักกุฏิสงฆ์ถวายแด่พระภิกษุดังกล่าว สถานที่นี้ในที่สุดได้กลายเป็น "วัด" ที่สมบูรณ์แบบสืบทอดกันมา จนเกิดเป็นแบบอย่างชัดเจนดังปัจจุบันวัดเป็นศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชุมชน บทบาทของวัดในอดีตเป็นสถานที่ศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกฝนอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มา

^๖พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์, การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน, วารสาร มจร. การพัฒนาสังคม, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๙), หน้า ๑๑๐.

อาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียน เป็นสถาบันบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการบริการด้านพิธีกรรม^๒

นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์ (รองศาสตราจารย์) ให้ทรงสนะเกี่ยวกับพัฒนาการพุทธศาสนสถานไว้ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสบอกการใช้สอยเสนาสนะอันสงัด ได้แก่ ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง มีชอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าละเมาะ ที่โล่งแจ้ง ลอมฟางที่สงัดมีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ไม่มีคนสัญจรไปมา ไม่มีคนพลุกพล่าน ว่าเหมาะเป็นที่หลีกเร้น เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม และมีปรากฏว่า ในพรรษาที่ ๓ ขณะประทับจำพรรษา ณ เวฬุวันวิหาร กรุงราชคฤห์ เศรษฐีกรุงราชคฤห์เลื่อมใสศรัทธาในภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ จึงได้ทูลขออนุญาตสร้างเสนาสนะถวาย จึงทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด ได้แก่ วิหาร เรือนมุงแถบเดียวเรือนชั้น เรือนโล้นและถ้ำที่สร้างขึ้น ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า^๓... สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงบัญญัติ (ยังไม่ทรงอนุญาต) เสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้นๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง เวลาเช้าตรู่ ภิกษุเหล่านั้นเดินออกมาจากที่นั้นๆ คือ จากป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง ทอดสายตาลงต่ำ มีการก้าวไป การถอยหลัง การมองดู การเหยียดขา การคู้แขน การเหยียดแขนนำเลื่อมใส เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ ครั้นนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ไปสวนแต่เช้าตรู่ ได้แลเห็นภิกษุเหล่านั้นเดิน ออกจากที่นั้นๆ คือ จากป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง ทอดสายตาลงต่ำ มีการก้าวไป การถอยหลัง การมองดู การเหยียดขา การเหยียดแขนนำเลื่อมใส เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ ครั้นเห็นแล้ว เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์นั้นก็มีจิตเลื่อมใส ลำดับนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น ครั้นแล้วจึงได้กล่าวกับภิกษุเหล่านั้นดังนี้ว่า ถ้ากระผมจะให้สร้างวิหาร พระคุณเจ้าจะอยู่ในวิหารของกระผมหรือ^๔

สรุปว่า พุทธศาสนสถานมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาสร้างขึ้น เช่น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ที่ได้สร้างวัดเชตวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าได้จำพรรษานานกว่าที่อื่น โดยอยู่ในอารามแห่งนี้ ๑๙ พรรษา และนางวิสาขาได้สร้างวัดบุพพาราม พระเจ้าพิมพิสารได้สร้างวัดเวฬุวัน ต่อมาก็มีศาสนิกชนเข้าไปประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา หรือแม้แต่เข้าไปเยี่ยมชมสิ่งก่อสร้างที่วิจิตรน่าดูเหล่านั้น เพื่อความเจริญใจของตน เหล่านี้ จึงเป็นพัฒนาการของพุทธศาสนสถานที่มีลักษณะการท่องเที่ยวในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นการก่อสร้างเกี่ยวศิลปกรรมต่างๆขึ้นในสมัยนั้นนั่นเอง

^๒พินยณทรนาถ เชาธรี, **พุทธสถานในอินเดียโบราณ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประชาชน จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๐.

^๓นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์ (รองศาสตราจารย์) และคณะ, **ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัย**, (คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒.

^๔วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๙๔/๘๘-๘๙.

๒.๑.๒ ความหมายของพุทธศาสนสถาน

ศาสนาสถานที่สำคัญเป็นสิ่งปลูกสร้างขึ้น อันเกี่ยวกับศาสนาที่เป็นสถาปัตยกรรม หรือ แม้แต่จิตรกรรม อันเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดความต้องการเดินทางไปชม หรือ ไปท่องเที่ยวศึกษาค้นคว้าความรู้และยังสร้างความเพลิดเพลินให้กับจิตใจอีกด้วย พุทธศาสนสถานดังกล่าว ประชาชนผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พระมหามานพ มานโว (อาจน้อย) ทำวิจัยเรื่อง "การจัดการวัดเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม" กล่าวไว้ว่า พุทธศาสนสถาน ได้แก่ สถานที่และสิ่งก่อสร้างภายในวัด คือ โบสถ์ (เรียกตามศัพท์ว่า อุโบสถสำหรับวัดราษฎร์ทั่วไป และเรียกว่า พระอุโบสถ สำหรับวัดหลวง) ศาลาการเปรียญ วิหาร กุฏิสงฆ์ เป็นต้น ถือว่าเป็นเบื้องต้นของศรัทธาประชาชนที่เป็นรูปธรรมที่สามารถมองเห็นได้โดยง่าย การที่จะทำให้ประชาชนเข้ามาใกล้ชิดวัดซึ่งจะทำให้พระสงฆ์สามารถมีโอกาสน้อมเกลาคใจของประชาชน^๕

กรมศิลปากร ให้ทรงสนะเกี่ยวพัฒนาการของพุทธศาสนสถานไว้ว่า หลังจากทีพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ศาสนาสถานต่างๆ ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สี่มา หอไตร ศาลาการเปรียญและกุฏิ เป็นต้น เหล่านี้ มีวิวัฒนาการทางลักษณะศิลปกรรมตามรูปแบบเฉพาะ โดยขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยเป็นพื้นฐาน โดยศาสนาสถานเหล่านี้มีต้นกำเนิดควบคู่มาับพุทธประวัติ ศาสนาสถานต่างๆเริ่มมีวิวัฒนาการมากยิ่งขึ้น ตามความสำคัญของแต่ละประเทศที่มีพระพุทธรศาสนาแพร่ไปถึง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆก็ตาม แต่จะยังคงเค้ารูปแบบเดิมจากต้นกำเนิดนั่นเอง^๖

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า พุทธศาสนสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมของศาสนาพุทธ ดังนั้น อาจเรียกว่าเป็น พุทธสถาน ซึ่ง หมายถึง อาคารสถานที่ หรือสถานที่ที่เป็นที่ตั้งของอาคารที่สร้างขึ้น เนื่องในพุทธศาสนาและถูกกำหนดเขตอย่างแน่นอน สำหรับเป็นที่ตั้งของอาคารต่างๆ อันเป็นองค์ประกอบของวัด ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สี่มา หอไตร ศาลาการเปรียญ กุฏิ นอกจากนี้โดยทั่วไป ก็เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์^๗

ปรีชา ศุภวงศ์ ให้ทรงสนะไว้ว่า ศาสนสถานและศาสนวัตถุ ในที่นี้หมายถึง สิ่งต่างๆที่มีความสัมพันธ์หรือเป็นตัวแทนของพระพุทธรศาสนา ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ วัด ซึ่งเป็นพุทธสถาน ที่

^๕พระมหามานพ มานโว (อาจน้อย), การจัดการวัดเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม, สารนิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๒.

^๖กรมศิลปากร, วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕.

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๔๗.

รวบรวมนวตฤในททุกด้านไว้ ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง รวมทั้งงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบความนิยมแห่งยุคสมัย^๔

สรุปว่า การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้เพราะเงินรายได้เข้าสู่กระแสเศรษฐกิจ แล้วก็จะเกิดการหมุนกระจาย เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาชม วัดก็จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบของรายได้จากการประกอบธุรกิจต่างๆ และยังเกิดการกระตุ้นให้เกิดธุรกิจต่างๆเป็นช่องทางให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสได้รับเข้าทำงานและมีอาชีพที่หลากหลาย เมื่อมาเที่ยวแล้วได้พบเห็นแต่สิ่งดีด้านวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม เกิดความประทับใจต่อสิ่งที่ได้มาเที่ยวและยังเกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมที่ดีงามในทางอ้อมได้อีกทาง

๒.๑.๓ ความสำคัญของพุทธศาสนสถาน

พุทธศาสนสถานต่างๆ มักจะมีแรงดึงดูดใจต่างกันออกไป บางคนก็ต้องการเดินทางไปเพื่อชื่นชมธรรมชาติ ชมความงาม เพื่อดูทิวทัศน์ แต่สิ่งหนึ่งที่มีพลังดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากเดินทางไปก็คือ การเดินทางไปยังสถานที่สำคัญในทางศาสนาของตน หรือที่ตนเองมีความเลื่อมใส มีความศรัทธาในสถานที่นั้นๆ เช่น ในพระพุทธศาสนาซึ่งมีศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมากมาย เพราะคนส่วนนับถือพุทธศาสนานั้นเอง ความสำคัญของพุทธศาสนสถาน มีทรรณะต่างๆดังนี้

ขยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ กล่าวเกี่ยวกับความสำคัญของวัดไว้ว่า วัดเป็นสถานที่สำคัญสำหรับนักท่องเที่ยวมาช้านาน เป็นสิ่งดึงดูดใจที่มีอิทธิพลสูง ซึ่งบทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวและยังให้ที่พักแก่ผู้เดินทางไปจาริกบุญ โดยแสดงความสำคัญของวัดไว้ดังนี้

๑) สภาพของวัดที่มีสถูปเจดีย์ วิหาร อุโบสถ องค์พระพุทธรูปและสิ่งต่างๆอันประกอบรวมกันเป็นวัด อยู่ในสภาพที่เหมาะสม วัดที่มีบริเวณสะอาดสะอ้าน ตัวอาคารสง่างามไม่อยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม พระสงฆ์ปฏิบัติตนสมควรแก่กิจของสงฆ์ สำรวมและสามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม แก่ผู้ไปเยือน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่วัดให้และสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้

๒) วัดเป็นที่รวบรวมศิลปกรรมอันเป็นผลงานของช่างสกุลต่างๆ เป็นผลงานที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยจิตใจศรัทธา จึงมักเป็นศิลปกรรมชั้นยอด วัดจึงเป็นแหล่งที่จะให้นักเรียน นักศึกษาและคนทั่วไปได้เข้าไปศึกษาหาความรู้และชื่นชมผลงาน อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางรวบรวม เก็บรักษาและดูแลศิลปวัตถุเหล่านั้นให้อยู่ในสภาพที่ดี ศิลปวัตถุเหล่านั้น มิได้เป็นแต่เพียงวัตถุเก่าแก่ที่งดงามด้านศิลปะเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าของความเป็นอัจฉริยะของบรรพบุรุษ ที่สะท้อนให้เห็นได้เป็นรูปธรรม ในรูปของศิลปกรรมแบบต่างๆ อันเปรียบเหมือนสะพานเชื่อมสายใยของอดีตกับปัจจุบัน ไม่ให้ขาดออกจากกัน^๕

^๔ปรียา ศุภวงศ์, อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระราชดำริทางด้านการปกครองในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓.

^๕ขยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, **วัดกับการท่องเที่ยว**, จุลสารการท่องเที่ยว, ฉบับปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๓๕), หน้า ๔๔.

พระราชกฤษฎีกา ศุภวิชิต ทำวิจัยเรื่อง กลยุทธ์ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อประชากรรุ่นแซดในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาของประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า ถึงแม้ประเทศจะเจอกับสภาวะวิกฤตการณ์ที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจของประเทศ การท่องเที่ยวก็สามารถช่วยฟื้นกลับมาสู่สภาวะที่ดีขึ้น โดยให้ทรงสนทนากับความสำคัญในการท่องเที่ยวไว้ ๓ ประการ คือ

๑) ความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ การท่องเที่ยวช่วยกระตุ้นให้ผู้คนออกเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ จึงส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวของนักท่องเที่ยวและเศรษฐกิจจากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว ตั้งแต่การออกเดินทาง ระหว่างเดินทางและหลังเดินทาง ทำให้ธุรกิจต่างๆได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยว ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งยังสามารถสร้างรายได้ในรูปแบบเงินตราต่างประเทศ เนื่องจากนักท่องเที่ยวนำเงินตราของตนเข้ามาใช้จ่ายในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ การท่องเที่ยวจึงนับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของเงินตราต่างประเทศและสามารถช่วยกระจายรายได้และการจ้างงานให้กับคนในประเทศ อีกทั้งยังนำไปสู่การพัฒนาความเจริญ ความสะดวกสบายไปยังท้องถิ่น จังหวัด และภูมิภาคต่างๆ เช่น การคมนาคม สาธารณูปโภค ที่พัก ร้านอาหาร ร้านค้าและห้างสรรพสินค้าอีกด้วย

๒) ความสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรม การท่องเที่ยวช่วยสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคนต่างถิ่น ต่างวัฒนธรรม นำไปสู่ความเข้าใจกันระหว่างประเทศ ยังช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดี จากการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจและเสริมสร้างพื้นฐานสังคมที่ดี รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ เป็นเจ้าบ้านที่ดีและมีรอยยิ้มแจ่มใส อีกทั้งการท่องเที่ยวยังช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความรักและความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ยังช่วยให้คนในท้องถิ่นใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ จากการผลิตสินค้าท้องถิ่นจำหน่ายเป็นของที่ระลึกส่งผลให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นอีกด้วย

๓) ความสำคัญต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการท่องเที่ยวต้องอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เพราะฉะนั้น จึงต้องให้ประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนนักท่องเที่ยว ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ไม่มีการท่องเที่ยว ดังนั้น การท่องเที่ยวจึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดความตระหนักและร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกันมากขึ้น^{๑๑}

สรุปว่า พุทธศาสนสถานมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ส่วนทรัพยากรการท่องเที่ยว

^{๑๑}พระราชกฤษฎีกา ศุภวิชิต, กลยุทธ์ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อประชากรรุ่นแซดในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑.

ประเพณีมนุษย์สร้างขึ้นนั้น เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่ หรือการปรับปรุงดัดแปลง เพื่อให้สถานที่มีความหลากหลายในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวนั่นเอง

๒.๑.๔ ประโยชน์ของพุทธศาสนสถาน

สถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวมากขึ้นนั้น ก็เนื่องด้วยความเคารพนับถือในพระพุทธศาสนา ประกอบกับมีความสนใจในการศึกษาหาความรู้ถึงศิลปกรรมในทางพุทธศาสนสถานต่างๆ การปฏิบัติธรรม จึงทำให้วัดมีบทบาทต่อการมาท่องเที่ยวมาก ซึ่งในบทบาทนี้ก็จะทำให้วัดได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ประโยชน์ของพุทธศาสนสถานมีพรรณะต่างๆดังนี้

ขยายกรณี ชื่นรุ่งโรจน์ ให้พรรณะเกี่ยวกับประโยชน์ของพุทธศาสนสถานไว้ว่า วัดยังประโยชน์นานาประการ โดยเฉพาะในด้านการเป็นแหล่งดึงดูดใจ การท่องเที่ยวก็มีส่วนก่อประโยชน์ในด้านการสร้างความมั่นคงให้แก่วัดไม่น้อยเช่นกัน โดยมีประโยชน์ดังนี้

๑) การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เงินรายได้นี้เมื่อไหลเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจก็เกิดการหมุนกระจาย เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมวัด วัดก็จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบของรายได้จากการประกอบธุรกิจต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น รายได้จากการให้เช่าพระ การขายดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการบูชา การเก็บค่าที่จอดรถ เงินรายได้จากการบริจาคทรัพย์สินและสิ่งของการทอดกฐิน การทำบุญในโอกาสพิเศษ วัดจึงมีรายได้ทั้งที่เป็นตัวเงิน ทั้งในรูปแบบสิ่งของ ทรัพย์สินเครื่องใช้และอื่นๆ

๒) วัดที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ก็ย่อมจะกระตุ้นให้เกิดธุรกิจต่างๆ เป็นช่องทางให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสได้รับการว่าจ้างงาน หรือมีอาชีพใหม่ๆ มีรายได้เพื่อการยังชีพ คนเหล่านี้เมื่อมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ก็ย่อมจะเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เมื่อถึงเวลาและมีโอกาส เช่น การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางศาสนา เทศกาลสำคัญ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรม และยังช่วยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ดำรงคงอยู่สืบทอดได้อีกทางหนึ่ง

๓) นักท่องเที่ยวบางคนอาจเป็นนักเขียน นักข่าว เมื่อไปเที่ยวตามวัดวาอารามได้พบเห็นสิ่งดี เกิดความประทับใจ สิ่งบกพร่องเกิดความคับข้องใจ ก็จะกลับไปเขียนข่าวบทความ สารคดี เผยแพร่ให้ประชาชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ ก็จะเป็นหนทางเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาค้นพบที่ โดยเฉพาะการเรียกร้องให้หน่วยราชการเข้าไปดูแลปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ในบางกรณีการถ่ายภาพศิลปวัตถุและสถานที่ไว้อาจกลายเป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์

๔) การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเดินทางไปพบเห็นศิลปกรรมของวัดต่างๆ จะเป็นเครื่องยืนยันว่า คนไทยนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต โดยมีศิลปกรรมตามวัดเป็นหลักฐานทางวัตถุที่สำคัญ และเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้มีความตื่นตัวที่จะอนุรักษ์ พัฒนาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม หากมีการกระทำใดๆ ที่ไม่ถูกไม่ควร ก็จะมีคนคอยเป็นหูเป็นตาดูแล รวมทั้งการต่อสู้ ต่อต้านขัดขวางการทำลายศิลปวัตถุอันเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งชาติ

๕) การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพบเห็นความวิจิตรตระการตา ความโอ่อ่าสง่างามของพุทธศาสนสถาน ได้พบเห็นจริยาวัตรอันงดงามของพระสงฆ์ ก็อาจเกิดความเลื่อมใสศรัทธาสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาทางพระพุทธศาสนา หรือมีความตั้งใจในการที่จะทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้จรัสยั่วยืนสืบต่อไป^{๑๑}

พระปลัดบุญเลิศ กตปุญโญ (สุทธิมาลย์) ทำวิจัยเรื่อง "การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ : กรณีศึกษาวัดใหญ่ บางปลากรด" กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวและเยี่ยมชมสถานที่ที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และแสดงถึงความเป็นวัฒนธรรม เช่น การชมสถานโบราณ วัตถุโบราณสถาน ปราสาท พระราชวัง วัด พระบรมธาตุ เจดีย์ มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม ตลอดจนประเพณีวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีผลดีของการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ๔ ประการ คือ

๑) ผลดีทางด้านเศรษฐกิจ คือ การท่องเที่ยวเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้รายได้ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ทำให้วัดมีรายได้จากการท่องเที่ยว และสามารถนำรายได้เหล่านี้ไปพัฒนาในด้านต่างๆ ของวัดได้ อีกทั้งทำให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนรอบวัดมีรายได้จากการขายสินค้าและของที่ระลึก เป็นต้น

๒) ผลดีทางด้านวัฒนธรรม คือ วัดเป็นสถานที่ที่ดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ดังนั้น จึงถือได้ว่าวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ที่อุดมไปด้วยสิ่งดีงามทางด้านคำสอนของพระพุทธศาสนา และความสวยงามของพุทธศิลป์ต่างๆ ดังนั้น หากวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว จะทำให้ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามทางพระพุทธศาสนา สามารถเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง

๓) ผลดีทางด้านสังคม คือ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัด จะได้รับการปลูกฝังทางด้านคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวที่เป็นเยาวชน จะทำให้เยาวชนสามารถเรียนรู้คุณธรรมและสิ่งที่ดีงามต่างๆ จากการมาท่องเที่ยวที่วัด ส่งผลให้เยาวชนและประชาชนในสังคม มีคุณธรรมและจริยธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้สังคมมีความสงบมากยิ่งขึ้น

๔) ผลดีทางด้านสิ่งแวดล้อม คือ การที่วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้วัดมีรายได้จากนักท่องเที่ยว ซึ่งรายได้ที่มาจากนักท่องเที่ยวเหล่านี้ วัดสามารถนำมาปรับปรุง บูรณะซ่อมแซมในด้านพุทธศิลป์ภายในวัดที่เสื่อมโทรมให้สวยงามได้ นอกจากนี้ วัดยังสามารถนำเงินที่ได้จากนักท่องเที่ยวมาจัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเป็นประโยชน์สูงสุดให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้อีกทางหนึ่ง^{๑๒}

^{๑๑} ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, วัดกับการท่องเที่ยว, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕-๔๗.

^{๑๒} พระปลัดบุญเลิศ กตปุญโญ (สุทธิมาลย์), การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ : กรณีศึกษาวัดใหญ่ บางปลากรด, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๓๖.

สรุปว่า ประโยชน์ในการท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เพราะเงินรายได้เข้าสู่กระแสเศรษฐกิจ แล้วก็จะเกิดการหมุนกระจาย เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาชม วัดก็จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบของรายได้จากการประกอบธุรกิจต่างๆ และยังเกิดการกระตุ้นให้เกิดธุรกิจต่างๆ เป็นช่องทางให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสได้รับเข้าทำงานและมีอาชีพที่หลากหลาย เมื่อมาเที่ยวแล้วได้พบเห็นแต่สิ่งดีๆ ด้านวัฒนธรรมสถาปัตยกรรม เกิดความประทับใจต่อสิ่งที่ได้มาเที่ยวและยังเกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมที่ดึงดูดทางอ้อมได้อีกทาง เพราะมีโอกาสพบความวิจิตรตระการตา เกิดความเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้น

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ

การจัดการเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายในและภายนอกองค์กร เช่น ถ้าผู้บริหารต้องการจะปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็อาจได้โดยการจัดหาเครื่องจักรเครื่องมืออันทันสมัยมาใช้ จัดการฝึกอบรมคนงานให้มีความสามารถยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ มีทฤษฎะดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายการจัดการ

การจัดการ (Management) หรือการบริหารจัดการเป็นกระบวนการในลักษณะของการทำกิจกรรมร่วมกันและมีความเนื่องและมีการประสานงานกัน เพื่อให้ผู้บริหารเข้ามาช่วย เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร การจัดการการท่องเที่ยวจำเป็นที่จะต้องผู้บริหารที่มีศักยภาพ หรือมีวิสัยทัศน์ในการบริหารงาน ทฤษฎะต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการมีดังนี้

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการ หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ซึ่งนักบริหารมีหน้าที่ในการวางแผน จัดองค์กร อำนาจการ และควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ ๕ ข้อ คือ การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนาจและการกำกับดูแล โดยรายละเอียดมีดังนี้

๑) P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กรให้ไปสู่เป้าหมายให้ได้

๒) O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

๓) S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

๔) D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

๕) C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

แม้ว่าหน้าที่ของนักบริหารทั้ง ๕ ประการจะถูกกำหนดโดยวิชาการสมัยใหม่ก็ตาม แต่เมื่อก่อนทางปฏิบัติแล้ว คนไทยเราก็ก่อนบริหารแบบนี้มานานแล้ว หน้าที่ของนักบริหารปรากฏชัดเจนในการปฏิบัติขององค์การตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์ขึ้นเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารจัดการคณะสงฆ์^{๑๓}

ธงชัย สันติวงษ์ ให้ทรรศนะไว้ว่า การจัดการ (Management) มีความหมายแตกต่างจากคำว่าบริหารเพียงเล็กน้อย โดยการบริหารจะสนใจและสัมพันธ์กับการกำหนดนโยบายไปลงมือปฏิบัติในวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่า การบริหารใช้ในภาครัฐ ส่วนการจัดการใช้ในภาคเอกชน อย่างไรก็ตามในตำรา หรือหนังสือส่วนใหญ่ทั้ง ๒ คำนี้ มีความหมายไม่แตกต่างกัน สามารถใช้แทนกันได้ และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป จากความหมายต่างๆข้างต้น การบริหารจัดการจึงเป็นกระบวนการของกิจกรรมที่ต่อเนื่องและประสานงานกัน ซึ่งผู้บริหารต้องเข้ามาช่วย เพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์กร^{๑๔}

วิช วิรัชนิภาวรรณ ให้ทรรศนะไว้ว่า คำว่า การบริหาร (administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน "administrare" การบริหารมีหลักการวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑) หมายถึงการช่วยเหลือ (assist) หรืออำนวยการ (direct) การบริหารมีความสัมพันธ์ หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า "minister" ซึ่งหมายถึง การรับใช้ หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี

๒) สำหรับความหมายดั้งเดิมของคำว่า "administer" หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่างๆ การบริหารงานเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ต่อการดำเนินงานของทุกๆองค์กร ทั้งนี้ เพราะการบริหารงาน สามารถบ่งชี้ให้เห็นได้ว่าองค์กรนั้นมีความเจริญก้าวหน้ามากน้อยเพียงใด การบริหารงานขององค์กรต่างๆที่ขึ้น ผู้บริหารองค์กรจะต้องมีความสามารถในการวางแผน ให้บุคลากรสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด ทั้งนี้ เพราะผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัย ทางด้านสิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่างๆรวมด้วย ซึ่งการวินิจฉัยในการสั่งการเป็นเครื่องมือที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความสามารถของตัวผู้บริหารเอง^{๑๕}

สรุปว่า การจัดการ คือ การทำให้กลุ่มบุคคลในองค์กรเข้ามาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันขององค์กร การจัดการประกอบด้วยการวางแผน การจัดการองค์กร การสรร

^{๑๓} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *คุณธรรมและพุทธวิธีการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒-๕.

^{๑๔} ธงชัย สันติวงษ์, *หลักการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

^{๑๕} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, *การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

บุคลากร การนำ หรือการสั่งการและการควบคุมองค์กร หรือความพยายามที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน การจัดการทรัพยากรประกอบด้วยการใช้งานและการจัดวางทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรการเงิน ทรัพยากรเทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติ และยังช่วยการบริหารให้กับองค์กรต่างๆ ให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปได้อย่างมีคุณภาพ

๒.๒.๒ กระบวนการของการจัดการ

กระบวนการมีลักษณะเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกัน เพื่อจุดมุ่งหมายในการส่งมอบผลผลิตหรือบริการให้แก่ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกระบวนการ อาจต้องปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด โดยมีระเบียบปฏิบัติและข้อกำหนดที่เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งมีการวัดและขั้นตอนการควบคุมที่กำหนดไว้ชัดเจน ในกรณีที่เป็นการให้บริการ กระบวนการ จะมีลักษณะกว้างๆ เช่น บอกว่าต้องทำอะไรบ้าง ซึ่งอาจรวมถึงขั้นตอนที่พึงประสงค์ หรือการคาดหวัง หากขั้นตอนนั้นมีความสำคัญ กระบวนการให้บริหารจัดการ มีทหรณะต่างๆดังนี้

สมยศ นาวิการ ให้ทหรณะไว้ว่า การบริหาร เป็นกระบวนการของการวางแผน การจัดองค์การและสั่งการควบคุมกำกับ โดยความพยายามของสมาชิกขององค์การและใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้ ลักษณะที่สำคัญของการบริหารมีลักษณะ ๘ ประการดังนี้

๑) การบริหารเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่ง มิใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ถ้าจะกล่าวถึงบุคคลผู้ทำหน้าที่บริหารนั้น ก็เรียกว่าผู้บริหาร

๒) การบริหารงานที่จุดหมายทั้งนี้หมายความว่า ในการบริหารงานนั้นจำเป็นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายไว้ก่อน ไม่ว่าจะกำหนดไว้อย่างชัดเจน หรือไม่ก็ตามส่วนการบริหารนั้นจะเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้สำเร็จตามจุดมุ่งหมาย

๓) การบริหารเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายใน และภายนอกองค์กร ดังเช่นถ้าผู้บริหารต้องการจะปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็อาจได้โดยการจัดหาเครื่องจักรเครื่องมืออันทันสมัยมาใช้ จัดการฝึกอบรมคนงานให้มีความสามารถยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้วย ตัวอย่างผลกระทบตอสังคมภายนอกเป็นต้นว่า ถ้าองค์กรนั้นๆ มีนโยบายที่จะทำประโยชน์ต่อสังคม เช่น ส่งเสริมการศึกษาในชุมชนโดยให้ทุนการศึกษา หรือบริจาคเงินก่อสร้างโรงเรียน ก็นับว่าองค์กรนั้นมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมภายในองค์กร หรือองค์กรบางแห่งอาจไม่นำพาต่อความเดือดร้อนรำคาญ ซึ่งองค์กรของตนก่อขึ้นเช่นสิ่งเหล่านี้ ย่อมเป็นผลของการบริหารอันมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๔) การบริหารเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของกลุ่มคนธุรกิจก่อตั้งขึ้น เพื่อดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยกลุ่มคน มิใช่เป็นความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพียงบุคคลเดียวเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะว่าคนเราย่อมมีขอบเขตความสามารถจำกัด ทั้งด้านกำลังกาย กำลังสมองและเวลา จึงจำต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลมาช่วยกัน

๕) การบริหารจะได้รับผลสำเร็จด้วยดี ด้วยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลอื่นๆ นอกเหนือไปจากเจ้าของธุรกิจ ทั้งนี้ ก็เนื่องจากบรรดาผู้เป็นเจ้าของ เช่น ผู้ถือหุ้นอาจไม่มีเวลา หรือความสามารถในการบริหาร จึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มีความสามารถในการบริหารให้มาบริหารในองค์กร

๖) การบริหารจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ โดยการใช้ความรู้ความชำนาญ และการฝึกฝนอบรมทางด้านบริหารมาโดยเฉพาะ จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การบริหารเป็นวิชาชีพอย่างหนึ่ง ผู้บริหารโดยเฉพาะผู้บริหารสูงสุด ไม่จำเป็นต้องมีความรู้ทางเทคนิคในการปฏิบัติโดยตรง แต่ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ความชำนาญในการบริหาร ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ

๗) การบริหารเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่า การบริหารดำเนินไปอย่างไร ได้ผลดี หรือไม่เพียงใดนั้น ก็คือผลงาน เพราะว่าผลงานจะเป็นเครื่องวัดความสามารถทางการบริหาร

๘) เจ้าของธุรกิจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ผู้บริหารเสียเอง โดยทั่วไปแล้ว (ยกเว้น องค์กรขนาดเล็ก) คณะผู้บริหารมักจะเป็นกลุ่มบุคคลอื่นๆ ที่มีความสามารถทางการบริหาร ทำหน้าที่ ในนามของเจ้าของธุรกิจ^{๑๖}

วิโรจน์ สารัตนะ ให้ทรรศนะเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการไว้ว่า ควรประกอบด้วย หลักการสำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ

๑) การวางแผน หมายถึง หน้าที่ทางการบริหารในการกำหนดจุดหมายและการตัดสินใจเลือกวิธีการที่ดีที่สุดที่จะให้บรรลุจุดหมายนั้น

๒) การจัดองค์การ หมายถึง กำหนดอำนาจหน้าที่และตำแหน่งต่างๆไว้อย่างชัดเจน

๓) การนำ หมายถึง ความพยายามทำให้มีอิทธิพลต่อผู้อื่น เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุจุดหมายขององค์การ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๔) การควบคุม หมายถึง การมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความมั่นใจว่า สมาชิกในองค์การ ได้ประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่จะทำให้บรรลุผลตามมาตรฐาน หรือจุดหมาย โดยมุ่งเน้นให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ลง^{๑๗}

สมพงษ์ เกษมสิน ให้ทรรศนะว่า การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์ เพื่อนำเอาทรัพยากรบริหารมาประกอบเป็นกระบวนการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้มองเห็นลักษณะของการบริหารได้ ๗ ประการ มีดังนี้

๑) การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์

^{๑๖} สมยศ นาวิการ, การบริหารเชิงกลยุทธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๘.

^{๑๗} วิโรจน์ สารัตนะ, การบริหารหลักการทฤษฎีและประเด็นทางการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

- ๒) การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นสำคัญ
- ๓) การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน
- ๔) การบริหารมีลักษณะการดำเนินการที่เป็นกระบวนการ
- ๕) การบริหารเป็นการดำเนินงานร่วมกันของกลุ่มคน
- ๖) การบริหารอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคคลและของกลุ่มคน
- ๗) การบริหารมีลักษณะเป็นการร่วมมือดำเนินการอย่างมีเหตุผล^{๑๘}

พระมหาธีรธรรมสาร (มาตรา) ทำวิจัยเรื่อง "การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของ วัดหนองแขว (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น" อ้างแนวคิดของ (เฮนรี ฟาโยล์, Henri Fayol) ไว้ว่า เชื่อว่าเป็นไปได้ ที่เราจะหาทางศึกษาถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับการจัดการ ที่สามารถใช้ได้กับการจัดการทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการจัดการอุตสาหกรรม หรืองานรัฐบาล การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีสาระสำคัญดังนี้

๑) หน้าที่ในการจัดการ (Management Functions) ซึ่งเป็นกระบวนการในการจัดการจะประกอบด้วยหน้าที่ต่างๆ ๕ ประการ คือ

(๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อบุคคลและกำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงาน หรือวิธีทางที่จะปฏิบัติขึ้นไว้เป็นแนวทางการทำงานในอนาคต

(๒) การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดให้มีโครงสร้างของงานต่างๆ และอำนาจหน้าที่ให้อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสม ที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

(๓) การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง การสั่งงานต่างๆ แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีและต้องเข้าใจผู้ที่ปฏิบัติงานด้วย ตลอดจนเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่ รวมถึงการติดต่อสื่อสารภายในองค์การด้วย

(๔) การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้และไปสู่เป้าหมายเดียวกันในที่สุด

(๕) การควบคุม (Controlling) หมายถึง การที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่ทำไปนั้น สามารถเข้ากันได้กับแผนที่วางไว้

^{๑๘} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ไพบูลย์สำราญภูมิ, ๒๕๑๔),

๒) เกี่ยวกับหลักจัดการ (Management principles) ได้วางหลักทั่วไปที่ใช้ในการบริหารไว้ ๑๓ ข้อ ซึ่งใช้สำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้บริหาร หลักการดังกล่าวมีดังนี้

(๑) หลักที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (authority responsibility) คือ อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ เป็นสิ่งที่แยกจากกันมิได้ ผู้ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ที่จะออกคำสั่งได้ต้องมีความรับผิดชอบต่อผลงานที่ตนทำด้วย

(๒) หลักของการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว (unity of command) คือ ในการกระทำใดๆ คนงานควรได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดความสับสนในคำสั่ง ด้วยการปฏิบัติตามหลักข้อนี้ ย่อมจะช่วยให้สามารถจัดสาเหตุแห่งการเกิดข้อขัดแย้งระหว่างแผนงานและระหว่างบุคคลในองค์การให้หมดไป

(๓) หลักของการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน (unity of direction) กิจกรรมของกลุ่มที่มีเป้าหมายอันเดียวกัน ควรจะต้องดำเนินไปในทิศทางเดียวกันและสอดคล้องกัน เป็นไปตามแผนงานเพียงอันเดียวร่วมกัน

(๔) หลักของการดำรงไว้ซึ่งสายงาน (scalar chain) สายงานอันนี้ คือ สายการบังคับบัญชาจากระดับสูงมายังระดับต่ำสุด ด้วยสายการบังคับบัญชาดังกล่าว จะอำนวยความสะดวกให้การบังคับบัญชาเป็นไปตามหลักของการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวและช่วยให้เกิดระเบียบในการส่งทอดข่าวสารข้อมูลระหว่างกันอีกด้วย

(๕) หลักของการแบ่งงานกันทำ (division of work or specialization) คือ การแบ่งแยกงานกันทำตามความถนัด โดยไม่คำนึงถึงว่าจะเป็นการงานด้านบริหาร หรือด้านเทคนิค

(๖) หลักเกี่ยวกับระเบียบวินัย (discipline) โดยถือว่าระเบียบวินัยในการทำงานนั้น เกิดจากการปฏิบัติตามข้อตกลงในการทำงาน ทั้งนี้ โดยมุ่งที่จะก่อให้เกิดการเคารพเชื่อฟังและทำงานตามหน้าที่ด้วยความตั้งใจ เรื่องดังกล่าวนี้ จะทำได้ก็โดยที่ผู้บังคับบัญชา ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และเป็นตัวอย่างที่ดี ข้อตกลงระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชานั้น จำเป็นที่จะต้องเป็นไปอย่างยุติธรรมมากที่สุดและจะต้องยึดถือเป็นหลักปฏิบัติอย่างคงเส้นคงวา

(๗) หลักของการถือเอาประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นรอง แต่ต้องถือประโยชน์ส่วนรวม (subordination of individual to general interest) หลักข้อนี้ระบุว่า ส่วนรวมนั้นย่อมสำคัญกว่าส่วนย่อยต่างๆ เพื่อให้สำเร็จผลตามเป้าหมายของกลุ่ม หรือองค์การนั้น ผลประโยชน์ส่วนตัวเสียของกลุ่ม ย่อมต้องสำคัญเหนืออื่นใดทั้งหมด

(๘) หลักของการให้ผลประโยชน์ตอบแทน (remuneration) การให้และวิธีการจ่ายผลประโยชน์ตอบแทน ควรที่จะยุติธรรมและให้ความพอใจมากที่สุดแก่ทั้งฝ่ายลูกจ้างและนายจ้าง

(๙) หลักของการรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง (centralization) หมายถึง ว่าในการบริหารจะมีการรวมอำนาจไว้ที่จุดศูนย์กลาง เพื่อสามารถให้ควบคุมส่วนต่างๆ ขององค์การไว้ได้เสมอ และการกระจายอำนาจ จะมาน้อยเพียงใดก็ย่อมแล้วแต่กรณี

(๑๐) หลักของความมีระเบียบเรียบร้อย (order) ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าสิ่งของหรือคนต่างต้องมีระเบียบและรู้ว่าตนอยู่ในที่ใดของส่วนรวม หลักนี้ก็คือหลักมูลฐานที่ใช้ในการจัดสิ่งของและตัวคนในการจัดองค์การนั่นเอง

(๑๑) หลักของความเสมอภาค (equity) ผู้บริหารต้องยึดถือความเอื้ออารีและความยุติธรรมเป็นหลัก ปฏิบัติต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความจงรักภักดีและการอุทิศตนเพื่อสนองตอบในการทำงาน

(๑๒) หลักของความมีเสถียรภาพของการว่าจ้างทำงาน (stability of tenure) กล่าวว่า ทั้งผู้บริหารและคนงานต้องใช้เวลาระยะหนึ่ง เพื่อเรียนรู้งานจนทำงานได้ดี การที่คนเข้าออกมากย่อมเป็นสาเหตุให้ต้องสิ้นเปลืองและเป็นผลของการบริหารงานที่ไม่มีประสิทธิภาพ จึงเกิดสภาพปัญหาตามมา ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาไม่ถูกจุด

(๑๓) หลักของความคิดริเริ่ม (initiative) เนื่องจากว่าคนฉลาด ย่อมต้องการที่จะได้รับความพอใจ จากการที่ตนได้ทำอะไรด้วยตัวเอง ดังนั้น ผู้บังคับบัญชาควรจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้น้อยได้ใช้ความคิดริเริ่มของตนบ้าง^{๑๙}

สรุปว่า กระบวนการจัดการ คือ การกระทำ หรือปฏิบัติอย่างมีเป้าหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพแท้จริงรวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ทางสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทางมาตรการและแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่กำหนดไว้ โดยการร่วมมือกันทำ มิใช่เป็นความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพียงบุคคลเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เพราะว่า คนเราย่อมมีขอบเขตความสามารถจำกัด ทั้งด้านกำลังกาย กำลังสมองและเวลา จึงจำต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลมาช่วยกัน จึงจะสามารถสำเร็จลุล่วงตรงตามเป้าหมายลงไปได้

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สร้างงานให้ประชาชนและเพิ่มรายได้ให้ประเทศ รวมทั้งส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาค โดยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ประโยชน์ทั้งต่อสถาบันครอบครัวและต่อสังคมโดยรวม หลักการดังกล่าวมีพรรณนาต่างๆดังนี้

^{๑๙} พระมหาธีรธรรม สิริมงคลโล (มาตรา), การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดหนองแวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔-๑๖.

๒.๓.๑ ความสำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพชั้นนำของโลก ที่เติบโตอย่างมีดุลยภาพบนพื้นฐานความเป็นไทย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน ความสำคัญของการท่องเที่ยวมีดังนี้

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ ให้ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ว่า เป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างสมดุล เป็นการกระจายรายได้และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสู่ทุกพื้นที่และทุกภาคส่วนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของอัตลักษณ์และวิถีไทย โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

๑) การเติบโตบนพื้นฐานความเป็นไทย โดยเน้นการพัฒนาสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว และแหล่งท่องเที่ยว ให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์และวิถีไทย เสริมสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวและประชาชนถึงอัตลักษณ์ความเป็นไทย และเสริมสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและการเป็นเจ้าบ้านที่ดีสำหรับประชาชนทุกระดับ

๒) การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วน โดยมุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งเพิ่มรายได้ และกระจายรายได้ แก่ประเทศพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ และสร้างโอกาสเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ พัฒนาการท่องเที่ยวในภูมิภาคและเขตพัฒนาการท่องเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่เมืองรองและชนบท และสนับสนุนภาคเอกชนลงทุนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง

๓) การพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวที่เสี่ยงต่อการเสื่อมโทรม การบริหารความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวและการปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมความยั่งยืนของวัฒนธรรม โดยการเชิดชูและรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของไทย คุณค่าดั้งเดิม และภูมิปัญญาท้องถิ่น^{๒๐}

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (สดคมขำ) ทำวิจัยเรื่อง การนำนโยบายไปปฏิบัติด้านการส่งเสริมฟื้นฟู และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี กล่าวไว้ว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นนโยบายที่สำคัญของประเทศ เพราะการท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราเข้าประเทศเป็นจำนวนมหาศาล ซึ่งถือเป็นรายได้อันดับหนึ่ง เมื่อเทียบกับรายได้จากสินค้าและบริการอื่นๆ รายได้จากการท่องเที่ยวจะมีผลทวีคูณในการสร้างรายได้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้ผลผลิตส่วนรวมของประเทศมีค่าทวีคูณขึ้น โดยจำแนกความสำคัญดังกล่าวไว้ดังนี้

^{๒๐} คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก), หน้า ๘

๑) การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการหมุนเวียนและการกระจายรายได้สู่ภูมิภาค เมื่อมีการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ตามภูมิภาค ก่อให้เกิดการสร้างสรรคการพัฒนาภูมิภาคต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ อีกทั้งยังเป็นการสร้างงานใหม่ให้กับภูมิภาคเพื่อการสนับสนุนการท่องเที่ยว

๒) การท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและการนำเอาทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม โดยอยู่ในรูปของสินค้าและบริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว นับได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่สิ้นเปลืองวัตถุดิบ ผลผลิตสามารถจำหน่ายได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และความสามารถในการจำหน่าย และยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตเป็นวงจรหมุนเวียนภายในประเทศ

๓) ทำให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นการลดปัญหาการว่างงาน ประชากรมีรายได้ส่งผลให้รัฐบาลสามารถเก็บภาษีอากรได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย

๔) การท่องเที่ยวมีส่วนในการส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ สันติภาพความเป็นมิตรไมตรี ความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน

๕) การอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ความภาคภูมิใจ ความสำนึกและตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ รู้สึกรักหวงแหนและรักผืนแผ่นดินที่อยู่อาศัย

๖) การท่องเที่ยวช่วยให้ประชาชนในชนบทรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ รู้จักใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาประดิษฐ์ของใช้ในรูปแบบสินค้าและบริการพื้นเมือง เพื่อรองรับการท่องเที่ยว ความสำคัญของการท่องเที่ยวดังกล่าว^{๒๑}

นิคม จารุมณี กล่าวไว้ว่า ความสำคัญของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ถือได้ว่าการท่องเที่ยวมีความสำคัญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มีความร่วมมือระหว่างประเทศในอันที่จะสนับสนุนส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ความสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา รายได้จากการท่องเที่ยวได้กลายเป็นรายได้ลำดับ ๑ เมื่อเทียบกับรายได้จากสินค้าออกอื่นๆ

๒) รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ได้มาในรูปแบบเงินตราต่างประเทศนี้ มีส่วนช่วยในการสร้างเสถียรภาพให้กับดุลยภาพชำระเงิน

^{๒๑} พระชนกนาถ ญาณวิริโย (สดคมขำ), การนำนโยบายไปปฏิบัติด้านการส่งเสริมฟื้นฟู และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๘-๖๙.

๓) รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เป็นรายได้ที่กระจายไปสู่ประชาชน อย่างกว้างขวางสร้างงานสร้างอาชีพมากมาย และเป็นการเสริมอาชีพด้วยอาชีพที่เกิดขึ้นเนื่องจากการท่องเที่ยว

๔) อุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีบทบาทในการสร้างงานสร้างอาชีพอย่างมากมายและกว้างขวาง เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมบริการที่ต้องใช้คนทำหน้าที่บริการโดยเฉพาะในธุรกิจ ทางตรง

๕) การท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิต และนำเอาทรัพยากรของประเทศมาใช้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลต่อการกระตุ้นการผลิต หรือที่เรียกว่าผลของตัวทวีคูณ ทาง การท่องเที่ยวซึ่งอยู่ในลักษณะที่สูงมาก เมื่อเทียบกับการผลิตสินค้า หรืออุตสาหกรรมอื่นๆ

๖) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัดในการจำหน่าย อาจเรียกได้ว่าเป็น Limitless Industry เมื่อเปรียบเทียบกับอุตสาหกรรมด้านอื่น

๗) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในเรื่องการผลิต เพราะไม่ต้องพึ่งดินฟ้าอากาศเหมือนการเกษตร

๘) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี

๙) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่างๆ

๑๐) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นมาตรการที่ช่วยส่งเสริมความปลอดภัย และความมั่นคงให้แก่พื้นที่ที่ได้รับการพัฒนา

๑๑) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีส่วนช่วยเสริมสร้างสันติภาพสัมพันธไมตรี และความเข้าใจอันดีอีกด้วย เป็นหนทางที่มนุษย์ต่างสังคมพบปะทำความรู้จักและเข้าใจกัน^{๒๒}

สรุปว่า ความสำคัญในการท่องเที่ยว นั้น จึงเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาสินค้า บริการและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กิจกรรม นวัตกรรมและมูลค่าเพิ่มด้านการท่องเที่ยว การป้องกันและรักษาความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว การเสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีขีดความสามารถในการแข่งขัน การสร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นเผยแพร่ภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว สร้างสภาพแวดล้อมและพัฒนาระบบสนับสนุนการตลาดท่องเที่ยว การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชนและองค์กรปกครอง ในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

๒.๓.๒ ประเภทการท่องเที่ยว

ประเภทของการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง สิ่งที่มีในแหล่งท่องเที่ยวซึ่งอาจจะเป็นสถานที่ธรรมชาติ สิ่งก่อสร้างขึ้นมา สิ่งที่มีอยู่ดั้งเดิม ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม

^{๒๒}นิคม จารุมณี, การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๙๒.

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือกิจกรรมที่มีอยู่ในสถานที่นั้นๆ เช่น พุทธศาสนสถาน แปลโดยตรงได้ความว่า สถานที่ หรือสิ่งก่อสร้าง ซึ่งสร้างขึ้น เพื่อใช้ในการ หรือเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา ได้แก่ สำนักสงฆ์ วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และสถูป เป็นต้น เป็นสถานที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นที่พำนักของพระภิกษุ และเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชาและร่วมกิจกรรมต่างๆ โดยมีทรรคนะเกี่ยวกับการแบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา มีทรรคนะไว้ว่า ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นสามารถ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลินเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว โดยได้รับความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม

๒) การท่องเที่ยวเชิงงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยว เพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรีย์ศิลปะและศึกษาความเชื่อการยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น

๓) การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตชนบท (Rural Tourism/Village Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบท ที่มีลักษณะวิถีชีวิตและผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดดเด่น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ งดงามสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน อีกทั้งมีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

๔) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ออกกำลังกาย เล่นกีฬา หรือแข่งขันการกีฬา โดยมีกิจกรรมท่องเที่ยวในรูปแบบของการจัดรายการกีฬา ตามเส้นทางที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เพื่อให้ผู้ร่วมกิจกรรมกีฬาได้สนุกสนานเพลิดเพลินกับการออกกำลังกาย เล่นกีฬา หรือแข่งขันกีฬา ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น^{๒๓}

ราณี อิลิซัยกุล ได้จำแนกประเภททรัพยากรการท่องเที่ยว ตามลักษณะของทรัพยากรได้ ๔ ประเภท คือ

๑) ประเภทธรรมชาติ เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองและมีความงดงามตามธรรมชาติ มีความโดดเด่นทางภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยาและระบบป่าไม้ที่หลากหลาย เช่น ภูเขา ถ้ำ น้ำตก ชายหาด เกาะแก่ง ปะการัง สัตว์ป่า พรรณพืช

^{๒๓}บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๘), หน้า ๔-๕.

๒) ประเภทประวัติศาสตร์ เช่น โบราณวัตถุและศาสนสถาน หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น

๓) ประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี เช่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์

๔) ประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่ หรือปรับปรุงดัดแปลง เพื่อให้สถานที่มีความหลากหลายในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว^{๒๔}

ธนิศ บุตรทิพย์สกุล ทำวิจัยเรื่อง "พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของนักท่องเที่ยววัด ในจังหวัดน่าน" กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้แบ่งประเภทแหล่งท่องเที่ยวที่ความสำคัญและสภาพแวดล้อมได้ ๑๒ ประเภท ดังนี้

๑) แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco - tourism) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยอาจมีเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง โดย การจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งนั้น จะต้องมีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องมีกิจกรรมที่ส่งเสริม ให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศ

๒) แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยว หรือกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความสนใจพิเศษของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ชัดเจน เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่เกิดขึ้น แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ สามารถเพิ่มเติมได้อีกมากมายตามความนิยมของคนในแต่ละยุคสมัย เมื่อมีการระบุดูว่ากิจกรรมนั้นๆ สามารถให้ความรู้และดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลายๆ แห่ง ตัวอย่าง เช่น พิพิธภัณฑ์เฉพาะทาง แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี และ MICE (Meeting & Incentives & Conventions & Exhibitions) เป็นต้น

๓) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์ สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑ์ วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม

^{๒๔} ธารณี อิลิชัยกุล, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว, เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่อง หลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘.

๔) แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ (Natural Attraction) ในการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานสำหรับแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีจุดประสงค์ เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อน ธรรมชาติอย่างชัดเจน โดยเน้นในด้านการกำหนดมาตรฐานที่จำเป็น สำหรับการบริการต่างๆ

๕) แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนและเสริมสร้างสุขภาพ ให้ความสนุกสนาน รื่นรมย์ บันเทิง และการศึกษาหาความรู้ แม้ไม่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมสมัย ตัวอย่างเช่น ย่านบันเทิง หรือสถานบันเทิง สวนสัตว์ สวนสนุกและสวนสาธารณะลักษณะพิเศษ สวนสาธารณะและสนามกีฬา

๖) แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทาง ศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ขนเฝ้า เป็นต้น ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทยในประเภทนี้ ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้าง ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์

๗) แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction) หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับ ธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรม เพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด กีฬาทางน้ำ การนั่งพักผ่อน รับประทานอาหาร

๘) แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก หมายถึง เป็นสถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีน้ำตกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับ ธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรม เพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งน้ำตก ได้แก่ การว่ายน้ำ การนั่งพักผ่อน รับประทานอาหาร การเดินสำรวจน้ำตก การล่องแก่งการดูนกและการตกปลา

๙) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ หมายถึง เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทถ้ำ หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับ ธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรม เพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวประเภทถ้ำ ได้แก่ การเข้าชมบรรยากาศและหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ การศึกษาด้านโบราณคดีของมนุษย์ยุคต่างๆที่เคยอาศัยในถ้ำ การนมัสการพระพุทธรูป การให้อาหารสัตว์ การปิกนิกและรับประทานอาหาร

๑๐) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ : การประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภท เกาะสามารถแบ่งได้เป็น ๓ องค์ประกอบ ซึ่งมีจำนวนตัวชี้วัดทั้งหมด ๔๗ ตัวชี้วัด

โดยแต่ละตัวชี้วัดมีค่าคะแนนสูงสุดเท่ากับ ๕ คะแนน จึงมีค่าคะแนนรวมทั้งสิ้น ๒๓๕ คะแนน โดยการให้คะแนนจะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบคุณค่า ด้านการท่องเที่ยวและความเสี่ยงต่อการถูกทำลายมากที่สุด เนื่องจากเป็นแรงดึงดูดใจสำคัญ สำหรับให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว ส่วนองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ มีความสำคัญของคะแนนรองลงมาและองค์ประกอบด้านศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวมีความสำคัญของคะแนนน้อยที่สุด

๑๑) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีแก่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน และมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับ ธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลัก ได้แก่ การล่องแก่ง การพายเรือ การพักผ่อน และการเดินป่า ซึ่งอาจเสริมกิจกรรม เพื่อการศึกษาธรรมชาติเข้าไปด้วย ได้แก่ การดูนก การสำรวจธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชต่างๆ เป็นต้น

๑๒) แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติประเภทหนึ่ง เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เป็นแหล่งน้ำอุ่น หรือน้ำร้อนใต้ดินไหลผ่าน แล้วไหลขึ้นมาจากชั้นใต้ดิน เมื่อน้ำใต้ดินได้รับการถ่ายเทความร้อนจากหินอัคนีที่ร้อนในระดับลึกจนไหลย้อนกลับสู่ผิวดิน ถ้าบริเวณนั้นร้อนมากก็จะมีแรงกดดันสูงและจะปะทุระเบิดผิวดินออกมาเป็นน้ำพุร้อน แหล่งน้ำพุร้อนหลายแห่งมีการอาบน้ำแร่กันมาก เนื่องจากการอาบน้ำแร่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ เพราะทำให้ระบบการไหลเวียนของโลหิตดีขึ้น ทำให้นักท่องเที่ยวหันมาสนใจการอาบน้ำแร่มากขึ้น^{๒๕}

วินิจ วีรยางกูร ให้ทรรศนะเกี่ยวกับประเภทของการท่องเที่ยวไว้ว่า สำหรับประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวมี ๓ ประเภท คือ

๑) ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ภูเขา น้ำตก ถ้ำ น้ำพุร้อน บ่อน้ำร้อน เขตสงวนพันธุ์สัตว์ สวนสัตว์ อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนรุกชชาติ ทะเล หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เกาะ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืด และอ่างเก็บน้ำ

๒) ประเภทโบราณวัตถุสถานและศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศาสนา ได้แก่ วัด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ ชุมชนโบราณ ศาสนสถาน กำแพงเมือง คูเมือง อนุสาวรีย์และอนุสรณ์สถาน

๓) ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ในลักษณะของพิธี งานประเพณี ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต (เช่น หมู่บ้านชาวเขา สภาพชีวิตในชนบท) ศูนย์วัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง ไร่ สวน พืช ผัก ผลไม้และเหมือง^{๒๖}

^{๒๕} ธนิต บุตรทิพย์สกุล, พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยว วัดในจังหวัดน่าน, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑-๑๓.

^{๒๖} วินิจ วีรยางกูร, **การจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗๐-๗๑.

สรุปว่า ประเภทการท่องเที่ยว จัดเป็นประเภทหลักได้ ๒ อย่าง คือ "การท่องเที่ยวตามธรรมชาติ (Natural Tourism Resources) เป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ทะเล ทะเลสาบ ถ้ำ สัตว์ป่า เกาะแก่ง เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้จะมีความสวยงามโดดเด่น แปลกตาดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวที่สนใจให้มาท่องเที่ยวและ "ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น" (Man made Tourism Resources) เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เกิดขึ้นมาจากฝีมือของมนุษย์ ทรัพยากรประเภทนี้อาจสร้าง หรือกำหนดมาจากวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี หรือแม้แต่ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เช่น วัด โบสถ์ หรือโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น

๒.๓.๓ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ทางพระพุทธศาสนา และรวมถึงการมาท่องเที่ยวในงานประเพณี หรือกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การเวียนเทียน การแห่เทียนพรรษา การท่องเที่ยวเชิงพุทธ ยังหมายถึง การเดินทางเพื่อการบำบัตจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือการบำบัตจิตใจ โดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำ วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งการฝึกตนนี้ จะต้องเข้าไปฝึกปฏิบัติตนภายในพุทธสถาน โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง การท่องเที่ยวเชิงพุทธมีแนวคิดต่างๆดังนี้

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวในแนวพุทธ มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ แต่เป็นสิ่งที่มาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลซึ่งมีคำนิยามต่างๆ เช่น ธรรมสัญจร การจาริกแสวงบุญ การเดินทางแสวงบุญ หรือแม้แต่ในปัจจุบันที่ว่า การท่องเที่ยวแนวพุทธ หรือ Buddhist Tourism ซึ่งถ้าหากกล่าวถึงพระพุทธวจนะในคราวที่ส่งสาวกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ว่า "จรณภิกขเว พุทฺชนฺทิตาย พุทฺชนฺสุขาย โลกานุกมฺปกาย" หรือกล่าวโดยย่อว่า จงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของคนหมู่มาก จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวแนวพุทธ ในแต่ละนิยาม ล้วนมีความหมายเพื่อการแสวงหาความรู้ ศึกษาหาข้อปฏิบัติอันเป็นหลักการในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งหมายถึงเป็นการเดินทางที่ก่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวและ ผู้ให้บริการ อันจะนำมาซึ่งความสงบสุข สันติภาพ แก่มวลมนุษยทุกหมู่เหล่า มิได้เป็นการเดินทางเพื่อบังเบียดผู้อื่น หรือเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเดินทางที่ควบคู่ไปกับการศึกษา การพัฒนาจิตใจของผู้เดินทาง และการปฏิบัติในหนทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์ รวมถึงหมู่สัตว์และสิ่งแวดล้อม อันวิถิทางแห่งธรรมชาติดังใหญ่ที่ทุกสรรพสิ่งล้วนต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อความดีงามของสังคมและสรรพสิ่งในโลก ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปว่า การท่องเที่ยวแนวพุทธ คือ การเดินทางเพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจ และการปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสิ่ง^{๒๗}

^{๒๗}พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, การท่องเที่ยวแนวพุทธ, จุลสารการท่องเที่ยว ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๑ (ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๒), หน้า ๔-๙.

ศุภลักษณ์ อัครางกูร ให้ทรรศนะไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้ มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่างๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามก็ดีกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาไม่ได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้นเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตใจ โดยเฉพาอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึงพิงทางจิตใจกันมาก^{๒๘}

ธนิศ บุตรทิพย์สกุล ทำวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยว วัดในจังหวัดน่าน กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมุ่งหวังไปหาประสบการณ์ต่างๆ เพื่อผลในการพัฒนาชีวิตและจิตใจเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อทำให้ความสงบสุข มีสันติภาพของมวลมนุษย มีค่านิยมและเชื่อว่าการได้ทำบุญนั้น ก่อให้เกิดสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวในการท่องเที่ยวนั้นจะทำให้เกิดพฤติกรรมตามเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ ต้องได้สัมผัสกับองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ความตั้งใจของนักท่องเที่ยว ความศรัทธาในพุทธศาสนาและความพร้อมทางด้านร่างกายและจิตใจในการร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา^{๒๙}

ภัทร์สุภา ลีลานภาพรรณ ทำวิจัยเรื่อง "การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร" กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางไปยังพุทธศาสนสถาน โดยมีจุดมุ่งหมาย หรือมุ่งประโยชน์กับตน ดังนี้

- ๑) ได้เดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญ เช่น ได้บำเพ็ญกริยาวัตถุ ๑๐ เป็นต้น
- ๒) ได้เดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และได้ร่วมกิจกรรมในหลายๆด้าน เช่น การปฏิบัติธรรม ณ พุทธสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง
- ๓) ได้เดินทางไปเพื่อเข้าร่วมพิธีทางศาสนาและงานเทศกาลประเพณีต่างๆ เช่น การไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ตักบาตรดอกไม้อันแด่เทียนพรรษา^{๓๐}

สมานจิต ภิรมย์ริน กล่าวไว้ว่า การดำเนินงานจัดการวัด เพื่อจัดกิจกรรมและยังสามารถเป็นการส่งเสริมในการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวเกิดประทับใจ โดยมีหลักการดังนี้

^{๒๘} ศุภลักษณ์ อัครางกูร, พฤติกรรมนักท่องเที่ยว, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๙.

^{๒๙} ธนิศ บุตรทิพย์สกุล, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓.

^{๓๐} ภัทร์สุภา ลีลานภาพรรณ, การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร, สารนิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

๑) การจัดการศาสนสถานและศาสนวัตถุ หมายถึง พัฒนาและปรับปรุงศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร กุฏิ ให้สวยงามและประหยัดเรียบง่าย สอดคล้องต่อศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาติ และท้องถิ่น มีการจัดเก็บศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป ใบลาน โดยแยกไว้อย่างชัดเจนเป็นหมวดหมู่ในรูปของพิพิธภัณฑ์และเป็นประโยชน์สูงสุดในแง่การศึกษา เป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน

๒) ปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัด ให้มีความสะอาดและมีความร่มรื่น เช่น การปลูกต้นไม้ ดอกไม้ประดับ ต้นไม้ เพื่อให้ความร่มรื่น มีบ่อน้ำ สระน้ำ ทางเดินเท้า ท่อระบายน้ำ การจัดทำแผนผังภายในวัด เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ก็จะทำให้เกิดความสะอาดสบายและยังเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆในชุมชน^{๓๑}

สรุปว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังพุทธสถานใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำเพ็ญบุญ หรือการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงการมาท่องเที่ยวในงานประเพณี เพื่อต้องการประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา หรือการเดินทางไปยังสถานที่ตั้งของวัด เพื่อศึกษาธรรมะ ศึกษาหาความรู้ แสวงบุญ ประกอบกับพักผ่อนหย่อนใจและหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และเพื่อการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับด้านศิลปกรรมภายในพุทธศาสนสถาน เช่น การศึกษาเกี่ยวกับประติมากรรมสถาปัตยกรรม จิตรกรรม เป็นต้น

๒.๓.๔ การส่งเสริมการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและการนำเอาทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม โดยอยู่ในรูปของสินค้าและบริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว นับได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่สิ้นเปลืองวัตถุดิบ ผลผลิตสามารถจำหน่ายได้ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และความสามารถในการจำหน่าย และยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตเป็นวงจรหมุนเวียนภายในประเทศ ทำให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม แนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีทฤษฎะต่างๆดังนี้

จุฑาภรณ์ หินซุย และคณะ ทำวิจัยเรื่อง "แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอสรีสมเด็จ จันทบุรี" กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้กับประเทศเป็นอย่างมาก ถือเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศไทย โดยมีประโยชน์ต่อพุทธศาสนสถานดังนี้

๑) การส่งเสริมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งนำมาสู่การสร้างอาชีพการจ้างงาน ทั้งในภาคการท่องเที่ยวโดยตรงและการจ้างงาน ในภาคอื่นๆที่เกี่ยวข้องตามมา เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งในภาพรวมแล้ว จะนำไปสู่การสร้างเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ

๒) การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ถือเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการชมหรือสัมผัสสถาปัตยกรรมด้านศาสนา การท่องเที่ยววัด ศาสนสถานและสถานที่สำคัญทาง

^{๓๑} สมานจิต ภิรมย์รัตน์, วัดพัฒนา ๔๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔.

พระพุทธศาสนาปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางไปวัด เพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนา การปฏิบัติธรรม ดังจะเห็นจากการเดินทางเชิงพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ซึ่งมักใช้ช่วงเวลารวันหยุดเทศกาล โดยเฉพาะช่วงเทศกาลวันสำคัญทางศาสนา จะมีการถือศีลปฏิบัติธรรมและประชาชนในท้องถิ่นบางส่วน ได้เล็งเห็นผลประโยชน์จึงเริ่มมีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง หรือเข้ามาใช้พื้นที่ของวัดในการประกอบอาชีพดังกล่าวมากขึ้น^{๓๒}

สถาปนิกรูปแห่งชาติ ให้ทรงเห็นว่า แนวทางดำเนินการ เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยว เห็นควรเสนอประเด็นการปฏิรูปและพัฒนา ๔ ประเด็น ดังนี้

๑) วิสัยทัศน์ของการพัฒนาการท่องเที่ยว (Vision) เน้นเป้าหมายรายได้และนักท่องเที่ยวคุณภาพ คือ นักท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวสอดคล้องกับอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของพื้นที่ ไม่สร้างผลกระทบทางลบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประเทศได้มากขึ้น จัดการแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน ไม่สร้างความเสื่อมโทรมให้สิ่งแวดล้อม และกำหนดแนวทางการดูแลควบคุมผลกระทบดังกล่าวอย่างชัดเจน เช่น กำหนดให้ต้องมีการศึกษาข้อจำกัดของแหล่งท่องเที่ยว มีการกำหนดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวสูงสุด ในแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่เปราะบางทางนิเวศ รวมถึงการกำหนดมาตรการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวและบทลงโทษ จัดให้มีบริการทางการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานสากล เพื่อยกระดับคุณภาพของการบริการด้านการท่องเที่ยวของประเทศ กระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ให้แก่ผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่การท่องเที่ยวนั้นๆ โดยให้มีนโยบาย ยุทธศาสตร์และแผนการดำเนินงานอย่างชัดเจน เพื่อลดปัญหาการกระจุกตัวของรายได้ นอกจากนี้ควรสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ในลักษณะต่างๆ เช่น วิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจเพื่อสังคม

๒) การปรับโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว (Restructuring) การปรับโครงสร้างองค์กรภาครัฐ โดยจัดโครงสร้างบริหารราชการด้านการท่องเที่ยวใหม่ ภายใต้ข้อจำกัดไม่เพิ่มจำนวนบุคลากรภาครัฐด้านการท่องเที่ยว การสนับสนุนภาคเอกชน เพื่อให้มีการรวมกลุ่ม เพื่อสร้างความเข้มแข็งและเพิ่มประสิทธิภาพ เพื่อเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศร่วมกับภาครัฐและชุมชน โดยให้ภาครัฐดำเนินการ การสนับสนุนภาคชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่

๓) การพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน (Competition) การป้องกันและแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่อนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติทางทะเล และพื้นที่อ่อนไหว เช่น หมู่บ้านกะเหรี่ยงคอยาว ตลาดน้ำอัมพวา เป็นต้น ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ เพื่อรองรับปริมาณนักท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาเขต

^{๓๒} จุฑาภรณ์ หินซุย และคณะ, แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนารามอำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด, **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗), หน้า บทนำ.

เศรษฐกิจการท่องเที่ยวพิเศษร่วมกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ หรือเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวระหว่างประเทศสมาชิกในอาเซียนร่วมกัน ในรูปของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจการท่องเที่ยวพิเศษระหว่างประเทศ เช่น พม่า-ลาวเหนือ-ภาคเหนือ, กัมพูชา-ลาวใต้-ภาคอีสานใต้ หรือ พม่า-ภาคตะวันตก เป็นต้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งของการท่องเที่ยวในภูมิภาค จะได้รับประโยชน์ทั้งด้านการกระจายรายได้และรายได้การท่องเที่ยว โดยตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างประเทศ เพื่อศึกษาความเป็นไปได้และศึกษาในประเด็นต่างๆ อาทิ โอกาสในการร่วมลงทุนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวร่วมกัน หรือการอำนวยความสะดวกในการเดินทางโดยไม่ต้องใช้วีซ่า การส่งเสริมการขยายธุรกิจด้านการท่องเที่ยวของไทย ไปในต่างประเทศโดยสนับสนุนผู้ประกอบการไทย ที่มีศักยภาพและความสามารถไปลงทุนในต่างประเทศ โดยเฉพาะในสาขาการท่องเที่ยวที่ประเทศไทยมีความเข้มแข็ง เช่น ธุรกิจโรงแรมและที่พัก ธุรกิจร้านอาหารธุรกิจสปา รวมถึงสนับสนุนให้ผู้ประกอบการไทย ไปใช้ประโยชน์ในประเทศที่มีนักท่องเที่ยวชาวไทยไปท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก โดยรัฐควรให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลการลงทุนในต่างประเทศ รวมถึงการให้คำแนะนำเรื่องแหล่งเงินทุนต่างๆ นอกจากนี้รัฐควรสนับสนุนการจัดสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการ (Network) และการสร้างตราสินค้า (Brand) เพื่อสร้างความเข้มแข็งและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการไทย

๔) การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว (Participation) ส่งเสริมการรวมตัวของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) สหกรณ์การท่องเที่ยวในชุมชน โดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ถือหุ้นและบริหารจัดการ หรือวิสาหกิจ เพื่อสังคมซึ่งมีจุดประสงค์หลักในการนำเงินไปพัฒนาชุมชนในองค์กรรวม โดยภาครัฐทำการส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้ อำนาจความสะดวกในการจัดตั้งและดำเนินงานสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรในระดับพื้นที่และให้การสนับสนุนทางด้านเงินทุนตามความจำเป็นของชุมชนนั้นๆตามสภาพ ส่งเสริมให้ชุมชนมีอำนาจและบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ ตั้งแต่การกำหนดทิศทางการนโยบายการท่องเที่ยวของพื้นที่ การสร้างข้อกำหนดต่าง ๆ การรักษามลประโยชน์ของคนในพื้นที่ รวมถึงการกำกับดูแลมาตรฐานและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว โดยรัฐมีหน้าที่ในการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณและด้านอื่นๆ เพื่อให้ชุมชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะดำเนินงานได้อย่างสัมฤทธิ์ผล ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้เกิดความเชื่อมโยงในด้านต่างๆ เช่น การตลาด การพัฒนา ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน^{๓๓}

พระมหาบุญพิเศษฐ์ จันทรเมือง ทำวิจัยเรื่อง "การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์" กล่าวไว้ว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลายประเภทที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ท่องเที่ยวนั้น ควรมีลักษณะหลักที่สำคัญ ๔ ประการ

^{๓๓} สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๗), หน้า ๖-๑๒.

๑) ความดึงดูดใจ (Attraction) ทรัพยากรการท่องเที่ยวควรดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ หรือมีลักษณะชวนตา ชวนใจ มีเสน่ห์เฉพาะตัว อันมีสาเหตุมาจากความงามตามธรรมชาติ เช่น ชายหาดทรายขาว แนวปะการังที่มีสีสันสวยงาม รวมทั้งปลาชนิดต่างๆ ป่าที่มีพันธุ์ไม้นานาชาติ หรือความงดงามที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ทะเลสาบ รีสอร์ทในหุบเขา หรือมีลักษณะของเหตุการณ์สำคัญเฉพาะกาล เช่น งานประเพณีในเทศกาลสำคัญแต่ละท้องถิ่น การจัดขบวนบุปผชาติ หรือการตกแต่งขบวนพาเหรดและการแสดงในเทศกาลต่างๆ การแสดงแสง สี เสียง ในแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์

๒) การเข้าถึงง่าย (Accessibility) ทรัพยากรการท่องเที่ยวจะดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้มาก หากมีความสะดวกในการเดินทางเที่ยวชม นักท่องเที่ยวจะเกิดอารมณ์สในการท่องเที่ยวได้มาก แหล่งท่องเที่ยวแม้มีความสวยงาม แต่ขาดความสะดวกในการเข้าถึง นักท่องเที่ยวจะไม่เดินทางไปเที่ยวชม ดังนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องดำเนินการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ถนน สะพาน ที่จอดรถ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงแก่นักท่องเที่ยว

๓) ความประทับใจ (Amenity) ทรัพยากรการท่องเที่ยวควรก่อให้เกิดความประทับใจ สุขใจ และซาบซึ้งในการเที่ยวชม เช่น ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ปราสาท ราชวัง วัด โบราณสถานต่างๆ ที่แสดงถึงอารยธรรมในอดีต หรือแม้แต่ทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การพักผ่อน การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความสนุกสนาน เช่น การร่วมงานเทศกาลประเพณีต่างๆ

๔) องค์ประกอบของการบริการ (Ancillary service) สถานที่ท่องเที่ยวควรจัดสรรการบริการด้านต่างๆ ให้กับนักท่องเที่ยว หน่วยงานและภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้อง เพื่ออำนวยความสะดวกและดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมายังสถานที่ท่องเที่ยว^{๓๔}

สรุปว่า การท่องเที่ยวมีส่วนในการส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ สันติภาพความเป็นมิตรไมตรีต่อกันและมีความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน การอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ความภาคภูมิใจ ความมีจิตสำนึกและตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ การแปรรูปสินค้าที่มีอยู่ในพื้นที่ของตนเองและการบริการพื้นเมือง เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจนั่นเอง

๒.๓.๕ ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวส่งผลทั้งทางด้านลบและด้านบวก ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวมีทั้งทางโครงสร้างของรัฐและที่เกิดกับนักท่องเที่ยว ซึ่งปัญหาต่างๆ เหล่านี้มีทั้งได้รับการแก้ปัญหาได้แล้วและยังไม่ได้รับการแก้ปัญหา ผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีทรรศนะดังนี้

^{๓๔} พระมหาบุญพิเศษฐ์ จันทร์เมือง, การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์, ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๙-๑๐.

สภาพภูมิประเทศ กล่าวไว้ว่า ผลกระทบจากการบริหารจัดการหน่วยงานภาครัฐในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว การส่งเสริมเอกชนและภาคเอกชนให้เข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพไม่เพียงพอ กระทรวงท่องเที่ยวและกีฬาเป็นหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ดูแลการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมีการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น แต่ยังไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถสรุปปัญหาหลักได้ ๑๐ ประการ คือ

๑) ปัญหาบูรณาการการทำงานร่วมกัน ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดแผนและการนำไปปฏิบัติ ปัจจุบันมีการตั้งคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ททช.) ตามพระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๑ เพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่ ททช. ยังขาดอำนาจและบทบาทอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมและไม่สามารถเชื่อมโยงนโยบายให้ไปสู่แผนและการปฏิบัติ โดยเฉพาะในระดับพื้นที่ได้

๒) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวของประเทศมีความหลากหลายและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหลายหน่วยงานและบางแหล่งท่องเที่ยวมีหน่วยงานที่มีอำนาจในการดูแลรับผิดชอบหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงมหาดไทยและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทำได้ยาก

๓) ปัญหาการทับซ้อนของภารกิจระหว่างหน่วยงานภาครัฐ การท่องเที่ยวเป็นภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลายหน่วย ทั้งที่อยู่และที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เช่น องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (สสปน.) และบริษัท ไทยแลนด์ พรวิเลจ คาร์ด จำกัด (ดูแล Thailand Elite) เป็นต้น ซึ่งพบว่าการกำหนดภารกิจตลอดจนอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว ยังมีความไม่ชัดเจนและมีลักษณะที่ทับซ้อนกัน ทำให้ผู้ที่ทำหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายเกิดความสับสน เช่น ททช. และ สสปน. ที่มีภารกิจหน้าที่ทับซ้อนกันในด้าน การตลาด หรือระหว่าง กรมการท่องเที่ยว และ อพท. ที่มีหน้าที่ในด้านการพัฒนา เป็นต้น

๔) บทบาทการดำเนินงานของหน่วยงานในการกำกับดูแลมาตรฐานไม่ชัดเจน จากการไม่แยกหน้าที่การกำหนดและกำกับมาตรฐาน (Regulator) และการตรวจรับรอง (Operator) ออกจากกัน ทำให้การดำเนินงานและกำกับตรวจสอบไม่มีประสิทธิภาพ และไม่เป็นที่ยอมรับตามมาตรฐานสากล

๕) ขาดการพัฒนาด้านอุปทานให้เพียงพอกับการเติบโตของอุปสงค์ หากพิจารณางานด้านการท่องเที่ยวโดยแบ่งเป็นงานด้านอุปสงค์ เช่น การเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว การตลาด การประชาสัมพันธ์ และด้านอุปทาน เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การให้บริการ การบังคับใช้กฎหมายกฎระเบียบต่างๆ จะพบว่าการทำงานของหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่มุ่งไปที่เพิ่มอุปสงค์ แต่ขาดการพัฒนาด้านอุปทานให้ทันกับการเติบโตของอุปสงค์ที่เพิ่มขึ้น เช่น การประชาสัมพันธ์ที่ไม่สอดคล้องกับความเหมาะสมและข้อจำกัดของแหล่งท่องเที่ยวที่

มี ทำให้เกิดปัญหาแหล่งท่องเที่ยวมีไม่เพียงพอและมีสภาพเสื่อมโทรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะยาว

๖) ขาดหน่วยงานที่ทำหน้าที่อีกหลายด้าน โดยเฉพาะการสร้างองค์ความรู้ที่จำเป็นในการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ ซึ่งองค์ความรู้ในด้านการท่องเที่ยวนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว การดำเนินงานของภาคส่วนต่างๆ และการติดตามตรวจสอบให้เป็นไปอย่างเหมาะสม

๗) ขาดหน่วยงานด้านการส่งเสริมและสนับสนุนผู้ประกอบการ ทั้งภาคเอกชนและภาคชุมชน เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

๘) หน่วยงานภาครัฐด้านการท่องเที่ยว ขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพราะในช่วงแรกของการก่อตั้งกระทรวงฯ เน้นเรื่องโครงสร้างมากกว่าเรื่องบุคลากร ในการปฏิรูประบบราชการช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้กำหนดบทบาทให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวด้วย แต่บุคลากรของ อปท. ในหลายพื้นที่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนและให้องค์ความรู้ในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ

๙) การจัดสรรบุคลากรของหน่วยงานต่างๆ ขาดความสมดุล เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ททท. ซึ่งทำหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาดมีกำลังคนประมาณ ๑,๐๐๐ คน ในขณะที่กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาซึ่งดูแลด้านการพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้าและบริการ และบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเป็นหลัก มีกำลังคนด้านการท่องเที่ยวเพียงประมาณ ๕๐๐ คน

๑๐) ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว การพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาแบบบนลงล่าง (Top-down) แต่ยังขาดการมีส่วนร่วมและการจัดการการท่องเที่ยวในระดับพื้นที่แบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนและชุมชนที่ยังขาดบทบาทอย่างเป็นรูปธรรม^{๓๕}

วิภาดา ศุภรัฐปรีชา ทำวิจัยเรื่อง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนวัดเกต เชียงใหม่ กล่าวไว้ว่า ผลกระทบจากท่องเที่ยวมี ๔ ประการ คือ

๑) การที่นักท่องเที่ยวที่เข้าไปในแหล่งท่องเที่ยวมากเกินไป อาจส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนเดิม อาจมีการอพยพออกจากที่พักอาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวไปจากพื้นที่ชุมชน

๒) ทำให้คนนอกพื้นที่ เข้ามาอยู่ในชุมชนเพิ่มขึ้น เพื่อประกอบกิจการด้านการท่องเที่ยว อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพดั้งเดิมของชุมชน ไปสู่รูปแบบอาชีพใหม่

๓) เกิดการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในชุมชนมากขึ้น เช่น การเสี่ยงโชคหรือการพนัน การลักลอบค้ายาเสพติด

^{๓๕} สถาปนิกรูปแห่งชาติ, การพัฒนาการท่องเที่ยว, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖.

๔) การท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อาจส่งผลให้ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ในด้านสังคมลดลงจากปริมาณนักท่องเที่ยวที่มากจนเกินไป^{๓๖}

ภัทรธาดา บุตรดาเลิศ เขียนบทความวิชาการเรื่อง "ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด" กล่าวไว้ว่า นักท่องเที่ยวคาดหวังจะได้ชมแบบผสมผสานความทันสมัยเข้ากับวัฒนธรรมเดิม เพื่อให้ดูน่าสนใจมากขึ้น ซึ่งเป็นผลกระทบของวัตถุนิยม หรือความทันสมัยที่มาในรูปแบบของการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ จากการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในช่วงหลายปีนี้ โดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น ซึ่งการประเมินผลกระทบนั้นทำได้ยากผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัดเชิงลบมี ๓ ประการ คือ

๑) ผลกระทบต่อสังคมของวัด การที่วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้มีนักท่องเที่ยวต่าง ๆ เดินทางเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ที่นำเอาวัฒนธรรมตะวันตกต่างๆ เข้ามาภายในวัดและสังคมไทย ทำให้บทบาทของวัดผิดไปจากในอดีต

๒) ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมภายในวัด การจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยววัด ทำให้สิ่งแวดล้อมบริเวณวัดเสื่อมโทรมลง

๓) ผลกระทบต่อพระสงฆ์ เมื่อวัดมีการจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเจริญย่อมตามมาและมีมากขึ้นทำให้บทบาทของพระสงฆ์ มีความเกี่ยวข้องในเชิงพาณิชย์มากขึ้น^{๓๗}

มนัสนันท์ จันทรเพ็ง และคณะ วารสารวิชาการ เรื่อง แนวทางการลดผลกระทบด้านลบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทย่านชุมชนเก่า กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย กล่าวไว้ว่า เชียงคานเป็นเมืองที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นของย่านชุมชนเก่า ได้แก่ บ้านไม้เรือนแถวเก่า ประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมมาช้านาน อาหารพื้นบ้าน เป็นต้น จึงเป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาภายในพื้นที่และเกิดกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อชุมชน เช่น ขณะที่เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น แต่ต้องแลกมาซึ่งความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ขยะมูลฝอย น้ำเสีย มลภาวะทางเสียงจากกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น อาคารสิ่งก่อสร้างขัดแย้งกับรูปแบบเดิม และมลภาวะทางเสียงและความหนาแน่นของนักท่องเที่ยว^{๓๘}

^{๓๖} วิภาดา ศุภรัฐปรีชา, ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนวัดเกต เชียงใหม่, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

^{๓๗} ภัทรธาดา บุตรดาเลิศ, ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด, *อาจารย์โปรแกรมวิชา : อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ*, (คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๖๒), หน้า ๑-๒.

^{๓๘} มนัสนันท์ จันทรเพ็ง และคณะ, แนวทางการลดผลกระทบด้านลบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทย่านชุมชนเก่า กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, *วารสารวิชาการ*, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒, พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), หน้า ๖.

สรุปว่า จากปัญหาและข้อเท็จจริงดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวของไทย ยังไม่มีความพร้อมและเหมาะสม จึงส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว แทนที่การท่องเที่ยว จะเป็นกลจักรสำคัญในการพัฒนาประเทศและมีบทบาทในการสร้างและกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น การท่องเที่ยว กลับกลายเป็นภาคเศรษฐกิจที่ขาดความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศ รวมไปถึงสร้างผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม ชุมชนและประชาชนในประเทศ

๒.๔ ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ทฤษฎีความต้องการจะกล่าวถึงความเคารพและความภาคภูมิใจในตนเองที่มั่นคง มาสโลว์ ได้กล่าวถึงต้องการความเคารพนับถือใน ๒ ระดับ คือ ระดับล่าง กับ ระดับสูง ระดับล่าง เป็นความต้องการความนับถือจากคนอื่น ความต้องการสถานะ การยอมรับ ชื่อเสียง ศักดิ์ศรี และ ความสนใจระดับสูง เป็นความต้องการความเคารพตัวเอง ความต้องการความแข็งแกร่ง ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ความมั่นใจในตัวเอง ความเป็นตัวของตัวเอง และ อิสระ ที่ความต้องการเหล่านี้จัดเป็นระดับสูง ก็เพราะว่า มันขึ้นกับความสามารถภายในมากกว่า ซึ่งได้มาโดยผ่านประสบการณ์ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Abraham Maslow) แบ่งได้ ๕ ข้อ

๑) ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เพื่อความอยู่รอด เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค อากาศ น้ำดื่ม การพักผ่อน เป็นต้น

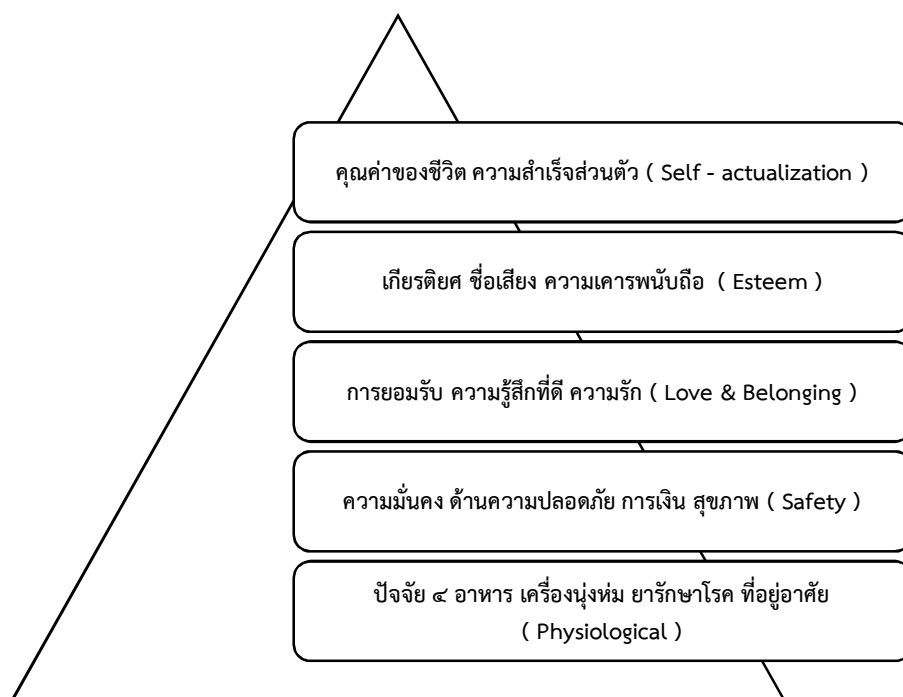
๒) ความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง (Security or safety needs) เมื่อมนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการทางร่างกายได้แล้ว มนุษย์ก็จะเพิ่มความต้องการในระดับที่สูงขึ้นต่อไป เช่น ความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความต้องการความมั่นคงในชีวิตและหน้าที่การงาน

๓) ความต้องการความผูกพัน หรือการยอมรับ (ความต้องการทางสังคม) (Affiliation or Acceptance Needs) เป็นความต้องการที่จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ เช่น ความต้องการให้และได้รับซึ่งความรัก ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ ความต้องการได้รับการยอมรับ ความต้องการได้รับความชื่นชมจากผู้อื่น เป็นต้น

๔) ความต้องการการยกย่อง (Esteem Needs) หรือความภาคภูมิใจในตนเอง เป็นความต้องการการได้รับการยกย่อง นับถือและสถานะจากสังคม เช่น ความต้องการได้รับความเคารพนับถือ ความต้องการมีความรู้ความสามารถ เป็นต้น

๕) ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self-actualization) เป็นความต้องการสูงสุดของแต่ละบุคคล เช่น ความต้องการที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่างได้สำเร็จ ความต้องการทำทุกอย่าง เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง^{๓๙}

ภาพโครงสร้างทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์

สรุปว่า ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในการดำรงอยู่ เช่น ความต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น เป็นความต้องการระดับต่ำสุด มีลักษณะเป็นรูปธรรม สูงสุด ประกอบด้วย ความต้องการทางร่างกาย บวกด้วยความต้องการความปลอดภัยและความมั่นคง ตามหลักทฤษฎีของมาสโลว์ ซึ่งผู้บริหารสามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลในด้านนี้ได้ ด้วยการจ่ายค่าตอบแทนที่เป็นธรรม มีสวัสดิการที่ดี มีเงินโบนัส เป็นต้น

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือแม้แต่เป็นแหล่งการเรียนรู้เป็นการอาศัยระหว่าง วัดและชุมชน ต่างก็อาศัยกันมาแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะส่วนหนึ่ง การพัฒนาในอดีตนั้น ต้องอาศัยวัดเป็นฐานการเรียนรู้ แนวทางดังกล่าวมีการพัฒนาไปตามลำดับ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไปสู่ภาพในอนาคต เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน หลักการดังกล่าวมีแนวทางดังนี้

^{๓๙} Maslow, Abraham H, **Motivation and Personality**, (New York : Harper and Row, ๑๙๖๓), p, ๑๑๑-๑๒๖.

๒.๕.๑ ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนาตามแนวทางพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนของสังคมและตัวมนุษย์ แต่จะเน้นที่การพัฒนาคน เพราะเมื่อคนมีการพัฒนาแล้ว ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ก็จะไปสู่การพัฒนาชุมชนสังคมและเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดผลของการพัฒนาอย่างแท้จริงเป้าหมายของการพัฒนาความหมายของการพัฒนามีดังนี้ การพัฒนา คือ ต้องทำให้มันเจริญ มันเป็นตัวธรรมะ เพราะธรรมะจะช่วยพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เมื่อมีจิตใจที่สูงขึ้นแล้ว ก็ย่อมจะทำการพัฒนาไม่ว่าในด้านไหน ก็จะทำให้เกิดผลดี ถ้าจิตใจขาดธรรมะแล้ว ก็ย่อมไม่อาจพัฒนาอะไรได้เลย ธรรมะนั้นจะช่วยให้เราสามารถพัฒนาทางด้านจิตได้ เมื่อจิตได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องแล้ว ก็ย่อมจะพัฒนาอะไรก็ได้^{๔๐} การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้ เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุและส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้นและเข้าร่วมมือในการดำเนินงาน เพื่อการปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเองและเพื่อการเสริมสร้างท้องถิ่น ให้เจริญก้าวหน้าทั้งในด้านการเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมและด้านการปกครอง หลักการในการพัฒนาชุมชนดังกล่าวมีดังนี้

๑) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนใดชุมชนหนึ่งดีขึ้น หรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น

๒) การส่งเสริมให้ชุมชนนั้นๆ ให้เจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๓) การพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ มี ๒ ข้อ คือ การพัฒนาด้านวัตถุ คือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดมี หรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เราเห็นโดยแจ้งชัด เช่น การส่งเสริมด้วยการผลิตผล การส่งเสริมระบบขนส่ง การคมนาคม การชลประทาน ฯลฯ การพัฒนาด้านจิตใจ คือ การสร้างความเจริญ โดยมุ่งจะให้การศึกษาอบรมประชาชน ซึ่งจะรวมทั้งการให้การศึกษาตามโรงเรียนและในมหาวิทยาลัยตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการและการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้ได้รับการศึกษาอย่างดี

๔) การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินการเอง^{๔๑}

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า ความหมายของการพัฒนาที่น่าจะส่งผลต่อคนส่วนใหญ่ใน ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑) การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้า ซึ่งถ้าเป็นเรื่องเศรษฐกิจก็เรียกว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นด้านสังคมก็เป็นเรื่องของความมีเหตุผล ตลอดจนระบบและกลไกซึ่งเอื้ออำนวยให้สามารถใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ และลดความขัดแย้งโดยสันติวิธี เรื่องความก้าวหน้านี้ได้กลายเป็นเรื่องที่ได้รับการเอาใจใส่กันมาก และมีคนส่วนหนึ่งเห็นว่า การพัฒนา

^{๔๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), สุขภาพทางจิตวิญญาณ, (กรุงเทพมหานคร : ตถาคตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๖.

^{๔๑} สุวิทย์ ยี่งวรพันธุ์, การพัฒนาชนบทในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อักษรสาสน์, ๒๕๑๒), หน้า ๕๗.

นั้น หมายถึง เรื่องของความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ซึ่งตามธรรมชาติของการพัฒนาโดยทั่วไปแล้ว ยังหมายถึง เรื่องความก้าวหน้าในทางสังคมด้วย โดยเฉพาะแต่ความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ เพราะในด้านสังคม ถ้าขาดการพัฒนาก็ย่อมส่งผลกระทบได้

๒) การพัฒนา หมายถึง ความมั่นคง ถ้าในทางเศรษฐกิจเราต้องการให้ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่มั่นคงมีเสถียรภาพ ไม่มีปัญหาเงินเฟ้อ ในทางสังคมก็เช่นกัน เราต้องการเห็นความมั่นคงทางสังคม สังคมที่สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้โดยปราศจากความรุนแรง ความมั่นคงจึงเป็นเรื่องใหญ่และในการพัฒนานี้ก็ต้องคิดถึงเรื่องนี้ด้วย

๓) การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าและความมั่นคง การพัฒนายังควร หมายถึง ความเป็นธรรมอีกด้วย โดยเฉพาะความเป็นธรรมในลักษณะที่ว่าประชาชนทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมได้เข้ามีส่วนร่วมและได้รับผลตอบแทน จากการที่มีส่วนในการพัฒนาตามควร ดังนั้น การพัฒนาที่เราต้องการจึงควรเป็นการพัฒนาในรูปแบบที่ช่วยสร้างความเป็นธรรมด้วย^{๔๒}

สรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้น หรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงจะต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น การพัฒนาไม่ได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้า หรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายความรวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจและเพิ่มความสุขของประชาชนได้ด้วย จึงกล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการเพื่อเพิ่มความสามารถของคนในสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัตถุ เพื่อสนองความต้องการของร่างกาย ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาและสิ่งแวดล้อมที่ดี ทางวัฒนธรรมและจิตใจนั่นเอง

๒.๕.๒ กระบวนการในการพัฒนา

การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการใดๆนั้น พวกเขาเหล่านั้นต้องรู้ดีกว่าตนเองเป็นเจ้าของและลงพัฒนาด้วยตนเองแล้ว การพัฒนานั้นไม่อาจสำเร็จไปได้ถ้าไม่มีการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ถูกกำหนดไว้ในนโยบายและวิธีการคิดในการทำงานและพัฒนาอยู่ตลอด กระบวนการในการพัฒนามีหลักการต่างๆดังนี้

ศราวุธ ผิวแดง กล่าวว่า กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม วิธีการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวสามารถกระทำได้หลายวิธีดังต่อไปนี้ คือ

๑) การร่วมประชุมในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นวิธีการร่วมแก้ปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยว

^{๔๒} ใผลิต บั้นเปี่ยมรัษฎ์, การพัฒนาประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

๒) การให้คำปรึกษาในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นวิธีการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการท่องเที่ยว เพื่อให้ความมั่นใจว่ามีความเสี่ยงของชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจพัฒนาการท่องเที่ยว

๓) การสำรวจความคิดเห็นในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นวิธีการสำรวจความคิดเห็นของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว

๔) การประสานงานร่วมกันในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นวิธีการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนกลุ่มไปร่วมงานบริหาร หรือการจัดการในคณะกรรมการที่ปรึกษาในฝ่ายประชาชน เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

๕) การไต่สวนสาธารณะในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นวิธีการไต่สวนข้อมูลจากชุมชนท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นก่อนที่รัฐบาลจะตัดสินใจในการพัฒนาการท่องเที่ยว

๖) การออกเสียงประชามติโดยตรงในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นวิธีการตอบคำถามของรัฐบาลโดยให้ประชาชนทุกคนในชุมชนท้องถิ่น ออกความคิดเห็นโดยตรงต่อรัฐบาล และให้ทุกคนเป็นผู้ตัดสินใจแทนรัฐบาลในการพัฒนาการท่องเที่ยว^{๔๓}

เลิศพร ภาระสกุล กล่าวไว้ว่า กระบวนการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน มีขั้นตอนดังนี้

๑) ร่วมทำการศึกษา ค้นหา ปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

๒) ร่วมคิดหาสร้างแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

๓) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน

๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน

^{๔๓}ศราวุธ ผิวแดง, เอกสารประกอบการสอน : การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการการท่องเที่ยว), (คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๐.

๓) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ กิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย

๔) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป^{๔๔}

เถกิงศักดิ์ ชัยชาญ (นาวาอากาศตรี) รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวเกี่ยวกับกระบวนการในการพัฒนาไว้ดังนี้

๑) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว ตลอดจนปัจจัยสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว ให้มีคุณภาพและมาตรฐานในระดับสากล

๒) พัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ทรัพยากรท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมสังคม และวิถีชีวิตของชุมชน

๓) เตรียมความพร้อมของภาคบริการและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยวให้มีความพร้อมในการรองรับการเปลี่ยนแปลง และมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนและฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ

๔) สร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมการท่องเที่ยว ให้สามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ

๕) บูรณาการงานด้านการท่องเที่ยวให้มีเอกภาพ ลดความซ้ำซ้อนของภารกิจ สร้างกลไกในการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยว และการบริหารจัดการจากทุกภาคส่วน^{๔๕}

สรุปว่า การที่ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา ก็ารู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของและลงมือพัฒนาด้วยตนเองแล้ว การพัฒนานั้นไม่อาจสำเร็จไปได้ ถ้าไม่มีการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ถูกกำหนดไว้ในนโยบายและวิธีการคิดในการทำงาน

๒.๕.๓ ประโยชน์ของการพัฒนา

ประโยชน์ของการพัฒนานั้น เป้าหมายสำคัญคือการทำให้สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเจริญมากยิ่งขึ้น หรือเป็นวิธีการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความสามารถของประชาชนและรัฐบาล กล่าวคือ การร่วมมือกันทั้งสองฝ่าย จึงจะสามารถดำเนินการไปสู่เป้าหมายได้ เมื่อรวมความหมายแล้ว ก็เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาให้มากที่สุด หลักการการพัฒนาชุมชน (Community development) ไว้วามีประโยชน์ ๔ ประการ ได้แก่

๑) เพื่อการสร้างสรรค์ความเจริญและยับยั้งความเสื่อมของชุมชน

^{๔๔}เลิศพร ภาระสกุล, **การจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**, เอกสารคำสอน ภาควิชาการท่องเที่ยว และการโรงแรม, (คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑), ๑๑๙-๑๒๓.

^{๔๕}เถกิงศักดิ์ ชัยชาญ, (นาวาอากาศตรี), **การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานการวิจัย**, (สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๖), หน้า ๓๖.

๒) เพื่อการสร้างชุมชนให้เจริญยิ่งขึ้น โดยจะต้องอาศัยกำลังความรู้และความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน

๓) เพื่อมุ่งชักจูงและส่งเสริมประชาชนให้มีความกระตือรือร้น สนใจที่จะเข้าร่วมมือดำเนินการในการทำมาหากินและสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น

๔) เพื่อการพัฒนากำลังความคิดและความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกัน เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย^{๔๖} ในขณะเดียวกัน จิตจำนงค์ กิติกิริติ ให้ทรรศนะไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยหลักความต้องการและการริเริ่มจากประชาชนเป็นหลัก เพื่อว่าผลที่ได้รับจะเป็นการแน่นอนและถาวรตลอดไป จึงได้กำหนดจุดมุ่งหมาย เพื่อเป็นเป้าหมายเพื่อการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

๑) มุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนให้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์มีความคิดก้าวหน้า

๒) มุ่งให้ประชาชนมีความสำนึกในการเป็นสมาชิกของชุมชน รู้จักร่วมแรงร่วมใจกัน

๓) มุ่งจะให้ประชาชนมีความรับผิดชอบ รับผิดชอบต่อตนเองชุมชนและประเทศชาติ

๔) มุ่งที่จะให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง กระตือรือร้นในการแก้ปัญหาของชุมชน มีความคิดริเริ่มและปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม^{๔๗}

สรุปได้ว่า ประโยชน์การพัฒนานั้น จึงเป็นการรวบรวมกำลังของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันดำเนินการปรับปรุง สภาพ หรือการพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้เกิดมีความเข้มแข็ง โดยมีความร่วมมือกันระหว่างประชาชน เพื่อให้สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ให้มีความเจริญขึ้นมากยิ่งขึ้นไปอีกและเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายได้นั้น การพัฒนาชุมชนอาจทำเป็นโครงการต่างๆ เพื่อจะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงคนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ควบคู่ไปกับการพัฒนาพุทธศาสนสถานและด้านวัตถุ โดยการใช้วิธีการที่เหมาะสมกับชุมชน

๒.๕.๔ แนวทางการพัฒนาพุทธศาสนสถาน

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งที่รวบรวมงานศิลปวิทยาการและความรู้มากมายหลายสาขา ตลอดจนเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมที่มีค่า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ จิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งงานศิลปกรรม

^{๔๖} ทองคุณ หงษ์พันธ์, แนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

^{๔๗} จิตจำนงค์ กิติกิริติ, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ คุณพิมพ์อักษรกิจ, ๒๕๓๖), หน้า ๕๐.

ต่างๆ เหล่านี้ นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ปัจจุบันวัดมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม คือ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทพุทธศาสนสถานที่สำคัญ เพราะภายในวัดประกอบไปด้วยศิลปวัฒนธรรม ที่สะท้อนให้เห็นอารยธรรมและความเจริญของชาติ อันเป็นแหล่งรวมที่สามารถศึกษาย้อนกลับได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แนวทางพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาวัด มี ๔ ด้าน คือ การพัฒนาพุทธศาสนสถานและศาสนวัตถุ การพัฒนาบุคลากร การพัฒนาการจัดกิจกรรม ภายในวัดและการพัฒนาวัดด้านสิ่งแวดล้อม โดยรายละเอียดมีดังนี้

๑) การพัฒนาศาสนสถานและศาสนวัตถุ คือ พัฒนาและปรับปรุงศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร กุฏิ ฯลฯ ให้สวยงาม ประหยัดเรียบง่าย สอดคล้องต่อศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาติ และท้องถิ่น มีการจัดเก็บ ศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป ใบลาน ฯลฯ แยกไว้อย่างชัดเจนเป็นหมวดหมู่ ในรูปของพิพิธภัณฑ์และเป็นประโยชน์สูงสุดในแง่การศึกษาและเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน ปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น เช่น การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เพื่อให้ความร่มรื่น มีบ่อน้ำ สระน้ำ ทางเดินเท้า ท่อระบายน้ำ ฯลฯ การจัดทำแผนผังภายในวัด เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เพื่อจะทำให้เกิดประโยชน์ชุมชนให้มากที่สุด

๒) การพัฒนาบุคลากร มี ๓ ด้าน คือ ปรับปรุงระบบการรับบุคคลเข้ามาบวช เพื่อให้ได้ผู้มีคุณภาพและมุ่งหวังจะใช้ชีวิตที่ดีงามเป็นประโยชน์ในบวรพุทธศาสนารวมทั้ง มีกระบวนการคัดเลือกพระสังฆาธิการที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ คุณวุฒิและวิญญูอันเหมาะสมรวมทั้งสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พัฒนาความรู้ของพระสังฆาธิการให้ถูกต้องทันสมัย ทั้งทางโลกและทางธรรม สามารถนำวิทยาการแผนใหม่มาใช้จัดการ หรือบริหารกิจการในวัด หรือในองค์กรการปกครองให้มีประสิทธิภาพและสามารถเป็นผู้นำของชุมชนได้ พัฒนาความรู้ของบุคลากรทางศาสนา คือ พระภิกษุ สามเณร ซี อุบาสก อุบาสิกาและศิษย์วัด ให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบและประกอบศาสนกิจ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคม ขจัดผู้แสวงประโยชน์และไม่ประสงค์ดีออกจากสถาบันพระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้พระภิกษุสามารถอบรมสั่งสอนและชี้แนะสิ่งที่ดีงามแก่สังคมได้

๓) การพัฒนาการจัดกิจกรรมภายในวัด มี ๔ ด้าน คือ

(๑) การปรับปรุงแบบการประกอบศาสนพิธีให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถประกอบศาสนพิธีได้ตรงตามพุทธบัญญัติ ประหยัด เรียบง่ายและเป็นประโยชน์ ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียสุรุ่ยสุร่าย หรือไม่เหมาะสม

(๒) จัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุ ให้เรียนรู้หลักธรรม คำสั่งสอน สามารถปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง เป็นแบบอย่างแก่สังคมและเผยแพร่หลักธรรมดังกล่าวแก่ประชาชนได้ มีการจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาที่ประชาชน สามารถใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้และศึกษาหลักธรรมทางศาสนา รวมทั้งความรู้อื่นอันเป็นประโยชน์ นอกจากนี้ ควรเสริมสร้างความรู้แก่

ประชาชนให้มีความเข้าใจและยึดมั่นศรัทธาในหลักธรรมทางศาสนา เพื่อเป็นแนวทางให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

(๓) พัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความหลากหลาย สามารถเลือกใช้ความรู้จากหลักธรรมพื้นฐานมาเป็นหลักในการเผยแผ่ โดยสามารถดำเนินการได้อย่างแพร่หลาย มีการใช้สื่อต่างๆ รวมทั้งใช้นวัตกรรมใหม่ๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

(๔) พัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ให้วัดเป็นที่พึ่งพิงของประชาชน โดยเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ในด้านต่างๆ เช่น การศึกษา สงเคราะห์สำหรับผู้ยากไร้ การฝึกอาชีพ การศึกษาพิเศษ การจัดแหล่งสาธิตความรู้ สวนสมุนไพร การเปิดโอกาสให้ชุมชนใช้วัดเป็นศูนย์รวมของกิจกรรม จัดลานกีฬาที่เหมาะสม ตลอดจนใช้เป็นสถานที่ประชุมและประกอบกิจกรรม หรือการทำให้สถานที่เป็นสาธารณประโยชน์ให้มากที่สุด

๔) การพัฒนาวัดด้านสิ่งแวดล้อม มี ๖ ด้าน คือ

(๑) วัดต้องมีรูปแบบในการอนุรักษ์ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสะอาด เป็นพักผ่อนหย่อนใจและเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย

(๒) วัดต้องเป็นแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะด้านศีลธรรมจริยธรรม ขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

(๓) วัดต้องเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น

(๔) วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น เป็นศูนย์กลางการบริจาค รับเงิน วัสดุ สิ่งของและแรงงานในการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึ่งตนเอง จัดอบรมและฝึกอาชีพ เพื่อส่งเสริมรายได้ให้ชุมชน

(๕) วัดต้องเป็นสถานที่บำบัดต่างๆที่เป็นปัญหาต่อประชาชน

(๖) ใช้ธรรมะเป็นเครื่องขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง หรืออยู่ในกรอบของศีลธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ใช้ชีวิตอยู่อย่างพอดี^{๔๔} ขณะเดียวกัน พระครูพิมลธรรมภาณี (ดำเนิน อดตจาโร) ให้ทรงสนะไว้ว่า การพัฒนาวัดในทรงสนะสังคมปัจจุบันนั้น จำเป็นที่จะต้องใช้เชิงรุกในการพัฒนาวัด ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านจิตใจ ส่วนรูปแบบ โครงสร้าง แนวทางและวิธีการพัฒนาวัดนั้น ต้องมีหลักการ ๗ อย่าง คือ

๑) วางผัง หรือการวางแผนพัฒนา

๒) ตั้งโครงการ หรือการวางขั้นตอนการพัฒนา

^{๔๔} สมานจิต ภิมมัยรัตน์, วัดพัฒนา ๔๑, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔-๑๗.

- ๓) งานมีทิศ หรือการวางทิศทางการพัฒนา
- ๔) คิดเป็นระบบ หรือการวางศึกษายุทธศาสตร์ เพื่อกำหนดยุทธวิธี เตรียมบุคลากร
- ๕) เคารพกติกา หรือการยึดหลักการ
- ๖) จัดการศึกษา หรือการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อันเป็นการธำรงการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
- ๗) พัฒนาสังคม หรือการช่วยแนะ ช่วยนำ ช่วยทำความเข้าใจ ส่งเสริม ให้ความร่วมมือกับคณะสงฆ์และรัฐบาล

พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสโกโก (ช่างเมือง) ทำวิจัยเรื่อง "การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร" กล่าวไว้ว่า การพัฒนาวัดเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยว นั้น จะต้องมีการพิจารณากันอย่างรอบคอบ ควรมีรูปแบบแตกต่างไปจากการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ เพราะจะต้องคำนึงทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ศิลปกรรมสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม รวมทั้งคำนึงถึงกิจกรรมต่อลักษณะทางกายภาพของวัดด้วย มีการแบ่งแยกเขตสังฆาวาส พุทธาวาส กับสถานที่สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาวัด ปัญหาที่พบมากในวัด คือ

๑) การวางผังของวัด การแยกกลุ่มการใช้สอยให้ชัดเจน เป็นสัดส่วนว่าเขตใดเป็นเขต วุณวาย เขตกลาง เขตสงฆ์ ซึ่งการดำเนินการบริหารจัดการต่างๆ เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาวัด ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีได้

๒) การดูแลรักษาปรับปรุงวัด ให้เจริญรุ่งเรือง โดยมีการพัฒนาให้มีสภาพวัดที่ สะอาด สงบร่มรื่น โดยประยุกต์ให้เหมาะสมกับปัจจุบัน

๓) การพัฒนาที่ตัวบุคลากรของวัดด้วย นั่นก็คือ ตัวพระสงฆ์และสามเณรในวัด จะต้องมีการศึกษาหาความรู้ให้เข้าใจทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อจะนำหลักธรรมคำสอนมา ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่บริหารวัด ต้องปรับปรุงวัดและ ตัวเอง จะต้องเป็นผู้มีความสนใจในกิจการงานของวัด เพราะจะทำให้เกิดปัญหาในการพัฒนาวัดได้

๔) การร่วมแรงร่วมใจกับประชาชนคนรอบวัด ในการทำคนในชุมชนให้มีความรัก สามัคคีช่วยกันในการทำนุบำรุงวัด และทำให้เสมือนวัดและชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อยู่ร่วมกัน ด้วยความรักความสามัคคีมีความสุข^{๔๙}

จุดประสงค์หลัก คือ เพื่อส่งเสริมทางด้านกิจกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการ พัฒนาวัด เพื่อให้ประชาชนละแวกวัด ได้มีโอกาสผูกพันกับวัด มีความสำนึกว่าวัดเป็นของประชาชน วัดจะต้องอำนวยความสะดวก ให้ผู้บริหารท้องถิ่น องค์กรภาครัฐและประชาชน นักเรียน นักศึกษา ใช้

^{๔๙} พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสโกโก (ช่างเมือง), การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐-๔๑.

บริการวัดในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัยและวัฒนธรรมอันดีงามของไทย พัฒนาเชิงบูรณาการ เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยมีสาระสำคัญ แผนพัฒนาวัด ตามกรอบแนวนโยบายการพัฒนาวัด ที่รัฐบาลและคณะสงฆ์ โดยกรมการศาสนา ที่มีวัตถุประสงค์พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้นๆ วัดจะต้องมีแผนงาน โครงการ และมาตรการที่เป็นรูปธรรม นำไปสู่การปฏิบัติ ปัจจุบันคำว่า การวางแผน หรือแผน เป็นเรื่องจำเป็นในชีวิตประจำวัน สำหรับนักบริหาร นักพัฒนา หรือบุคคลทั่วไป อาจจะไม่ต้องรู้ว่าเราได้วางแผน เพื่อที่จะดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆมากมาย กรณีผู้บริหารจัดการวัด ได้แก่ เจ้าอาวาส วางแผน คิดโครงการ มาตรการ การเกี่ยวกับการพัฒนาวัดว่าจะทำอะไรก่อนหลัง จะเกิดผลอย่างไร^{๕๐}

กนกวรรณ ดุจศรีแก้ว ให้ทรรศนะไว้ว่า การซ่อมแซมโบราณสถานในวัดนั้น ต้องเข้าใจขั้นตอนการทำ เพราะวัสดุในการสร้างสมัยก่อนกับปัจจุบันไม่เหมือนกัน ต้องศึกษาในเรื่องการบำรุงรักษา การซ่อมแซม การดูแลอาคารสถานที่ที่รกรุงรัง โดยเฉพาะวัดที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาจำนวนมาก ผลที่ตามมา คือ ต้องมีที่วางรองเท้า ที่ขายดอกไม้ ขายรูปเทียน ขายของที่ระลึก ขายอาหาร บางอย่างที่มีกิจใช้สอยรองไปทำเป็นหลักกึ่งมีลักษณะ ความใหญ่โตและฝีมือของช่างของคนโบราณก็ไปทำลาย ทำให้เสียศักยภาพของภูมิปัญญาคนโบราณที่ทำมาดีแล้ว สิ่งของที่รกรุงรังควรเก็บไว้ในที่เก็บของ จัดที่จำหน่ายให้เหมาะสม โดยอาจสร้างเป็นศาลาให้สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่นให้มีรูปแบบง่ายๆ ใช้วัสดุที่คงทน ไม่ต้องโดดเด่น ความงามในหลักศาสนา คือ ความเรียบง่าย สอดคล้องกับธรรมชาติ สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย วัดจะต้องสื่อความหมายการทำให้คนรับรู้ ประชาสัมพันธ์ให้เกิดความประทับใจ ให้เห็นว่าวัดเป็นสิ่งที่เขาค้นหามาตลอดชีวิต หลักธรรมเป็นสังฆธรรม เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ดีแล้ว ชอบแล้ว เราจะทำอย่างไรให้เชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัจจุบัน แล้วเอาสถานการณ์ปัจจุบันมาใช้ตามหลักธรรม ไม่ใช่ไปยึดอยู่เฉพาะหลัก เราสามารถใช้หลักธรรมะ ให้เข้ากับรูปแบบปัจจุบัน รู้เท่าทันและทำให้ทันกับภาวะโลกที่มันบีบเข้ามาจะสามารถพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดี ให้ประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สร้างความร่มเย็นให้แก่ชุมชน เพื่อที่ศาสนาจะได้ดำรงอยู่และเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้สร้างสังคมของเราให้เกิดมีแต่ความสุขสืบไป^{๕๑}

สรุปว่า วัดเป็นแหล่งอนุรักษ์ สืบทอดเผยแผ่ พัฒนาและสร้างสรรค์ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในวัด จัดตั้งกลุ่มพลัง เพื่อสืบทอดและเผยแผ่ศิลปวัฒนธรรม จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์โบราณวัตถุ จัดตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จัดตั้งศูนย์ฝึกวิชาชีพในชุมชน หรือในท้องถิ่น การที่จะทำให้ประชาชนเข้ามาใกล้ชิดวัดได้นั้น ก็ที่จะทำให้พระสงฆ์สามารถมีโอกาสมุ่งมั่งคั่งจิตใจของประชาชนนั้นได้ไม่ยาก หากวัดได้รับการพัฒนาให้ดีแล้ว ยังสามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจ สามารถหารายได้ให้กับชุมชนได้อีกด้วย

^{๕๐} พระครูพิมลธรรมภาณี (ดำเนิน อดุลจารี), วัดพัฒนา, ๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๙.

^{๕๑} กนกวรรณ ดุจศรีแก้ว, การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว, จุลสารการท่องเที่ยว, ฉบับปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๔, (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๒), หน้า ๔๙-๕๒.

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาบุญพิเศษฐ์ จันทร์เมือง ทำวิจัยเรื่อง "การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์" กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศและประชาชนทุกระดับชั้น แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามมีชื่อเสียง ย่อมเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว ในแต่ละปีก็จะเป็นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวชมหาความเพลิดเพลิน และหาความรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ ณ สถานที่ท่องเที่ยวนั้นๆ เป็นจำนวนมากทำให้เกิดการใช้จ่ายขึ้นในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งการเดินทาง ขนส่ง ที่พัก อาหาร ของที่ระลึก การนำเที่ยว กิจกรรมนันทนาการต่างๆ^{๔๒}

พระครูใบฎีกาสมบัติ ปภาโส ทำวิจัยเรื่อง "การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี" กล่าวไว้ว่า การพัฒนาวัดในสภาพปัจจุบันนี้ ซึ่งมักจะประสบปัญหาต่างๆ เช่น ด้านการพัฒนาพุทธศาสนสถาน ด้านพัฒนาศาสนบุคคล หรือบุคลากรในวัด ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัดและด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งการดำเนินการในด้านต่างๆ เหล่านี้ ยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร จึงทำให้เกิดเป็นปัญหาในหลายๆอย่าง เช่น ประชาชนที่มีท่องเที่ยวเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อวัด เนื่องจากวัดไม่สะอาด มีสิ่งปลูกสร้างไม่เหมาะสมกับวัด มีสภาพวัดที่ไม่น่าชื่นชม หรือมาแล้วไม่เกิดความสะดวก เช่น มีที่จอดรถมีน้อย ที่นั่งพักไม่เพียงพอต่อจำนวนประชาชนที่มาวัด ห้องน้ำ ห้องสุขา สกปรกและมีจำนวนน้อย เจ้าหน้าที่ หรือบุคลากรของวัดมีน้อย หรือมีกิจวัตรที่ไม่เหมาะสม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นปัญหาที่พบได้มาก หากไม่ดำเนินการหาทางแก้ไข ย่อมที่จะทำให้ประชาชนเริ่มออกห่างจากวัดไป ความเลื่อมใสศรัทธาที่ลดลง และการพัฒนาวัดก็จะทำได้ไม่ดีเท่าที่ควรจะเป็น^{๔๓}

พระปลัดบุญเลิศ กตปุณโย (สุทธิมาลย์) ทำวิจัยเรื่อง "การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ : กรณีศึกษาวัดใหญ่ บางปลากรด" กล่าวไว้ว่า นักท่องเที่ยวมีความเห็นเกี่ยวกับการจัดการ ด้านพุทธศิลป์ เห็นว่า เป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นแหล่งพักผ่อนและให้ความเพลิดเพลินใจได้ดี มีความสวยงามของพุทธศิลป์ภายในวัด ในด้านการให้บริการ โดยภาพรวม อยู่ในระดับดีมาก (= ๔.๑๐) มีภาชนะรองรับขยะตามจุดต่างๆ ไว้บริการอย่างทั่วถึง ด้านความสะดวกสบายในการท่องเที่ยว โดยภาพรวม อยู่ในระดับดีมาก (= ๔.๐๔) เห็นว่า ห้องน้ำสะอาดเหมาะสมกับเป็นวัดท่องเที่ยว มีที่จอดรถเพียงพอ ด้านแหล่งเรียนรู้ที่มีประโยชน์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับดีมาก (= ๓.๙๖) นักท่องเที่ยวมีความเห็นเกี่ยวกับการจัดการ เห็นว่า แหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมที่มีในวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ได้เหมาะสม นักท่องเที่ยวมีความเห็นว่า แนวทาง

^{๔๒} พระมหาบุญพิเศษฐ์ จันทร์เมือง, การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์, **ปริญญาวิทยาสตมมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๔๓} พระครูใบฎีกาสมบัติ ปภาโส, การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒.

ในการพัฒนาจิตใจและปัญญา คือ ได้รับความรู้และหลักการในทำบุญทำทาน ได้รับแนวทางในการดำเนินชีวิต คือ ไม่ประมาทในชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยความมีสติและผลที่ได้รับจากการเดินทางมาท่องเที่ยว คือ รู้สึกมีความสุข^{๕๔}

พระมหาธีรธรรม สิริมงคล (มาตรา) ทำวิจัยเรื่อง "การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดหนองแขวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น" กล่าวไว้ว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยววัดหนองแขวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีความคิดเห็นต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ดังนี้

๑) ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และหลักการในการทำบุญให้ทาน เห็นคุณค่าของพุทธศิลป์ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม ได้รับความรู้ในการพัฒนาปัญญา ได้รับความรู้ในการฝึกสมาธิและปัญญา ได้รับความรู้และหลักธรรมเพื่อความกตัญญูรู้คุณ

๒) ด้านการดำเนินชีวิต นักท่องเที่ยวดำเนินชีวิตด้วยความมีสติ ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ไม่ประมาทในชีวิต มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก ดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรม

๓) ผลที่ได้รับจากการเดินทางมาท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวรู้สึกมีความสุข จิตใจที่ฟุ้งซ่านก็สงบลงและมีสติมากขึ้น เมื่อมีสติมากขึ้น ก็ทำให้ทำงานได้ดีขึ้น ประสบความสำเร็จมากขึ้น มีกำลังใจในการฝ่าฟันอุปสรรคและผ่านพ้นไปได้ ต่อไปภายภาคหน้า จะกลับมากราบไหว้อีกเพื่อเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อไป ทำให้มีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้น จิตใจที่กำลังกระวนกระวายว้าวุ่นที่วุ่นวายก็ระงับ เมื่อได้พบกับสิ่งที่ร้ายก็กลายเป็นดี^{๕๕}

พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสุโก (ช่างเมือง) ทำวิจัยเรื่อง "การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร" กล่าวไว้ว่า การพัฒนาวัดในสภาพปัจจุบันนี้ ซึ่งมักจะประสบปัญหาต่างๆ เช่น ด้านการพัฒนาพุทธศาสนสถาน ด้านการพัฒนาศาสนบุคคล หรือบุคลากรในวัด ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัดและด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งการดำเนินการในด้านต่างๆ เหล่านี้ ยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร จึงทำให้เกิดเป็นปัญหาในหลายๆ อย่าง เช่น ประชาชนที่มีท่องเที่ยวเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อวัดเนื่องจากวัดไม่สะอาด^{๕๖}

^{๕๔} พระปลัดบุญเลิศ กตปุณโญ (สุทธิมาลย์) , การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ : กรณีศึกษาวัดใหญ่ บางปลาเกด, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๕} พระมหาธีรธรรม สิริมงคล (มาตรา), การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดหนองแขวง (พระอารามหลวง)อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ข.

^{๕๖} พระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสุโก (ช่างเมือง), การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร , **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

พระมหาสุณันท์ สุนนโท (รุจิเวทย์) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวเกี่ยวกับความสำคัญของพุทธศาสนสถานไว้ว่า

๑) ความหมายโดยพหุัตินัย เมื่อคำนึงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมแล้ว วัดจึงเป็นศาสนสถานในทางพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชา เป็นเครื่องรำลึกถึงพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนา และอาจมีภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา เพื่อประกอบศาสนากิจ และพิธีกรรมทางศาสนา

๒) ส่วนความหมายโดยนิตินัยนั้น กฎหมายมิได้กำหนดความหมายของวัดไว้โดยตรง แต่เมื่ออนุมานจากหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่กฎหมายกำหนดขึ้นแล้ว วัดในปัจจุบันนี้จึงมีลักษณะสำคัญคือเป็นสถานที่เคารพทางพระพุทธศาสนา เป็นที่พำนักอาศัยของภิกษุสงฆ์ การตั้งวัดขึ้นใหม่ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐให้จัดตั้งขึ้นจึงจะเป็นวัดโดยชอบด้วยกฎหมาย^{๕๗}

นิรัตน์ กลิ่นจันทร์ (รองศาสตราจารย์) และคณะ รายงานการวิจัยเรื่อง "ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร" กล่าวไว้ว่า ศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องมีการอนุรักษ์ตลอดถึงการส่งเสริม เพื่อให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยปฏิบัติตามกฎกติกาและข้อห้ามของสถานที่นั้น ช่วยกันรักษาและไม่นำสิ่งของใดๆ ออกจากสถานที่นั้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตศาสนสถาน สิ่งที่สำคัญคือการบริหารจัดการ ซึ่งถือเป็นกระบวนการประสานการทำงาน ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างสมบูรณ์ได้ โดยการร่วมมือกันของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น มีการจัดการวางแผน คือ กระบวนการในขั้นตอนของการกำหนดเป้าหมาย เพื่อให้ดำเนินการสามารถไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ การวางแผนงานในการดำเนินงานสำหรับองค์กร ทั้งนี้แผนการดำเนินงานต่างๆ สามารถมีการปรับปรุง พัฒนา ระหว่างการดำเนินการได้ เพื่อผลานความร่วมมือในด้านต่างๆ มีการจัดองค์กร กำหนดภาระงานออกเป็นกลุ่ม เพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้น^{๕๘}

วิภาดา ศุภรัฐปรีชา ทำวิจัยเรื่อง "ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนวัดเกต เชียงใหม่" กล่าวไว้ว่า ผลกระทบทางบวกพบว่า ทำให้คนในชุมชนมีความภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้นและมีการสืบสานฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนมากขึ้น นอกจากนั้นแล้วยังสามารถนำรายได้จากการท่องเที่ยวมาพัฒนาพื้นที่อันสำคัญทางประวัติศาสตร์และอาคารเก่า ที่มีคุณค่าภายในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็มีความเห็นในข้อเสียของการท่องเที่ยว คือ เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมมากขึ้น ประเพณีและวัฒนธรรมถูกทำให้กลายเป็นสินค้า

^{๕๗} พระมหาสุณันท์ สุนนโท (รุจิเวทย์), การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๖.

^{๕๘} นิรัตน์ กลิ่นจันทร์ (รองศาสตราจารย์) และคณะ, ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร, **รายงานการวิจัย**, (คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

มากขึ้นทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น มีการย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนมากขึ้นและมีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ได้รับโอกาสและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว^{๕๙}

๒.๗ ประวัติจังหวัดเลย

จังหวัดเลย มีหลักฐานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาว่า ก่อตั้งโดยชนเผ่าไทยที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ก่อตั้งอาณาจักรโยนกเชียงแสน โดยพ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมือง (เชื่อกันว่าเป็นเชื้อสายราชวงศ์สิงหนวัติ) ได้มีผู้คนอพยพ จากอาณาจักรโยนกเชียงแสนที่ล่มสลายแล้ว ผ่านดินแดนล้านช้าง ข้ามลำน้ำเหือง ขึ้นไปทางฝั่งขวาของลำน้ำหมันถึงบริเวณที่ราบ พ่อขุนผาเมืองได้ตั้งบ้านด่านขวา (ปัจจุบันอยู่ในบริเวณชายเนินนาด่านขวา ซึ่งมีซากวัดเก่าอยู่ในแปลงนาของเอกชน ระหว่างหมู่บ้านหัวแหลมกับหมู่บ้านนาเบี้ย อำเภอด่านซ้าย) ส่วนพ่อขุนบางกลางหาว ได้แบ่งไพร่พลข้ามลำน้ำหมันไปทางฝั่งซ้าย สร้างบ้านด่านซ้าย (สันนิษฐานว่าอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเก่า ซึ่งอยู่อำเภอด่านซ้ายในปัจจุบัน) ต่อมาจึงได้อพยพเลื่อนขึ้นไปตามลำน้ำ ไปสร้างบ้านหนองคูและได้นำนามหมู่บ้านด่านซ้าย มาขนานนามหมู่บ้านหนองคูใหม่เป็น "เมืองด่านซ้าย" อพยพไปอยู่ที่เมืองบางยาง ในที่สุด โดยมีพ่อขุนผาเมือง อพยพผู้คนติดตามไปตั้งเมืองราด (เชื่อว่าเป็นเมืองศรีเทพ อยู่ในท้องที่อำเภอศรีเทพและอำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์) และตั้งเมืองด่านซ้าย เป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันออกของเมืองบางยาง นอกจากนี้แล้ว ยังมีชาวโยนกอีกกลุ่มหนึ่ง ได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนระหว่างชายแดนตอนใต้ของอาณาจักรล้านนา ต่อแดนล้านช้างอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก่อนที่จะอพยพหนีภัยสงคราม ข้ามลำน้ำเหืองมาตั้งเมืองเซไลขึ้น (สันนิษฐานว่าอยู่ในท้องที่หมู่บ้านทรายขาว ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง) จากหลักฐานในสมุดข่อยที่มีการค้นพบ เมืองเซไลอยู่ด้วยความสงบร่มเย็นมาจนกระทั่งถึงสมัยเจ้าเมืองคนที่ ๕ เกิดทุกข์ภัย ขว้ายากมากแพง ฝนฟ้าไม่ตก จึงได้พาผู้คนอพยพไปตามลำแม่น้ำเซไลถึงบริเวณที่ราบ ระหว่างปากลำห้วยไหลตกแม่เซไล จึงได้ตั้งบ้านเรือนขึ้นขนานนามว่า "บ้านแห่" (บ้านแฮ่) ส่วนลำห้วยให้ชื่อว่า "ห้วยหมาน"

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาเห็นว่า หมู่บ้านแฮ่ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งห้วยน้ำหมานและอยู่ใกล้กับแม่น้ำเลย มีผู้คนเพิ่มมากขึ้น สมควรจะได้ตั้งเป็นเมืองเพื่อประโยชน์ในการปกครองอย่างใกล้ชิด จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งเป็นเมืองเรียกชื่อตามนามของแม่น้ำเลยว่า "เมืองเลย" ขึ้นต่อเมืองเพชรบูรณ์อีกทีหนึ่ง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองพื้นที่ ร.ศ. ๑๑๖ แบ่งการปกครองเมืองเลยออกเป็น ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุดป่อง อำเภอท่าลี่ (เดิมตำบลอาฮีเป็นอำเภอ แต่ถูกลดบทบาทลงเป็นตำบลเพราะอยู่ใกล้กับแม่น้ำเหือง เป็นผลมาจากการเสียดินแดนให้ลาวโดยประเทศฝรั่งเศส) อำเภอนากอก (ปัจจุบันอยู่ในประเทศลาว) อำเภอที่ตั้งเมืองคือ อำเภอกุดป่อง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๔๔ ได้เปลี่ยนชื่อเมืองเลยเป็น บริเวณลำน้ำเลย พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๕๐ เปลี่ยนชื่อบริเวณลำน้ำเลย เป็นบริเวณลำน้ำเหือง และใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้มีประกาศของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐

^{๕๙}วิภาดา ศุภรัฐปรีชา, ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนวัดเกต เชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖.

ยกเลิกบริเวณลำน้ำเหือง ให้คงเหลือไว้เฉพาะ "เมืองเลย" โดยให้เปลี่ยนชื่ออำเภอภูทอก เป็น "อำเภอเมืองเลย" หลักฐานของจังหวัดเลยในยุคปัจจุบัน มีหลักฐานดังนี้

๑) ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดเลยตั้งอยู่ทางตอนบนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งหมด ๑๑,๔๒๔.๖๑๒ ตารางกิโลเมตร หรือ ๗,๑๔๐,๓๘๒ ไร่ หรือประมาณร้อยละ ๖.๗๗ ของพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีระยะทางจากกรุงเทพมหานคร ๕๒๐ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดอื่นๆ ดังนี้

-(๑) ทิศเหนือ ติดต่อกับแขวงไชยบุรีและแขวงเวียงจันทน์ ประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงและแม่น้ำเหืองไหลกั้นพรมแดนระหว่างกัน

-(๒) ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองบัวลำภู

-(๓) ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดเพชรบูรณ์

-(๔) ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดพิษณุโลก

๒) การปกครองส่วนภูมิภาค

การปกครองแบ่งออกเป็น ๑๔ อำเภอ ๘๙ ตำบล ๘๔๐ หมู่บ้าน ประกอบด้วย

-(๑) อำเภอเมืองเลย -(๒) อำเภอนาด้าง -(๓) อำเภอเชียงคาน

-(๔) อำเภอปากชม -(๕) อำเภอด่านซ้าย -(๖) อำเภอนาแห้ว

-(๗) อำเภอภูเรือ -(๘) อำเภอท่าลี่ -(๙) อำเภอวังสะพุง

-(๑๐) อำเภอภูกระดึง -(๑๑) อำเภอภูหลวง -(๑๒) อำเภอผาขาว

-(๑๓) อำเภอเอราวัณ -(๑๔) อำเภอหนองหิน

๓) การปกครองส่วนท้องถิ่น

จังหวัดเลย มี ๒ เทศบาลเมือง และ ๒๗ เทศบาลตำบล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

-(๑) อำเภอเมืองเลย แบ่งเป็น ๖ เทศบาล คือ เทศบาลเมืองเลย เทศบาลตำบลนาอ้อ เทศบาลตำบลน้ำสวย เทศบาลตำบลนาอาน เทศบาลตำบลนาโง้ง และเทศบาลตำบลนาดินดำ

-(๒) อำเภอนาด้าง แบ่งเป็น ๒ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลนาด้าง และเทศบาลตำบลนาดอกคำ

-(๓) อำเภอเชียงคาน แบ่งเป็น ๓ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลเชียงคาน เทศบาลตำบลเขาแก้ว และเทศบาลตำบลธาตุ

-(๔) อำเภอปากชม แบ่งเป็น ๓ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลเชียงกลม เทศบาลตำบลปากชม และเทศบาลตำบลคอนสา

-(๕) อำเภอด่านซ้าย แบ่งเป็น ๒ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลด่านซ้าย และเทศบาลตำบลศรีสองรัก

-(๖) อำเภอนาแห้ว แบ่งเป็น ๑ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลนาแห้ว

-(๗) อำเภอภูเรือ แบ่งเป็น ๒ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลภูเรือ และเทศบาลตำบลร่องจิก

-(๘) อำเภอท่าลี่ แบ่งเป็น ๑ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลท่าลี่

-(๙) อำเภอวังสะพุง แบ่งเป็น ๓ เทศบาล คือ เทศบาลเมืองวังสะพุง เทศบาลตำบลปากปวน และเทศบาลตำบลศรีสงคราม

-(๑๐) อำเภอภูกระดึง แบ่งเป็น ๑ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลภูกระดึง

(๑๑) อำเภอภูหลวง (ยังไม่จัดตั้ง)

-(๑๒) อำเภอผาขาว แบ่งเป็น ๒ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลท่าช้างคล้อง และเทศบาลตำบลโนนปอแดง

-(๑๓) อำเภอเอราวัณ แบ่งเป็น ๒ เทศบาล เทศบาลตำบลผาอินทร์แปลงและเทศบาลตำบลเอราวัณ

-(๑๔) อำเภอหนองหิน แบ่งเป็น ๑ เทศบาล คือ เทศบาลตำบลหนองหิน

๔) ลักษณะทางสังคม

จังหวัดเลยมีโครงสร้างทางสังคมแบบยึดถือประเพณี คนพื้นเมืองส่วนใหญ่ ต่างจากคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป ซึ่งเป็นคนไทยจากเผ่าพวน คนไทยเผ่าลื้อที่เดินทางเข้ามาจากล้านช้างและหลวงพระบาง เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงมีความแตกต่างจากคนภาคอีสานโดยทั่วไป เช่น ภาษาที่พูด แตกต่างทางความเชื่อที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมนั่นเอง

๕) การขนส่งจังหวัดเลย

การขนส่งจังหวัดเลยจะอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ ๕๔๐ กิโลเมตร นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางสู่จังหวัดเลยได้ ทั้งทางรถยนต์ส่วนตัวและรถประจำทาง การเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว จากกรุงเทพมหานคร อากาศยาน โดยมีเส้นทางดังนี้

-(๑) ใช้ถนนพหลโยธิน ผ่านจังหวัดสระบุรี แล้วแยกใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑ ผ่านจังหวัดเพชรบูรณ์ จนถึงอำเภอหล่มสัก ต่อด้วยทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๐๓ เดิม) ผ่านอำเภอหล่มเก่า อำเภอภูเรือ เข้าสู่จังหวัดเลย

-(๒) ใช้ถนนพหลโยธิน จนถึงจังหวัดสระบุรี แล้วแยกใช้ถนนมิตรภาพ จนถึงอำเภอสีคิ้ว แยกซ้ายเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข ๒๐๑ ผ่านอำเภอด่านขุนทด อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ อำเภอแก่งคร้อ อำเภอภูเขียว อำเภอชุมแพ อำเภอภูกระดึง อำเภอหนองหิน อำเภอวังสะพุง ถึงจังหวัดเลย

-(๓) การเดินทางโดยทางเครื่องบิน โดยลงที่ท่าอากาศยานเลย มีสายการบิน นกแอร์ และไทยแอร์เอเชีย จากท่าอากาศยานดอนเมือง - ท่าอากาศยานเลยและท่าอากาศยานเลย - ท่าอากาศยานดอนเมือง ให้บริการทุกวัน

-(๔) การเดินทางโดยรถโดยสาร รถโดยสารจากกรุงเทพมหานคร สายกรุงเทพฯ-เมืองเลย (สาย ๒๙ และ ๙๓๘) มีผู้ประกอบการหลายราย เช่น บริษัท ขนส่ง จำกัด (สาย ๒๙) แอร์เมืองเลย (สาย ๒๙), ขอนแก่นทัวร์ (สาย ๙๓๘), ชุมแพทัวร์ (สาย ๒๙), ภูกระดึงทัวร์, ศิรินทร์ทัวร์ และสาย ๑๔ กรุงเทพฯ-ภูเรือ ของบริษัท เพชรประเสริฐ จำกัด

มีรถโดยสารระหว่างภาค สาย ๘๐๘ นครราชสีมา-เชียงใหม่และสาย ๘๒๔ เลย-พญา-ระยอง ของบริษัทนครชัยขนส่ง สาย ๖๓๖ เชียงใหม่-อุดรธานี ของบริษัทจักรพงษ์ทัวร์และ อ.ศึกษาทัวร์ สาย ๖๖๑ เชียงราย-นครพนม ของบริษัทสมบัติทัวร์และจักรพงษ์ทัวร์และมีสาย อุดรธานี-พิษณุโลก ของนครไทยแอร์^{๖๐}

๒.๘ สภาพปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

จากการศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย พบว่า ปัญหาเกิดขึ้นมีอยู่ ๔ ประเภท คือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านศิลปวัฒนธรรม ปัญหาเหล่านี้ คือ ปัญหาที่ค้นพบในชุมชน พุทธศาสนสถานที่มีปัญหาดังกล่าว มีดังนี้ คือ (๑) ชุมชนวัดพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย (๒) ชุมชนวัดเนรมิตวิปัสสนา อำเภอด่านซ้าย (๓) ชุมชนวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน อาจกล่าวได้ว่ามาจากจิตสำนึกของคนใจชุมชนและนักท่องเที่ยว เพราะไม่ได้พิจารณาถึงผลเสียในพุทธศาสนสถาน เช่น การทิ้งขยะไม่เป็นที่ การไม่เคารพในพุทธศาสนสถานเหล่านี้ ทำให้เสียวัฒนธรรมที่ดีงาม หรือการใช้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม ปัญหาที่สอดคล้องกับงานวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

๒.๘.๑ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ (economy) การผลิต การจำหน่ายจ่ายแจกและการบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆของชุมชน รวมถึงด้านการให้บริการและการท่องเที่ยวที่มีปัจจัยกระตุ้นต่อการเติบโตของเศรษฐกิจ เศรษฐกิจยังอาจอธิบายได้ว่าเป็นเครือข่ายจำกัด โดยพื้นที่และเครือข่ายสังคมที่ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการตามอุปสงค์และอุปทานระหว่างผู้มีส่วนโดยการแลกเปลี่ยน ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนในจังหวัดเลยเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับรายรับรายจ่าย ปัญหาดังกล่าวมีผลกระทบต่อชีวิตของชุมชน ในสถานที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวอาจจะมีรายได้บ้าง แต่ก็เกิดผลกระทบทางด้านสุขภาพทางจิต เพราะการท่องเที่ยวจะมีคนเข้ามาสู่สถานที่เยอะยิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลงและการขาดโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจ ปัญหาความไม่สมดุลของภาคเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจนและปัญหาความต่างชั้นทางเศรษฐกิจ เป็นปัญหาที่เป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและ

^{๖๐} สำนักงานจังหวัดเลย, รายงานประจำปี ๒๕๖๐, (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด : จังหวัดเลย, ๒๕๖๐), หน้า ๑-๓๐.

สังคมของประเทศ เหล่านี้ มีผลกระทบต่อชีวิตของคนในชุมชน คือ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การไม่ได้รับความเป็นธรรมทางสังคม^{๖๑} การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในชนบท อาจมองเห็นได้ง่ายจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆทำให้ชาวชนบทต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น ในขณะที่รายได้ไม่เพิ่มเท่าที่ควร ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นถูกนำไปใช้อย่างหยาบคาย ทรัพยากรบางอย่างอาจหมดสิ้นไป หรือเหลือน้อยลง เช่น ป่าไม้ แร่ธาตุทั้งหลาย ได้มีนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า โอกาสทางเศรษฐกิจยังไม่ยุติธรรม ยังพัฒนาชาวชนบทที่ยากจน ยังทำงานมากยิ่งได้ผลตอบแทนน้อย เพราะการเอารัดเอาเปรียบชาวชนบทมีมากขึ้น เช่น การรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรในราคาต่ำ ในขณะที่ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่กลับขายสินค้าสำเร็จรูปในราคาที่แพงขึ้น จึงเกิดการไม่สมดุลกัน^{๖๒} ปัญหาทางเศรษฐกิจในชุมชน ส่วนใหญ่จะมีความเสี่ยงเกี่ยวกับการเกษตรกรรม มักจะพบอยู่เป็นประจำ ประกอบด้วยความเสี่ยงด้านราคาสินค้าเกษตร ความเสี่ยงในราคาปัจจัยการผลิตและการพึ่งพาปัจจัยการผลิตสมัยใหม่จากต่างประเทศ ความเสี่ยงด้านน้ำ ฝนทิ้งช่วง ฝนแล้ง ภัยธรรมชาติอื่นๆและโรคระบาด ความเสี่ยงด้านแบบแผนการผลิต^{๖๓}

สรุปว่า ปัญหาที่เป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ มีผลกระทบต่อชีวิตของคนในชุมชน คือ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรถูกนำมาใช้จำนวนมาก จนเกิดการผลิทดทดแทนไม่ทัน สูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติและนำไปสู่การสูญเสียทางชีวภาพ

๒.๘.๒ ปัญหาด้านสังคม

สังคมมนุษย์ (Human society) คือ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย สำหรับระบบสังคมที่รวมถึงสิ่งมีชีวิตประเภทอื่น นอกเหนือจากมนุษย์อาจใช้คำว่าระบบนิเวศ ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆกับสภาพแวดล้อม สังคมของมนุษย์เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจร่วมกันไม่ว่าจะในด้านใด เช่น ประเทศ จังหวัด และอื่นๆ มักจะมีวัฒนธรรมประเพณี รวมไปถึงภาษา การละเล่นและอาหารการกินของตนเองในแต่ละสังคม การที่มนุษย์รวมกันเป็นสังคมนั้น ช่วยให้มนุษย์สามารถสร้างและพัฒนาสิ่งต่างๆให้ประสบความสำเร็จได้ ส่วนปัญหาด้านสังคมมีทฤษฎีแสดงไว้หลายประการด้วยกัน ปัญหาสังคม เป็นสถานการณ์ที่ผู้คนจำนวนมากในสังคม กำหนดให้เป็นปัญหา เพราะเห็นว่าไม่สอดคล้องกับแบบฉบับที่ควรจะเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมและเห็นว่าจะต้องมีการแก้ไขสถานการณ์นั้นให้หมดไป หรือสามารถบรรเทาลง จะปล่อยทิ้งไว้เฉยๆไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะอาจเกิดปัญหาตามมาได้ ปัญหาสังคม (Social problems) หมายถึง ภาวะ หรือสถานการณ์ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อคนจำนวนหนึ่งและเป็นจำนวนมากพอที่จะคิดว่า ไม่อาจทนอยู่

^{๖๑} ปรายรัตน์ ภัทรธิดา (รองศาสตราจารย์), เอกสารการสอน ชีวิตครอบครัวและชุมชนกับเศรษฐกิจ, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙.

^{๖๒} ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, การพัฒนาชนบท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๘.

^{๖๓} ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์ (รองศาสตราจารย์ ดร.), การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘), หน้า ๙๙.

ในสภาพเช่นนั้นได้ตลอดไป ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาร่วมกัน เช่น ในกรณีที่สังคมนั้นมีแต่การข่มขืนแล้วก็มีกำา ปล้น จี้ ซึ่งทรัพย์สินอยู่เสมอ คนส่วนใหญ่ก็ไม่อาจที่จะทนอยู่ในสภาพเช่นนั้นได้ ต้องมีการแก้ไขปัญหานั้นให้ลุล่วงไป^{๒๔} สังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ผู้คนในสังคมมีการเบี่ยงเบนความสัมพันธ์ไปจากเดิมและสถาบันทางสังคมก็ทำหน้าที่ไม่ครบสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม ปัญหาสังคมไทยมีอยู่มากมาย มีการชิงทรัพย์ ฆ่าเพื่อเอาสิ่งของมีการลักขโมย มีการประพตติผิดทางเพศ เป็นต้น เหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมากมายเพราะปัจจุบันนี้คนขาดมนุษยธรรม ขาดคุณธรรมมากขึ้น^{๒๕} ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความต้องการขั้นมูลฐานของประชาชน เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกฎ หรือระเบียบของสังคม และเป็นสภาวะการณ์ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคม ซึ่งคนเหล่านั้นไม่ปรารถนาที่จะให้สภาวะการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น และในขณะเดียวกันต่างมีความเห็นพ้องต้องกันว่า สมควรจะได้มีการร่วมมือกันบางประการ เพื่อที่จะหาวิธี หรือมาตรการในการแก้ไขปัญหา หรือสภาวะการณ์นั้นร่วมกัน^{๒๖}

สรุปว่า ปัญหาสังคมเป็นสภาวะการณ์ที่มีผลต่อคนจำนวนมาก ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา และมีความรู้สึกว่าสภาวะนั้นสามารถกระทบบางอย่าง หรือสถานการณ์ที่ไม่สอดคล้องกับค่านิยมของคนเป็นจำนวนหนึ่งในสังคม เกิดความรู้สึไม่พอใจและพิจารณาเห็นว่าควรจะมีการกระทำร่วมกันเพื่อแก้ไขสภาวะการณ์นั้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม

๒.๘.๓ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม (environment) หมายถึง ทุกสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวของมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งที่เป็นรูปธรรม ทั้งจับต้องและมองเห็นได้และที่เป็นนามธรรม หรือมีลักษณะที่มนุษย์ไม่สามารถสัมผัสด้วยมือได้ เช่น วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย เหล่านี้ มีอิทธิพลเกี่ยวข้องถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนต่อกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้าง หรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทำให้การพัฒนาประเทศในระยะที่ผ่านมาได้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการผลิต เพื่อเพิ่มรายได้ จนทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยปัญหาเหล่านั้นมีดังนี้

๑) ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ที่เกิดจากการใช้อย่างสิ้นเปลืองและยังขาดการบริหารจัดการที่เป็นระบบ จึงเกิดความขัดแย้งกันระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยคำนึงถึงผลในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าสมดุลของระบบนิเวศ

^{๒๔} ธีรฉลดา พิชิตบัญชาการ, **ปัญหาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖๑.

^{๒๕} พระมหาทองหล่อ ฐานิสฺสโร (สินกระสัง), การศึกษานิสฺสวาทในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๓.

^{๒๖} โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ, **ปัญหาสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ รวมสาส์น, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๐.

๒) การแพร่กระจายของภาวะมลพิษทางอากาศ มลพิษทางน้ำ ปัญหาเสียงและมลพิษทางอากาศในชุมชน

๓) ปัญหาขยะมูลฝอยและ สิ่งปฏิกูล ปัญหาการกำจัดของเสียอันตราย ซึ่งมีแนวโน้มของการเกิดมลพิษในสิ่งแวดล้อมสูงขึ้น นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โบราณสถาน ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวิถีชีวิตของคนไทยเราที่ผูกพันกับท้องถิ่น^{๒๗} ปัญหาสิ่งแวดล้อม เกิดจากการเพิ่มจำนวนประชากรและความก้าวหน้าทางเทคนิควิทยาการ การเพิ่มจำนวนประชากร ทำให้สัดส่วนระหว่างประชากรกับทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนไปในทางที่จะก่อให้เกิดความคับขันและความไม่สะดวกในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดการแข่งขัน การคำนึงถึงประโยชน์ของตัวเองก่อนคนอื่นและการขัดแย้งในทุกๆด้านได้ ส่วนความก้าวหน้าทางเทคนิควิทยาที่ประดิษฐ์ขึ้นมา เพื่อให้มนุษย์ใช้สอย มักจะมีผลเสียที่ติดตามมาอย่างไม่คาดคิดอยู่บ่อยครั้ง ทั้งในระหว่างที่นำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ หรือเมื่อใช้สิ่งเหล่านั้นเสร็จแล้ว เกิดขึ้นเพราะขาดการวางแผนเกี่ยวกับการอยู่อาศัยของมนุษย์ หรือการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติที่มนุษย์มีอยู่ควบคุมทิศทางของความเจริญเติบโตของสังคม มนุษย์ส่วนใหญ่ มักจะคิด หรือจะทำอะไรเป็นการเฉพาะเรื่อง โดยขาดการวางแผนการเอาใจใส่เพียงพอ ว่าสิ่งนั้น อาจจะเป็นอันตรายต่อการรักษาคุณธรรมชาติ หรือความมีค่าทางจิตใจของสภาพแวดล้อมส่วนรวม หรือในระยะยาวได้ บางคนอาจมีจิตใจและมีความปรารถนาดี แต่ก็ไม่สามารถจะใช้วิจารณ์ญาณ คาดการณ์ หรือการหยั่งรู้ถึงผลกระทบกระเทือนในสิ่งที่ตนจะกระทำ ไปในภายหน้าได้อย่างถูกต้อง^{๒๘}

สรุปได้ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่วนหนึ่งมาจากการเพิ่มของประชากร ซึ่งเป็นปัญหาต่อการยกระดับการครองชีพ ทรัพยากรทางธรรมชาติเสื่อมโทรมลงเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด การขยายตัวของตัวเมืองและการเคลื่อนย้ายจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมอุตสาหกรรมในลักษณะการขยายตัวเมืองที่โตเกินไป แต่ไม่มีระเบียบแบบแผน ทำให้เกิดระบบโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน ระบบขนส่งมวลชน โครงการเคหะแห่งชาติ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชากรได้ ทำให้สภาพชุมชนต่างๆเสื่อมโทรมเนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ เกิดขึ้นมากมายนั่นเอง

๒.๘.๔ ปัญหาด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรม (Culture) โดยทั่วไป หมายถึง รูปแบบของกิจกรรมมนุษย์และโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัดและมีความสำคัญ วิธีการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยและความเหมาะสม แต่ถ้าเป็นในวิชาหน้าที่พลเมืองจะแปลว่าสิ่งที่มนุษย์

^{๒๗} ญัฐวรธน์ สุนทรวริทธิโชติ, การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบ้านดิน : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน, รายงานการวิจัย, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

^{๒๘} ศรีญา วรากุลวิทย์, ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เพ็ญฟ้าพรินต์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

เปลี่ยนแปลง เพื่อความเจริญของงานและสืบต่อกันมาปัญหาด้านวัฒนธรรม ปัจจุบันเชียงคานได้เปลี่ยนมาเป็นเมืองท่องเที่ยวตามกระแสการท่องเที่ยวทั่วไป การเปลี่ยนแปลงมีให้เห็นหลายอย่าง เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น บ้านเก่าแบบดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป นักธุรกิจจากภายนอกเข้าไปลงทุน เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด สำหรับผู้ที่เกิดและเติบโตที่เชียงคานรับรู้การเปลี่ยนแปลงไปมาจากเดิมถนนที่เคยว่างเปล่าขับรถได้ไปมาอย่างสะดวก แต่ขณะนี้รถวิ่งไปมาอย่างแออัด ความเปลี่ยนแปลงแรกคือ การสร้างเขื่อนที่มีลักษณะคล้ายท่าทรายเพื่อกั้นน้ำกักเซาะตลิ่งริมแม่น้ำโขงความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือ นักท่องเที่ยวมีจำนวนมากขึ้นซึ่งผลที่ตามมาคือ ความวุ่นวายแต่ในความวุ่นวายก็ทำให้เชียงคานคึกคัก โดยเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญๆ ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นเรื่อยๆและมีสิ่งอื่นตามมาอีกมากเหมือนเมืองท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น มีร้านอาหารไทยและอาหารฝรั่ง ที่พักแบบโฮมสเตย์เปลี่ยนเป็นโรงแรมทันสมัย นักลงทุนต่างถิ่นสร้างที่พักหรูหราก่อเกิดเปลี่ยนแปลงของบ้านไม้ เช่น มีการรื้อบ้านเก่าทิ้งและสร้างใหม่เป็นบ้านที่ทันสมัย พร้อมปรับเปลี่ยนรูปทรงบ้านเก่าๆ เป็นแบบทันสมัย บางบ้านมีคนต่างถิ่นมาเช่าในราคาถูกและปรับแต่งใหม่เป็นร้านกาแฟ เครื่องดื่มสมัยใหม่ร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึกทันสมัย บ้านบางหลังพยายามทำอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เปลี่ยนแนวคิดใหม่ เพื่อแสวงหาความแตกต่าง เพื่อหวังผลทางธุรกิจ ไม่หลงเหลือความดั้งเดิม เชียงคานที่เคยเป็นเมืองที่สงบเงียบ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เมืองที่มีเสน่ห์ได้เปลี่ยนไป อาจจะทำให้ความเป็นตัวตนหรือความเป็นอัตลักษณ์แบบดั้งเดิมสูญหายไป อันเนื่องจากกระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่ชอบความสะดวกสบาย ตลอดจนการเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีที่ทันสมัยกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ชุมชนเองก็มีการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เชียงคานในวันนี้จึงอยู่ในช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ ปรับตัวจากกระแสความต้องการท่องเที่ยว กอปรกับการเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มมากขึ้นอย่างหลากหลายรูปแบบ ซึ่งเกิดจากการรับฟังข่าวสารจากสื่อต่างๆ หรือการบอกต่อ ทำให้เชียงคานที่เป็นเมืองท่องเที่ยวแบบดั้งเดิมอาจจะทำลายวัฒนธรรมที่เรียบง่ายเลือนหายไป^{๖๙} การเข้ามาเที่ยวชมของนักท่องเที่ยวและมีการปรับเปลี่ยนในด้านอัตลักษณ์ไปตามบริบท สถานการณ์ และเงื่อนไขต่าง ๆ ในขณะเดียวกันก็ยังคงธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ดั้งเดิมของตน แต่ในทางตรงกันข้ามก็มีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่ถูกกลืนวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมของตนไปเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่สังคมไทยเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ที่ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีได้กระจายเข้าสู่ทุกพื้นที่ในประเทศไทย ซึ่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างยิ่ง^{๗๐}

สรุปว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชนบท อาจมองเห็นได้ง่ายจากการดูพฤติกรรมในการแต่งตัว การกิน เป็นต้น เปลี่ยนแปลงต่างๆทำให้ชาวชนบทต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น

^{๖๙}วันทกาญจน์ สิมารุทธี และสุวิชา ศรีถาน, การค้นหาอัตลักษณ์ทางการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนเชียงคาน จังหวัดเลย, รายงานวิจัย, (คณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ,๒๕๕๔), หน้า ๒-๓.

^{๗๐}ยศ สันตสมบัติ, อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔-๔๕.

ในขณะที่รายได้ไม่เพิ่มเท่าที่ควร ปัญหาในทางวัฒนธรรมอีกประเด็นหนึ่ง คือ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติอาจเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้มีผลกระทบได้ เพราะวัฒนธรรมไม่เหมือนกัน ต้องวางระบบการจัดการให้พร้อม เพื่อเป็นการจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้ถูกต้องและดึงดูดต่อไปในสังคมไทยนั่นเอง

๒.๙ บริบทของพุทธศาสนสถานที่สำคัญทั้ง ๓ วัดในจังหวัดเลย

การวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ผู้วิจัยได้กำหนดและเลือกวัด หรือพุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดเลย นอกจากนั้น ก็ยังจะได้ชมงานสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรมอันเก่าแก่ที่สวยงามจับใจ รวมไปถึงงานประเพณีท้องถิ่นของไทยที่หาชมได้ยาก เป็นสถานที่เพื่อการท่องเที่ยวในศาสนสถานเชิงพุทธ เพราะเป็นดินแดนริมน้ำโขงและเป็นดินแดนที่อยู่ติดภูเขาที่มีทิวทัศน์ที่สวยงาม การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการวิจัยจำนวน ๓ วัด ประกอบด้วย

๑) วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน โดยได้ศึกษาศิลปกรรมของวัดศรีคุณเมืองด้านประติมากรรม

๒) พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย โดยได้ศึกษาศิลปกรรมของพระธาตุศรีสองรักในด้านสถาปัตยกรรม

๓) วัดเนรมิตวิปัสสนา อำเภอด่านซ้าย โดยได้ศึกษาศิลปกรรมของวัดเนรมิตวิปัสสนาด้านจิตรกรรม

๒.๙.๑ วัดศรีคุณเมือง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ประวัติวัดศรีคุณเมือง ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๙ โดยมีหัวครูบุตรดี เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ร่วมกับพระยาอนุพินาศ เป็นประธานฝ่ายฆราวาส นำชาวบ้านสร้างวัดขึ้น พร้อมกับการตั้งบ้านเมือง จึงเป็นวัดเก่าแก่ ชาวบ้านเรียกว่า วัดใหญ่ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๐ การบริหารการปกครองมีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ พระครูสิริภักดิ์ญาณวัตร พ.ศ. ๒๕๓๑ ที่ตั้งวัด ตั้งอยู่ที่ เลขที่ ๓๗๕ บ้านเชียงคาน ถนนชายโขง หมู่ที่ ๑ ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ ๕ ไร่ ๑ งาน ๑๒ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๓๒๙ อาณาเขต ทิศเหนือประมาณ ๒ เส้น ๒ วา ๒ ศอก จดถนนชายโขง ทิศใต้ประมาณ ๒ เส้น ๒ วา ๒ ศอก จดที่ประชาชน ทิศตะวันออกประมาณ ๒ เส้น ๑๐ วา ๒ ศอก จดทางสาธารณประโยชน์ ทิศตะวันตกประมาณ ๒ เส้น ๙ วา ๑ ศอก จดทางสาธารณประโยชน์ มีที่ธรณีสงฆ์ จำนวน ๒ แปลง โฉนดเลขที่ ๙๗๘/๑๙๗๔/๓๖ ด้านศาสนวัตถุ เช่น พระประธานในอุโบสถและหน้าบันพระอุโบสถและธรรมาสน์ไม้สักแกะสลักลายประดับกระจกสี พระพุทธรูปปางประทานพร หินศิลาจารึกและมีพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นประติมากรรมแบบรูปเคารพที่หาได้ยาก^{๗๑}

^{๗๑}สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย, แหล่งท่องเที่ยว - เลย, ข้อมูลทางออนไลน์, เข้าถึงได้จาก (lei.onab.go.th/), เชียงคาน, ๙ มกราคม ๒๕๕๙.

สรุปว่า ประวัติของวัดศรีคุณเมือง ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นวัดที่สร้างมามีอายุที่ยาวนานประมาณ ๓๖๓ ปี จึงกล่าวได้ว่าเป็นพุทธศาสนสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดเลยและเป็นสถานที่อันควรศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อิทธิพลทางความเชื่อ ส่วนใหญ่จะมาจากพุทธศาสนาและมีการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมกันทั้งสองประเทศ ได้แก่ ประเทศไทยและประเทศลาว ซึ่งมีการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน จะเห็นได้จากการก่อสร้างทางด้านสถาปัตยกรรม เช่น วัด โบสถ์ เป็นต้น ศิลกรรมที่ถ่ายทอดออกมาจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

๒.๙.๒ ประติมากรรมของวัดศรีคุณเมือง

ประติมากรรม คือ งานศิลปกรรมที่สร้างขึ้น โดยวิธีการปั้น การแกะสลัก การหล่อ หรือด้วยวิธีการอื่นใดก็ตาม เป็นรูปที่มองเห็นได้ มีปริมาตร ส่วนรูปแบบของประติมากรรมนั้น อาจจะมีรูปร่างของมนุษย์ สัตว์และสิ่งอื่นๆ หรือเป็นลวดลายสัญลักษณ์ซึ่งอาจจะทำขึ้นเหมือนกับรูปตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ หรืออาจจะเป็นรูปแบบใหม่ที่ผู้สร้างคิดประดิษฐ์ขึ้น เพื่อผลงานทางศิลปะ ความงาม และความนึกคิดต่างๆ ศิลปะด้านสถาปัตยกรรมมีพรรณนาต่างๆดังนี้

๑) พระพุทธรูปไม้ปางประทานอภัยแบบศิลปกรรมล้านช้าง พระพุทธรูปดังกล่าวมีเกศาเป็นปุ่มแหลมเล็ก พระกรรณค่อนข้างแหลมและยาว

๒) ธรรมมาสน์ไม้แกะสลักไม้ลงรักปิดทองทุกด้าน ที่พนักหลังมียอดคล้ายปราสาท

๓) ตู้พระธรรม ซึ่งเป็นที่เก็บใบลานเก่า

๔) รางสรงน้ำ ซึ่งทำเป็นรูปคล้ายเรือหงส์

๕) น้ำเต้าทิ้ง ที่ใช้เพื่อบรรจุน้ำสมัยโบราณ^{๗๒}

สรุปว่า พุทธศิลป์เป็นงานศิลปะ เป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนา โดยตรงทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงาม เพื่อความพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุกวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิด ความศรัทธา ศิลปกรรมของวัดศรีคุณเมือง

๒.๙.๓ พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

พระธาตุศรีสองรัก เป็นพระธาตุที่เก่าแก่ศักดิ์สิทธิ์และมีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัดเลย มีลักษณะคล้ายพระธาตุหลวงในลาว เพราะพระธาตุองค์นี้ได้ถูกสร้างขึ้นในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของบ้านพี่เมืองน้อง ระหว่างอาณาจักรไทยและลาวในอดีต ในทุกๆ วันที่ ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ จะมีพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุ มีการแห่ปราสาทผึ้ง อันเป็น

^{๗๒} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, ผู้ให้ข้อมูล, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ประเพณีท้องถิ่นอันยิ่งใหญ่ ข้อที่นารู้สำหรับการมาสักการะพระธาตุแห่งนี้ คือ ห้ามใส่เสื้อผ้าสีแดงที่ บ่งบอกถึงสีของเลือด เพราะในบริเวณพระธาตุ เป็นสถานที่ที่บริสุทธิ์ มีความหมายว่า ปราศจากการบ ารว้าฟันใดๆทั้งสิ้น^{๗๓} พระธาตุศรีสองรักเป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐฉาบด้วยปูน ฐานมีรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๑๑ เมตร สูงประมาณ ๑๙.๕๗ เมตร ล้อมรอบด้วยทางเดินรอบพระธาตุตั้งอยู่บนเนิน เขา ติดกับแม่น้ำหมัน ทางขึ้นด้านหน้ามีศาลานางเทียมและศาลาเจ้าพ่อกวน ซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้า พ่อกวนและนางเทียม ขนาบข้างบันไดนาคที่ทอดตัวขึ้นสู่เนินเขา โดยมีซุ้มประตูทรงดอกบัวตูม ซึ่งเป็นทางเข้าที่ตั้งพระธาตุศรีสองรัก ด้านหลังมีซุ้มประตูทรงดอกบัวตูม เป็นทางเข้าเช่นเดียวกัน บริเวณด้านเหนือของพระธาตุเป็นที่ตั้งของศาลาธรรม ซึ่งเป็นที่ใช้ประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์ หรือ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของท้องถิ่น ทางทิศใต้ติดกับทางเดินรอบพระธาตุ เป็นที่ตั้งของศาลาราย ซึ่งเป็นที่พักของผู้ดูแลพระธาตุศรีสองรัก พื้นที่รอบเนินเขาทั้ง ๓ ด้าน คือ ทิศใต้ ทิศตะวันตกและทิศ เหนือ ที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นปกคลุมหนาแน่น ส่วนมากเป็นพรรณไม้พื้นถิ่นที่เติบโตตามธรรมชาติป่า เต็งรังและพบได้ตามสภาพธรรมชาติของอำเภอด่านซ้าย^{๗๔}

สรุปว่า พระธาตุศรีสองรัก เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และวัฒนธรรม ประเพณี ของคนในจังหวัดเลย สร้างขึ้นเพื่อเป็นสักขีพยานในการช่วยเหลือซึ่งกันและ กันระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุต (นครเวียงจันทน์) สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว) พระธาตุศรีสองรักเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในจังหวัดเลยและควรนำมาศึกษา เรียนรู้ในด้านต่างๆและควรอนุรักษ์ไว้สืบต่อไป

๒.๙.๔ สถาปัตยกรรมของพระธาตุศรีสองรัก

สถาปัตยกรรมที่มักนิยมนำมาเป็นข้อศึกษา ส่วนใหญ่ก็จะเป็นสถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร หรือพระราชนิเวศน์ เนื่องจากเป็นสิ่งก่อสร้างที่คงทน มีการพัฒนารูปแบบมาอย่างต่อเนื่องยาวนานและ ได้รับการสรรค์สร้างจากช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญพร้อมทั้งมีความเป็นมาที่สำคัญควรแก่การศึกษา สถาปัตยกรรมของพระธาตุศรีสองรัก มีลักษณะโดดเด่น ดังนี้ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ บริเวณพระธาตุศรีสองรัก มีความหลากหลายแตกต่างกัน ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าอยู่ในสมัยใด ซึ่ง พระธาตุศรีสองรัก สร้างขึ้นตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมล้านช้าง องค์ประกอบภายในพระธาตุมี ความสอดคล้องและกลมกลืน ซึ่งมีรูปทรงใกล้เคียงกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง^{๗๕} ลักษณะรูปแบบ ศิลปกรรมพระธาตุศรีสองรัก ก่อสร้างด้วยอิฐฉาบปูนทาสีขาวทั้งองค์ ลักษณะศิลปกรรมล้าน ช้าง ลักษณะฐานเขียงเตี้ยทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละประมาณ ๘ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นชั้นบัวคว่ำ บัวหงาย ย่อมุมไม้สิบสอง โดยทำส่วนมุมให้ตัวดงอนขึ้น ส่วนเรือนธาตุทรงบัวเหลี่ยมตกแต่งมุมทั้งสี่ ด้านด้วยกาบมีหยักและขมวดกันหอย ตกแต่งเป็นสีทอง ถัดขึ้นไปส่วนยอดเรียแหลมประดับด้วยฉัตร

^{๗๓} สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด, พระธาตุศรีสองรัก, (เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.

^{๗๔} ณัฐธิดา พุทธิรักษ์, การพัฒนาภูมิทัศน์พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, วิทยานิพนธ์ สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๙-๔๑.

^{๗๕} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, ผู้ให้ข้อมูล, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

และเมื่อน้ำค้าง^{๗๖} พระธาตุศรีสองรักเป็นหนึ่งในเจดีย์ที่เป็นเอกลักษณ์ของศิลปกรรมล้านช้าง โดดเด่น คือ ทรงระฆังที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมที่เรียกว่า เจดีย์ดอกบัวเหลี่ยม ซึ่งมีผลทำให้ส่วนอื่นๆ เช่น ปล้องไฉนและปลียอดเป็นสี่เหลี่ยมตามไปด้วย นักวิชาการเชื่อว่าพระธาตุศรีสองรักน่าจะเป็นต้นแบบสำคัญที่ทำให้เกิดเจดีย์ทรงระฆังเหลี่ยมในศิลปะล้านช้างในยุคต่อมา สำหรับองค์ระฆังเหลี่ยม หรือ ดอกบัวเหลี่ยมนั้นในศิลปะลาวเรียกว่าหัวน้ำเต้า หรือแบบหมากปลิ^{๗๗} รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของ องค์พระธาตุศรีสองรัก เป็นศิลปกรรมแบบล้านช้างก่ออิฐฉาบด้วยปูน องค์พระธาตุสูง ๑๙.๑๙ เมตร ฐานกว้างด้านละ ๑๐.๘๘ เมตร ฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้สิบสอง องค์ระฆังทรงบัวเหลี่ยม คล้ายพระธาตุพนม พระธาตุหลวง (เวียงจันทน์) พระธาตุศรีโคตรบอง (แขวงคำม่วน)^{๗๘} จุดเด่นของ พระธาตุศรีสองรักด้านสถาปัตยกรรมจากข้อมูลดังกล่าว อธิบายเพิ่มเติมได้ดังนี้

- ๑) พระธาตุศรีสองรัก สร้างขึ้นตามรูปแบบของสถาปัตยกรรมล้านช้าง
- ๒) รูปแบบทางด้านศิลปกรรมของพระธาตุศรีสองรัก ก่อสร้างด้วยอิฐฉาบปูนทาสีขาว ทั้งองค์ ลักษณะศิลปกรรมล้านช้าง
- ๓) ลักษณะฐานของพระธาตุเชียงเตี้ย ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส
- ๔) หอระฆังทรงบัวเหลี่ยม มีลักษณะคล้ายพระธาตุพนม
- ๕) องค์พระธาตุทรงบัวเหลี่ยมตกแต่งมุมทั้งสี่ด้านด้วยกาบ มีหยักและขมวดกันหอย

สรุปว่า สถาปัตยกรรมของพระธาตุศรีสองรัก เป็นศิลปกรรมแบบล้านช้าง หรือประเทศลาว อันเป็นศิลปะอันเก่าแก่ ศิลปะด้านสถาปัตยกรรมจึงเป็นจุดเด่นของพุทธศาสนสถานแห่งนี้ ด้านจิตรกรรมและด้านประติมากรรม ไม่ค่อยมีปรากฏ จุดเด่นหลักคือด้านสถาปัตยกรรม

๒.๙.๕ วัดเนรมิตวิปัสสนา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

วัดเนรมิตวิปัสสนา เดิมชื่อว่าวัดหัวงู ตั้งอยู่เลขที่ ๒๐ หมู่ที่ ๑๔ ถนนด่านซ้าย - นครไทย บ้านหัวนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นวัดสังกัดมหานิกาย วัดเนรมิตวิปัสสนา เป็นวัดขนาดใหญ่บนเนินเขา มีทิวทัศน์สวยงามและบรรยากาศร่มรื่น ตัวพระเจดีย์และพระอุโบสถของวัด ก่อสร้างขึ้นด้วยศิลาแลงทั้งหมดและคาดว่าเป็นอุโบสถศิลาแลงที่ใหญ่ที่สุดของไทย ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปชินราชจำลองและมีงานภาพจิตรกรรม ฝาผนังอันวิจิตรสวยงามของนายช่างชาวด่านซ้ายที่ใช้เวลาวาดนานถึง ๘ ปี นอกจากนั้นยังมีมณฑปครอบร่างของเจ้าอาวาสรูปแรก คือ หลวงพ่อมหาพันธ์ หรือ พระครูภาวนาวิสุทธิญาณ ที่ร่างของท่านมิได้เปื่อยสลายหลังจากมรณภาพ จน

^{๗๖} สำนักศิลปกรที่ ๘ ขอนแก่น, พระธาตุศรีสองรัก, ข้อมูลทางออนไลน์, เข้าถึงได้จาก www.finearts.go.th/, วันที่สืบค้น (๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๗} พัชรีสิริ เปรมกุลนันท์, พระธาตุศรีสองรัก, ฐานข้อมูลศิลปกรรมในเอเชียอาคเนย์, ข้อมูลทางออนไลน์, เข้าถึงได้จาก www.art-in-sea.com/, วันที่สืบค้น (๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๘} ดูเอเชีย, พระธาตุศรีสองรัก, ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก www.dooasia.com/trips/detail.., วันที่สืบค้น (๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เป็นที่ยศจรรยไฉและเป็นทีเลื่อมใสของชาวเมือง วัดแห่งนี้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเลยและเคยได้รับรางวัลดีเด่น เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ส่วนในด้านศาสนวัตถุ วัดเนรมิตวิปัสสนาได้ก่อสร้างพุทธศาสนสถาน ตามกำลังศรัทธาของพุทธบริษัท ขณะนี้สิ่งก่อสร้างที่ได้ดำเนินการแล้วเสร็จมีดังนี้ กฎีทรงไทย กฎีกรรมฐาน หอระฆัง ศาลาการเปรียญ อุโบสถ มณฑป ชุ่มประดู^{๗๙}

สรุปว่า วัดเนรมิตวิปัสสนา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย การก่อสร้างยังไม่ถึง ๕๐ ปี แต่มีจุดโดดเด่นอยู่หลายแห่งด้วยกัน เช่น การใช้วัสดุหินในการสร้างพุทธศาสนสถานที่แปลกกว่าที่อื่น ส่วนใหญ่อิฐที่ใช้ก่อสร้างจะเป็นหินศิลาแลง เป็นหินชนิดหนึ่ง เมื่ออยู่ใต้ดินมีลักษณะอ่อน แต่ถูกพอลมแล้วก็จะมีคามแข็ง มีสีแดงอย่างอิฐเผาและเป็นรูปพรุน ซึ่งเป็นจุดเด่นในด้านสถาปัตยกรรม

๒.๙.๖ จิตรกรรมของวัดเนรมิตวิปัสสนา

จิตรกรรมฝาผนังเป็นส่วนหนึ่งของทัศนศิลป์ เป็นศิลปะที่เห็นได้ด้วยตาและมีระวางพื้นที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของศิลปินในการสร้างสรรค์ผลงาน เพื่อถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาเป็นภาพเขียนเขียนลงบนฝาผนัง เพดาน เสา คอสอง ซื่อ คานและบานประตูหน้าต่างในพระอุโบสถ วิหาร กรูในพระเจดีย์ หอไตร เป็นต้น เรื่องที่เขียนเป็นเรื่องราวพระพุทธศาสนา พระพุทธประวัติ ชาดกต่างๆประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณี ศิลปกรรมในพุทธศาสนสถานแห่งนี้ มีความโดดเด่นหลายประเภท เช่น ด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรม ด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งมีดังนี้

๑) จิตรกรรมฝาผนังถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาพเขียนเกี่ยวกับพุทธประวัติ และการสั่งสมบารมีของพระเวสสันดร หรือทศชาติ ที่มีความวิจิตรงดงาม โดยใช้เวลาเขียนภาพทั้งหมด ๘ ปี โดยฝีมือช่างศิลปะชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย

๒) ประติมากรรมของวัดเนรมิตวิปัสสนา พระประธานในอุโบสถมีลักษณะคล้ายพระพุทธชินราช ในจังหวัดพิษณุโลก พระพุทธชินราชปางมารวิชัย ที่มีลักษณะงดงาม

๓) สถาปัตยกรรมจะมีลักษณะโดดเด่นในการใช้วัสดุหินที่แปลกตา คือ การก่อสร้างอุโบสถ การสร้างสฎูปและกำแพงวัด ส่วนใหญ่จะเป็นหินศิลาแลง ศิลาแลงเกิดขึ้นได้ในสภาพภูมิอากาศร้อนชื้น ฝนตกมาก แต่แล้งนานด้วย ในฤดูฝนน้ำใต้ดินมีระดับสูง ทำให้ท่วมตอนบนของชั้นดิน (ซึ่งต่อไปกลายเป็นศิลาแลง) ระหว่างนั้น น้ำฝนจะละลายเอาสารประกอบอะลูมิเนียมออกไซด์เอาไว้ เมื่อถึงหน้าแล้ง น้ำใต้ดินลดระดับต่ำลง ก็พาเอาสารประกอบอะลูมิเนียมลงไปสู่ที่ต่ำ เวลานานเข้า วัสดุบริเวณด้านบนจึงมีสารประกอบเหล็กออกไซด์มากขึ้น และมีกรรมกันเป็นกลุ่ม จึงเกิดเป็นโพรงว่าง เป็นทางให้น้ำใต้ดินซึมขึ้นลงได้ง่ายขึ้น และชะสารประกอบอะลูมิเนียมออกไซด์ออกไปเร็วด้วย ทำให้ศิลาแลงมีลักษณะเด่น คือ มีรูพรุนทั่วไป และเนื้อเป็นสารประกอบเหล็กออกไซด์มากกว่า

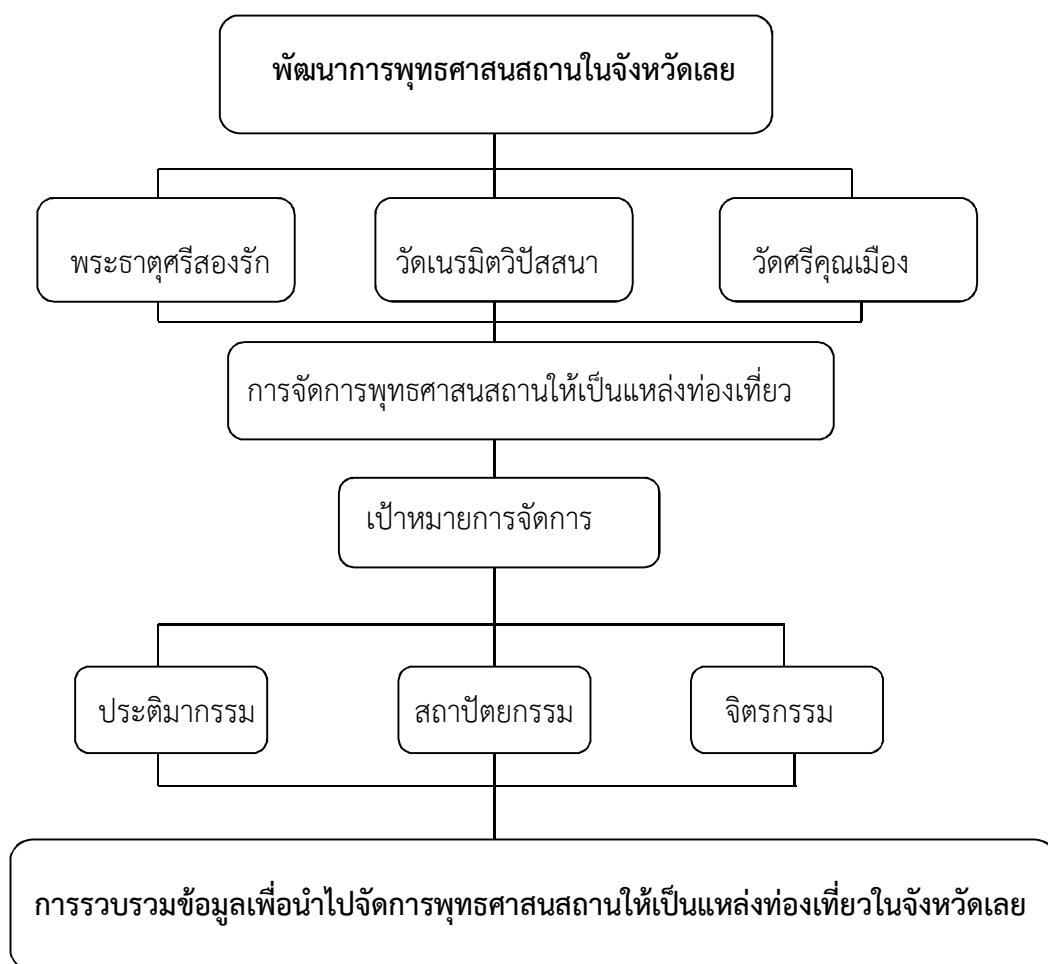
^{๗๙} พระบุญเพ็ง วรรณโม (สิงห์คำ), ศึกษาบทบาทของมัจจุเทศกัณน้อยที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดเนรมิตวิปัสสนา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔-๔๖.

อะลูมิเนียมออกไซด์ ดังนั้น การนำเอาหินศิลาแลงมาก่อสร้างเป็นอุโบสถ เป็นซุ้มประตูและเป็นสลุปเมื่อมองทางด้านสถาปัตยกรรม วัดเนรมิตวิปัสสนาจึงมีความโดดเด่นเป็นพิเศษ^{๘๐}

สรุปว่า วัดเนรมิตวิปัสสนา แม้จะสร้างไม่นาน แต่มีศิลปกรรมในด้านต่างๆ หลายแขนง เช่น ด้านประติมากรรม ด้านจิตรกรรมและด้านสถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ฝาผนังที่วาดไว้ในพระอุโบสถเปรียบเสมือนเป็นสื่อในการรับรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม ให้มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล

๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ากรอบแนวคิดให้เห็นถึงกระบวนการในการเชื่อมโยงต่อการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย โดยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) เพื่อการวิจัยดังนี้

^{๘๐} พระครูภาวนาวิสุทธาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, ผู้ให้ข้อมูล, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง "การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย" ในบทนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ วิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเอกสารและวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) นำมาเพื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ซึ่งมีระเบียบวิธีการวิจัยดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ พื้นที่การวิจัย
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย
- ๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อการวิจัยถึงการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย The Management of Religious Sites as the Tourist Attractions in Loei Province โดยมีวิธีการศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และการศึกษาในภาคสนาม (Field Study) โดยศึกษาจากกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้ทราบถึงกระบวนการในการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยไว้ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดหลักการ ความเป็นมา รูปแบบความสัมพันธ์ การบริหารจัดการ การใช้ตัวชี้ และเพื่อหาแนวทางในการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีในจังหวัดเลย

๒) รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายใน ๒ อำเภอ คือ อำเภอด่านซ้าย ๒ ชุมชน และอำเภอเชียงคาน ๑ ชุมชน ในจังหวัดเลย

๓) ทำการศึกษาวเคราะห์กระบวนการในการพัฒนาพุทธศาสนสถานและการจัดการพุทธศาสนสถาน โดยการใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ ทั้งในระดับนโยบาย ทัศนคติ เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมประจำตำบล นายกเทศบาลประจำตำบลและประชาชนในจังหวัดเลย

๔) ศึกษาวิเคราะห์แนวทางในการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย พร้อมตัวชี้วัดความสำเร็จและความสัมพันธ์กับชุมชนในมิติต่างๆ

๕) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของพุทธศาสนสถาน แนวคิด ทฤษฎีและแนวทางการจัดการ เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

๓.๒ กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยเรื่อง "การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย" ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยพิจารณาจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนทั้ง ๒ อำเภอ คือ อำเภอด่านซ้าย มีพุทธศาสนสถานอยู่ ๒ แห่ง ได้แก่ พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนาและอำเภอเชียงคาน มีพุทธศาสนสถาน ๑ แห่ง ได้แก่ วัดศรีคุณเมือง จะได้ข้อมูลที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย

๑) พระภิกษุสงฆ์	จำนวน ๓ รูป
๒) เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น	จำนวน ๓ คน
๓) เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม	จำนวน ๓ คน
๔) ผู้นำชุมชน	จำนวน ๓ คน
๕) ปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน ๓ คน
๖) ประชาชนทั่วไป	จำนวน ๑๐ คน

รวมทั้งหมด จำนวน ๒๕ รูป / คน

๓.๓ พื้นที่ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษาวิจัยถึงการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบทชุมชนและได้สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องบางส่วน จึงสรุปได้ว่า ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกนี้จะเป็นตัวแทนที่ดีของชุมชนอื่นๆในจังหวัดเลยได้และสถานที่ที่ผู้วิจัยได้เลือกในครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวจังหวัดเลย เพื่อให้ประชาชนและบุคคลอื่น ได้ไปท่องเที่ยวและเพื่อการศึกษาเรียนรู้ พุทธศาสนสถานที่สำคัญ มีจำนวน ๓ วัด ประกอบไปด้วย วัดพระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา อยู่ในอำเภอด่านซ้ายและวัดศรีคุณเมือง อยู่ในอำเภอเชียงคาน

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การทำวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยเรื่อง "การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย" มีดังนี้

๓.๔.๑ แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับพระเถระผู้ใหญ่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ เช่น พัฒนาการของพุทธศาสนสถาน แหล่งท่องเที่ยวตามพุทธศาสนสถาน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

๓.๔.๒ อุปกรณ์ในการใช้ในการวิจัย กล้องถ่ายภาพ การจดบันทึกเพื่อรวบรวมข้อมูล และการบันทึกเสียง การสัมภาษณ์

๓.๔.๓ การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำให้ควบคู่กับการสัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์ เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม โดยเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการในการจัดการพุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเลย ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วย

๑) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In - depth Interview) แนวคำถามการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมและนายกเทศบาลประจำตำบล

๒) การสัมภาษณ์แบบการสนทนากลุ่ม (Inter View Guideline) และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม สำหรับผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง

๓.๕ การสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

การสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัยดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์จนได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จากนั้นนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์มาสร้างเป็นคำถามในการสนทนากลุ่ม (Focus group) และสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นฐาน

๒) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

๓) นำเสนอแบบสัมภาษณ์กลับมาแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

๔) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่อผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๕ ท่าน

๕) นำแบบสัมภาษณ์มาแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้ง ๕ ท่าน เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย

๖) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

๗) จัดพิมพ์เครื่องมือวิจัยฉบับสมบูรณ์แล้วนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

๘) นำแบบสัมภาษณ์ลงใช้กลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง รวมทั้งเป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายให้ได้มีโอกาสคุ้นเคยกันมากขึ้น เหมือนผู้วิจัยเป็นคนในชุมชน และเนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In - Depth Interview) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล

๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย ๒ ประเด็นหลัก คือ การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร และการรวบรวมข้อมูลจากการสอบถาม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์และเขียนงานวิจัย พร้อมความเห็นของผู้วิจัย ทั้งนี้ มุ่งตอบวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๖.๑ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Data)

ข้อมูลแนวคิด ทฤษฎี บทความ วารสารวิชาการและการสืบค้นข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Internet) ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

๓.๖.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview)

โดยการทำเรื่องขอหนังสือรับรองและแนะนำตัวจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลไปยังผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้งหมดที่ได้จึงนำมาดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยต่อไป

๑) ผู้วิจัยกำหนด วัน เวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

๒) ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีจดบันทึกการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)และบันทึกเสียง

๓) ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้วนำมาวิเคราะห์พร้อมทั้งแยกแยะจับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อให้ข้อมูลนั้น เป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

๔) ผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่ม (Focus group) และสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นฐาน

๕) วิเคราะห์ข้อมูลทั้งด้านเอกสารและทั้งข้อมูลภาคสนาม

๓.๖.๓ ขั้นลงภาคสนามเพื่อการสัมภาษณ์ข้อมูล

๑) ดำเนินการประสานงานและสำรวจพุทธศาสนสถานในอำเภอด่านซ้ายและพุทธศาสนสถานในอำเภอเชียงคาน รวมถึงการเตรียมกำหนดช่วงระยะเวลาที่เหมาะสม

๒) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามกลุ่มบุคคลที่กำหนด ตามวันเวลาที่ประสานงาน

๓) เก็บรวบรวมข้อมูลและจัดเรียงเรียงเป็นหมวดหมู่

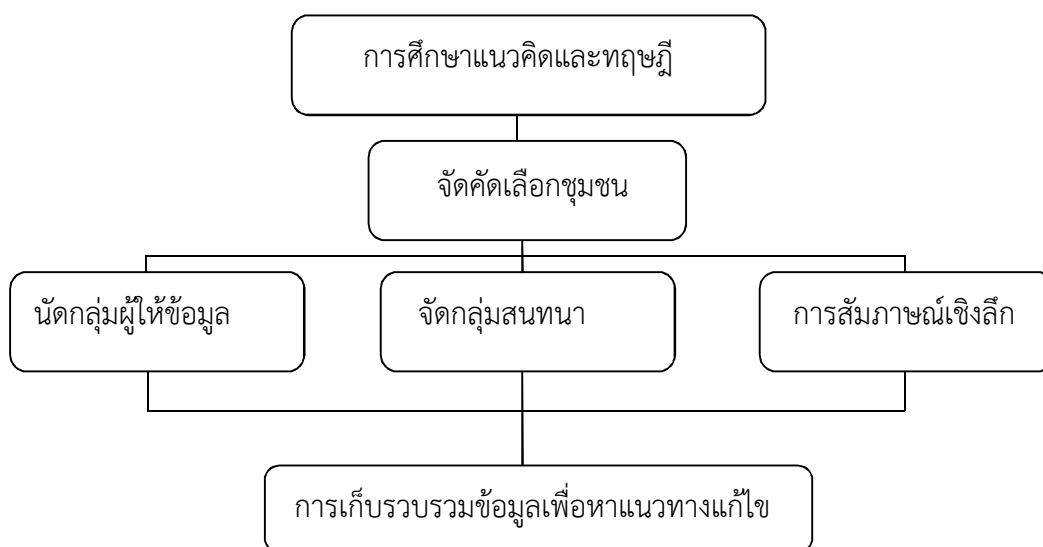
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน โดยมีกระบวนการในการวิจัย ดังนี้

๓.๗.๑ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี จากข้อมูลขั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ จากการได้ลงพื้นที่ เพื่อคัดเลือกในแต่ละชุมชนและได้นัดหมายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญและทำการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก เพื่อเก็บข้อมูลที่สำคัญในบางประเด็นที่ยังไม่สมบูรณ์ โดยสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

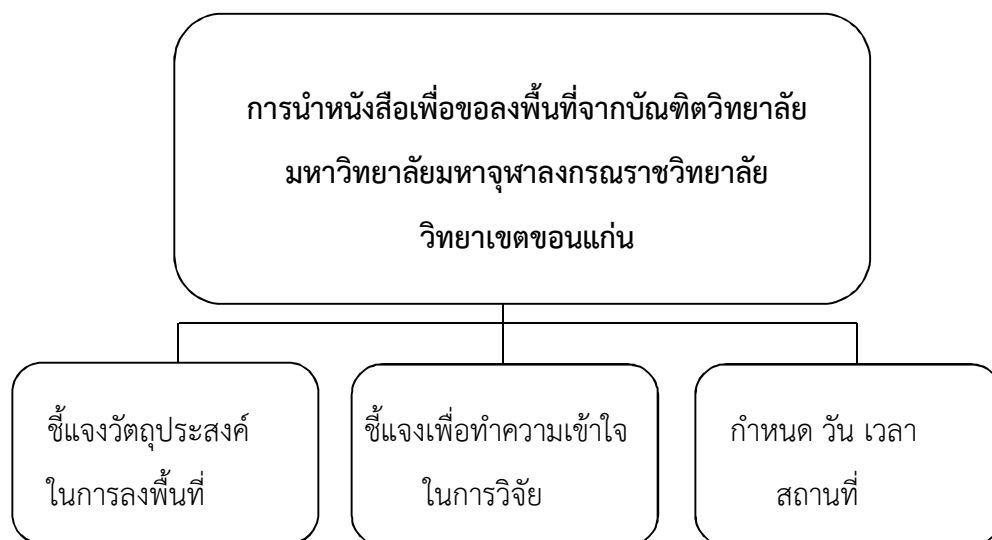
แผนภูมิภาพที่ ๑

๓.๗.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้โดยการนำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เสนอต่อผู้นำชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน คือ อำเภอด่านซ้าย มี ๒ ชุมชนและอำเภอเชียงคานมี ๑ ชุมชน โดยมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการลงพื้นที่และการอบรมผู้ช่วยการวิจัย โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ และนัดหมาย วัน เวลาและสถานที่ในการทำกิจกรรมกลุ่ม การสนทนากลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

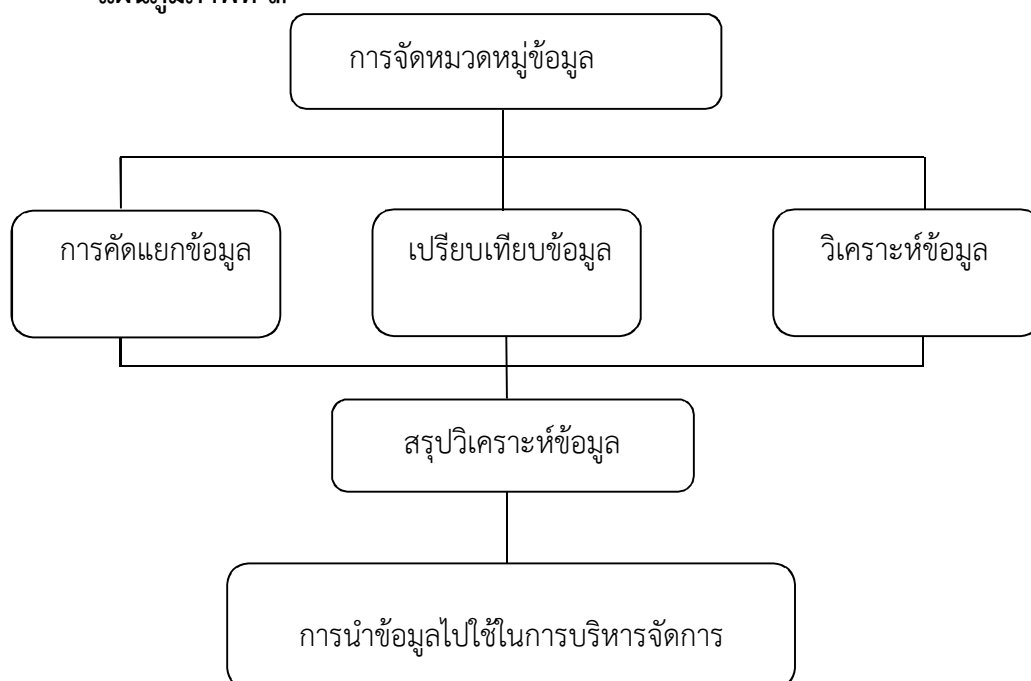
แผนภูมิภาพที่ ๒

๓.๗.๓ การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ตามวัตถุประสงค์ การสังเกตการณ์ การจดบันทึก การบันทึกวิดีโอและอื่นๆ ด้วยการตีความและการจัดหมวดหมู่ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิธี (Descriptive Analysis) ตามหลักการของอุปนัยวิธี (Inductive Method) โดยการสรุปวิเคราะห์เป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ ๓

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อในการทำวิจัย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๔.๑ บริบทชุมชนในการทำกรวิจัย
- ๔.๒ พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย
- ๔.๓ แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย
- ๔.๔ การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย
- ๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ บริบทชุมชนในการทำกรวิจัย

สถานที่ซึ่งมีผลและเกี่ยวข้องกับหลักฐานในการวิจัยครั้งนี้มี ๒ ชุมชน คือ ชุมชนในอำเภอด่านซ้ายและชุมชนในอำเภอเชียงคานซึ่งทั้ง ๒ อำเภอ มีประวัติความเป็นมาที่ใกล้เคียงกัน บริบทของชุมชนดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๑ บริบทของอำเภอด่านซ้าย

เมืองด่านซ้ายมีผู้คนเข้ามาตั้งรกราก (สร้างบ้านแปงเมือง) ตั้งแต่สมัยใดไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุชัด แต่ได้ทราบจากหลักฐานเกี่ยวกับการก่อสร้างเจดีย์ศรีสองรักว่า เมืองด่านซ้ายเริ่มมีบทบาทสำคัญทางประวัติศาสตร์ฝ่ายไทยในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา ที่ทำสงครามกับพระเจ้าตะเบงชเวตตี้กษัตริย์ของพม่าต่อเนื่องถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนองการศึกสงครามกับพม่ายืดเยื้อมานานหลายสิบปีและพระเจ้าบุเรงนองมีกองทัพที่เข้มแข็งมาก กรุงศรีอยุธยามีสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ซึ่งมีพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ทำไมตรีกันเพื่อร่วมกันต่อสู้กับพม่าโดยได้สร้างเจดีย์องค์หนึ่งขึ้นที่เมืองด่านซ้าย

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ ตรงกับปีวอก โทศกจุลศักราช ๙๒๕ ชื่อเจดีย์ว่า เจดีย์ศรีสองรัก เพื่อเป็นสักขีพยานแห่งการทำพระราชไมตรี บริเวณที่ตั้งเจดีย์นี้เป็นจุดกึ่งกลางระหว่างแม่น้ำโขงกับแม่น้ำน่าน ได้ทำพิธีสมโภชในวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ และถือเป็นประเพณีสืบต่อมายาวนานกว่า ๔๐๐ ปี ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุตได้มาร่วมกันสร้างเจดีย์ศรีสองรักขึ้นที่เมืองด่านซ้าย การสร้างเจดีย์ของเดิมฝรั่งเศสยึดเมืองด่านซ้ายได้ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๔๙ จึงได้นำศิลาจารึกไปไว้ที่เวียงจันทน์ ระหว่างนั้นพระแก้วอาสา (ท้าวทองแสง) พร้อมด้วย นายเพี้ย ศรีวิเศษ คหบดี

แห่งบ้านนาพุ่มร่วมกันจัดทำศิลาจารึกจำลองขึ้นแทนของเดิมดังปรากฏที่พระธาตุศรีสองรักทุกวันนี้ นอกจากหลักฐานดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีสถานที่ต่างๆ ใกล้เคียงสถานที่ตั้งของเจดีย์ศรีสองรักซึ่งมีภูมิลำเนาเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ศรีสองรัก ได้แก่

๑) นาไทยเป็นทุ่งนาถัดจากเจดีย์ศรีสองรัก ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือเชื่อกันว่าเป็นทุ่งนาที่ชาวไทยกรุงศรีอยุธยาที่มาสสร้างเจดีย์ศรีสองรักได้พำนักอยู่

๒) นาเวียง เป็นทุ่งนาถัดจากที่ตั้งอำเภอไปทางเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร เชื่อกันว่าเป็นทุ่งนาที่ชาวเวียงจันทน์ที่มาสสร้างเจดีย์ได้พำนักอยู่ปัจจุบันเป็นชื่อหมู่บ้านนาเวียง

๓) นาผ้าขาว หรือนาปะขาวเป็นทุ่งนาทางทิศตะวันออก ของที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย อยู่ห่างจากที่ตั้งอำเภอด่านซ้ายประมาณ ๑ กิโลเมตร เชื่อกันว่าเป็นที่พำนักของพระสงฆ์ อำมาตย์และชีปะขาวซึ่งมาร่วมพิธีสร้างเจดีย์

เมืองด่านซ้ายในสมัยอยุธยา กรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นหัวเมืองของฝ่ายไทยที่ขึ้นอยู่กับเขตการปกครองของเมืองพิษณุโลกในเวลาต่อมาสมัยของรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังจากเมืองด่านซ้ายเป็นอำเภอไม่นานอำเภอนี้ก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสอยู่ ๓ ปี ๑ เดือน ๑๐ วัน ระหว่างวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๖ ถึงวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ต่อมาได้โอนไปอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเลย เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๐ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐

ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีหลักฐานเพิ่มเติมของ "สาร สารทัศนานันท์" ระบุว่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองด่านซ้าย มีหลักฐานพอค้นคว้าได้บ้างบางตอนแม้จะไม่ละเอียดสมบูรณ์มากนักก็สามารถสันนิษฐานได้ว่าผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองด่านซ้ายแต่ดั้งเดิมคงเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้างสมัยพ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองเป็นหัวหน้า โดยอพยพผ่านบ้านห้วยไฮบ้านห้วยลึก บ้านนาออก บ้านเมืองอำ บ้านเมืองปากลาย หรือผ่านลงมาทางบ้านบ่อแต่น (หมู่บ้านเหล่านี้ปัจจุบันอยู่ในแขวงไชยบุรีประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) ตามตำนานบอกเล่าของชาวบ้านในเมืองด่านซ้ายเล่าว่า พ่อขุนบางกลางหาวและพ่อขุนผาเมืองนำไพร่พลข้ามแม่น้ำเหืองแล้วเดินทางมาตามลำน้ำหมันจนถึงบริเวณซึ่งเป็นที่ราบกว้างขวาง จึงหยุดพักไพร่พลและตั้งชุมชนปัจจุบันเป็นหมู่บ้านอยู่ในตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย พ่อขุนผาเมืองตั้งบ้านด่านขวา (ปัจจุบันเป็นที่นาระหว่างบ้านห้วยนาแหลมกับบ้านนาเบี้ย) ส่วนพ่อขุนบางกลางหาวพาผู้คนข้ามลำน้ำหมันขึ้นไปทางฝั่งซ้าย ได้พักไพร่พลที่แห่งหนึ่ง (บริเวณบ้านเก่า) ซึ่งปรากฏซากวัดเก่าแก่ให้พบเห็นอยู่จนทุกวันนี้ แล้วจึงไปถึงหมู่บ้านทางฝั่งซ้ายหมันเรียก ด่านขวา (ปัจจุบันบ้านนาหออำเภอด่านซ้าย) หลังจากนั้นจึงย้ายไปตั้งอยู่บริเวณใหม่ ในปัจจุบัน คือ บ้านหนองหรือบ้านด่านซ้ายตำบลด่านซ้าย หลังจากพ่อขุนทั้งสองได้สร้างเมืองด่านขวาและด่านซ้ายขึ้นแล้วระยะหนึ่ง พ่อขุนผาเมืองได้พาไพร่พลอพยพไปสร้างเมืองชั่วคราวอีกหลายแห่ง โดยอพยพลงไปทางใต้จนในที่สุดก็ได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เมืองราด ในปัจจุบัน คือ อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ส่วนพ่อขุนบางกลางหาวได้อพยพไปตั้ง

เมืองใหม่ที่เมืองบางยางหรืออำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน ส่วนเมืองด่านซ้ายนั้นหลังจากนั้นมีเจ้าเมืองปกครองสืบทอดกันมาเรื่อยๆ^๑

สรุปว่า การตั้งรกรากของอำเภอด่านซ้าย มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยมีประเด็นสำคัญ ดังนี้

- ๑) ปีที่สร้าง : เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ ตรงกับปีวอก
 - ๒) บุคคลที่สร้าง : กรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) ซึ่งมีพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช
 - ๓) จุดประสงค์ในการสร้าง : เพื่อสร้างสัมพันธไมตรีต่อกันเพื่อต่อต้านการศึกสงครามกับพม่าที่มีความยึดเยื้อมานานหลายสิบปีกับพระเจ้าบุเรงนอง
 - ๔) สถานที่สร้าง : อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
- กล่าวได้ว่าการสร้างพระธาตุศรีสองรัก คือ เพื่อต่อต้านข้าศึกจากพม่าที่มีกองทัพที่เข้มแข็ง โดยการสร้างเจดีย์ขึ้น เพื่อเป็นการสัญญากันระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจากไทยและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจากลาว หรือล้านช้าง ว่าจะไม่รุกรานกัน แต่ต้องให้ความร่วมมือกันในการต่อต้านพม่า ต่อมามีการตั้งรกรากขึ้น จนพัฒนามาเป็นอำเภอด่านซ้ายนั่นเอง

๔.๑.๒ บริบทของอำเภอเชียงคาน

เมืองเชียงคานเดิมสร้างขึ้นโดยขุนคาน โอรสของขุนควแห่งอาณาจักรล้านช้าง ในราวปี พ.ศ. ๑๔๐๐ พื้นที่แต่เดิมตั้งอยู่ที่เมืองชะนะคาม ประเทศลาว ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๒๕๐ อาณาจักรล้านช้างแยกออกเป็นสองอาณาจักรคือ อาณาจักรหลวงพระบาง ซึ่งมีพระเจ้ายโษฐาธิราชเป็นกษัตริย์และอาณาจักรเวียงจันทน์ ซึ่งมีพระเจ้าไชยองค์เว้เป็นกษัตริย์ ได้กำหนดอาณาเขตให้ดินแดนเหนือแม่น้ำเหืองขึ้นไปเป็นอาณาเขตหลวงพระบางและใต้แม่น้ำเหืองลงมาเป็นอาณาเขตเวียงจันทน์

ต่อมาภายหลัง ทางหลวงพระบางได้สร้างเมืองปากเหืองซึ่งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นเมืองหน้าด่าน ในขณะที่ทางเวียงจันทน์ก็ได้ตั้งเมืองเชียงคานเดิมเป็นเมืองหน้าด่านเช่นกันราว พ.ศ. ๒๓๒๐ พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับพระสุรสีห์ ยกทัพไปตีกรุงเวียงจันทน์ เมืองทรวงชนะศึกจึงได้อันเชิญพระแก้วมรกตกลับมายังกรุงธนบุรีแล้วได้รวมอาณาจักรล้านช้างเข้าด้วยกันและให้เป็นประเทศราชของไทย โดยได้กวาดต้อนผู้คนพลเมืองมาอยู่เมืองปากเหืองมากขึ้นแล้วโปรดเกล้าฯ ให้เมืองปากเหืองไปขึ้นกับเมืองพิชัย เมื่อมาถึงในยุคสมัยรัชกาลที่ ๓ เจ้าอนุวงศ์เจ้าเมืองเวียงจันทน์คิดกบฏเอกราชเพื่อแยกเป็นอิสระจากไทยโดยยกกำลังจากเวียงจันทน์มายึดเมืองนครราชสีมา กองทัพไทยที่ยกมาปราบเจ้าอนุวงศ์ที่นครราชสีมา จนในที่สุดเจ้าอนุวงศ์ถูกจับส่งขึ้นชีวิต ไทยได้กวาดต้อนผู้คนจากฝั่งซ้ายของลำน้ำโขงมายังเมืองปากเหืองเพิ่มมากขึ้นและได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระอนุพินาศ (กิ่ง ต้นสกุลเครือทองศรี) เป็นเจ้าเมืองปากเหืองคนแรกแล้วพระราชทาน

^๑ พระทวีศักดิ์ นรินโท (ใต้ศรีโคตร), คติความเชื่อประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕-๕๗.

ชื่อเมืองใหม่ว่า "เมืองเชียงคาน" ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกจีนฮ่อได้ยกทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบาง และได้ทำการปล้นสะดมเมืองเชียงคานเดิมที่อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ชาวเชียงคานเดิมจึงอพยพผู้คนไปอยู่เมืองเชียงคานใหม่(เมืองปากเหือง) เป็นจำนวนมาก

ครั้นต่อมา เห็นว่าชัยภูมิเมืองเชียงคานใหม่ (เมืองปากเหือง) ไม่เหมาะสมผู้คนส่วนใหญ่จึงอพยพไปอยู่ที่บ้านท่านาจันทร์ซึ่งใกล้กับที่ตั้งของอำเภอเชียงคานปัจจุบัน แล้วตั้งชื่อใหม่ว่าเมืองใหม่เชียงคาน ในช่วงสงครามฝรั่งเศสไทยได้เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทำให้เมืองปากเหืองตกเป็นของฝรั่งเศส คนไทยที่อยู่เมืองปากเหืองจึงอพยพมาอยู่เมืองใหม่เชียงคานหรืออำเภอเชียงคานปัจจุบันแล้วได้ทำการเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นเมืองเชียงคานใหม่โดยตั้งที่ทำการอยู่บริเวณวัดธาตุ เรียกว่าศาลาเมืองเชียงคาน ภายหลังได้ย้ายไปอยู่บริเวณวัดโพธิ์ชัย จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เมืองเชียงคานได้มีพระยาศรีธรรมาธิบดี (ทองดี ศรีประเสริฐ) เป็นผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอเชียงคานคนแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีการย้ายที่ว่าการอำเภอเชียงคานมาอยู่ ณ ที่อยู่ปัจจุบันตราบเท่าทุกวันนี้

สรุปว่า พัฒนาการของอำเภอเชียงคานจะมีความเกี่ยวข้องกับประเทศลาว เพราะมีชายแดนที่ติดกัน โดยสรุปเป็นสำคัญได้ดังนี้

๑) ปีที่สร้าง : ปีพ.ศ. ๑๔๐๐

๒) บุคคลที่สร้าง : ขุนคาน ซึ่งเป็นโอรสของขุนควแห่งอาณาจักรล้านช้าง

๓) เจ้าเมืองคนแรก : พระอนุพินาศ (กิ่ง ต้นสกุลเครือทองศรี) เมืองเชียงคานเดิม

๔) เจ้าเมืองต่อมา : พระยาศรีธรรมาธิบดี (ทองดี ศรีประเสริฐ) เป็นผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอเชียงคานคนแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ หรือเมืองเชียงคานใหม่

การเกิดขึ้นของเมืองเชียงคานนั้นมีความสลับซับซ้อนมาก เพราะมีสาเหตุมาจากการทำสงครามกันระหว่างไทยกับลาวและมีบางช่วงสงครามฝรั่งเศสไทยได้เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทำให้เมืองปากเหืองตกเป็นของฝรั่งเศส คนไทยที่อยู่เมืองปากเหือง จึงอพยพมาอยู่เมืองใหม่เชียงคานหรืออำเภอเชียงคานปัจจุบันแล้วได้ทำการเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นเมืองเชียงคานใหม่เชียงคานใหม่ (เมืองปากเหือง) ไม่เหมาะสม ผู้คนส่วนใหญ่จึงอพยพไปอยู่ที่บ้านท่านาจันทร์ ซึ่งใกล้กับที่ตั้งของอำเภอเชียงคานในยุคปัจจุบัน

๔.๒ พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ซึ่งได้กำหนดพื้นที่ดังนี้ พระธาตุศรีสองรัก วัดเนรมิตวิปัสสนาและวัดศรีคุณเมือง ซึ่งอยู่ในเขตของสองอำเภอ กล่าวคือ พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา อยู่ในเขตอำเภอด่านซ้ายและวัดคุณเมืองอยู่ในอำเภอเชียงคาน โดยบทสัมภาษณ์มีดังต่อไปนี้

๖) ไฉวรรณทวิชศรี, อัครลักษณ์ ชุมชน : แนวคิดและการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยหลักพุทธสันติวิธีของเทศบาลตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย, สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๑-๓๒.

๑) ประวัติศาสตร์พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : ประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยเพิ่งจะมีปรากฏแน่ชัดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองเลยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ ส่วนประวัติความเป็นมาของจังหวัดก่อนหน้านี้ เป็นเพียงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านและการสร้างบ้านแปลงเมือง ซึ่งเป็นเมืองโบราณในท้องที่จังหวัดเลย ปัจจุบันอย่างไรก็ตาม หลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและพุทธศาสนสถานเหล่านี้ก็เป็นหลักฐานที่ได้จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา^๓ พุทธศาสนสถานอาจได้รับการบันทึกไว้ในรูปของสมุดข่อยคัมภีร์ใบลาน รวมทั้งพงศาวดาร ซึ่งย่อมจะมีสาระรายละเอียดที่ไม่ตรงกันนัก เพราะเป็นการบันทึกจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วคน ตลอดทั้งหลักฐานประเภทจารึก เช่น ศิลาจารึก จารึกที่ฐานพระเจดีย์ เป็นต้น ก็มักเป็นจารึกที่จัดทำขึ้นใหม่แทนของเก่าที่สูญหายไป^๔ ชนเผ่าพื้นเมืองเลยมีหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นเผ่าละว้า มอญ ขอม เป็นต้น ต่อมาจึงมีหลักฐานเกี่ยวกับการอพยพของชนเผ่าไทยเข้ามายังดินแดนนี้ การอพยพก็มีส่วนในการทำให้พุทธศาสนสถานเกิดขึ้นตามแบบของชนกลุ่ม^๕ กลุ่มชนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในท้องที่ที่เป็นจังหวัดเลยมีการสร้างบ้านแปลงเมืองตามแบบที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมา^๖ กลุ่มแรกนั้นมีความเชื่อว่า เป็นชนเผ่าไทยที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ก่อตั้งอาณาจักรโยนกอาณาจักรโยนกเป็นอาณาจักรใหญ่ครอบครองดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทย ตลอดไปจนถึงดินแดนแคว้นตั้งเคียงของประเทศจีนและรัฐฉานของพม่า มีการสืบมาจนถึงสมัยพระองค์พังคราช พวกขอมดำซึ่งมีอำนาจอยู่ทางใต้ของอาณาจักรโยนก็ได้โยนกนคร ดังพุทธศาสนสถานจึงมีการพัฒนาการตามยุคสมัย^๗ พุทธศาสนสถานเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อของกลุ่มชนที่มีความเชื่อแล้วสร้างขึ้นมาเพื่อประกอบพิธีกรรม^๘ สันนิษฐานว่าพุทธศาสนสถานเป็นส่วนหนึ่งที่ผู้อพยพพาเข้ามาตามหมู่บ้านห้วยโฮ ห้วยลึก นากอก บ้านเมืองฮำและเมืองบ่อแต่นปัจจุบันอยู่ในแขวงไชยบุรี ประเทศลาวแล้วนำไพร่พลข้ามลำน้ำเหืองขึ้นไปทางฝั่งขวาของลำน้ำหมันจนถึงบริเวณที่ราบจึงได้พากันหยุดพัก ส่วนพ่อขุนผาเมืองได้ตั้งบ้านด่านขวา ปัจจุบันอยู่ในบริเวณขายนินนาด่านขวา ซึ่งยังมีซากวัดเก่าอยู่ในแปลงนาของเอกชน ระหว่างหมู่บ้านหัวแหลมกับหมู่บ้านนา

^๓ พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^๔ พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^๕ พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^๖ นายหล่ง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^๗ นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^๘ นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เบี้ย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย^๙ พุทธศาสนสถานได้มีการสืบทอดมาตั้งแต่ไชยบุรี ประเทศลาวมาทางฝั่งซ้ายสร้างบ้านด่านซ้าย สันนิษฐานว่าจะอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเก่า อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยในปัจจุบัน^{๑๐} แล้วต่อมาจึงได้อพยพเลื่อนขึ้นไปตามลำน้ำไปสร้างบ้านหนองคูซึ่งอยู่ทางทิศใต้ เมื่อมีกำลังคนมากขึ้นจึงคิดที่จะขยายไปหาถิ่นที่อยู่อาศัยใหม่ ครั้นได้นำเอานามหมู่บ้านด่านซ้ายมาขนานนามให้หมู่บ้านหนองคูเสียใหม่เป็น เมืองด่านซ้าย การอพยพของกลุ่มชนนี้เองทำให้เกิดพุทธศาสนสถานแบบความเชื่อของคนในยุคนั้น^{๑๑} อพยพเลื่อนขึ้นไปตามลำน้ำไปสร้างบ้านหนองคูซึ่งอยู่ทางทิศใต้ เมื่อมีกำลังคนมากขึ้นจึงคิดที่จะขยายไปหาถิ่นที่อยู่อาศัยใหม่นี้เท่าเป็นขยายพุทธศาสนสถานเช่นเดียวกัน^{๑๒} ปัจจุบันอยู่ในบริเวณพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยเป็นซากวัดเก่า มีทั้งในอำเภอด่านซ้าย ในจังหวัดเลย^{๑๓} มีผู้นำในการอพยพจนสร้างเมืองจึงมีพุทธศาสนสถานตามมา พุทธศาสนสถานเป็นผลผลิตของกลุ่มผู้อพยพ^{๑๔} การอพยพลงมาตั้งเมืองเลย สันนิษฐานว่าน่าจะกลุ่มคนที่อยู่ฝั่งซ้ายข้ามมาตั้งหลากจากหลักฐานการสร้างพุทธศาสนสถานดั้งเดิมนั้นสร้างขึ้นในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหอโองการ และอยู่ริมฝั่งเซไล (ปัจจุบันยังพอมีซากอิฐหลงเหลือไว้ให้เห็น) สำหรับชื่อเมืองว่าเซไล^{๑๕} เมืองเซไลที่ได้สร้างขึ้นในสมัยนั้นไม่มีกำแพง ป้อมปราการ หรือปราสาทราชมนเฑียรแต่อย่างใดคงมีแต่หอโองการซึ่งเป็นเรือนขนาดใหญ่ใช้เป็นทั้งที่พักและที่ว่าการเมืองของเจ้าผู้ครองเมืองเท่านั้น^{๑๖} การสร้างเรือนของราษฎรให้ปลูกสร้างเรียงรายขึ้นไปทางทิศเหนือ จนไปจดชายเขตหนองน้ำเล็กๆซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ต่อมาเจ้าเมืองได้นำชาวเมืองสร้างวัดขึ้นทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ^{๑๗} การครองเมืองเซไล (เลย) ได้นำชาวเมืองเซไลพัฒนาบ้านเมืองด้วยการขุดลอกหนองน้ำเล็กๆทางชายเมืองด้านตะวันตกเฉียงเหนือ และนำดินส่วนใหญ่มาถมยกระดับที่ลุ่ม

^๙นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐}นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑}นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒}นายยงยุทธ จันทรอ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓}นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔}นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕}นายมนัสชัย ห้อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗}นายทองสาร จันทะศรี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ทางด้านทิศใต้ใกล้ฝั่งน้ำให้เป็นสันคันคูกันน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง เมื่อการขุดลอกขยายหนองน้ำเล็กๆ ออกไปจนกว้างขวางเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ให้ชาวเมืองไปหาพันธุ์บัวหลวงมาลงปลูกเอาไว้ แล้วขนานนามว่า "สระบัวหลวง" มาจนกระทั่งทุกวันนี้หลังจากนั้นก็ได้พิจารณาเห็นว่า "วัดกุ" ที่บิดาสร้างเอาไว้ ใกล้หอโองการด้านริมฝั่งเซไล ได้ถูกน้ำเซาะกัดเข้ามาจนจะถึงตัวพระอุโบสถ^{๑๘} พุทธศาสนสถานเป็น เรื่องของกลุ่มชนที่สร้างของมาเพื่อประกอบพิธีการ บางทีก็ทำโรงเรือนจากนั้นพร้อมกลุ่มมีความพร้อม ก็มีการสร้างให้ถาวรเพื่อเป็นที่ประเพณีกรรมทางด้านศาสนาของตน^{๑๙} การพัฒนาการของพุทธศาสนสถานมันขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจด้วยเพราะถ้าเศรษฐกิจดีประชาชนมีเงินได้รับการพัฒนา ถึงอย่างนั้นก็ มักจะมีความเชื่อโยงความเชื่อของบรรพ^{๒๐} การสร้างพุทธศาสนสถานมักมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาของมัน บางครั้งมันอาจเปลี่ยนด้วยลม ฟ้า อากาศ มันจึงไม่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทั้งหมด^{๒๑} พัฒนาการจากอิทธิพลของการเมือง การปกครอง เพราะสิ่งเหล่านี้บางครั้งมันก็ขึ้นอยู่กับผู้นำไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางด้านศาสนา ผู้นำประเทศ ผู้นำการเมือง^{๒๒} พุทธศาสนสถานเกิดจากความเชื่อในกลุ่มเผ่าพันธุ์ มักจะพัฒนาการจากค่านิยมของคนในแต่ละยุค^{๒๓} ถ้ามองย้อนกลับไปเมืองเลยแต่ก่อนชื่อว่า เซไลตอนนั้นมีการเกิดทุกข์ภัยไข้เจ็บมากมายฝนฟ้าไม่ตกขาวเมืองไม่ได้ทำนามาหลายปี ในตอนประชาชนมีการอพยพไปตามถิ่นบ้าง เข้ามาบ้าง ในประเด็นนี้ก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทางพุทธศาสนสถานพอสมควรเพราะค่านิยมในเรื่องพุทธศาสนสถานจากภายนอกไหลบ่าเข้าสู่ชุมชน^{๒๔} ชุมชนมีเปลี่ยนการปกครองจึงให้มีศาสนสถานที่แตกต่างกันในแต่ละอำเภอ^{๒๕} พุทธศาสนสถานอย่างเช่น ภู่วัดศรีภูมิ ศาลาสำหรับพระประธานพระอุโบสถวัดในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนไปตามกาลเวลา^{๒๖}

^{๑๘} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙} นางเพลินจิต อัครศูนย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑} นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒} นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓} นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔} นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕} นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖} นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สรุปว่า ประวัติศาสตร์พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยมีความเป็นมาอย่างยาวนาน การสร้างศาสนสถานจะมีปัญหามากในยุคดังกล่าว เพราะเหตุว่า มีสงครามเกิดขึ้นบ่อยมาก จึงยากลำบากต่อการตั้งรกรากที่อยู่อาศัย มีการอพยพหนีสงครามกันบ่อยครั้งมาก ในยุคประวัติศาสตร์มีเพียงการสร้างวัดเพียงไม่กี่วัด เช่น วัดภู วัดศรีภูมิและวัดเทิง ในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่แบบมั่นคงของประชาชนในสมัยนั้นยังไม่มี เพราะสาเหตุมาจากการทำสงครามกัน

๒) พัฒนาการด้านพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : พัฒนาการเกี่ยวกับพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยนับเป็นการพัฒนาแบบธรรมชาติ ใน คำว่า พัฒนาการธรรมชาตินี้ก็หมายเอาเป็นการพัฒนาตามยุคสมัย ไม่ได้มีการตั้งเป้าว่าจะพัฒนาพุทธศาสนสถานที่มีรูปลักษณะอย่างนั้นอย่างนี้เพราะมันเป็นเรื่องศรัทธา มันจึงพัฒนาไปตามศรัทธาของคนในแต่ละยุค^{๒๗} การพัฒนาพุทธศาสนสถานเป็นมันเรื่องศรัทธาในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นมักความชอบไม่เหมือนกัน จึงเห็นว่าพุทธศาสนสถานในที่นี้จึงไม่ค่อยจะเหมือนการบริหารที่อาจจะไม่เหมือนกัน ดังนั้น การที่พุทธศาสนสถานพัฒนาจึงขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของผู้ด้วย^{๒๘} การที่มีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการมองการไกลก็อาจจะได้พุทธศาสนสถานที่มีการประยุกต์ไม่ซ้ำแบบพุทธศาสนสถานที่มีการพัฒนาขึ้นอยู่กับผู้นำด้วย^{๒๙} พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยได้มีพัฒนาการบรรพบุรุษที่ได้ทำเป็นร่อยรอยไม่ให้เป็นแบบอย่าง คนในยุคหลังได้ยึดเป็นในการก่อสร้าง ซึ่งการก่อสร้างก็จะค่ายก็ของเดิมที่มีอยู่ ก็จะมีแตกต่างกันอยู่บางก็อยู่ที่ว่าสี และรูปทรงก็อาจจะมีการเปลี่ยนไปตามความนิยมในยุคหนึ่งๆ^{๓๐} พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยได้มีพัฒนาการตามความนิยมของแต่ละยุค เพราะคนในยุคหนึ่งมักจะมีการสร้างนวัตกรรมใหม่ให้เกิดความเป็นเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์^{๓๑} พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยมักมีการพัฒนาไปตามแนวคิดของผู้นำ จะเห็นว่าจากพุทธศาสนสถานที่ไม่เหมือนกัน มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ แต่ในชุมชนนี้จะมีการพัฒนาการดำเนินความคิดของผู้นำและความนิยมเสียมากกว่า^{๓๒} อาจกล่าวได้ว่าพัฒนาเพราะความนิยมของคนในแต่ละยุค หรือการสร้างพุทธศาสนสถานอาจมีแรงดลบันดาลใจบาง จึงตัดสินใจที่จะสร้าง

^{๒๗} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ในลักษณะนั้น^{๓๓} ราษฎรที่อพยพข้ามเข้ามาอยู่ในพื้นที่ หลังจากนั้นก็นำวัฒนธรรมของตนมาด้วยอันนี้ ก็อาจจะสามารถทำการเปลี่ยนแปลงได้ อย่างกรณีเมืองเชียงคานที่มีผู้คนข้ามมายังดินแดนนี้ประมาณ ว่าผู้นอพยพมาครั้งนั้นประมาณ ๔ ใน ๕ ของเมืองเชียงคานเดิม การอพยพมาของคนที่ก็นำเอา แนวคิดและวัฒนธรรมด้วย เมื่อเป็นเช่นก็จะเป็นการผสมวัฒนธรรม^{๓๔} เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เมื่อฝรั่งได้ ครอบครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในพ.ศ. ๒๔๓๖ แล้ว แม้จะได้ครอบครองเมืองสาคู (เมือง เชียงคาน) แล้วก็ได้แต่เมืองที่เกือบบ้าง เพราะผู้นอพยพเข้าสู่พระราชอาณาจักรไทยข้ามฝั่งโขงมา ตั้งเมืองเชียงคานขึ้นใหม่ที่ฝั่งตรงข้าม ฝรั่งเศสก็หาทางที่จะยึดดินแดนไทยอีก คือ เมืองเชียงคานที่ ตั้งขึ้นใหม่ ถึงกับข้ามแม่น้ำโขงมาสู่เข็ญเจ้าเมืองเชียงคานใหม่สุดท้ายกองทหารจากเมืองเลยเข้า ปราบปรามไม่กี่วันฝรั่งเศสก็แตกพ่ายหนีไปทางเวียงจันทน์ ประเทศลาว ในปัจจุบันนี้ยังมีซากสนาม เพลาะของทหารไทยอยู่ที่บ้านโพน ห่างจากบ้านนาอ้อราว ๒ กิโลเมตร^{๓๕} ฝรั่งเศสได้ใช้อำนาจเดินทัพ เข้ายึดอำเภอด่านซ้ายในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ และได้นำศิลาจารึกตำนานพระธาตุศรีสองรักล่องแม่น้ำโขง หวังว่าจะนำไปยังนครเวียงจันทน์ แต่เรือที่บรรทุกศิลาจารึกล่มที่แก่งห้า (แก่งลำ) เขตอำเภopakหม จังหวัดเลย ศิลาจารึกจมน้ำหายไป แต่ภายหลังทราบว่าในปีที่แล้งที่สุดน้ำในแม่น้ำโขงแห้งขอดมาก มี ผู้ไปพบศิลาจารึกนี้ที่แม่น้ำโขง และฝรั่งเศสได้นำไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ นครปารีส ประเทศฝรั่งเศส แต่ยังไม่มีการยืนยันข้อเท็จจริง^{๓๖} พัฒนาการจากการข้ามยึดครองวัฒนธรรมและดินแดน การผสม วัฒนธรรมก็มีบางเป็นบางส่วนในการที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนสถานก็ได้^{๓๗} พุทธศาสน สถานในเมืองด่านซ้ายอาจมีความใกล้เคียงกับเขมรเพราะมีการผสมกับแนวคิดการยึดครองแผ่นดินที่ ขณะนั้น ซึ่งได้จากเหตุการณ์ที่ฝรั่งเศสครอบครองเมืองด่านซ้าย ๓ ปีเศษนั้น ไทยได้อพยพอำเภอบ้านนา ขามป้อม ตำบลโพนสูง อำเภอด่านซ้าย เสร็จเรื่องแล้วจึงกลับคืนไปตั้งอำเภอที่เดิม^{๓๘} พุทธ ศาสนสถานในจังหวัดเลยได้มีพัฒนาการยาวนานตามยุคสมัย แต่การพัฒนานั้นอาจไม่มีความแตกต่าง กันมากนัก เพราะยังคงความเป็นท้องถิ่นอยู่^{๓๙} การพัฒนามักเกิดจากแนวคิดใหม่ๆ ที่ไหลบ่าเข้ามา

^{๓๓} นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕} นายวินตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖} นายยงยุทธ จันทน์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙} นายมนัสชัย ห้อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ตามยุคสมัย^{๔๐} ยุคที่ฝรั่งเศสเข้าไปยึดการปกครองในประเทศลาวชาวเมืองด่านซ้ายบางกลุ่มได้อพยพไปประกอบอาชีพในแหล่งอื่น ในยุคนั้นนั้นถือว่าเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงมาก^{๔๑} ชุมชนในขณะนั้นได้กลายเป็นใหญ่ศูนย์กลางของอำเภอภูเรือ ส่วนหนึ่งได้แยกออกเป็นหลายหมู่บ้าน คือ บ้านภูเรือจากการสอบถามจากชาวด่านซ้ายดั้งเดิมพบว่าคนพื้นเมืองกลุ่มนี้จะรักษาประเพณีเก่าแก่ของด่านซ้ายกันอย่างเคร่งครัด เช่นการไปสักการะเจดีย์ศรีสองรัก^{๔๒} พระเจดีย์ศรีสองรักก็เป็นอีกศาสนสถานที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัย^{๔๓} พุทธศาสนสถานแห่งนี้ได้เป็นที่สักการบูชาของคนทั้งสองฝั่งก็เพราะมีศิลปะที่มีความเชื่อว่าไทยและลาวร่วมกันสร้าง^{๔๔} พระธาตุศรีสองรักเป็นศาสนสถานที่สร้างความเป็นมิตรภาพทั้งสองฝั่งไทยและลาวศิลปะก็มักจะมีความคล้ายคลึงทั้ง ๒ ประเทศ^{๔๕} มีความเชื่อว่ามีส่วนร่วมสร้างพระธาตุศรีสองรักเพื่อเป็นสักขีพยาน ณ กึ่งกลางระหว่างแม่น้ำน่านและแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นรอยต่อของทั้งสองราชอาณาจักร ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนสถานแห่งจึงค่อยข้างจะมีศิลปะที่ใกล้เคียงกัน^{๔๖} ศิลปะภายในวัดยังมีพระพุทธรูปปางนาคปรก ศิลปะทิเบต หัวนาคปรกสร้างด้วยศิลา องค์พระพุทธรูปสร้างด้วยทองสำริด มีหน้าตักกว้าง ๒๑ นิ้ว สูง ๓๐ นิ้ว พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยไม่มีเพียงที่อำเภอเชียงคานที่มีการพัฒนาเท่านั้น แต่มีพัฒนาการหลายวัดด้วยกัน เช่น พระธาตุสัจจะสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ และสร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ หรือประมาณ ๔๐ ปี พระธาตุสัจจะมีความสูง ๓๓ เมตร โดยสร้างให้มีลักษณะคล้ายๆกับพระธาตุพนมฐาน ๘ เหลี่ยม กว้าง ๑๗ เมตร บนยอดพระธาตุสัจจะ ประดับด้วยฉัตร ๗ ชั้นด้วยกัน และถัดลงมาอีกเล็กน้อยมีส่วนที่เป็นปูนได้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุพุทธศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานอีกวัดหนึ่งคือ วัดศรีคุณเมือง ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๙ หรือประมาณ ๓๖๓ ปี โดยมีหวัชรบุตรดีเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ร่วมกันพระยาอนุพินาก เป็นประธานฝ่ายฆราวาส นำชาวบ้านสร้างวัดขึ้นพร้อมการตั้งบ้านเมือง จึงเป็นวัดเก่าแก่ชาวบ้านเรียกว่าวัดใหญ่ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๐ การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนามคือ พระครูสิริกัลยาณวัตร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมา การศึกษามีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนก

^{๔๐}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒}นายประจักษ์ มณีสุต, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓}นางเพลินจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ธรรม เปิดสอน พ.ศ. ๒๔๘๐ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เปิดสอน พ.ศ. ๒๕๓๕^{๔๗} พัฒนาการของพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยที่เก่าแก่อีกวัดหนึ่งที่ก่อตั้งขึ้นก่อนประวัติศาสตร์วัดโพธิ์ชัย อำเภอนาแห้วและก่อนที่จะตั้งแหล่งชุมชน เชื่อว่าก่อสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ภายในบริเวณวัดมีหอสมุดที่เก็บรวบรวมพระไตรปิฎกเป็นหอตั้งอยู่บนเสาสูง พบว่าทั้งโบสถ์ วิหาร และพระพุทธรูปนั้นมีอายุ ๔๐๐ ปี นับเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีค่าของจังหวัดเลย^{๔๘} พุทธศาสนสถานในเขตอำเภอเชียงคานที่สำคัญอีกวัดหนึ่ง คือ วัดพระบาทภูควายเงิน ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ หรือประมาณ ๘๒ ปี โดยชาวบ้านช่วยกันสร้างวัดขึ้นเพื่อคุณแลรักษารอยพระพุทธรูปที่พราวนป่าเล่าเนื้อไปพบบนก้อนหิน ตั้งชื่อวัดว่าพระพุทธรูปภูควายเงิน ชาวบ้านเรียกว่าวัดพระพุทธรูปบาท ในทะเบียนใช้ชื่อวัดว่าพระพุทธรูปภูควายเงิน วัดพระพุทธรูปภูควายเงิน ตั้งอยู่ที่บ้านผาแบ่น ตำบลนุชมอำเภอเชียงคาน พระพุทธรูปภูควายเงินเป็นรอยพระพุทธรูปยาวประมาณ ๑๒๐ เซนติเมตร กว้าง ๖๕เซนติเมตร ประดิษฐานบนหินลับมีด^{๔๙}

สรุปว่า พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยในยุคนี้ จะเห็นได้ว่าการเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การปกครองและความนิยมของคนในแต่ละยุค แต่ละสมัย ที่เข้ามาอยู่และปกครอง ด้วยเหตุนี้จึงมีการพัฒนาการในการเชิงบูรณการเสียมากกว่า

๓) ความหมาย จิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ด้านจิตรกรรม : จิตรกรรมเป็นงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการวาดและการระบายสี ซึ่งเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของทัศนศิลป์และเป็นจุดเด่นของวัดศรีคุณเมือง ซึ่งนักท่องเที่ยวชอบเข้าไปเที่ยวชมความงามภายในโบสถ์และนอกโบสถ์ ซึ่งมีภาพจิตรกรรมที่เล่าเรื่องถึงพุทธประวัติ^{๕๐} ผู้ทำงานจิตรกรรมเขาเรียกว่าจิตรกร หรืองานด้านการขีดเขียน เพื่อให้เป็นภาพขึ้นมาคนเป็นช่างจิตรกรต้องมีความเพียรมีสมาธิเป็นเบื้องต้น จึงจะทำงานแบบนี้ได้ ในพระธาตุศรีสองรักจะมีจุดเด่นด้านสถาปัตยกรรม มีภาพจิตรกรรมไม่มากนัก^{๕๑} จิตรกรรมเป็นการระบายชั้นของสีลงบนพื้นที่มีการรองรับ เป็นการสร้างงานทัศนศิลป์บนพื้นระนาบรองรับ ในวัดเนรมิตวิปัสสนาถือได้ว่ามีจุดเด่นในด้านนี้พอสมควร เพราะภายในอุโบสถของวัด จะมีภาพจิตรกรรมที่มีความโดดเด่น โดยภาพดังกล่าวจะเล่าถึงพุทธประวัติและทศชาติ อีกประการหนึ่งที่ประทับใจ คือ ศิลปินผู้เขียนภาพเป็นชาว

^{๔๗}นายกอบเกียรติ ไพบูลย์เจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๘}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๙}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๐}พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๑}พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

อำเภอด่านซ้าย^{๕๒} ภาพจิตรกรรมนั้นเป็นการขีดเขียนขึ้นโดยการใช้สีต่างๆ กันออกไป แล้วแต่จินตนาการของผู้เขียน อาจจะเป็นบริเวณผนัง หน้าต่าง หรือเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ซึ่งวัดศรีคุณเมืองมีภาพวาดดังกล่าวทั้งในโบสถ์และนอกโบสถ์^{๕๓} งานด้านจิตรกรรม คือ การลาก การป้าย การขีด หรือการขีดก็ได้ลงบนวัสดุ ส่วนมากจะใช้สี เพื่อเติมแต่งภาพให้เกิดความสวยงาม เช่น วัดเนรมิตวิปัสสนา ซึ่งอยู่ในอำเภอด่านซ้ายและอยู่ห่างจากพระธาตุศรีสองรักเพียง ๑ กิโลเมตรและในเขตบริเวณพระธาตุศรีสองรักก็มีเพียงภาพวาดที่เป็นลักษณะภาพเดี่ยวเท่านั้น^{๕๔} ในสมัยปัจจุบันจะวาดภาพลงบนผ้า กระดาษ หรือฝาผนังก็ได้ จะมีวัสดุที่รองรับการวาดดีขึ้น ภาพที่ออกมาก็มีความสวยงาม ถือได้ว่าเป็นงานฝีมือ หรือเป็นช่างศิลปะด้านจิตรกรรม วัดเนรมิตวิปัสสนาซึ่งเป็นที่สร้างขึ้นใหม่แต่ก็เป็นที่น่าท่องเที่ยว เพราะมีจุดเด่นทางศิลปะหลายด้าน เช่น งานด้านจิตรกรรมฝาผนัง ที่มีความสวยงามและโดดเด่น^{๕๕} คนสมัยก่อนจะวาดภาพ แล้วระบายสีด้วยโคลนแดงและสีย้อมดำ ส่วนใหญ่จะวาดภาพเกี่ยวกับเล่าสัตว์ ซึ่งเป็นจิตรกรรมสมัยก่อน ในยุคสมัยอยุธยาจะการเปลี่ยนแปลงการใช้สีที่ดีขึ้น เพราะมีภาพที่สวยงามเกิดขึ้นในยุคนี้อย่างมากมาย เช่น ที่วัดศรีคุณเมืองจะมีการวาดภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติ^{๕๖} จิตรกรรมภาพวาด คือ ภาพวาดเขียน หรือการวาดภาพลายเส้น ในปัจจุบันนี้ งานด้านจิตรกรรมก็จะมี การนำอุปกรณ์ที่ทันสมัยขึ้นมาเขียนภาพแทนคน การเขียนภาพและวาดภาพที่ก้าวหน้าและทันสมัย มีความสะดวกยิ่งขึ้น แต่ไม่ใช่งานฝีมือ เพราะภาพเกิดจากการใช้เครื่องมือแทนคนนั่นเอง ส่วนงานฝีมือก็จะเห็นภายในวัดวาอารามต่างๆ มากมายส่วนใหญ่จะเขียนถึงภาพพุทธประวัติ^{๕๗} งานด้านจิตรกรรมในบางอย่างจำเป็นต้องอาศัยคนเท่านั้นวาดขึ้น เช่น การวาดภาพฝาผนังที่เกี่ยวกับพุทธประวัติในโบสถ์และนอกโบสถ์^{๕๘} ผู้เขียนภาพอาจจะใช้อุปกรณ์ต่างๆ มาใช้ในการเขียนภาพ เช่น ภาพวาดในสื่อสิ่งพิมพ์ ภาพวาดลายเส้นและการ์ตูนที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ หรืออาจเป็นเรื่องราวอื่นก็ได้^{๕๙} จิตรกรรม คือ การเขียนโดยใช้สีหรือวัสดุใดๆ ก็ตามให้บังเกิดเป็นภาพต่างๆ เช่น

^{๕๒} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านหัวนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๓} นายหล่ง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๔} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๕} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๖} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๗} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๘} นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๕๙} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ภาพคนเหมือน ภาพหุ่นนิ่ง ภาพคน ภาพสัตว์ ภาพทิวทัศน์ อาจเกิดจากจินตนาการของผู้เขียน หรืออาจถูกจ้างให้เขียนก็ได้^{๖๐} งานด้านจิตรกรรมเป็นงานการวาดภาพลงบนกระดาษ ผ้าใบ ผนัง หรือวัสดุอื่นๆก็ได้ งานด้านจิตรกรรมฝาผนังที่วัดนครมิตรวิปัสสนา ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการเขียนภาพแบบเล่าเรื่อง หรือการเขียนภาพเป็นตอนไป เช่น เรื่องทศชาติ เป็นต้น^{๖๑} จิตรกรรม เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการขีดเขียน การวาด และระบายสี เพื่อให้เกิดภาพ^{๖๒} การวาดเส้นเป็นการวาดภาพโดยใช้ปากกา หรือดินสอ ขีดเขียนลงไป บนพื้นผิววัสดุรองรับเพื่อให้เกิดภาพ^{๖๓} จิตรกรรม คือ การขีดเขียนให้เป็นเส้นไม่ว่าจะเป็นเส้นเล็ก หรือเส้นใหญ่ มักจะใช้สีหลากหลาย เพื่อให้เกิดความสวยงาม เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นที่นิยมเข้าไปศึกษาและชมของนักท่องเที่ยว^{๖๔} จิตรกรรมคือการระบายสีลงในวัสดุ อาจจะอ่อนหรือแข็งก็ได้ ซึ่งเป็นงานฝีมือ การเขียนภาพอาจเกิดขึ้นเพราะความศรัทธาก็ได้ จิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาจึงมีลักษณะมีความอ่อนช้อยสวยงาม ที่วัดศรีคุณเมืองก็มีลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน คือ เมื่อได้ชมแล้วก็มีความสบายตาและสบายใจ^{๖๕} จิตรกรรมคือการวาดภาพโดยใช้พู่กัน หรือแปรง หรือวัสดุอย่างอื่นมาระบาย เพื่อทำให้เกิดเป็นภาพ^{๖๖} มีลักษณะการขีดเขียนด้วยสี เพื่อบอกเล่าเรื่องราว หรือถ่ายทอดเหตุการณ์ต่างๆให้ผู้อื่นได้รับรู้ อาจจะเกี่ยวกับนิยาย แต่ส่วนมากจะเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวที่ตัวเองศรัทธา เช่น ภาพพุทธประวัติ ภาพพระเถระที่ตัวเองนับถือก็ได้^{๖๗} การวาดภาพลงบนแผ่นกระดาษ แผ่นผ้า หรืออาจเป็นฝาผนังก็ได้ เป็นทั้งภาพประกอบเรื่องในหนังสือ พระคัมภีร์ หรือในอาคารสถาปัตยกรรมต่างๆและรวมถึงภาพโฆษณา^{๖๘} การวาดภาพ คือ การถ่ายทอดอารมณ์ส่วนตัวของบุคคลนั้นๆ ออกมาเป็นลวดลายบนวัตถุชนิดต่างๆ เช่น กระดาษ อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ เสื้อผ้า แหล่งท่องเที่ยวที่มีคนมาหลายๆเช่นที่อำเภอเชียงคาน ก็

^{๖๐}นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๑}นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๒}นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๓}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๔}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๕}นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๖}นางเพ็ญจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๗}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๖๘}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

จะมีช่างวาดภาพลงใส่เสื้อและผ้าตามลูกค้าต้องการ เพื่อโฆษณา หรือเก็บไว้เป็นของที่ระลึกก็ได้^{๖๙} จิตรกรรมคือการระบายสีต่างๆ เพื่อให้เกิดเป็นภาพที่แสดงความงาม หรือความประทับใจในความงามของธรรมชาติ ระบายสีเพื่อให้เกิดภาพทิวทัศน์ เช่น ภาพทิวทัศน์ผืนน้ำ ภาพทิวทัศน์พื้นดิน ภาพทิวทัศน์ของชุมชน หรืออาจเป็นภาพจากการไปท่องเที่ยวมาก็ได้ เช่น ภาพประเพณีการแข่งเรือที่เชียงคาน เป็นต้น^{๗๐} จิตรกรรม หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการขีดเขียน การวาด และระบายสี เพื่อให้เกิดภาพ เช่น การวาดภาพโดยใช้ปากกา หรือดินสอ ขีดเขียนลงไปในพื้นผิววัสดุรองรับ เช่น ภาพพระธาตุศรีสองรักที่อยู่ในอำเภอด่านซ้าย^{๗๑} งานด้านจิตรกรรมเป็นการถ่ายทอดอารมณ์ส่วนตัวของบุคคลนั้นๆ ออกมาเป็นลวดลายบนวัตถุชนิดต่างๆ เช่น กระจก อุปกรณ์เครื่องมือ และอีกมากมายที่เราเห็นเป็นภาพ ไม่ว่าจะเป็นภาพการ์ตูน ภาพสัตว์ ภาพคน หรือภาพคนที่ควรเคารพก็ได้ เช่น ภาพพระพุทธเจ้า ภาพในหลวงในรัชกาลต่างๆ^{๗๒} การเขียนด้วยจินตนาการด้วยดินสอ พู่กัน หรือสิ่งอื่นที่ทำให้เกิดรูปภาพขึ้นมา ส่วนใหญ่จะใช้สีต่างๆมาระบายเพื่อให้เกิดมีความสวยงาม ภาพที่มีความสวยงามด้านจิตรกรรมและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในอำเภอด่านซ้ายอีกแห่งหนึ่งก็คือ วัดเนรมิตวิปัสสนา ภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้นมานั้นใช้เวลากว่า ๘ ปีจึงเขียนสำเร็จ และการบรรยายด้วยภาพ จะถ่ายทอดถึงเรื่องราวพุทธประวัติเป็นส่วนใหญ่ แต่มีความสวยงาม^{๗๓}

สรุปว่า จิตรกรรม มีความหมายอย่างด้วยกัน จิตรกรรมเป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการขีดเขียน การวาด และระบายสี เพื่อให้เกิดภาพ อาจจะเป็นภาพศิลปะในแขนงต่างๆ เช่น การเขียนภาพบนฝาผนังโบสถ์ ซึ่งจะเขียนภาพถึงพุทธประวัติ หรืออาจเป็นทิวทัศน์ก็ได้ งานด้านจิตรกรรมอาจถ่ายทอดภาพออกมาตามอิทธิพลทางความเชื่อของแต่ละศาสนา ซึ่งภาพก็也将มีความแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อ

๔) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ด้านประติมากรรม : ประติมากรรมเป็นงานศิลปะแสดงออกด้วยการปั้น แกะสลัก หล่อ และการจัดองค์ประกอบความงามอื่นลงบนสื่อต่างๆ เช่น ไม้ หิน โลหะ ทองสัมฤทธิ์ งานแกะสลักพระไม้ที่วัดศรีคุณเมืองได้เก็บรักษาเอาไว้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นงานประติมากรรมที่หาได้ยากในยุคปัจจุบัน^{๗๔} ประติมากรรมคือการทำให้เกิดรูปร่างขึ้นบนแผ่นหินและไม้

^{๖๙}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๐}นายมนัสชัย ห่อหา, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๑}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๒}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๓}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๔}พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

หรือวัสดุอื่นๆก็ได้ อาจจะมีความลึก หรือนูนหนาที่ต่างกันออกไป เพื่อให้เป็นรูปร่าง ที่พระธาตุศรีสองรักงานในด้านนี้จะเป็นประติมากรรมในลักษณะนูน เป็นการปั้นเพื่อเสริมความงดงามเป็นรูปทรงดอกบัวอยู่บนด้านข้าง กลางตัวพระธาตุทั้งสี่ด้าน^{๗๕} การนำเอาวัตถุดิบมาแล้วก็ทำให้เกิดเป็นรูปร่างขึ้น เช่น ที่วัดเนรมิตวิปัสสนา ก็จะมีการปั้นหุ่นที่เป็นตัวสัตว์ต่างๆและอยู่ภายในโบสถ์ก็จะมีหุ่นขี้ผึ้งรูปเหมือนของเจ้าอาวาสที่ท่านได้มรณภาพไปแล้ว เหล่านี้ สามารถสื่อถึงวัฒนธรรมได้^{๗๖} ประติมากรรมเป็นลักษณะของการแกะวัสดุที่แข็ง หรือการหล่อด้วยปูนก็ได้ เพื่อให้เป็นรูปร่างขึ้นมา อาจเกิดจากการจำลองจากเขื่อนโบราณ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในอำเภอเชียงคาน ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะซื้อเก็บไว้เป็นของที่ระลึก^{๗๗} การทำให้เกิดรูปร่างขึ้นมา เช่น การหล่อพระ พระพุทธรูปที่วัดเนรมิตวิปัสสนา ที่มีความสวยงามก็เกิดจากการหล่อขึ้นมา ดังนั้น การหล่อ จึงเป็นศิลปะด้านประติมากรรมที่ทรงคุณค่า^{๗๘} ประติมากรรมเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของทัศนศิลป์ มีทั้งการทำให้ลึก คือ การแกะสลักหิน แกะสลักไม้ การทำให้นูนก็ได้ เช่น การปั้นพระพุทธรูป การแกะสลักประตูโบสถ์ เป็นต้น^{๗๙} การปั้นให้เป็นลวดลายประดับตกแต่ง เช่น ประติมากรรมปูนปั้นประดับกระจกหน้าบ้าน พระอุโบสถและวิหาร งานสลักที่แปลกตาที่วัดศรีคุณเมืองอีกชิ้นหนึ่ง คือ การแกะสลักที่เก็บพระไตรปิฎก^{๘๐} ประติมากรรม คือ การปั้น เพื่อให้เป็นเรื่องราวต่างๆในวรรณคดี หรือเป็นลวดลายประดับตกแต่งอาคาร ตกแต่งฐานอนุสาวรีย์ ตกแต่งสะพานและสิ่งก่อสร้างก็ได้ แต่ส่วนมากจะเห็นในพุทธศาสนสถานต่างๆ^{๘๑} การแกะสลักขึ้นเป็นรูปร่าง เช่น การแกะสลักไม้เพื่อให้เป็นพระพุทธรูป ในบางวัดอาจมีพระไม้แกะสลักอยู่มากมาย จุดด้อยของงานลักษณะแบบนี้ คือ เมื่อกาลเวลาผ่านไปนาน จะเกิดการแตกหักได้ง่าย^{๘๒} ประติมากรรมลอยตัว เป็นประติมากรรมที่ปั้น การหล่อ หรือแกะสลักขึ้นเป็นรูปร่างลอยตัว มองได้รอบด้าน เช่น พระประธาน ที่อยู่ภายในโบสถ์

^{๗๕} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๖} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๗} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๘} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๗๙} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๐} นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๑} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๒} นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ส่วนมากจะเป็นประติมากรรมแบบลอยตัว^{๘๓} การนำเอาปูนมาปั้น หรืออาจเอาทองเหลืองมาหล่อก็ได้ เพื่อให้เกิดเป็นรูปร่างขึ้น เช่น พระพุทธรูปปางลีลาต่างๆ หรือพระพุทธรูปตามวันเกิด เป็นต้น^{๘๔} ประติมากรรม คือ การปั้นเพื่อให้เป็นรูปร่างตามที่ต้องการ อาจจะเป็นรูปสัตว์ หรือรูปคนที่ควรเคารพ เช่น พระพุทธรูป ในวัดเนรมิตวิปัสสนาก็จะมีการปั้นรูปองค์เหมือนอดีตเจ้าอาวาสองค์ก่อน แต่จะปั้นด้วยเทียน^{๘๕} การแกะหิน การแกะไม้ หรืออาจเป็นสิ่งอื่นก็ได้ตามจินตนาการ และความเชื่อของคนทำ ส่วนมากจะนิยมแกะเป็นภาพพุทธประวัติที่ประตู่เข้าของโบสถ์หรือที่นิยมกันก็คือเรื่องราวของพระเวสสันดร ซึ่งจะกล่าวถึงการเสียสละ หรือการให้ทาน^{๘๖} การนำเอาวัสดุต่างๆ ที่มีคุณค่า อาจจะเป็นทองคำก็ได้มาร่วมกัน เพื่อหล่อให้เป็นรูปร่างขึ้น ซึ่งชาวพุทธบางกลุ่มจะนิยมสร้างประติมากรรมลักษณะนี้ขึ้นมา เพราะเกิดจากความเลื่อมใส^{๘๗} การนำเอาไม้มาแกะเป็นรูปร่างต่างๆ ส่วนใหญ่ชาวพุทธจะแกะสลักเป็นพระพุทธรูปปางต่างๆ พระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ ในปัจจุบันหาได้ยากมาก เช่น ที่วัดศรีคุณเมือง ถ้านักท่องเที่ยวอยากชมความสวยงามของพระแกะสลัก ต้องขออนุญาตเจ้าอาวาส หรือผู้รับผิดชอบภายในวัดนั้นเสียก่อน จึงจะสามารถชมได้^{๘๘} ประติมากรรมที่ตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ให้เกิดความสวยงามน่าใช้จำเป็น ต้อง เช่น การสลักคุณภาพชนะเครื่องใช้ขนาดเล็ก ด้วยลวดลายไทยต่างๆ ทั้งขันน้ำ พานรอง คนโท หม้อน้ำ และทัพพี ส่วนมากจะทำเป็นของเครื่องใช้^{๘๙} การนำเอาหนังสือตัวมาฉลุ เพื่อให้เกิดภาพขึ้น เช่น การทำเป็นตัวหนังสือตะลุม การนำเอาปูนมาปั้นเป็นหุ่นกระบอก ปั้นเป็นรูปเปรตที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ เพื่อต้องการถ่ายทอดเรื่องของคติธรรม^{๙๐} การแกะสลักผลไม้ การเอาเทียนมาปั้นเป็นรูปร่างต่างๆ แต่ไม่ค่อยทนทาน เป็นเพียงประติมากรรมแบบไม่คงทนถาวร ส่วนมากนิยมทำขึ้นมา เพื่อการแข่งขันความสวยงามในประเพณีต่างๆ เช่น การแห่เทียน

^{๘๓} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๔} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๕} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๖} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๗} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๘} นายทองสาร จันทะคีรี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๘๙} นายประจักษ์ มณีสุต, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๐} นางเพลินจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เข้าพรรษา^{๙๑} ประติมากรรม คือ การที่มนุษย์นำเอาวัสดุต่างๆ เช่น อาจจะเป็นดินเหนียว หรือปูน พลาสติกมาปั้น เพื่อให้เป็นรูปที่ตัวเองต้องการทำให้เกิดเป็นรูปนูน เช่น การปั้นเป็นหุ่นนิ่ง ในสมัยปัจจุบันมีเยอะมาก ส่วนใหญ่จะใช้พลาสติกมาปั้น ในวัดศรีคุณเมืองมีอยู่ชิ้นหนึ่ง ที่ปั้นขึ้นเพื่อใช้เก็บน้ำ อยู่ในบันทึกเรียกว่า น้ำเต้าหึ่ง มีรูปร่างคล้ายน้ำเต้า แต่วัสดุที่ทำเป็นดินเผา มีอายุราว ๑๐๐ ปี^{๙๒} ประติมากรรมส่วนใหญ่ของคนไทยจะเกิดศรัทธา เช่น การปั้นพระพุทธรูป การหล่อ การแกะสลัก การปั้นเป็นรูปร่างในบุคคลที่สำคัญของประเทศ เช่น พระมหากษัตริย์ การปั้นเป็นรูปเหมือนพระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น^{๙๓} การหล่อรูปที่เคารพให้เกิดความสวยงาม เช่น พระพุทธรูป รูปปั้นบุคคลสำคัญในชาติ^{๙๔} การแกะและการปั้น การแกะเช่นการแกะสลักหิน เพื่อทำเป็นรูปต่างๆ เป็นรูปพระพุทธรูป อาจจะเป็นรูปสิงห์ จากการไปเที่ยวชมวัดเนรมิตวิปัสสนาจะมีทั้งรูปปั้นไก่อยู่หน้าโบสถ์ และมีการปั้นรูปสิงห์อยู่หลายตัว^{๙๕} ประติมากรรมอาจจะปั้นด้วยปูน หรือเป็นพลาสติกและแกะด้วยไม้ก็ได้ เพื่อทำเป็นรูปร่างต่างๆ อาจทำเป็นเชิงพานิชก็ได้ เช่น การปั้นรูปสัตว์เพื่อไว้จำหน่าย หรือเป็นของที่ระลึกประจำอำเภอเชียงคาน^{๙๖} ประติมากรรม คือ การนำเอาวัสดุมา มีทั้งการปั้น การหล่อให้เป็นรูปร่างขึ้นมา ส่วนมากจะเป็นการหล่อเกี่ยวกับบุคคลสำคัญระดับประเทศขึ้นไป^{๙๗} ประติมากรรมเป็นศิลปะอีกด้านหนึ่งที่ได้รับความนิยมกัน เช่น การแกะสลักไม้ที่มีรูปร่างสวยงาม ส่วนใหญ่จะแกะสลักที่ประตูเข้าโบสถ์และหน้าต่าง เป็นศิลปะทางพุทธศาสนา^{๙๘}

สรุปว่า ประติมากรรมมีหลายรูปแบบ เช่น แบบนูนต่ำ ซึ่งมีความสูงจากพื้นไม่ถึงครึ่งหนึ่งของรูปจริง จะมีความหนา หรือนูน จากฐานที่รองรับขึ้นมาเพียงเล็กน้อย ประติมากรรมแบบนูนสูง มีลักษณะความนูนสูงจากระดับพื้นอย่างน้อยครึ่งหนึ่งของรูปจริง ทำให้เห็นลวดลายที่ลึก ชัดเจน เช่น การปั้นเป็นรูปคนและสัตว์ ประติมากรรมแบบลอยตัว มีลักษณะที่มองเห็นได้รอบด้าน หรือตั้งแต่ ๔ ด้านขึ้นไป ไม่มีส่วนใดติดกับพื้นหลัง ฐานจะอยู่ส่วนล่างของรูปปั้น ส่วนใหญ่มักเป็นภาพเหมือนบุคคล

^{๙๑}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๒}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๓}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๔}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๕}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๖}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๗}นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๙๘}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ที่มีความสำคัญของชาติ แต่ที่นิยมสร้างขึ้นมากก็คือ การปั้นพระพุทธรูปด้วยปูน เช่น วัดศรีคุณเมือง องค์พระประธานจะใช้วัตถุดิบจากปูน

๖) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ด้านสถาปัตยกรรม : สถาปัตยกรรม คือ สิ่งก่อสร้างรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้น สถาปัตยกรรมที่วัดศรีคุณเมืองที่มีความโดดเด่นมากที่สุดคืออุโบสถ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง^{๙๙} สถาปัตยกรรม คือ การออกแบบของมนุษย์ ด้วยศาสตร์ทางด้านศิลปะ การจัดวางที่ว่าง ทศนศิลป์และวิศวกรรมการก่อสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอย สถาปัตยกรรมของอำเภอด่านซ้ายที่มีชื่อเสียงก็คือ พระธาตุศรีสองรัก^{๑๐๐} สถาปัตยกรรมยังเป็นสื่อความคิด และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในยุคนั้น เช่น การก่อสร้างอุโบสถที่มีรูปร่างวิจิตรสวยงามในแต่ละยุค ส่วนวัดเนรมิตวิปัสสนามีสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นกว่าที่อื่นคือ พระอุโบสถ แม้จะมีการก่อสร้างไม่นานก็ตาม แต่ตัวอุโบสถจะใช้วัตถุดิบจากหินศิลาแลง และตัวโบสถ์มีฐานที่กว้าง จึงเป็นสถาปัตยกรรมที่นักท่องเที่ยวอยากมาเที่ยวชม^{๑๐๑} การปลูกสร้างขึ้นที่ผสมผสานกันอย่างลงตัวและสมดุล เช่น มีความสวยงาม ความมั่นคงแข็งแรง การใช้ประโยชน์ได้ เช่น วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน ก็มีการปลูกสร้างอาคารและที่เก็บโบราณวัตถุหลายหลังด้วยกัน^{๑๐๒} สิ่งก่อสร้างที่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น อาคารบ้านเรือน โรงแรม โบสถ์ ศาลาการเปรียญ^{๑๐๓} เป็นสิ่งที่มนุษย์ก่อสร้างจากความเชื่อถือ จึงไม่ต้องการให้คนเข้าไปอาศัยอยู่ เช่น สุสานอนุสาวรีย์ เจริญ คือ จุดประสงค์ในการสร้างเพื่อต้องการให้เป็นสัญลักษณ์เท่านั้น เช่น พระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น^{๑๐๔} สถาปัตยกรรมเป็นงานทัศนศิลป์ที่คงสภาพอยู่ได้นานที่สุด คือ การสร้างวัด เช่น วัดคุณเมือง มีอุโบสถอายุราว ๓๐๐ ปี การสร้างพระราชวัง การสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นก็จะประดับประดาให้มีความงาม^{๑๐๕} สถาปัตยกรรม คือ ศิลปะการก่อสร้างที่เกี่ยวกับอาคาร บ้านเรือน โบสถ์ วิหาร วัง สถูป และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่มีมูลเหตุที่มาของการก่อสร้าง เช่น พระธาตุศรีสองรักจะมีมูลเหตุมาจากการ

^{๙๙} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๐} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๑} พระครูภาวนาวิสุทธาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๒} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๓} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๔} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๕} นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เกิดสงคราม สร้างขึ้นเพื่อต้องการผูกมิตรไมตรีต่อกัน^{๑๐๖} การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนในแต่ละท้องถิ่น จะมีลักษณะผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง ตามสภาพทางภูมิศาสตร์และคตินิยมของแต่ละท้องถิ่น การสรรค์สร้างจากช่างฝีมือที่เชี่ยวชาญ เช่น สิ่งก่อสร้างทางศาสนาพุทธ มักจะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะมีความเชื่อความศรัทธาและแบบแผนพิธีกรรมที่เหมือนกัน^{๑๐๗} สิ่งก่อสร้างที่มีความทนทาน มีอายุยาวนานปรากฏเป็นอนุสรณ์ให้เราได้ศึกษา เช่น การสร้างอนุสาวรีย์ การสร้างพระธาตุศรีสองรัก เป็นต้น^{๑๐๘} สถาปัตยกรรม คือ การสร้างที่อยู่อาศัย ได้แก่ บ้านเรือน ตำหนัก พระราชวัง การสร้างสถูป ซึ่งทางวัดเนรมิตวิปัสสนาจะมีสถูปเพื่อไว้เก็บอัฐิของอดีตเจ้าอาวาสองค์ก่อน^{๑๐๙} สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณสงฆ์ที่เรียกว่าวัด ซึ่งประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมหลายอย่าง ได้แก่ โบสถ์ เป็นที่กระทำสังฆกรรมของพระภิกษุ โบสถ์เป็นสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น เพราะมีเนื้อที่ในการสร้างกว้างและมีความสวยงามทางศิลปกรรมในด้านต่างๆ เช่น ที่วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน ซึ่งเป็นโบสถ์ที่สร้างมายาวนานและมีศิลปะที่น่าชมอีกหลายอย่างภายในและภายนอกโบสถ์^{๑๑๐} กฎีของพระสงฆ์ เป็นที่อยู่ของพระภิกษุและสามเณร ก็ถือได้ว่าเป็นงานด้านสถาปัตยกรรมด้วยเช่นกัน หรือแม้แต่ศาลาที่พักภายในพระธาตุศรีสองรักก็ตาม^{๑๑๑} การก่อสร้างที่ใช้เวลายาวนานก็คือ การสร้างอุโบสถ การสร้างสถูป การสร้างพระธาตุ รองลงมาก็คือการสร้างหอไตร เป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา^{๑๑๒} การสร้างหอรบซังและหอกลอง เป็นที่ใช้เก็บพระสัง หรือกลองเพื่อตีบอกโมงยาม หรือเพื่อเรียกชุมนุมชาวบ้านในสมัยก่อน เพราะยังไม่มีเครื่องมือสื่อสารเหมือนในสมัยนี้ ดังนั้น การสร้างด้านสถาปัตยกรรมในศาสนาจึงมีความจำเป็น เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยนั่นเอง^{๑๑๓} การก่อสร้างสถูปเป็นที่ฝังศพ เจดีย์เป็นที่

^{๑๐๖} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๗} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๘} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๐๙} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๐} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๑} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๒} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๓} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ระลึกที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรือไม่เกี่ยวกับศาสนาก็ตาม หรือเรียกได้ว่า เป็นเครื่องเหนี่ยวจิตใจ^{๑๑๔} สถาปัตยกรรม หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยสิ่งก่อสร้าง อาคาร ที่อยู่อาศัย การวางผังเมือง การจัดผังบริเวณการตกแต่งอาคาร หรือแม้แต่การก่อสร้างภายในวัด หรือในพุทธศาสนสถานที่สำคัญต่างๆ^{๑๑๕} สถาปัตยกรรม คือ การออกแบบสิ่งก่อสร้าง ซึ่งเป็นงานศิลปะ ที่มีขนาดใหญ่และเป็นงานศิลปะที่มีอายุยืนยาว ที่เห็นเด่นชัดก็คือพระอุโบสถ ที่วัดศรีคุณเมืองจะเป็นศิลปะล้านช้าง^{๑๑๖} สถาปัตยกรรม เป็นวิธีการจัดสรรบริเวณที่ว่างให้เกิดประโยชน์ใช้สอย ตามความต้องการ มีลักษณะเป็นสิ่งก่อสร้างขึ้นอย่างงดงาม สะดวกในการใช้งานและมั่นคงแข็งแรง เช่น ศาลา ตึกที่สูงๆ โบสถ์ ส่วนมากมนุษย์จะสามารถใช้สอยได้^{๑๑๗} เป็นการสร้างที่อยู่อาศัย หรืออาจเป็นการใช้เป็นที่พักอาศัยชั่วคราว โดยมุ่งเน้นความสวยงามประกอบการใช้สอยภายในอาคาร เช่น โรงภาพยนตร์ สนามกีฬา การสร้างขึ้นเพื่อใช้สอยเพียงชั่วคราว หรือเป็นครั้งคราวเท่านั้น ส่วนบ้านเรือน อาคาร ศาลา ภูมิ เป็นการใช้สอยประจำ^{๑๑๘} สิ่งก่อสร้างอันเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ หรือสิ่งที่ควรแก่การยกย่อง โดยเน้นความงามอย่างวิจิตรพิสดาร เพื่อตอบสนองอารมณ์และจิตใจ ในด้านความเชื่อความศรัทธาต่อศาสนา^{๑๑๙} สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมา ทั้งเป็นที่อยู่อาศัยและที่พักในการทำพิธีต่างๆเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ การสร้างสถูปเจดีย์^{๑๒๐} สถาปัตยกรรม คือสิ่งก่อสร้างที่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น โรงแรม อาคาร บ้านเรือน เพื่อเอื้ออำนวยต่อการอยู่อาศัยของมนุษย์ ส่วนใหญ่สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าจะมีการสร้างภายในวัด ซึ่งเป็นสถานที่ส่วนร่วม หรือการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ระหว่างพระกับคฤหัสถ์ คือ การได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย อำเภอยะรังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ส่วนใหญ่จะมาเที่ยวชมฝั่งโขง แล้วก็แวะเข้ามาเที่ยวต่อที่วัดศรีคุณเมือง ดังนั้นวัดจึงเป็นทั้งที่อยู่อาศัยของพระ เป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยว เพราะวัดมีงานด้านศิลปกรรมมาก จึงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยปริยาย^{๑๒๑} สถาปัตยกรรมเป็นงานทัศนศิลป์ที่คงสภาพอยู่ได้นานที่สุด

^{๑๑๔}นางเพลินจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๕}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๖}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอยะรัง จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๗}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๘}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๑๙}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๐}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอยะรัง จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๑}นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอยะรัง จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เช่น การสร้างเจดีย์ สุสาน อนุสาวรีย์ การก่อสร้างแบบนี้จะประดับให้มีความงาม เช่น ในอำเภอด่านซ้าย จะมีสถานที่ท่องเที่ยวที่คนเข้าไปบ่อยมาก คือ พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา^{๑๒๒}

สรุปว่า สถาปัตยกรรม คือ การปลูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ เป็นทั้งการใช้สอย เช่น บ้าน เรือน โรงแรม เป็นต้น และที่ไม่ต้องการใช้สอย จะสร้างขึ้นเพื่อให้ระลึกถึงเท่านั้น หรือการก่อสร้างขึ้นที่เกิดจากความศรัทธาความเชื่อ ได้แก่ การสร้างโบสถ์ การสร้างเจดีย์เพื่อใช้เป็นปูชาเคารพ เช่น พระธาตุศรีสองรัก และพระอุโบสถ เจดีย์และสถูปภายในวัดเนรมิตวิปัสสนา ซึ่งมีการก่อสร้างด้วยหินศิลาแลงอย่างสวยงาม ซึ่งเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว

๓) วัดมีการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับ จิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : การส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านการให้ความรู้ นั้น เจ้าหน้าที่ของวัดศรีคุณเมืองที่ได้รับมอบหมายจะทำหน้าที่อธิบายข้อมูลให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจ แต่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะชมความงามในด้านต่างๆที่สำคัญ เช่น ด้านจิตรกรรม การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นศิลปะอีกแบบหนึ่งการถ่ายทอดด้วยวิธีการสังเคราะห์ ซึ่งศิลปินจะนำสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวเอง ถ่ายทอดลงในภาพที่ตนสร้างขึ้น ด้วยเหตุนี้เราจะพบได้ว่าจะจะเป็นภาพพุทธประวัติ หรือภาพชาดกก็ตาม ภาพจะแสดงเรื่องราวชีวิตประจำวันของชาวบ้านสามัญชนธรรมดาประกอบด้วย เช่น การทำมาหากิน การค้าขาย ซึ่งทำให้เราได้ศึกษารูปแบบของสังคมในอดีตได้^{๑๒๓} จิตรกรรมฝาผนังนั้นไม่ว่าจะแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือวรรณคดีชาดกก็ตาม ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น เราถือว่าเรื่องราวเหล่านี้มีคุณค่าเป็นคติธรรม ที่เป็นข้อเตือนใจมนุษย์ให้ปฏิบัติในสิ่งที่เหมาะสมที่ควร^{๑๒๔} การเรียนรู้เรื่องราวจากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏอยู่ตามพุทธสถานโดยทั่วไป เป็นพุทธศิลปะที่สะท้อนเหตุการณ์ในอดีตและปัจจุบันได้อย่างมีเสื่อมคลาย ดูได้ทุกยุคทุกสมัย ทุกกาลเวลา ไม่มีอดีตไม่มีปัจจุบัน มุ่งสอนสั่งธรรมเป็นสำคัญและแสดงให้เห็นว่าสังคมเป็นของคู่โลก เรื่องราวจิตรกรรมฝาผนังแฝงไว้ด้วยคติธรรม อบรม แนะนำ โดยเฉพาะเรื่องชาดก จะมีคติธรรมแทรกอยู่ ในบางอย่างที่นักท่องเที่ยวไม่เข้าใจทางวัดเนรมิตวิปัสสนาก็จะให้มัคคุเทศก์น้อย ซึ่งได้รับการอบรมจากทางวัดเป็นผู้ให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว แต่ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะศึกษาด้วยตนเอง^{๑๒๕} จิตรกรรมฝาผนังหลายๆภาพชี้ให้เห็นผลของการเปลี่ยนแปลงทั้งผลดีและผลเสีย คือ เรื่องกฎแห่งกรรม และเป็นเครื่องเตือนสติมนุษย์ เช่น ภาพนรกสวรรค์ จากภาพไตรภูมิ ที่นิยมเขียนไว้หลังพระ

^{๑๒๒} นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๓} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๔} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพนชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๕} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาบ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ประธาน เป็นเครื่องให้เห็นว่า ผู้ประพจน์ช่วยย้อมมีนรกเป็นเครื่องรองรับเท่ากับเป็นการเตือนให้คนดำรงชีพอย่างสุจริตชน^{๑๒๖} จิตรกรรมฝาผนังเป็นร่องรอยของอดีต เป็นหลักฐานสำคัญในการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และยังแสดงถึงความเจริญในการสืบทอดพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นมรดกของมนุษยชาติชิ้นสำคัญที่ตกทอดมาเป็นสมบัติของชาวไทยทุกคน ทั้งยังเป็นมรดกที่มีความหมายต่อการศึกษาค้นคว้าความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง นอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนัง ยังมีผลต่อความภาคภูมิใจอันผลทางจิตใจที่มีต่อจิตรกรรมฝาผนัง^{๑๒๗} คนส่วนใหญ่ในประเทศไทยจะเป็นชาวพุทธ ซึ่งอิทธิพลด้านคำสอนของพระพุทธเจ้าจะเข้าไปฝังอยู่ในจิตใจ ดังนั้น จึงเรียนรู้ด้วยตนเองได้ไม่ยากเลย คุณค่าความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังอาจจะไม่ครอบคลุมไปทั้งหมดแต่คุณสมบัติของจิตรกรรมฝาผนังที่สำคัญนั้น อยู่ที่เป็นการจดบันทึกความรู้สึก จิตใจปัญญาของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์เราถือว่าเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่มีคุณค่าสูงส่งของประเทศไทย ฉะนั้น การที่จิตรกรรมฝาผนังเป็นทรัพยากรของชาติไทยและอาจจะรวมถึงไปว่าเป็นทรัพยากรของมนุษยชาติชิ้นสำคัญ ที่มีคุณประโยชน์ในการใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าความรู้อย่างอเนกอนันต์ ดังนั้น ทางวัดเนรมิตวิปัสสนาจึงมีนโยบายในการอนุรักษ์จิตรกรรมไว้อย่างจริงจัง เพื่อให้อยู่ในสภาพที่วัฒนาถาวรเป็นศักดิ์และศรีคู่กับประเทศไทยตราบนานเท่านาน^{๑๒๘} จิตรกรรมเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลถือได้ว่าเป็นชุมชนแห่งความรู้โดยเฉพาะการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวจากอดีต เป็นความภาคภูมิใจและเป็นเครื่องแสดงถึงเรื่องราวในอดีตของบรรพบุรุษที่จะมีผลต่อความเป็นอยู่ในยุคปัจจุบัน คำกล่าวที่ว่า ชาติที่ไม่มีอดีต ย่อมไม่รู้จักอนาคต การจัดการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าววัดศรีคุณเมืองเปิดโอกาสให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ศึกษาด้วยตนเอง จากการชมศิลปกรรมด้านจิตรกรรม เพราะภาพเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ง่ายและคนส่วนใหญ่ที่เข้ามาเที่ยวก็เป็นชาว^{๑๒๙} การชมภาพจิตรกรรม ก็จะได้รู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่มีปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังโดยทั่วไป เป็นการบันทึกเรื่องราวในอดีตไว้ในแง่มุมต่างๆอย่างเหมาะสม ผู้ดูต้องค่อยๆพิจารณาและใช้วิจารณญาณ ตีความจึงจะเกิดสาระความรู้ขึ้นได้^{๑๓๐} ประติมากรรมที่อยู่ในวัดเนรมิตวิปัสสนาเป็นผลงานการสร้างสรรค์ทางจิตนาการ เช่น การทำเป็นรูปสัตว์ ประติมากรรมในวัดส่วนใหญ่จะเน้นเนื้อหาทางด้านศาสนา จึงง่ายต่อการศึกษาเรียนรู้ เพราะบาง

^{๑๒๖} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๗} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๘} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๒๙} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๐} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สถานที่จะมีคำอธิบายความหมายไว้ด้วย ซึ่งง่ายต่อการศึกษา^{๑๓๑} ประติมากรรมรูปเคารพที่ปรากฏอยู่ที่วัดศรีคุณเมือง เป็นงานศิลปกรรม เพื่อแสดงความเชื่อทางศาสนาเป็นหลักใหญ่ โดยเฉพาะพระพุทธรูป เป็นการรับใช้พระพุทธรูปในทางศิลปะ ด้วยงานศิลปกรรม เนื่องจากสังคมไทย มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และมีมานานก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงปัจจุบัน จึงเชื่อคำสั่งสอนของพุทธศาสนาอย่างฝังใจ ได้แก่ เชื่อในพระรัตนตรัย เชื่อในการกระทำของมนุษย์ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อในความจริง ตลอดจนเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิฤทธิ์ต่างๆ รูปแบบของประติมากรรม จึงเป็นรูปทรงแห่งวัตถุ ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นสิ่งแทน เป็นสิ่งพรรณนา ความรู้สึกรัก อุดมคติและความเชื่อที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรม^{๑๓๒} ประติมากรรมรูปที่เป็นรูปเคารพตามคติทางศาสนาต่างๆ คือ เทวรูปในศาสนาฮินดู พระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาเถรวาท และพระพุทธรูปในพุทธศาสนาเถรวาท หรือเถรวาท ประติมากรรมรูปคน ที่สร้างขึ้น เพื่อเคารพบูชา ถือการสร้างพระพุทธรูปเป็นประติมากรรมรูปคนที่สำคัญ และมีการสร้างสรรค์เป็นจำนวนมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากพระพุทธรูป โดยเฉพาะลัทธิเถรวาท เป็นที่ยอมรับนับถือของคนไทยต่อเนื่องกันมานาน นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พระพุทธรูปจึงเปรียบเสมือนหัวใจของศิลปวัตถุทางศาสนา^{๑๓๓} พระพุทธรูปชินราช ที่จำลองมาจากจังหวัดพิษณุโลก ที่เป็นองค์ประธานในโบสถ์วัดเนรมิตวิปัสสนา ถือได้ว่าเป็นรูปแทนองค์พระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้หมายความว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระพุทธรูปลักษณะดังพระพุทธรูป ช่างไทยส่วนใหญ่มักศึกษาธรรม จนเข้าถึงแก่นแท้สามารถสร้างพระพุทธรูปได้งดงามยอดเยี่ยม ดูดั่งรูปเนรมิต รวมพระลักษณะของพระองค์เข้าด้วยหลักธรรม ที่แสดงความรู้แจ้ง เห็นจริง การบรรลุพระอรหัตผล การสร้างพระพุทธรูปมิได้มุ่งหมายแสดงคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าแต่เพียงส่วนเดียว แต่ต้องทำให้งาม ต้องรวมใจคนทั้งหลายด้วย^{๑๓๔} ประติมากรรมพระพุทธรูปของไทย แม้จะเป็นประติมากรรมรูปคน หรือเลียนแบบคน แต่เน้นความงามที่ถือเอาคุณค่าทางสุนทรียภาพเป็นสำคัญ โดยไม่ถือความถูกต้องของความงดงามตามระบบร่างกายมนุษย์ ที่เป็นอยู่ในธรรมชาติจริงๆ ประสงค์สะท้อนความงามให้รูปลักษณ์ที่ต้องตาต้องใจ เป็นสิ่งเจริญศรัทธา อิ่มเอิบใจ น่ากราบไหว้บูชา แสดงรสนิยม คตินิยม และความเป็นเชื้อชาติในงานประติมากรรมไว้อย่างชัดเจนยิ่ง ประติมากรรมที่เป็นพระประธานในโบสถ์วัดศรีคุณเมือง มีลักษณะเป็นศิลปะล้านช้าง แม้จะดูเก่าแก่ แต่ก็น่ากราบไหว้บูชา^{๑๓๕} เนื่องจากความสำคัญของพระพุทธรูป ที่

^{๑๓๑} นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๒} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๓} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๔} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๕} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เป็นศูนย์รวมความเชื่อของสังคม จึงต้องสร้างพระพุทธรูปขึ้น ด้วยวัตถุที่มีความคงทนถาวร และมีคุณค่า เช่น หินแกรนิต หินอ่อน หยก ทองคำ หรือโลหะที่มีค่าต่างๆ หากจำเป็นต้องสร้างด้วยวัตถุที่มีความคงทนน้อย เช่น หินทราย ไม้ หรือปูน ก็จะต้องตกแต่งผิววัตถุนั้น ให้มีคุณค่าขึ้น ด้วยการลงรักปิดทองคำเปลวทับ หรือตีแผ่นทองหุ้มปิดไว้ ประติมากรรมเหล่านี้จึงมักจะสำเร็จลงด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใสอย่างแท้จริง เต็มไปด้วยความวิริยะอุตสาหะ และกรรมวิธีการสร้างอย่างยอดเยี่ยม^{๑๓๖} การสร้างพระพุทธรูป แพร่หลายไปในที่ต่างๆ ที่นับถือศาสนาพุทธ โดยเฉพาะในประเทศไทย แต่การสร้างรูปเคารพ ที่เป็นรูปสัญลักษณ์ยังคงทำสืบทอดกันมาทุกยุคทุกสมัย แม้จะไม่มีจำนวนมากเท่าการสร้างพระพุทธรูป และเทวรูปก็ตาม ประติมากรรมรูปสัญลักษณ์จะสร้างขึ้น เพื่อสะท้อนพุทธประวัติตอนสำคัญๆ เมื่อพุทธศาสนิกชนเห็น ก็จะเข้าใจความหมายของรูปสัญลักษณ์นั้น ได้ลึกซึ้งเป็นอย่างดี^{๑๓๗} ลีลาท่าทางของประติมากรรมรูปเคารพของไทยล้วนเป็นแบบแผนที่กำหนดเป็นกฎเกณฑ์ ขึ้นอย่างมีระเบียบ และถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เรียกลีลาท่าทางของรูปเคารพ โดยเฉพาะพระพุทธรูปนี้ว่าปาง แต่ละปางจะมีความหมาย และแสดงเรื่องราว หรือเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในพุทธประวัติที่เป็นเรื่องยาว แต่สรุปด้วยท่าทาง หรือปางแบบง่ายๆ เพียงท่าเดียวเท่านั้น เช่น ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางห้ามสมุทรและปางลีลา^{๑๓๘} สถาปัตยกรรมในวัดวาอารามนั้นเปี่ยมด้วยคุณค่ามากมาย และมีได้มีไว้สำหรับใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีไว้บูชาชีวิตที่เหี่ยวเฉาให้สงบและมีสติสำหรับในห้วงเวลาแห่งชีวิตที่เราประสบปัญหาหามรุ่ง สถานที่แห่งนี้ย่อมช่วยปลอบประโลมใจได้เป็นอย่างดี หรือมีไว้ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวทางศาสนา^{๑๓๙} ศิลปะด้านสถาปัตยกรรม เยาวชนคนรุ่นใหม่ของอำเภอด่านซ้าย ควรที่จะต้องทำความเข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้คือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทย นับแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน แม้จะมีบทบาทที่แตกต่างจากอดีตไปแล้วก็ตาม แต่นั่นคือภูมิปัญญารากฐานที่ควรภูมิใจ ดังนั้น ควรหาทางสืบสานและสร้างสรรค์ต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ให้งอกงามจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปได้อย่างไม่ขาดสาย^{๑๔๐} คุณค่าที่มีอยู่ในงานสถาปัตยกรรมนั้น เราอาจเริ่มต้นเรียนรู้กันได้จากมรดกชิ้นสำคัญต่างๆ ของชาติ ที่บรมครูได้รังสรรค์ไว้แล้ว หากหน่วยงานที่รับผิดชอบของอำเภอยางคาน จัดโครงการในการเรียนรู้ เราก็จะเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องทั้งหมด เพราะหากเราไม่เคยรู้เห็นของดี เรา

^{๑๓๖}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๗}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๘}นายประจักษ์ มณีสุต, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๓๙}นางเพ็ญจิต อัครศูนย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๐}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ย่อมไม่สามารถประเมินคุณค่าสิ่งที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาได้^{๑๔๑} มรดกทางด้านสถาปัตยกรรมที่รวมไว้ตั้งแต่อาคารบ้านเรือน เรื่อยไปกระทั่งวัดวาอาราม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน ควรที่ชุมชนตำบลศรีสองรักจะได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าความสำคัญที่มีอยู่ในงานสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในเขตพื้นที่ของตนเอง^{๑๔๒} สถาปัตยกรรมที่สำคัญ เช่น พุทธศาสนสถาน จึงมีคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง คุณค่าดังกล่าวอาจมีมากน้อยแตกต่างกันไป สามารถแจกแจงได้มากมาย นอกเหนือจากคุณค่าทางศิลปกรรมอย่างเห็นได้ชัดแล้ว ยังมีคุณค่าทางการศึกษา คุณค่าทางประวัติศาสตร์ หรือแม้แต่คุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น วัดวาอารามที่นักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมกันอย่างมากมาย ซึ่งอาจจะไม่ใช่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของวัด ถ้ามองในอีกด้านก็คือ วัดเนรมิตวิปัสสนาเป็นสถานที่ที่มีศิลปะด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมมากมาย ซึ่งเป็นแหล่งน่าเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรมเชิงพุทธได้ ควรรักษาเอาไว้ให้เดินควบคู่ไปกับงานสร้างสรรค์ใหม่ๆ ในปัจจุบัน อย่าลืมว่าการศึกษารเรียนรู้ในด้านนี้นั้น จะเป็นการช่วยส่งเสริมด้านวัฒนธรรมเป็นอย่างดีและคนเรายังได้ทราบประวัติความเป็นมาของศาสนสถานนั้นได้อีกด้วย^{๑๔๓} สถาปัตยกรรม เป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกสิ่งก่อสร้าง รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้น ที่มาจากการออกแบบของมนุษย์ ด้วยศาสตร์ทางด้านศิลปะ การจัดวางที่ว่าง ทัศนศิลป์ และวิศวกรรมการก่อสร้าง เพื่อประโยชน์ใช้สอย สถาปัตยกรรมยังเป็นสื่อความคิด และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในยุคหนึ่งๆ ด้วย เช่น บ้านเรือน ตำหนัก วังและพระราชวัง วัด สถูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ ล้วนมีความทนทาน มีอายุยาวนานปรากฏเป็นอนุสรณ์มาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ชาวอำเภอเชียงคานควรตระหนักถึงเรื่องเหล่านี้^{๑๔๔} งานศิลปะสถาปัตยกรรม อันเป็นการสะท้อนภาพของแห่งเอกลักษณ์ประจำชาติ ที่สืบทอดมาจากภูมิปัญญาของชนชาติในอดีต ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เรามีวัฒนธรรมประเพณีต่อเนื่องกันมายาวนาน เป็นความภาคภูมิใจของชาวไทยทั้งชาติ การก่อสร้างโบราณสถาน วิหาร หรืออุโบสถ บรรพบุรุษของเราประดิษฐ์ให้ได้ผลไม่เฉพาะแต่ในความงามอย่างเดียว วิหาร หรืออุโบสถที่ก่อสร้างโดยถูกต้องตามแบบแผนแท้ ยังชักจูงใจผู้ที่มาเห็นให้มีดวงจิตอันผ่องแผ้ว บังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หรือบังเกิดความคิดอันดีงามขึ้นในทันทีที่ได้เห็น^{๑๔๕}

^{๑๔๑}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๒}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๓}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๔}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๕}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สรุปว่า การส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม คุณค่าที่มีอยู่ในงานศิลปกรรมของวัดศรีคุณเมือง วัดเนรมิตวิปัสสนาและพระธาตุศรีสองรักนั้นมีมากมาย แต่การสื่อความหมายจะเน้นในเรื่องราวของพุทธศาสนา ดังนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบทั้ง ๒ อำเภอ คือ อำเภอด่านซ้ายและอำเภอเชียงคาน ควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านต่างๆเกี่ยวกับคุณค่าของศิลปกรรมที่มีอยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่ เช่น การจัดนิทรรศการในการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมภายในท้องถิ่น การไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ เพื่อเป็นการส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม จัดโครงการจูงลูกจูงหลานเข้าวัด เพื่อให้เยาวชนจะได้ซึมซับและเกิดความหวงแหนและรู้จักรักษาศิลปกรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่น การส่งเสริมการเรียนรู้ทางคตินธรรมเพื่อเป็นข้อเตือนใจมนุษย์ให้ปฏิบัติในสิ่งที่เหมาะที่ควร หรืออยู่ในกฎกติกาของสังคม

(๑) การจัดการอนุรักษ์จิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม

(๒) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์การอนุรักษ์จิตรกรรม : จิตรกรรมฝาผนัง เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์และศาสนา เป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยบันทึกเหตุการณ์ต่างๆไว้ในลักษณะของงานจิตรกรรมภาพเขียน โดยบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง สังคม วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมต่างๆที่ปรากฏอยู่ในอดีต ดังนั้น ควรมีการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังศึกษาเรียนรู้^{๑๔๖} การอนุรักษ์ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมนั้นได้ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิชาการ ภาพจิตรกรรมที่เก่าแก่ที่มีคุณค่า ไม่ค่อยมีหน่วยงานเอาใจใส่ดูแล ขาดการซ่อมแซม ทำให้ได้รับความเสียหายและทรุดโทรมลงยากต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูให้กลับมางดงามและทรงคุณค่าดังเดิม^{๑๔๗} คุณค่าในการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังอาจเทียบได้กับการค้นคว้าเอกสารทางลายลักษณ์อักษรอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นจดหมายเหตุ จารึก พงศาวดาร ตำนาน คุณประโยชน์ที่เหนือกว่าของงานจิตรกรรม คือ ผู้ศึกษาสามารถเห็นภาพของเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งหลักฐานเอกสารไม่สามารถสร้างความกระจ่างชัดเช่นกับภาพที่ถ่ายทอดจากจิตรกรรมได้^{๑๔๘} การอนุรักษ์จิตรกรรมยังขาดงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่จะได้รับการบริจาค ซึ่งไม่เพียงพอต่อการจัดการอนุรักษ์^{๑๔๙} แหล่งจิตรกรรมฝาผนังควรได้รับการอนุรักษ์ เพราะภาพจิตรกรรมฝาผนังสื่อถึงความหมายที่สำคัญทางด้านการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ก่อนที่ภาพที่ทรงคุณค่าจะเสื่อมโทรมลงไป^{๑๕๐} การนำเอาแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมเข้ามาบูรณา

^{๑๔๖} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๗} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๘} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๔๙} นายหล่ง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๐} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

การร่วมกับงานอนุรักษ์ โดยมีสถาบันการศึกษา หน่วยงานของรัฐ เอกชน รวมถึงประชาชนในท้องถิ่น ได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการอนุรักษ์^{๑๕๑} จิตรกรรมฝาผนังที่วัดศรีคุณเมือง มีเนื้อเรื่องหลัก คือ พุทธประวัติ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดคตินิยมทางพุทธศาสนา จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าและควรอนุรักษ์ไว้ให้ยืนยาว^{๑๕๒} ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ในพุทธศาสนสถาน เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมของท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี^{๑๕๓} หน่วยงานที่รับผิดชอบ เช่น นักวิชาการ เจ้าอาวาสวัด ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในท้องถิ่น ควรมีการเข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทำงานด้านอนุรักษ์จิตรกรรมอย่างจริงจัง^{๑๕๔} จัดตั้งกลุ่มกิจกรรมที่ชุมชน เพื่อทำให้เกิดความสนใจ โดยกลุ่มต่างๆต้องมีเป้าหมายหลักอยู่ภายใต้การอนุรักษ์ และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น จากทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่นั้น คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง^{๑๕๕} การพัฒนาผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน มีการเชิญปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์มาเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้^{๑๕๖} การจัดกิจกรรมต่างๆ หลังจากการประชุมหารือร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องแล้ว สามารถรวบรวมและสรุปการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัด^{๑๕๗} ภาพจิตรกรรมฝาผนังและพื้นที่ภายในอาคาร โบราณสถาน ไม่ได้รับการดูแลทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ มีลักษณะคล้ายถูกปล่อยทิ้งร้าง เมื่อไม่มีการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา^{๑๕๘} ปัญหาบางประการที่เกิดขึ้นกับภาพจิตรกรรมฝาผนัง คือ หากพระสงฆ์ผู้ดูแลวัดและชาวบ้านในชุมชน ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้วิธีการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมก็จะสามารถเป็นกำลังสำคัญในการช่วยดูแลและอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมได้อีกทางหนึ่ง^{๑๕๙}

^{๑๕๑} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๒} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๓} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๔} นายวิเนตร ศรีบุตตรา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๕} นายยุฑธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๖} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๗} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๘} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๕๙} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

การอนุรักษ์ด้านจิตรกรรมอีกทางหนึ่ง คือ การถ่ายโอนอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการบำรุงรักษา ดูแลรักษาโบราณสถานให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะมองเห็นปัญหาที่ชัดเจน^{๑๖๐} เมื่อกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นอาคารโบราณสถาน ชาวบ้านบางส่วนก็ไม่กล้าเข้าไปทำการเปลี่ยนแปลงหรือซ่อมแซมใดๆ เกี่ยวกับตัวอาคาร กระทั่งมีการจัดทำโครงการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ทำให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้เบื้องต้นในการดูแลรักษาชาวบ้านส่วนหนึ่งเริ่มเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนัง^{๑๖๑} แต่ยังคงมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่ยังมีความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนัก เกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนเป็นเหตุให้เกิดความเกรงกลัวที่จะเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ดูแลรักษา^{๑๖๒} ชาวบ้านในท้องถิ่นไม่ค่อยเข้าใจในเรื่องกฎหมายในการอนุรักษ์ เพราะไม่มีการแนะนำจากหน่วยใดเลย จึงเป็นการไม่เข้าใจที่ไม่ถูกต้องต่อจุดประสงค์ของกระบวนการมีส่วนร่วมในการรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม^{๑๖๓} ความห่างเหินในการปฏิบัติงานระหว่างภาครัฐและท้องถิ่น ผลกระทบจึงเกิดขึ้นโดยตรงต่อตัวทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น นั่นคือความเสื่อมสลายของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังนั้น ควรมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด^{๑๖๔} ควรมีการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่ ในการบำรุงรักษา ดูแลรักษาโบราณสถานให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ได้รับความรู้^{๑๖๕} การจัดการอบรมให้ความรู้ด้านคุณค่าของจิตรกรรมให้กับคนในท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานศิลปกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งจะทำให้เกิดความรักความหวงแหน^{๑๖๖} การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้จากวิทยากรภายนอก หรือการศึกษาดูโบราณสถานนอกสถานที่ เป็นการขยายเครือข่ายระหว่างกลุ่มคน ชุมชน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทำให้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้รับการสืบทอดไม่สูญหายไปตามกาลเวลา^{๑๖๗} การถ่ายทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้แก่ลูกชนรุ่นหลัง เพื่อช่วยเกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตรกรรมไว้ให้ยาวนานสืบไป เพราะคนในท้องถิ่นเองจะมีความ

^{๑๖๐} นายทองสาร จันทะคีรี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๑} นายประจักษ์ มณีสุต, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๒} นางเพ็ญจิต อัครสุนัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๓} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๔} นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๕} นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๖} นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๗} นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ใกล้ชิดและมีความผูกพันอยู่แล้วจึงเป็นเรื่องที่น่าส่งเสริม^{๑๖๘} การเข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลให้ได้มากที่สุดแล้วนำมาวิเคราะห์ในการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์จิตรกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในท้องถิ่น^{๑๖๙} การให้ผู้เฒ่าผู้แก่มาบอกเล่าตำนานประวัติศาสตร์และด้านจิตรกรรมในชุมชนฟัง เพื่อให้กับเด็กและเยาวชนได้รับทราบ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้จากวิทยากรภายนอก ก็จะทำให้ได้รับการสืบทอดความรู้และรู้จักรักษาวัฒนธรรมอันดีงามเอาไว้ได้^{๑๗๐}

สรุปว่า จากข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์จิตรกรรม แสดงให้เห็นว่ายังมีปัญหาด้านการอนุรักษ์อยู่พอสมควร เช่น ยกกรณีศึกษาจากข้อมูล ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นว่า การจัดการอบรมให้ความรู้ด้านคุณค่าของจิตรกรรมให้กับคนในท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน ศิลปกรรมและภาพจิตรกรรมฝาผนัง แสดงว่าพุทธศาสนสถานบางแห่งนั้น ยังไม่มีหน่วยงานใดเข้าไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และมีแนวทางการจัดการอย่างจริงจัง

(๓) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์การอนุรักษ์ประติมากรรม : โดยการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเพื่อการอนุรักษ์ เนื่องจากสังคมของโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา เศรษฐกิจ และทางวัฒนธรรม เป็นผลกระทบกับมรดกวัฒนธรรมของชาติที่มีการโจรกรรมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จากวัดวาอาราม^{๑๗๑} การทำบันทึกลักษณะ การจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่เก็บรวบรวม ในพิพิธภัณฑ์ เพราะว่าเป็งานสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากต้องใช้เป็นหลักฐาน ไม่ให้เกิดการสูญหาย หรือทุจริตของเจ้าหน้าที่ แล้วยังเป็น การบันทึกทะเบียนประวัติเรื่องราว เพื่อความสะดวกในการค้นคว้ารายละเอียด^{๑๗๒} ทำความสะอาดเสมอ ปฏิบัติการป้องกันการเสื่อมสภาพโดยนักวิทยาศาสตร์เฉพาะทาง ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นลูกหลาน หรือคนในชุมชนที่มีจิตอาสา มาช่วยกันอนุรักษ์ในด้านดังกล่าวเอาไว้^{๑๗๓} การปลูกฝังค่านิยมในการรักและหวงแหนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ให้เกิดการรักและหวงแหนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ แก่

^{๑๖๘} นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๖๙} นายกอบเกียรติ ไผ่ศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๐} นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๑} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๒} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๓} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เยาวชนในชุมชนอำเภอเชียงคาน^{๑๗๔} การเปิดอบรมให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ในอำเภอด่านซ้าย ทั้งที่เป็นตำนาน และประวัติศาสตร์ ที่ตั้งชุมชน เผ่าพันธุ์ วิถีชีวิตของชุมชนในอดีต จนกระทั่งบรรพชนได้หลงเหลือมรดกวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาให้ได้ศึกษา^{๑๗๕} ปลุกฝังให้เยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรม โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ว่ามีคุณค่าทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การศาสนา^{๑๗๖} การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการสัมมนา โดยเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เช่น บุคคลากรพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดเลย การท่องเที่ยวจังหวัดเลย วัฒนธรรมจังหวัดเลย สภาวัฒนธรรมจังหวัดเลย องค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย^{๑๗๗} ทำให้เยาวชนที่เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจถึงบริบทวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรม ให้รู้และได้ตระหนัก รวมถึงปลุกจิตสำนึกความภาคภูมิใจ ความเจริญทางมรดกวัฒนธรรมของตนเอง^{๑๗๘} ทำให้เยาวชนมีความสำนึกและตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในการมีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่มีอยู่ในท้องถิ่น^{๑๗๙} เมื่อมีการอบรม ชุมชนก็จะหันมาหยุดทบทวน แล้วศึกษาถึงมรดกภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนเหล่านี้แล้วนำมาอนุรักษ์ พัฒนาสืบทอดแก่นุชนรุ่นต่อไปก็ย่อมก่อให้เกิดผลดี^{๑๘๐} การทำความสะอาดประติมากรรม เพื่อให้เป็นโบราณวัตถุที่มีอายุยาวนานหลายร้อยปี ถ้าจำเป็นต้องทำความสะอาด ต้องไม่ใช่สารเคมีที่มีฤทธิ์กัดกร่อนหินทราย ให้ผุเปื่อยเสื่อมโทรมเพื่ออนุรักษ์ของดั้งเดิมเอาไว้^{๑๘๑} การเก็บรักษาพุทธประติมากรรมที่เป็นหิน โดยให้ปราศจากความชื้น มีอากาศปลอดโปร่งถ่ายเทได้สะดวกและห่างไกลจากสารเคมี ก็จะสามารถรักษาประติมากรรมได้อย่างยาวนาน^{๑๘๒} ปลุกจิตสำนึกให้กับอนุชนรุ่นหลังได้เกิดความรู้สึก ตระหนักถึงคุณค่าของสมบัติ

^{๑๗๔} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๕} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๖} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๗} นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๘} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๗๙} นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๐} นายยุฑธ จันทรอ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๑} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๒} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ของท้องถิ่น เขาก็จะเกิดความหวงแหนและช่วยกันอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการสืบสานงานที่มีคุณค่าไว้ได้^{๑๘๓} การปั้นซ่อมส่วนที่ชำรุดหาย การปั้นซ่อมส่วนที่ชำรุดหาย จำเป็นที่ต้องยึดลักษณะตามรูปแบบ หรือใกล้เคียงกับประติมากรรมเดิมที่ยังไม่ชำรุดโดยฉาบแต่งรายละเอียด เพื่อคงสภาพให้กลมกลืนกับของเดิม^{๑๘๔} ชุมชนช่วยกันรับผิดชอบและดูแล เพื่ออนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังศึกษา การดูแลรักษาไว้เพื่อให้คงคุณค่า และเมื่อชำรุดก็มีการปฏิสังขรณ์และการบูรณะ^{๑๘๕} การจัดทำแผนงานอนุรักษ์และควรเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเพื่อให้แผนงานที่วางไว้สามารถปฏิบัติได้จริง แผนอนุรักษ์และพัฒนาควรประกอบด้วยแผนงานระยะสั้น แผนงานระยะกลางและแผนงานระยะยาว^{๑๘๖} งานแกะสลักไม้ งานประติมากรรม งานปูนปั้นแสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของผู้ออกแบบ รวมทั้งอัตลักษณ์ของฝีมือช่างในท้องถิ่นโดยงานศิลปกรรมตกแต่งนั้นมักเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลาสำหรับการซ่อมแซมและฟื้นฟูนั้น ควรปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้การซ่อมแซมถูกต้องตามหลักการ และสามารถอนุรักษ์ชิ้นของงานได้^{๑๘๗} การดำเนินการที่ไม่รบกวน หรือใช้งานจนสภาพของประติมากรรมปัจจุบันทรุดโทรมลง แต่จะต้องปกป้องมิให้เสื่อมสภาพลงไปมากกว่าที่เป็นอยู่ เป็นการช่วยให้อายุของประติมากรรมมากขึ้น ซึ่งเป็นการอนุรักษ์อีกรูปแบบหนึ่ง^{๑๘๘} การสงวนรักษา หมายถึง การรักษาให้คงสภาพโดยไม่มีการต่อเติมใดๆ แต่อาจทำการเสริมความมั่นคงในบางอย่างเท่านั้น เช่น การซ่อมแซมบริเวณที่ชำรุด แต่ควรคงสภาพเดิมเอาไว้^{๑๘๙} การอนุรักษ์ประติมากรรม ควรมีองค์กรที่รับผิดชอบที่เป็นรูปธรรมทั้งในระดับชุมชน ระดับเมือง และระดับชาติ มีระเบียบปฏิบัติด้านการอนุรักษ์อย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพ^{๑๙๐} การอนุรักษ์ด้านประติมากรรมควรได้รับการบรรจุให้เป็นส่วนหนึ่งในวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาชุมชน หรือเมือง โดยได้รับความ

^{๑๘๓} นายมนัสชัย หือทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๔} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๕} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๖} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๗} นางเพลินจิต อัครคุนย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๘} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๘๙} นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๐} นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เห็นชอบจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งจากผู้ครอบครอง ภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนในพื้นที่^{๑๙๑} สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการตั้งกลุ่มที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ หรือกลุ่มผู้สนใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์โดยผู้อยู่อาศัยในชุมชนเอง^{๑๙๒} เก็บข้อมูลของพื้นที่อนุรักษ์เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่สามารถใช้ในการศึกษาต่อไปในอนาคตจัดระบบการเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อหาแนวทางในการดูแลรักษาต่อไปในอนาคต^{๑๙๓} การวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างละเอียดถี่ถ้วนจะช่วยให้การตัดสินใจ เลือกวิธีการอนุรักษ์ได้อย่างเหมาะสม ควรมีความเข้าใจพื้นฐานในเรื่องสาเหตุและการเสื่อมสภาพที่เกิดขึ้นกับพุทธศาสนสถาน^{๑๙๔} การดูแลซ่อมแซมชิ้นส่วนของงานประติมากรรม จำเป็นต้องระมัดระวัง ต้องดำเนินการโดยช่างผู้ชำนาญการด้วยวิธีการและเทคนิคแบบโบราณ เนื่องจากศิลปกรรมตกแต่งบางประเภทนั้นในปัจจุบัน วัสดุ เทคนิคและวิธีการทำแบบเดิมได้สูญหายไป ดังนั้น การอนุรักษ์งานศิลปกรรมจึงเป็นการเก็บรักษาชิ้นงานที่อันทรงคุณค่าไว้ได้^{๑๙๕}

สรุปว่า การอนุรักษ์ประติมากรรม จำเป็นต้องมีการปลูกจิตสำนึกให้กับอนุชนรุ่นหลังได้เกิดความสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าของสมบัติของท้องถิ่น เช่น การจัดกิจกรรมเป็นกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนเพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่จะช่วยกันสืบสานการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง

(๔) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม : สถาปัตยกรรมไม้ทางวัดศรีคุณเมือง มีพระที่แกะสลักด้วยไม้ สำหรับไม้ที่แตก หรือผุทดแทนได้ด้วยไม้ใหม่ ใช้สารเคมีอัดซึมเข้าไปในไม้เดิมให้ไม้แข็งตัว เพื่อให้เกิดความคงทน และเป็นการอนุรักษ์เอาไว้เรียนรู้ต่อไป^{๑๙๖} การอนุรักษ์เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งเหล่านี้^{๑๙๗} งานสถาปัตยกรรมบางชิ้น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างเอาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความดีงามของบรรพบุรุษ เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์

^{๑๙๑} นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๒} นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๓} นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๔} นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๕} นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๖} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๗} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ไว้^{๑๙๘} งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชนิด ได้กลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีได้ เช่น พระธาตุศรีสองรัก เราควรต้องอนุรักษ์เอาไว้^{๑๙๙} งานสถาปัตยกรรมเป็นหลักฐานที่ดีในการศึกษาด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าส่วนใหญ่สามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจได้ เพื่อให้นักศึกษาก็ได้ ย่อมก่อให้เกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน^{๒๐๐} สถาปัตยกรรมอิฐ อิฐเป็นสถาปัตยกรรมที่ต้องมีการฉาบปูน เพื่อป้องกันการผุกร่อนจากน้ำ ในอดีตจะใช้ปูนขาวหมักและตำ เมื่อปูนขาวกะเทาะออก ก็สามารถฉาบใหม่รวมทั้งทาสีได้โดยง่าย แต่หากไม่มีการฉาบปูนป้องกันเนื้อวัสดุไว้ สถาปัตยกรรมอิฐเช่น เจดีย์ต่างๆ ก็จะพังทลายลงมาอย่างรวดเร็ว การอนุรักษ์จึงมีทั้งวิธีที่ก่ออิฐฉาบปูนให้คืนสภาพงดงามดังเดิม หรืออนุรักษ์รูปแบบทางประวัติศาสตร์ที่เห็นเป็นอิฐเปลือยไว้^{๒๐๑} ในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมหินทรายและศิลาแลง นิยมใช้วิธีประกอบชิ้นส่วนโดยนำชิ้นส่วนที่หลุดร่วงลงมากอง เรียงซ้อนกันขึ้นใหม่โดยมีโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นฐานและยึดอยู่ภายใน นอกจากนี้ยังสามารถใช้หินใหม่หรือหินเทียมทดแทนหินเดิมรวมทั้งใช้สารเคมีในการเสริมความมั่นคงเนื้อวัสดุด้วย^{๒๐๒} การอนุรักษ์อาคารโบราณ แม้จะมีการถ่ายโอนภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็มักว่าไม่มงบประมาณ หรือไม่ก็เป็นเรื่องของวัด กรณีเช่นนี้ หากหน่วยงาน หรือผู้มีองค์ความรู้ ไม่เข้าไปร่วมมือ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดังกล่าวก็สูญสิ้นอายุขัยไป และแสดงถึงความไม่เข้มแข็งของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้เป็นฐานความรู้ของการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๒๐๓} การอนุรักษ์ที่เหมาะสม ในอันที่จะดำรงคุณค่าทางศิลปะ สถาปัตยกรรมของชุมชนให้ยั่งยืนและนำมาซึ่งประโยชน์ในเชิงการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และสังคม โดยใช้สถาปัตยกรรมในอดีตเป็นสื่อหรือเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้^{๒๐๔} สถาปัตยกรรมจัดเป็นประเภทหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม ประเภทเคลื่อนย้ายไม่ได้ แต่เนื่องจากมีความโดดเด่น ทำให้แหล่งมรดกวัฒนธรรมส่วนใหญ่ อยู่ในประเภทมรดกสถาปัตยกรรม^{๒๐๕} ส่งเสริมการอนุรักษ์และลดการทำลาย

^{๑๙๘} พระครูภวนาวินิจฐาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๑๙๙} นายหล่ง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๐} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๑} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๒} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๓} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๔} นายวิเนตร ศรีบุตตรา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๕} นายยงยุทธ จันทรอ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

แหล่งมรดก การสร้างสำนึกและเสริมความรู้ทางวัฒนธรรมนั้นกระทำได้ในหลายช่องทาง เช่น ในระบบการศึกษาผ่านสื่อต่างๆ การฝึกอบรมเฉพาะด้าน^{๒๐๖} การอนุรักษ์ที่เหมาะสมภายใต้ข้อจำกัดในบริบทของสภาพการณ์ในสถานที่และเวลานั้น ในการสร้างความตระหนักรู้ ต้องเริ่มจากระดับชุมชนไปถึงระดับแกนนำของชุมชนในท้องถิ่นนั้น^{๒๐๗} การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชน ภายใต้แนวทางการมีส่วนร่วม จำเป็นต้องมีการปรึกษาหารือระหว่างคือทางวัดและชุมชนตกลงเห็นความสำคัญและแสดงความคิดเห็นในเรื่องประโยชน์ใช้สอยที่จะนำอาคารไปใช้ให้ยั่งยืนและการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องภาควิชาการเสนอแนะรูปแบบและวิธีการบูรณะที่สอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์อย่างสากลและยอมรับกันได้^{๒๐๘} ในชุมชน^{๒๐๙} เจ้าอาวาสที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรม ก็จะทำให้การอนุรักษ์สามารถรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในอดีตได้เป็นอย่างดี^{๒๑๐} การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูภูมิปัญญาในท้องถิ่น โดยอาจแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ภูมิปัญญาด้านการก่อสร้างที่นำมาใช้ในการซ่อมบูรณะอาคารโดยตรง^{๒๑๑} การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เป็นการยึดอายุและนำกลับมาใช้งานใหม่ของอาคาร เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอีกด้วย^{๒๑๒} การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในแนวทางการมีส่วนร่วมจากภาคีหลายฝ่าย เป็นการสร้างความรัก สามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม ทำให้สังคมเข้มแข็งและเอื้ออาทร การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมนำมาสู่การฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างและศิลปะ^{๒๑๓} การอนุรักษ์นับเป็นการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งนับเป็นการสร้างชุมชนและสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริงและยั่งยืนในบริบทของภาคอีสาน ที่น่ายกย่องเป็นอย่างยิ่ง^{๒๑๔} การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารเฉพาะหลัง ให้คืนสภาพแข็งแรงและสวยงามตามรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งในการบูรณะอาคารเหล่านั้นได้นำไปสู่การฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาด้าน

^{๒๐๖} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๗} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๘} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๐๙} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๐} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๑} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๒} นางเพ็ญจิต อัครสุนย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๓} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ก่อสร้างและศิลปกรรมในท้องถิ่นที่จับต้องได้ รวมทั้งการสืบทอดภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้จนผลจากการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมได้สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้ชุมชน^{๒๑๔} มรดกสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมที่สอดคล้องกลมเกลียวกัน ย่อมปรากฏคุณค่าสูงและเมื่อได้รับการจัดการที่เหมาะสม ก็เป็นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่ยั่งยืน อันสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและคุณภาพชีวิตของคนได้อย่างแท้จริง^{๒๑๕} การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมในที่นี้ นอกจากจะทำให้อาคารเก่าดำรงอยู่ได้สืบไป ยังสามารถขยายผลก่อให้เกิดพิพธิภณทางประวัติศาสตร์และศูนย์เรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นสถานที่ชุมนุมและสร้างแหล่งเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมคุณภาพทรัพยากรมนุษย์และสร้างสรรค์นวัตกรรมทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน^{๒๑๖} สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากไม่ได้มีนโยบายและการสนับสนุนที่ชัดเจนทั้งจากหน่วยงานท้องถิ่นและรัฐบาล ทำให้สถาปัตยกรรมในท้องถิ่น ที่ต้องการอนุรักษ์ ไม่มีทรัพยากรเพียงพอ^{๒๑๗} ขาดนักวิชาการ บุคลากร แนวทางและแผนงาน รวมทั้งงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินงาน งบประมาณส่วนใหญ่เจ้าอาวาสจะหาค่าใช้จ่ายมาเอง การอนุรักษ์จึงไม่ค่อยมีการทำต่อเนื่องกัน^{๒๑๘} การอนุรักษ์งานด้านสถาปัตยกรรม มีความสำคัญและมีความจำเป็นในการที่จะสามารถรักษาสภาพทางกายภาพให้คงอยู่อย่างมีคุณค่าและใช้ประโยชน์ได้จริงส่งผลให้งานสถาปัตยกรรม ยังคงสถานะเป็นศูนย์กลางของสังคมไว้ได้^{๒๑๙} การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมนั้นจะต้องมีการร่วมมือกันทั้งสองฝ่าย คือ ชุมชนและพระภิกษุสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางที่ใช้กิจกรรมในด้านต่างๆ ยังก่อให้เกิดการขยายผลไปสู่กิจกรรมการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมอาชีพ ประเพณี ศิลปะการแสดง หรือการส่งเสริมสุขภาพ^{๒๒๐}

สรุปว่า การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ต้องอยู่ภายใต้แนวทางการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหลัก เพราะมีความใกล้ชิด จึงสามารถมองเห็นปัญหาได้ง่าย ดังนั้น การปรึกษาหารือระหว่างทางวัดและชุมชน ตกลงเห็นความสำคัญและแสดงความคิดเห็นในเรื่องประโยชน์ใช้สอย ที่จะนำอาคารไปใช้และการอนุรักษ์ด้านสถาปัตยกรรมให้ยั่งยืนได้ง่ายยิ่งขึ้น

^{๒๑๔}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๕}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๖}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๗}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๘}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๑๙}นายกอบเกียรติ ไผศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๐}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

๔.๓ แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

จังหวัดเลยเป็นดินแดนที่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยียนมากที่สุดอีกจังหวัดหนึ่ง เพราะมีสถานที่ท่องเที่ยวมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูหนาว เพราะจังหวัดเลยมีอากาศที่หนาว ถึงหนาวจัด ในบางปี แหล่งท่องเที่ยวที่ขอบมากที่สุด คือ ภูกระดึง ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวยอดนิยมระดับประเทศ แหล่งท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่งที่นิยมไปเที่ยวกันก็คือ พุทธศาสนสถาน จังหวัดเลยเป็นดินแดนของชาวพุทธ จึงมีวัดที่สวยงามและเป็นแหล่งท่องเที่ยว พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย จากการให้สัมภาษณ์มีพระศณะต่างๆดังนี้

๑) พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

๒) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นชาวพุทธ การสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจจึงเป็นศิลปกรรมแบบพุทธศาสนา พุทธศาสนสถานที่สำคัญในอำเภอเชียงคานมีหลายวัด เช่น วัดศรีคุณเมือง วัดภูควายเงิน วัดมหาธาตุ วัดท่าคก วัดเหล่านี้นี้เป็นวัดเก่าแก่ที่อยู่คู่บ้านคูเมืองอำเภอเชียงคานมาอย่างยาวนาน^{๒๒๑} จังหวัดเลยเป็นเมืองท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ที่โอบล้อมด้วยภูเขาที่มีความสลับซับซ้อนอยู่ในท่ามกลางสายหมอก ที่ปกคลุมอยู่เหนี่ยวยอดภูเขา และชาวบ้านส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสถานจึงมีอยู่ทั่วไปในจังหวัดเลย วัดโพธิ์ชัยซึ่งอยู่ในอำเภอด่านซ้าย ก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวประจำอำเภอนี้^{๒๒๒} เป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยพืชพรรณป่าไม้นานาชนิด แหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักกันดีในจังหวัดเลย คือ ภูกระดึง ภูหลวงและภูเรือ เชียงคาน เพราะมีอากาศเย็นสบาย มีภูมิประเทศที่งดงาม มีวัดวาอารามมากมาย เพราะส่วนใหญ่จะเป็นชาวพุทธ เช่น วัดโพธิ์ชัย วัดเนรมิตวิปัสสนาและพระธาตุศรีสองรัก^{๒๒๓} ในจังหวัดเลยมีประเพณีวัฒนธรรมที่ผสมผสานกัน ระหว่างการนับถือผีและการนับถือพุทธศาสนา ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ดังนั้น พุทธศาสนสถานในอำเภอนี้จึงมีอยู่ทุกหนแห่ง เช่น ถ้าผาบัง บ้านนาแก ตำบลผาบัง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย บริเวณภายในถ้ำมีลักษณะเป็นรอยบนเพดานถ้ำผาบังคล้ายกับรูปทรงฝ่าเท้า จึงเป็นที่เคารพนับถือกันว่าเป็นรอยพระพุทธบาท^{๒๒๔} เป็นเมืองแห่งขุนเขาเป็นดินแดนมหัศจรรย์ โดยมีทะเลหมอกที่สวยงาม ในฤดูหนาวก็จะมีนักท่องเที่ยวอย่างหนาแน่นในฤดูนี้ ส่วนใหญ่เมื่อนักท่องเที่ยวจะกลับบ้าน ก็จะแวะทำบุญตามวัดในละแวกนั้น ซึ่งมีพุทธศาสนสถานตามสายทางที่ท่องเที่ยวอย่างมาก^{๒๒๕} ในจังหวัดเลย มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย สวยงามน่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็น

^{๒๒๑} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๒} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๓} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๔} นายหล่ง แก้ววันรัตน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๕} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น พุทธศาสนสถาน ศิลปกรรมส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนา^{๒๒๖} ชาวจังหวัดเลยส่วนใหญ่ก็จะเป็นชาวพุทธ ดังนั้น การสร้างพุทธศาสนสถานจึงมีมาอย่างยาวนาน ส่วนการทำบุญของคนจังหวัดเลย ก็จะมีลักษณะเป็นการเดินทางไปทำบุญยังวัดใกล้บ้าน ในบางโอกาสเท่านั้น ที่อาจเดินทางไปยังวัดอื่นที่มีชื่อเสียงในพื้นที่ห่างไกลจากท้องถิ่นของตน^{๒๒๗} การสร้างพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยมีอยู่มากมาย เพราะเป็นดินแดนชาวพุทธ พุทธศาสนสถานจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่ง จุดประสงค์เพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเสียง แต่ส่วนใหญ่จะเดินทางในช่วงเทศกาล ทั้งเทศกาลงานประจำปีทั่วจัดขึ้น หรือเทศกาลพิเศษและวันสำคัญทางพุทธศาสนา^{๒๒๘} จุดมุ่งหมายหลักของนักท่องเที่ยวส่วนมาก คือ การพักผ่อนหย่อนใจ อีกอย่างที่นักท่องเที่ยวไป คือ เดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนสถาน การเข้าร่วมพิธีกรรมทางพุทธศาสนา แต่ในขณะเดียวกันก็ได้พักผ่อนหย่อนใจจากภาระงานประจำด้วย ในจังหวัดเลยมีพุทธศาสนสถานที่มีชื่อเสียงมีอยู่พอสมควร^{๒๒๙} พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยที่สำคัญอีกวัดหนึ่ง คือ วัดสมเด็จพระมิ่งเมือง ตั้งอยู่ในตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย เป็นพระอารามที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงพระราชทานเงินซื้อที่ดินสร้างวัดนี้ บรมยอเขาประดิษฐาน องค์พระพุทธรูป พระพุทธเจ้าโกสัณฑาจารย์ ไวยูรยประภา จอมแพทย์ (พระกริ่งปวเรศ) บรรจุองค์พระบรมสารีริกธาตุ เพื่อบรรจุไว้ที่องค์พระปฏิมากร ตัวอาคารมีสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และประติมากรรมที่งดงามยิ่ง^{๒๓๐} จังหวัดเลยเป็นจังหวัดชายแดน ตั้งอยู่เหนือสุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพรมแดนทางทิศเหนือติดกับประเทศลาวที่มีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน คือ นับถือพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสถานที่ยกขึ้นจึงเป็นรูปแบบศิลปกรรมแบบล้านช้าง ส่วนใหญ่สิ่งก่อสร้างดังกล่าว จะอยู่รอบบริเวณแม่น้ำโขง^{๒๓๑} ภูมิประเทศประกอบไปด้วยภูเขาใหญ่น้อยประมาณร้อยละ ๗๐ มีอากาศหนาวเย็นและมีหมอกปกคลุมอยู่เสมอ ในฤดูหนาวนักท่องเที่ยวมักจะมาเที่ยวในจังหวัดเลย มีพุทธศาสนสถานที่มีชื่อเสียงอย่างมากมี^{๒๓๒} วัดป่าไผ่ ก่อตั้งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๕ เดิมเป็นวัดป่าธุดงค์ สำหรับพระที่มามีจำพรรษา ต่อมาพระครู

^{๒๒๖} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๗} นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๘} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๒๙} นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๐} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๑} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๒} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ศรีสุริยสุโข พร้อมด้วยชาวบ้านร่วมกันสร้างให้มั่นคงถาวรขึ้น พระอุโบสถเก่าแก่ประดับภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นพุทธประวัติ ฝีมือช่างชาวอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย^{๒๓๓} วัดที่รู้จักกันทั่วไปว่าในอำเภอเชียงคานอีกวัด คือ วัดปากกลาง หรือวัดมัสนิมาราม เป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำโขง ขึ้นชื่อเรื่องเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ ศิลปะเชียงแสนรุ่นที่ ๓ พระพุทธรูปไม้แกะสลักเก่าแก่ ๑๕ องค์ และงานงานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมเก่าแก่ที่สวยงามเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นในอดีตยังได้มีการขุดค้นพบพระพิมพ์โบราณต่างๆ มากมายในบริเวณวัดแห่งนี้ด้วย ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ยืนยันได้อย่างดีว่าวัดปากกลางเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองเลยในแถบนี้มาช้านาน^{๒๓๔} จังหวัดเลย มีคำขวัญประจำจังหวัดว่า เมืองแห่งทะเลภูเขา สุดหนาวในสยาม ดอกไม้งามสามฤดู หลังจากได้สัมผัสกับความหนาว ยังได้สัมผัสกับดินแดนชาวพุทธ เช่น พระธาตุศรีสองรัก วัดศรีคุณเมือง เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดเลย^{๒๓๕} แหล่งท่องเที่ยวที่แวะชมมากที่สุด คือ พุทธศาสนสถาน ที่เดินทางไปก็มีลักษณะทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ภูมิทัศน์ หรือสิ่งดึงดูดใจอื่นๆ ที่ทำให้ผู้มาเยือนได้ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจไปในเวลาเดียวกัน พุทธศาสนสถานที่สำคัญในอำเภอเชียงคาน คือ วัดสันติวนาราม ภายในวัดมีมณฑปประดิษฐานรายพระพุทธรูปจำลอง และบริเวณรอบอุโบสถ มีพระพุทธรูปสีทองอร่าม ประดิษฐานเรียงรายนับร้อยองค์^{๒๓๖} จังหวัดเลย เป็นจังหวัดที่มีนักท่องเที่ยวมาเยอะในช่วงเวลาหนาว และมีพุทธศาสนสถานที่สำคัญมากมาย เช่น วัดภูซางน้อย อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ซึ่งชาวเชียงคานได้สร้างขึ้น พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่บนยอดภู เรียกว่า พระใหญ่จุดเด่นของวัดนี้ คือ มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ประดิษฐานอยู่บนยอดภูซางน้อย มีพระนามว่า พระพุทธศากยมุนี ศรีเชียงคาน^{๒๓๗} อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย เป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีพุทธศาสนสถานที่สำคัญ คือ วัดศรีโพธิ์ชัย ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณที่มีอายุอยู่ในช่วงเดียวกับการก่อตั้งวัด งานสถาปัตยกรรมของวัดเป็นงานผสมระหว่างศิลปะอยุธยา ล้านช้างและจีนโบราณ^{๒๓๘} ในฤดูหนาวนักท่องเที่ยวหลายคนมักเดินทางไปจังหวัดเลย เพื่อชมความงามดอกไม้ในเวลานี้และสิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือ การแวะไหว้พระเพื่อรับพรในพุทธศาสนสถาน เช่น วัดป่าม่วงไข่ (सानตม) วัดป่าห้วยลาด

^{๒๓๓} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๔} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๕} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๖} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๗} นางเพ็ญจิต อัครสุนัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๓๘} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

(สานตม) วัดสมเด็จศรีภูเรือ ซึ่งอยู่ในอำเภอกุเรือ ซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ติดกับอำเภอด่านซ้ายนั่นเอง^{๒๓๙} จังหวัดเลยจะเป็นสถานที่ที่มีเสน่ห์มาก โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาว ไม่เพียงแค่อากาศเย็นสบายบริสุทธิ์เท่านั้น เพราะจะมีดอกไม้และต้นไม้ที่พร้อมออกดอกสวยงามสะพรั่ง แต่ยังมีวัดวาอารามที่สวยงามตามแหล่งท่องเที่ยวอีกมากมาย เช่น พระธาตุดินแดน เมื่อเอยถึงพระธาตุเก่าแก่ อายุกว่า ๒๐๐ ปี พระธาตุทรงสูง ถูกสร้างอย่างสวยงามปราณีต พร้อมลวดลายแกะสลักอย่างบรรจง ก่อด้วยอิฐ ฉาบด้วยปูนอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ที่อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย^{๒๔๐} พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งคือ วัดป่าห้วยลาด อำเภอกุเรือ จังหวัดเลย หรือสำนักสงฆ์ห้วยลาดก่อตั้งขึ้นโดยหลวงปู่ชอบ ฐานสโม ด้านล่างของภูคลั่ง มองไปจะเห็นอุโบสถตั้งอยู่สง่างาม เป็นที่สะดุดตาของนักท่องเที่ยวและผู้มองเห็น^{๒๔๑} อำเภอกุเรือ จังหวัดเลย มีธรรมชาติและอุทยานแห่งชาติที่สวยงามแล้ว เรื่องของสถาปัตยกรรมวัดวาอารามก็ไม่น้อยหน้าอำเภออื่น เช่น วัดสมเด็จศรีภูเรือ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมล้านนาในการก่อสร้าง ทั้งอารามและโบสถ์ต่างๆ รวมทั้งที่อำเภอกุเรือแห่งนี้ยังมีสถานปฏิบัติธรรม หรือวัดป่ามากมายที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาแสวงบุญอีกด้วย^{๒๔๒} พุทธศาสนสถานที่สำคัญในจังหวัดเลยอีกวัดหนึ่งก็คือ วัดลาดปูทรงธรรม อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย เป็นที่ตั้งของพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่มีลักษณะคล้ายกับพระธาตุพนม เชื่อกันว่าการสร้างพระธาตุสัจจะนั้นจะเป็นการแก้อาถรรพณ์ให้กับพระธาตุพนมและชาวบ้านก็ได้มีการนำดินจากพระธาตุพนมพร้อมทั้งพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันต์ธาตุบรรจุไว้ในพระธาตุสัจจะแห่งนี้ด้วย^{๒๔๓} พุทธศาสนสถานที่สวยงามในอำเภอเมือง จังหวัดเลยอีกแห่งหนึ่งคือ วัดศรีสุทธารวาส วัดที่ชาวเมืองให้ความเคารพศรัทธาสูงสุดอีกแห่งและเป็นอีกหนึ่งวัดเก่าแก่ของจังหวัดเลย มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ หลวงพ่อหิน หรือพระพุทธรูปปางมิ่งมงคลเมือง ที่เป็นพระพุทธรูปหินแกะสลักปางมารวิชัย ศิลปะยุคทวารวดีตอนปลาย^{๒๔๔} พระธาตุมะนาวเดี่ยว เป็นพุทธศาสนสถานอันสำคัญอีกวัดหนึ่ง เป็นพระธาตุเก่าแก่ทรงสี่เหลี่ยม สร้างด้วยอิฐถือปูน เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในช่วงสมัยที่บ้านอาฮี มีฐานะเป็นเมือง มีชื่อว่าเมืองตุมปัจจุบันตั้งอยู่ที่วัดศิริ

^{๒๓๙}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๐}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๑}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๒}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๓}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๔}นายกอบเกียรติ ไพบูลย์เจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

มงคล หรือในอดีตเรียกกันว่า วัดสบเงิน แต่คนส่วนใหญ่เรียกว่า วัดพระธาตุมะนาวเดี่ยว ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย^{๒๔๕}

สรุปว่า แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยมีอยู่อย่างมากมาย ด้วยสาเหตุว่าเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ ด้านศิลปกรรมที่มีความสวยงาม หรือเป็นศิลปกรรมแบบล้านช้าง เพราะมีเขตชายแดนที่ติดกัน ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีการแลกเปลี่ยนกันอยู่ตลอดยุคสมัย

๓) พุทธศาสนสถานอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

๔) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : พุทธศาสนสถานที่อยู่อำเภอเชียงคาน ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว นอกเหนือจากวัดศรีคุณเมืองแล้ว ยังมีอีกหลายวัด เช่น วัดท่าคก มีพระอุโบสถก่ออิฐปูนเป็นศิลปะล้านช้าง เป็นวัดเก่าแก่แล่งดงาม อยู่คู่เมืองเชียงคานมานานร่วม ๒๐๐ ปี ด้านหน้าอุโบสถและขอบหน้าต่างมีศิลปะลวดลายแบบฝรั่งเศส ซึ่งคาดว่าคงได้รับอิทธิพลจากสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ามายึดครองดินแดนฝั่งลุ่มน้ำโขง (ลาว) เป็นเมืองขึ้น^{๒๔๖} วัดโพธิ์ชัย อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย มีอาคารเสนาสนะประกอบด้วยอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ฼ฎิสงฆ์ ศาลาอเนกประสงค์ หอระฆัง ปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปผ่นแสนหา วัดภูโบริามมี ฼้อง ลูกแก้วสัมฤทธิ์ป็น รูปแต้ม (จิตรกรรมฝาผนังอีสาน) วิหาร วัดโพธิ์ชัยนาฬิง มีงานจิตรกรรมบนพื้นผนังทั้งสี่ภายในตัวอาคาร^{๒๔๗} วัดโพธิ์ชัย ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ปูชนียวัตถุมีพระประธานสมัยเชียงแสนปางสมาธิ พระพุทธรูปไม้ปางห้ามญาติ เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างขึ้นในช่วงเดียวกับการสร้างพระธาตุศรีสองรัก เพื่อให้เป็นวัดคู่เมืองในอดีต และเดือน ๗ ของทุกปี ก็จะมีงานบุญเทศน์มหาชาติ หรืองานบุญหลวง หรือประเพณีการแต่งผีตาโชน ที่ทำสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันและได้รับการยกย่องให้เป็นประเพณีสำคัญประจำจังหวัด ภายในวัดมีองค์จำลองของพระธาตุศรีสองรักและยังเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ผีตาโชนและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเมืองด่านซ้าย^{๒๔๘} พุทธศาสนสถานที่อยู่อำเภอเชียงคาน นอกจากวัดศรีคุณเมืองแล้ว ยังมีอีกหลายวัด เช่น วัดมหาธาตุ ด้านศาสนวัตถุที่น่าสนใจ คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย (หลวงพ่อใหญ่) เจดีย์ พระพุทธรูปไม้ ศิลปะแบบล้านช้าง พระพุทธรูปปางประทานพร ๙ องค์ นอกจากนี้มีตู้พระธรรมไม้ลงรักปิดทอง หีบพระธรรมไม้ลงรักปิดทอง^{๒๔๙} วัดที่ชาวเมืองให้ความเคารพศรัทธาสูงสุดอีกแห่ง คือ วัดศรีสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดเลย เป็นวัดเก่าแก่ ชาวเมืองรู้จักกันทั่วไปว่าวัดเลยหลง วัดแห่งนี้เป็นที่พำนักของอดีตพระภิกษุ

^{๒๔๕} นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๖} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๗} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๘} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๔๙} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ผู้เป็นนักอนุรักษ์วัฒนธรรมและเคร่งครัดในพระธรรมวินัย คือ หลวงปู่ศรีจันทร์ ที่ชาวเมืองเลยให้ความสำคัญเคารพเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นภายในวัดยังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ หลวงพ่อหินหรือพระพุทธรูปศิลามิ่งมงคลเมือง ที่เป็นพระพุทธรูปหินแกะสลักปางมารวิชัย เป็นศิลปะในยุคทวารวดีตอนปลาย^{๒๕๐} ในอำเภอด่านซ้าย จะมีพุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่หลายแห่ง หนึ่งในนั้นก็คือวัดเนรมิตวิปัสสนา เป็นวัดขนาดใหญ่บนเนินเขา มีทิวทัศน์สวยงามและบรรยากาศร่มรื่น ตัวพระเจดีย์และพระอุโบสถของวัดนี้ก่อสร้างขึ้นด้วยศิลาแลงทั้งหมด และมีงานภาพจิตรกรรมฝาผนังอันวิจิตรสวยงามของนายช่างชาวด่านซ้าย^{๒๕๑} อำเภอยางคานามีวัดที่เก่าแก่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำโขงมีหลายวัด เช่น วัดมณีมาราม ที่รู้จักกันทั่วไปว่า วัดปากกลาง ขึ้นชื่อเรื่องเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ ศิลปะเชียงแสนรุ่นที่ ๓ พระพุทธรูปไม้แกะสลักเก่าแก่ ๑๕ องค์ และงานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมเก่าแก่ที่สวยงามเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นในอดีตยังได้มีการขุดค้นพบพระพิมพ์โบราณต่างๆ มากมายในบริเวณวัดแห่งนี้ด้วย ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ยืนยันได้อย่างดีว่า วัดปากกลางเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองเลยในเขตอำเภอนี้มาช้านาน^{๒๕๒} พุทธศาสนสถานที่สำคัญอีกวัดก็คือ วัดศรีโพธิ์ชัย เป็นวัดโบราณที่กรมศิลปากรได้เข้าไปดูแลเพราะจัดอยู่ในหมวดหมู่โบราณสถานสำคัญของชาติ วัดแห่งนี้มีอายุกว่า ๔๐๐ ปี ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณที่มีอายุอยู่ในช่วงเดียวกันกับการก่อตั้งวัด งานสถาปัตยกรรมของวัดเป็นงานผสมระหว่างศิลปะอยุธยา ล้านช้างและจีนโบราณ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับงานสถาปัตยกรรมของวัดเชียงทองในประเทศลาว นอกจากนั้นภายในพระอุโบสถก็ยังมีการภาพจิตรกรรมฝาผนังอันวิจิตรเกี่ยวกับพุทธประวัติและเรื่องราวพื้นบ้านที่วาดขึ้น^{๒๕๓} วัดพระธาตุศรีสองรัก ในอำเภอด่านซ้าย เป็นพระธาตุที่เก่าแก่ศักดิ์สิทธิ์และมีชื่อเสียงที่สุดในจังหวัดเลย มีลักษณะคล้ายพระธาตุหลวงในลาว ในทุกวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก็จะมีพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุ มีการแห่ปราสาทผึ้งอันเป็นประเพณีท้องถิ่นอันยิ่งใหญ่^{๒๕๔} วัดลาดปู่ทรงธรรม อำเภอกาฬ เป็นพุทธศาสนสถานที่สำคัญอีกแห่งของจังหวัด เป็นที่ตั้งของพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่มีลักษณะคล้ายกับพระธาตุพนม คือ พระธาตุสัจจะ ที่ได้สร้างขึ้นเมื่อครั้งที่พระธาตุพนมโค่นหักลงมา เชื่อกันว่าการสร้างพระธาตุสัจจะนั้นจะเป็นการแก้อาถรรพณ์ให้กับพระธาตุพนม ทั้งนี้ได้มีการนำดินจากพระธาตุพนมพร้อมทั้งพระบรม

^{๒๕๐} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๑} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๒} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๓} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๔} นายวิเนตร ศรีบุตรดา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สารีริกธาตุและพระอรหันต์ธาตุบรรจุไว้ในพระธาตุสัจจะแห่งนี้ด้วย^{๒๕๕} วัดศรีพนมมาศ (วัดโคง) อำเภอเชียงคาน พุทธศาสนสถานแห่งนี้ จะมีกำแพงวัดดงามด้วยภาพพุทธประวัติ ฝีมือช่างชาวเชียงคาน มีประตูเข้าออก ๒ ด้าน ด้านหนึ่งเข้าทางหน้าศาลา ประตูที่ ๒ เข้าทางประตูศาลา บำเพ็ญกุศลประตูทั้งสองของวัดจะอยู่ทางทิศเหนือ ปัจจุบัน กำลังสร้างเจดีย์ศรีพนมมาศ^{๒๕๖} พุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง คือ วัดป่าไผ่ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย มีเจดีย์ พระอุโบสถเก่าแก่ มีจิตรกรรมฝาผนัง ปูนียัตถุ เช่น พระพุทธรูปทอง พระพุทธรูปปูน พระพุทธรูปไม้พิน พระทองขนาดหน้าตัก ๕ นิ้ว นอกจากนี้มี ตู้หนังสือโบราณ ฆ้อง ฉาบ ที่เป็นวัตถุโบราณ^{๒๕๗} ในอำเภอเชียงคานที่เป็นวัดเก่าแก่อีกวัดหนึ่งก็คือ วัดป่าไผ่ ในพุทธศาสนสถานเป็นศิลปกรรมที่เก่าแก่ มีพระอุโบสถแบบหลวงพระบาง หรือศิลปะแบบล้านช้าง งานภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ โดยฝีมือช่างชาวเชียงคาน^{๒๕๘} วัดที่เป็นแหล่งรวมงานศิลปะทั้งแบบล้านนาและล้านช้าง คือ วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน พุทธศาสนสถานมีกำแพงแก้วล้อมรอบตัวอุโบสถ ศิลปวัตถุที่สำคัญหลายชิ้น เช่น พระพุทธรูปไม้จำหลัก ลงรักปิดทอง ปางประทานอภัยแบบล้านช้าง พระพุทธรูปดังกล่าวมีพระเกศาเป็นปุ่มแหลมเล็ก พระกรรณค่อนข้างแหลมและยาว มีธรรมาสันแกะสลักไม้ ลงรักปิดทองทุกด้าน ที่พนักหลังมียอดคล้ายปราสาท ด้านหน้าโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพทั้งหมดเป็นภาพนิทานชาดก พระเจ้าสิบชาติซึ่งวาดขึ้นใหม่แทนของเดิม^{๒๕๙} วัดถ้ำผาสวรรค์ อำเภอผาขาว เป็นพุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง จะมีหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ ซึ่งมีลักษณะเหมือนลูกช้าง มีพระพุทธรูปปูนเสริมเหล็กที่สวยงาม เป็นวัดที่ปลูกสมุนไพรมาก ได้งบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นประจำทุกปี^{๒๖๐} วัดพระพุทธรูปท้าวท้าวเงิน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ลักษณะรูปแบบศิลปกรรม เดิมเป็นรอยธรรมชาติดบนแท่นหินแกรนิต ภายหลังได้มีการตกแต่งก่ออิฐฉาบปูนทาสีทอง ลักษณะนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงเสด็จมาทอดพระเนตรและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่^{๒๖๑} พุทธศาสนสถานที่สำคัญอีกวัดหนึ่งก็คือ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย เป็นอาคารไม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ มีหอ

^{๒๕๕} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๖} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๗} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๘} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๕๙} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๐} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๑} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สวตมณต์ อาคารไม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ประตู่เข้าสิม เป็นไม้แกะสลักรูปแบบสมัยใหม่ ผนังเพดานภายในสิม เป็นไม้แกะสลักรูปสิบสองนักษัตร และสัตว์หิมพานต์ลงสี พระไม้ที่มีการจัดเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์^{๒๖๒} ในเขตอำเภอเมืองเลยก็มีพุทธศาสนสถานที่สำคัญและเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งก็คือ วัดถ้ำผาปู่ หรือถ้ำเพิงดิน เป็นที่เคารพสักการะของประชาชน เดิมเป็นสำนักสงฆ์เล็กๆ เป็นถ้ำหินปูนเรียงอยู่ตามแนวผา ๔ ถ้ำ มีถ้ำหนึ่งเป็นโพรงลึกลงดินภายใน มีพระพุทธรูปปูนปางมารวิชัย อีกสามถ้ำมีพระพุทธรูปแกะไม้และบุเงินจำนวนมาก^{๒๖๓} วัดถ้ำประกายเพชร อำเภอนาดัง เป็นถ้ำที่มีความสวยงาม มหัศจรรย์ มีหินงอก หินย้อย มีลักษณะหินเป็นเม็ดที่มีประกายเหมือนเพชร ส่องแสงระยิบระยับเมื่อส่องไฟกระทบ ลักษณะถ้ำลึกลงไปใต้ผิวดิน เหมือนเป็นวังใต้บาดาล ภายในถ้ำมีแต่ละส่วนที่มีความงามเป็นเอกลักษณ์^{๒๖๔} พุทธศาสนสถานใหม่ที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่อำเภอภูเรือ คือ วัดป่าห้วยลาด ภายในอุโบสถเป็นสถานที่ตั้งของพระสัพพัญญู เป็นพระประธานสีขาว หรือหลวงพ่อขาว ทั้งองค์ขนาดใหญ่สวยงามมาก มีฉากหลังเป็นภูเขาเทียมเทียมฟ้า มองเห็นม่านเมฆลอยระเร่มากระทบพื้นดิน ทางวัดได้มีการปรับปรุงพื้นที่ภายในวัด ทั้งสิ่งปลูกสร้างและพื้นที่โดยรอบให้ดูสวยงาม^{๒๖๕} พุทธศาสนสถานที่น่าท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง คือ วัดถ้ำผายา อำเภอนาดัง เป็นวัดที่ตั้งอยู่เชิงเขาถ้ำผายา ซึ่งเป็นถ้ำหินสูง ๖๐๐ เมตร พระประธานขนาดหน้าตักกว้าง ๔๙ นิ้ว สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ และพระพุทธรูปหน้าตักกว้าง ๔๐ นิ้ว ประดิษฐานที่ศาลาธรรมสภา สิ่งมหัศจรรย์อีกอย่างคือจะมีค้างคาวจำนวนมากบินออกและบินเข้าตอนออกหากิน^{๒๖๖} วัดถ้ำมโหฬาร อำเภอหนองหิน ภายในถ้ำมีบริเวณกว้างขวาง มีถ้ำเล็กถ้ำน้อยสลับซับซ้อนมาก มีภาพเขียนปรากฏบนเพิงผาหน้าถ้ำที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ภาพทั้งหมดเขียนแบบระบายสีที่ไปด้วยสีแดงคล้ำเป็นภาพคนและสัตว์ปะปนกัน กระจายเต็มผนัง ถ้ำที่มีห้องขนาดใหญ่ ภายในมีห้องย่อยๆ อีกหลายห้อง มีหินงอกหินย้อยที่สวยงาม บริเวณปากถ้ำมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่ มีรอยพระพุทธรูปบาทจำลองอยู่ที่ผนังถ้ำ^{๒๖๗} พุทธศาสนสถานที่มีถ้ำและสวยงามอีกวัดหนึ่ง คือ วัดถ้ำคูหาภวัฏฐาราม อำเภอวังสะพุง เป็นถ้ำที่มีน้ำไหลออกมาตลอดเวลาไม่เคยแห้ง เป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ในการอุปโภคและบริโภค ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและมีพิพิธภัณฑ์ เก็บอัฐิ เตาที่ใช้ในงานพระราชทานเพลิงศพและ

^{๒๖๒}นางเพ็ญจิต อัครสุนย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๓}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๔}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๕}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๖}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๗}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เครื่องอัฐบริขารต่างๆ รวมถึงรูปเหมือนหุ่นขี้ผึ้งขององค์หลวงปู่หลุย จันทสาโร และมีถ้ำอื่นๆอีกมากมาย แต่ต้องเดินขึ้นบันไดสูง ๒๐๑ ขั้น และมีถ้ำที่สามารถเดินทะลุได้ ทะลุไปยังวัดถ้ำข้าวสารหินได้^{๒๖๘} วัดถ้ำพระโพธิสัตว์ อำเภอนองหิน เป็นถ้ำที่เงียบและในถ้ำอยู่ได้ยอดเยี่ยมมีทั้งหมด ๑๕ คูหา แต่ละคูหาชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น เขาวงกต ถ้ำลับแล สวรรค์ชั้นต่างๆ นอกจากนี้ยังมีหินย้อยเป็นรูปร่างสวยงามแปลกตาอีกมากมาย^{๒๖๙} วัดอุโมงค์มิ่งคลาราม อำเภอนาสาย เป็นวัดเก่าแก่ซึ่งสร้างโดยพวกลาย มีเจดีย์ (ธาตุ) บรรจุกระดูกของพวกลาย (ยาง เป็นชื่อของคนเผ่าหนึ่ง ซึ่งอพยพมาอยู่บริเวณนี้ก่อนพวกอื่น) วัดนี้ถือเป็นวัดศักดิ์สิทธิ์เล่ากันว่า มีทรัพย์สมบัติของคนสมัยก่อนๆ ฝังไว้บริเวณแท่นอุโมงค์ มีพระพุทธรูปซึ่งอยู่ในอุโมงค์ เหตุที่เชื่อวัดอุโมงค์ เพราะอุโมงค์สำหรับเก็บพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของวัดนี้ หรืออาจจะเป็นสมบัติของพวกลายซึ่งได้ฝังไว้ก่อนอพยพหนีโรคระบาดก็เป็นได้^{๒๗๐}

สรุปว่า พุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลยมีอยู่มากมาย วัดที่สำคัญและที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นศิลปะแบบล้านช้าง เช่น อุโบสถ จะเป็นรูปแบบศิลปะล้านช้างเป็นส่วนใหญ่ สาเหตุเพราะจังหวัดเลยเป็นเมืองชายแดนที่ติดกับประเทศลาว จึงมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่อกัน และอีกประการหนึ่งคือ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจะเป็นถ้ำและอยู่ติดกับแม่น้ำ อยู่บนภูเขา เพราะว่าจังหวัดเลยมีภูเขาอยู่มากมาย ดังนั้น พุทธศาสนสถานเหล่านั้นจึงมีภูมิทัศน์ที่สวยงามและน่าท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

๕) การจัดการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

๖) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : ระบบการจัดการการท่องเที่ยวที่จะทำให้การท่องเที่ยวประสบผลสำเร็จอันเนื่องมาจากระบบการจัดการที่ดี แหล่งท่องเที่ยวต่างๆจึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาระบบการจัดการที่ดี เพื่อใช้เป็นกลไกในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสามารถที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้^{๒๗๑} การจัดการและการใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวัง มีการบริโภครักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีจิตสำนึก โดยคำนึงถึงคนรุ่นหลัง ก็เป็นการจัดการในอีกรูปแบบหนึ่ง โดยให้คำนึงถึงคุณค่าของพุทธศาสนสถานแต่ละแห่ง^{๒๗๒} การจัดการที่ไม่มีคุณภาพ จึงเป็นการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่ประสบความสำเร็จ นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอีกหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม โครงสร้าง

^{๒๖๘} นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๖๙} นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๐} นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๑} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๒} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

พื้นฐาน เศรษฐกิจและการลงทุน สังคมและวัฒนธรรม องค์กรและกฎหมาย^{๒๗๓} มีกระบวนการในการจัดการอย่างเป็นระบบ รวมถึงการส่งเสริมและพัฒนาการขายและการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่ได้คุณภาพ^{๒๗๔} การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพที่ดี การนำทรัพยากรไปใช้อย่างระมัดระวัง มีจิตสำนึกและมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์ ตระหนักและให้ความสำคัญ^{๒๗๕} การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นระบบ หรืออย่างเหมาะสม โดยจะต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน เพราะหากมีการตักตวงใช้ประโยชน์ที่มากเกินไปจนขนาด ขาดความระมัดระวังในการใช้ ก็ย่อมจะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมกับแหล่งท่องเที่ยว^{๒๗๖} จัดการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจากความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การวางแผนการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และการจัดระบบการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๗๗} การจัดการและวางแผนโดยรัฐมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจ กำหนดนโยบาย คำนึงถึงผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ไม่เห็นความสำคัญกับเรื่องผลกำไรหรือผลตอบแทนที่จะได้รับจากพื้นมากจนเกินเหตุ^{๒๗๘} การจัดการ คือ ปกป้องนักท่องเที่ยวมิให้เข้าไปเหยียบย่ำ หรือทำลายทรัพยากรล้ำค่าในบริเวณนั้น โดยมีรั้วรอบขอบชิดและมีระบบการกำจัดขยะที่เหมาะสม^{๒๗๙} จัดระเบียบที่กำหนด เพื่อควบคุมดูแลให้เกิดความเรียบร้อยและปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว โดยหน่วยงานของรัฐที่กำหนดขึ้นดูแลแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนในพื้นที่จะต้องนำไปปฏิบัติและควบคุมอย่างจริงจังไม่ละเลย นอกจากจะเป็นการช่วยให้การจัดการแหล่งท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพแล้ว ยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับแหล่งท่องเที่ยว นั้นได้อีกทางหนึ่งด้วย^{๒๘๐} การจัดการแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะที่ตอบสนองต่อประสบการณ์การท่องเที่ยวได้หลากหลายมากขึ้น นำไปสู่ความพึงพอใจและประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณค่าของ

^{๒๗๓} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๔} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๕} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๖} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๗} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๘} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๗๙} นายวิเนตร ศรีบุตตรา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๐} นายยงยุทธ จันทรอ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

นักท่องเที่ยว^{๒๘๑} การจัดการและควบคุมดูแลนักท่องเที่ยว ต้องถูกนำมาใช้ทุกรูปแบบเท่าที่จะเป็นไปได้และมีความเหมาะสม เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ^{๒๘๒} จัดการให้มีการพัฒนาอย่างถาวร มีมาตรการในการจัดการและควบคุมนักท่องเที่ยวอย่างเข้มข้นและชัดเจน เพื่อการท่องเที่ยวอยู่ในระดับสูง ประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ คือ ความสะดวกสบายในแหล่งท่องเที่ยว^{๒๘๓} การจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งนั้น จะต้องมีการบูรณาการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น^{๒๘๔} การจัดการทรัพยากร เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจสังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวด้วย^{๒๘๕} การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือขีดความสามารถในการรองรับได้ และเมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยว ทรัพยากรท่องเที่ยวที่สามารถรองรับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และปริมาณการใช้ประโยชน์ของนักท่องเที่ยวได้ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบจนทำความเสื่อมโทรม หรือทำลายทรัพยากรท่องเที่ยว^{๒๘๖} การจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดเลย และยังสามารถใช้ป็นสิ่งบ่งบอกให้นักท่องเที่ยวรับรู้ในคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกใช้บริการ ซึ่งหมายถึง การเพิ่มขึ้นของรายได้ทางการท่องเที่ยวของจังหวัดเลยได้ด้วย^{๒๘๗} การจัดการประชุม จัดฝึกอบรม สัมมนา จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ จัดนิทรรศการ สถานที่จัดงาน การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่สะดวก มีระบบสารสนเทศที่ทันสมัย มีห้องจัดประชุมที่ได้มาตรฐาน แหล่งท่องเที่ยวก็จะมีคามพร้อมด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานและบริการ^{๒๘๘} การกำหนดกรอบหรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจน สำหรับให้หน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแล

^{๒๘๑} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๒} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๓} นายมนัสชัย ห้อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๔} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๕} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๖} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๗} นางเพ็ญจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๘๘} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

แหล่งท่องเที่ยวตามพุทธศาสนสถาน^{๒๘๙} การจัดการที่ไม่ดีนั้น ก็จะทำให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่น ควรวางแผนงานให้รอบคอบในการจัดการ^{๒๙๐} กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ค่อนข้างใหม่ส่งผลให้มีการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ดี ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของพื้นที่ ความเสื่อมโทรมของแหล่งธรรมชาติ รวมทั้งความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวควรมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน^{๒๙๑} การจัดการที่ไม่ดี ทำให้แหล่งธรรมชาติหลายแห่งเกิดความเสื่อมโทรม และส่งผลกระทบทางลบต่อการท่องเที่ยวในที่สุด ดังนั้น การกำหนดกติกา หรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นสิ่งที่ควรนำไปใช้ให้ถูกต้อง^{๒๙๒} การเปิดพุทธศาสนสถาน เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยขาดการจัดการที่ดี อาจทำให้โบราณสถานและสภาพแวดล้อม เกิดความเสื่อมโทรมได้ส่งผลกระทบทางลบต่อการท่องเที่ยวในที่สุด ดังนั้น ควรให้หน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแหล่งท่องเที่ยว หาแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว^{๒๙๓} การจัดการเพื่อรักษาความสมดุลของการพัฒนาการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์พุทธศาสนสถานเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะนำไปสู่การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^{๒๙๔} การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาควบคู่กัน ซึ่งการรักษา มรดกวัฒนธรรมเป็นประโยชน์ ด้านองค์ความรู้และการให้คุณค่าแก่สังคม ในขณะที่การพัฒนาการท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานก็จะนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจและสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้^{๒๙๕}

สรุปว่า การจัดการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย จำเป็นต้องการกำหนดกติกา หรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว สำหรับให้หน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลจัดการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามพุทธศาสนสถาน จากความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ และกลับมาท่องเที่ยวอีกครั้งนั่นเอง

^{๒๘๙}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๐}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๑}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๒}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๓}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๔}นายกอบเกียรติ ไผ่ศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๕}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

๔.๔ การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการศาสนสถานภายในพระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และวัดศรีคุณเมือง ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย โดยมีบทการให้สัมภาษณ์ที่สำคัญต้องงานวิจัยดังนี้

๑) การจัดการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ส่วนมากแล้วก็จะจัดให้มีความพร้อมทั้งสถานที่และบุคลากรในการจัดการบริหารให้เป็นแหล่งที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้มากเท่าที่ควร ทั้งนี้ต้องมีการจัดการที่สามารถสะท้อนคุณลักษณะต่างๆของแหล่งท่องเที่ยวในเชิงประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ท้องถิ่น แต่ที่จะต้องไม่ลืมคือด้านความสะดวก ด้านการมีทัศนียภาพที่ดี มีความร่มรื่นสวยงาม และสามารถอนุรักษ์รักษาของเดิมให้คงอยู่^{๒๙๖} การให้บริหารในการจัดการที่คงรักษาความเป็นเมืองเก่า เป็นแหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมศิลปะและวัฒนธรรม และการมีอารยธรรมในอดีตที่มีคุณค่ามีความอลังการยิ่งใหญ่โดยผู้เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการได้ทำหน้าที่ในการกำกับควบคุมดูแลให้แหล่งคงความเป็นของเดิม ที่สะท้อนความยิ่งใหญ่ และทรงไว้ซึ่งคุณค่าทางศิลปและวัฒนธรรม^{๒๙๗} สร้างมาตรฐานความปลอดภัยให้กับผู้มาเที่ยวชมและสามารถเชื่อมโยง ระหว่างแหล่งท่องเที่ยวหลักกับแหล่งท่องเที่ยวรองได้อย่างมีประสิทธิภาพพัฒนาการเดินทางและขนส่งสาธารณะเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยให้มีความรวดเร็วปลอดภัย สะดวกและมีคุณภาพมาตรฐานสากล^{๒๙๘} ส่งเสริมสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและรับผิดชอบในประชาสัมพันธ์เพื่อให้การท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ที่มีคุณภาพและปลอดภัยประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาระบบการส่งต่อนักท่องเที่ยวที่สร้างความต่อเนื่องสะดวกและปลอดภัยจากสนามบินเมืองเลยกับสถานที่ท่องเที่ยว ที่พัก หรือย่านชุมชน^{๒๙๙} ปรับปรุงป้ายบอกทางแหล่งท่องเที่ยวให้ครอบคลุมแหล่งท่องเที่ยวหลักและแหล่งท่องเที่ยวรอง เป็นระบบเดียวกันและได้มาตรฐานสากล^{๓๐๐} การจัดการเพื่อให้เกิดความพร้อมในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ ความพร้อมเกี่ยวกับคุณลักษณะหรือองค์ประกอบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการเกี่ยวกับเส้นทางภายในที่มีความ สะดวกสบาย ปลอดภัย รวมทั้งสภาพการเดินทางที่มีความเป็นสากลสถานที่จอดรถ มีระบบการจัดการที่มีความพร้อมและการ

^{๒๙๖} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๗} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๘} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๒๙๙} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๐} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เข้าถึงแหล่งอีกประการคือการบริการสารสนเทศทางการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายยิ่งขึ้น^{๓๐๑} สร้างนโยบายเพื่อยกระดับสู่การท่องเที่ยวด้วยภาพลักษณ์ส่งเสริมการขาย และการตลาดการท่องเที่ยวเมืองของเลย รวมทั้งการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในประเทศด้วย ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวชุมชน^{๓๐๒} การจัดการด้านตลาดที่สำคัญในการให้สารสนเทศแก่นักท่องเที่ยวก่อนและหลังจากที่เข้ามาถึงแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวกับประเภทของสารสนเทศที่พึงมีประกอบด้วย สภาพภูมิศาสตร์โดยทั่วไป ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ(รวมทั้งค่าบริการ)ระบบและกำหนดการการคมนาคมขนส่ง สถานที่ซื้อของที่ระลึก^{๓๐๓} การจัดการด้านข้อมูลกาบริการทางการแพทย์ ต้องมีความชัดเจนให้กับนักท่องเที่ยว จัดการแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นเน้นแนวทางในการประเพณีและการแต่งกาย และปัญหาความปลอดภัยที่ควรระวัง^{๓๐๔} ประชาสัมพันธ์และนำแหล่งท่องเที่ยว และงานเทศกาลประเพณี เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ สู่ระดับนานาชาติ โดยเข้าร่วมงานเสนอ ในการส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว ทั้งในประเทศและต่างประเทศ การเสนอเมืองมรดกโลกเข้าสู่เวทีการประกวดด้านการท่องเที่ยวต่างๆ^{๓๐๕} สร้างนวัตกรรมและระบบสารสนเทศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ จัดทำข้อมูลและรวบรวม ข่าวสารด้านการท่องเที่ยวและจัดเก็บในระบบข้อมูลสารสนเทศ รวมถึงการพัฒนาระบบสารสนเทศ ต่างๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาสืบค้นข้อมูลด้านการท่องเที่ยวผ่านทางเว็บไซต์กลาง ที่สามารถ สืบค้นได้ถึงระดับพื้นที่ ทันสมัยสามารถเข้าถึงได้ง่าย และมีรายละเอียดด้านการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ในรูปแบบของศูนย์ข้อมูลและระบบสารสนเทศ^{๓๐๖} ส่งเสริมการขายและจัดทำ Material ทางการตลาด ในกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว เฉพาะกลุ่มที่มีศักยภาพเช่น กลุ่มความสนใจพิเศษ กลุ่มเยาวชน กลุ่มครอบครัว โดยสร้างจุดขายใหม่ด้านการท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลก กิจกรรมและข้อเสนอพิเศษเพื่อจูงใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยือน^{๓๐๗} จัดการบริหารให้อยู่ในความสามารถของบุคลากร มีการวางแผนและการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนในการทำการตลาดด้านการตลาดออนไลน์

^{๓๐๑}นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๒}นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๓}นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๔}นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๕}นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๖}นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๗}นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

และพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในพื้นที่ เพื่อเพิ่ม และปรับปรุงช่องทางการจัดจำหน่าย การขยายช่องทางการจัดจำหน่ายผ่านเครือข่ายธุรกิจและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านช่องทางต่างๆ ให้มากขึ้น^{๓๐๘} สนับสนุนวัฒนธรรมความคิดสร้างสรรค์ และนำความคิดสร้างสรรค์ไปต่อยอดแนวคิดท่องเที่ยว มีการออกแบบการผลิตภัณฑ์^{๓๐๙} ทำการตลาดในการท่องเที่ยวเชิงรุกโดยสื่อบุคคลที่อยู่ในต่างประเทศ ส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวในจังหวัดเลยและท้องถิ่น เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวเมืองเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศที่มีความสนใจในการ ท่องเที่ยวแหล่งโบราณคดี ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม^{๓๑๐} จัดกิจกรรมสร้างการรับรู้การท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลก เช่น กิจกรรมทัศนศึกษาและสำหรับ สื่อมวลชน บริษัทนำเที่ยวรวมถึงชมรม สมาคมท่องเที่ยวกลุ่มบริษัท ห้างร้าน องค์กรต่างๆ ที่เป็นกลุ่มโรงเรียน สมาคมครู ผู้ปกครอง สมาคมโรงเรียนนานาชาติ กลุ่มชาวต่างประเทศที่พำนักอยู่ในประเทศไทย กิจกรรมในแหล่งมรดกโลก เพื่อนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์^{๓๑๑} ส่งเสริมและสนับสนุนการลงทุนด้านการท่องเที่ยว โดยของความอนุเคราะห์จากภาครัฐ เพื่อสร้างแรงจูงใจและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่เหมาะสม ขอการสนับสนุนภาคเอกชนและนักลงทุนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เข้ามามีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว^{๓๑๒} จัดตั้งกองทุนอนุรักษ์การท่องเที่ยวเมืองเลย และการสนับสนุนกองทุนต่างๆ ที่มีอยู่ เช่น กองทุนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยกองทุนสิ่งแวดล้อม กองทุนเพื่อการอนุรักษ์พลังงาน เพื่อให้การอุดหนุน^{๓๑๓} พัฒนามาตรการด้านเศรษฐศาสตร์โดยสร้างการจูงใจด้วยมาตรการด้านการเงิน หรือมาตรการ ด้านภาษี เพื่อสร้างความน่าสนใจและแรงดึงดูดใจในการลงทุนประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวเช่น การลดภาษีในช่วงระยะแรกของการลงทุน หรือการลดภาษีกรณีสำหรับผู้ประกอบการพัฒนาโครงการได้อย่างมีคุณภาพ^{๓๑๔} สนับสนุนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ จัดกิจกรรมเชิญชวนในการท่องเที่ยว และการพัฒนามาตรฐานบริการการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแก่หน่วยงาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่น

^{๓๐๘}นายมนัสชัย ห้อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๐๙}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๐}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๑}นายประจักษ์ มณีสุต, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๒}นางเพ็ญจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๓}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๔}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

และผู้ประกอบการภาคบริการท่องเที่ยวในพื้นที่พิเศษ^{๓๑๕} ส่งเสริมการใช้จ่ายมาตรการด้านสังคม โดยการสร้างคุณค่าทางสังคมในด้านการยอมรับจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในการพัฒนาและลงทุนตามพื้นที่เป้าหมายและเงื่อนไขที่กำหนดพัฒนาและปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ และข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการลงทุนตาม แนวทางที่กำหนด ทั้งด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาที่พัก การพัฒนาการบริการการท่องเที่ยว^{๓๑๖}

สรุปว่าการจัดการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำเป็นต้องมีกลไกและระบบบริหารที่มีความสอดคล้องกับความต้องการและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว สร้างกิจกรรมใหม่ๆ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจกับนักท่องเที่ยว

(๑) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์วัดศรีคุณเมือง : การจัดการพุทธศาสนสถานภายในวัดศรีคุณเมืองนั้นในเบื้องต้นก็จะบริหารองค์กร เช่น การให้ประชาชนในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐมีส่วนร่วมและสามารถเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการวัด มีการตั้งคณะกรรมการวัดเป็นวาระและจัดเจ้าหน้าที่ภายในวัดศรีคุณเมือง การจัดการบริหารของเจ้าอาวาสจะเน้นไปที่การบริหารคน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการวางแผนจัดการ หน้าที่อำนวยความสะดวก หรือในด้านอื่นนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของรองเจ้าอาวาสที่วางแผนในด้านต่างๆภายใน^{๓๑๗} มีการจัดเตรียมบุคลากรทั้งบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เพื่อให้มีความรู้และความสามารถในการพัฒนา เพื่อเสริมสร้างศักยภาพภายในวัดศรีคุณเมือง โดยมีการวางแผนการจัดการ ด้านงาน เงิน คน วัสดุ เพื่อให้การดำเนินงานภายในวัดเป็นไปอย่างราบรื่น^{๓๑๘} ขึ้นตอนในการให้ความสะดวกในการเที่ยวชม มีป้ายเผยแพร่กิจกรรมต่างๆ ของวัด แสดงหรือเผยแพร่การดำเนินกิจกรรมต่างๆของวัดศรีคุณเมือง ป้ายนิเทศข้อมูล เพื่อแสดงจำนวนสถิติข้อมูลต่างๆของวัด^{๓๑๙} มีแผนผังติดตั้งไว้ในที่เปิดเผยเห็นได้อย่างชัดเจน เพื่อแสดงอาณาเขตและรายละเอียดสถานที่ต่างๆภายในวัดชัดเจน มีป้ายประวัติวัดโดยย่อของวัด เพื่อแสดงประวัติวัดเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป^{๓๒๐} ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต เพื่อเผยแพร่คติธรรม หรือพุทธภาษิต เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือคติธรรมสอนใจแก่บุคคลที่เข้ามาในวัดศรีคุณเมือง มีมุมหนังสือเพื่อส่งเสริมการอ่าน เพื่อ

^{๓๑๕}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๖}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๗}พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๘}นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๑๙}นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๐}นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เป็นช่องทางในการเรียนรู้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจ^{๓๒๑} มีป้ายหรือลูกศรชี้บอกสถานที่ต่างๆ เช่น ห้องน้ำ ที่นั่งพักผ่อนนอกอาคารให้กับนักท่องเที่ยว^{๓๒๒} สถานที่จอดรถ มีลานจอดรถด้านนอกซึ่งเป็นของเอกชนรองรับอยู่ ด้านการประชาสัมพันธ์พุทธศาสนสถาน มีเอกสารประชาสัมพันธ์เป็นสองภาษา เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติและมีเว็บไซต์ของวัด เพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว^{๓๒๓} การจัดระเบียบภายในอุโบสถ พระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมแบบศิลปะล้านช้าง ซึ่งมีการจัดเตรียมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวไว้อย่างสวยงาม เพื่อให้นักท่องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งอยู่ภายในมีการจัดระบบไว้หลายด้าน เช่น พระพุทธรูปในพระอุโบสถนั้นก็พระพุทธรูปนาคปรกก่อด้วยอิฐ เป็นประติมากรรมแบบล้านช้างผสมกับอยุธยา ที่มีขนาดหน้าตักกว่า ๖๖ นิ้ว โดยมีความกว้าง ๑๒๐ นิ้ว ส่วนเหนือพระเศียรจะเป็นหัวพญานาค ๙ เศียร ภายในอุโบสถก็จะมีภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่ผนังด้านหลังขององค์พระประธานทางวัดได้จัดสถานที่ภายในโบสถ์ไว้เพื่อชาวพุทธจะได้กราบไหว้และส่วนภายนอกอุโบสถ มีการปลูกต้นไม้ เพื่อทำให้เกิดความร่มรื่นภายในพุทธศาสนสถาน ระเบียบการเข้าไปเที่ยวชมภายในโบสถ์ไม่มีขั้นตอนมาก เพียงแต่ถอดรองเท้าไว้ด้านนอก ก็สามารถเข้าไปชมความงามด้านศิลปกรรมภายในได้ห่างออกไปอีกประมาณ ๑๐๐ เมตรก็จะเป็นแม่น้ำโขง ซึ่งนักท่องเที่ยวชอบมาก^{๓๒๔}

สรุปว่า การจัดการพุทธศาสนสถานในวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของวัดศรีคุณเมื่อนั้นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์หลายด้าน เพราะการจัดประเพณีต่างๆภายในอำเภอเชียงคาน ก็จะจัดอยู่ในวัดศรีคุณเมือง เช่น งานออกพรรษาที่เชียงคาน เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกที่แห่งหนึ่ง การจัดระเบียบภายในวัดนั้นอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจและมีจุดที่น่าสนใจหลายด้านด้วยกันจุดท่องเที่ยวที่ใกล้ที่สุดคือแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำที่กั้นระหว่างไทยกับลาว เป็นสถานที่ที่มีการจัดบุญประเพณีการไหลเรือไฟและการแข่งเรือทั้งสองฟากฝั่ง เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์มิตรต่อกัน

(๒) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์พระธาตุศรีสองรัก : ภายในพระธาตุศรีสองรักไม่มีพระภิกษุสงฆ์เข้าไปจำพรรษา แต่จะมีผู้ดูแลที่เป็นคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้บริหาร^{๓๒๕} จัดเตรียมบุคลากรทั้งบรรพชิตกับคฤหัสถ์ เพื่อคอยอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมศิลปะในด้านต่างๆ เช่น การจัดเจ้าหน้าที่เพื่อคอยแนะนำเที่ยวชมในด้านศิลปะต่างๆภายในพุทธศาสนสถาน^{๓๒๖} ส่วน

^{๓๒๑} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๒} นายประจักษ์ มณีสุต, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๓} นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๔} นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๕} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพนชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๖} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เจ้าหน้าที่ของพุทธศาสนสถานจะคอยผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่ที่ได้รับผิดชอบ^{๓๒๗} การงานประสานงานเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อระหว่างบุคคลต่างๆ ภายในพุทธศาสนสถานและการติดต่อพุทธศาสนสถานกับบุคคล หรือหน่วยงานภายนอกพุทธศาสนสถาน เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนสถานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย^{๓๒๘} การจัดระเบียบภายในอุโบสถ มีสถาปัตยกรรมที่สวยงาม คือ พระธาตุศรีสองรัก รอบบริเวณมีลานกว้างโดยรอบยาวประมาณ ๘-๙ เมตร จะมีเจ้าหน้าที่คอยดูแลความสะอาดบริเวณองค์พระธาตุอยู่เป็นประจำ เพื่อให้นักท่องเที่ยวดูสะอาดตาอยู่เสมอ ระเบียบการเข้าไปภายในพระธาตุศรีสองรัก คือ ถอดรองเท้าก่อนขึ้นไป ห้ามใส่ชุดสีแดงเข้าไปในบริเวณ ความเชื่อนี้มีมูลเหตุมาจากการทำสงครามกันระหว่างไทยกับพม่า เพราะสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของสีเลือดนั่นเอง ส่วนรอบบริเวณพระธาตุศรีสองรัก จะมีความร่มรื่นมาก เพราะอยู่ติดกับภูเขาและมีป่าไม้นานาพรรณเกิดขึ้นโดยรอบบริเวณ สภาพอากาศจึงดีตามไปด้วย^{๓๒๙} ขั้นตอนในการให้ความสะดวกในการเที่ยวชม มีแผนผัง ติดตั้งไว้ในที่เปิดเผย เห็นได้ชัดเจน แสดงอาณาเขตและรายละเอียดสถานที่ต่างๆ ภายในพุทธศาสนสถานชัดเจน^{๓๓๐} มีป้ายเผยแพร่กิจกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนสถาน เพื่อแสดง หรือเผยแพร่การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนสถาน มีป้ายประวัติวัดโดยย่อ เพื่อแสดงประวัติวัดเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป^{๓๓๑} มีป้ายนิเทศข้อมูล เพื่อแสดงจำนวนสถิติข้อมูลต่างๆ ของพุทธศาสนสถาน มีหลักศิลาจารึกที่บอกถึงประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานของศาสนสถาน ด้านภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถาน^{๓๓๒} มีการประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปตัดหญ้าให้เดือนละครั้งเพื่อให้เกิดความสวยงามเป็น การประชาสัมพันธ์ การนำเสนอข้อมูลในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุศรีสองรัก เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้ เช่น การทำหนังสือ หรือแผ่นพับประชาสัมพันธ์ประวัติพระธาตุศรีสองรัก อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมข้อมูลกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในอำเภอด่านซ้ายตลอดทั้งปี^{๓๓๓}

^{๓๒๗} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๘} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๒๙} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๐} นางเพ็ญจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๑} นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๒} นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๓} นายอุเทน พรหมรักษา, อำเภอด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สรุปว่า การจัดการพุทธศาสนสถานในวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของพระธาตุศรีสองรักนั้น มีการจัดการบริหารอย่างเป็นระบบ เป็นพุทธศาสนสถานที่น่าท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดเลย บริเวณสถานที่กว้างขวาง การจัดระเบียบในการท่องเที่ยวด้านสถานที่และด้านอื่นๆอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ เพราะมีความพร้อมและมีเจ้าหน้าที่ภายในศาสนสถานคอยอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลา เพราะทางพุทธศาสนสถานได้จัดโครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ กล่าวคือ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน

(๓) ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์วัดเนรมิตวิปัสสนา : จัดคฤหัสถ์เข้ามามีบทบาทช่วยเหลือ หรือดำเนินการแทนในบางเรื่อง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัดและศาสนสถานโดยเฉพาะด้านภาระงาน บุคลากร และการบริหารจัดการทรัพย์สิน ซึ่งเหมาะสมตามหลักธรรมของแต่ละศาสนา และเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย^{๓๓๔} การบำรุงรักษาและซ่อมแซมศาสนสถานและสิ่งปลูกสร้าง เช่น การสำรวจบริเวณพุทธศาสนสถานอย่างสม่ำเสมอ หากพบปัญหาให้ทำการซ่อมแซมทันที^{๓๓๕} การจัดหาห้องน้ำและห้องอาบน้ำให้มีเพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยว^{๓๓๖} การว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญในการดูแลอุปกรณ์พิเศษโดยเสียค่าซ่อมเป็นรายปี เช่น ระบบไฟฟ้า และวิดีโอวงจรปิด^{๓๓๗} การประสานงานเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อระหว่างบุคคลต่างๆ ภายในวัดเนรมิตวิปัสสนาและการติดต่อภายในวัดกับบุคคล หรือหน่วยงานภายนอกเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในวัดเกิดความสะดวกในการบริหารจัดการ^{๓๓๘} การจัดระเบียบภายในอุโบสถ เป็นวัดที่มีพระอุโบสถสร้างจากหินศิลาแลงที่สวยงาม ภายในพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธราชชินราชจำลอง และมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างเขียนชาวด่านซ้าย ส่วนใหญ่จะเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปกราบไหว้บูชาและชมภาพจิตรกรรมที่สวยงาม ซึ่งสถานที่ตั้งของโบสถ์รองรับนักท่องเที่ยวได้หลายร้อยคน โบสถ์จะตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่บนภูเขา มีความสวยงามแปลกตาเพื่อตัวโบสถ์ทำด้วยหินศิลาแลงทั้งหลัง ระเบียบการเข้าไปชมภายในโบสถ์ทั่วไปก็คือ การถอดรองเท้าไว้ด้านล่าง ภายในโบสถ์จะมีพระประธานพระพุทธรูปชินราช จำลองมาจากจังหวัดพิษณุโลก ทางวัดเนรมิตวิปัสสนาได้จัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ภายในโบสถ์เพื่ออำนวยความสะดวกหลายอย่าง เช่น ถอดรองดอกไม้ ที่ตั้งเทียนบูชาพระประธาน ศิลปกรรมอีกด้านหนึ่งภายในโบสถ์ก็คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่สูงจากพื้นของโบสถ์ประมาณ ๔-๕ เมตร ส่วนบริเวณรอบนอกโบสถ์มีการจัดเป็นส่วนหย่อมและรอบบริเวณส่วนใหญ่จะมี

^{๓๓๔} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๕} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๖} นายวิเนตร ศรีบุตตรา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๗} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๓๘} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ต้นไม้หลายชนิดเกิดเต็มไปหมด สภาพอากาศดีมาก เพราะโบสถ์ตั้งอยู่บนภูเขา ขั้นตอนในการให้ความสะดวกในการเที่ยวชม มีป้ายเผยแพร่กิจกรรมต่างๆของวัด แสดงหรือเผยแพร่การดำเนินกิจกรรมต่างๆของวัดวิปัสสนาเนรมิตร มีป้ายนิเทศข้อมูล เพื่อแสดงจำนวนสถิติข้อมูลต่างๆของวัด ป้ายคติธรรมพุทธภาษิต เพื่อเผยแพร่คติธรรม หรือพุทธภาษิต เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือคติธรรมสอนใจแก่บุคคลที่เข้ามาในวัดเนรมิตวิปัสสนา มีป้ายประวัติวัดโดยย่อของวัด เพื่อแสดงประวัติวัดเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป มีมุมหนังสือเพื่อส่งเสริมการอ่านและเพื่อเป็นช่องทางในการเรียนรู้แก่บุคคลทั่วไป ก็มีแผนผัง ติดตั้งไว้ในที่เปิดเผยเห็นได้อย่างชัดเจน เพื่อแสดงอาณาเขตและรายละเอียดสถานที่ต่างๆ ภายในวัดชัดเจน^{๓๓๙} ภายในสถานที่ที่มีห้องน้ำสะอาดและเพียงพอให้บริการ มีที่นั่งพักด้านนอกอาคารให้กับนักท่องเที่ยว สถานที่จอดรถที่สะดวกสบาย ด้านการประชาสัมพันธ์ของวัดเนรมิตวิปัสสนา จะมีเอกสารประชาสัมพันธ์เป็นสองภาษา คือ ไทยและอังกฤษ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติและมีเว็บไซต์ของวัดเนรมิตวิปัสสนา เพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว^{๓๔๐}

สรุปว่า ทางวัดเนรมิตวิปัสสนามีการจัดระเบียบ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในการท่องเที่ยวในหลายๆด้านด้วยกัน เช่น จะมีมีัคคุเทศก์น้อยที่ถูกอบรมจากทางวัด คอยอำนวยความสะดวกอยู่ตลอดเวลาและเพื่อให้เกิดความประทับใจกับนักท่องเที่ยว กล่าวคือ มีการจัดการโครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ มีการแบ่งโครงสร้างออกเป็นฝ่ายต่างๆ เพื่อดูแลรับผิดชอบในการกิจของวัด ถือเป็นการกระจายอำนาจในการบริหารงาน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒) การจัดระเบียบพุทธศาสนสถานภายในวัดเพื่อให้ที่ร่มเย็นใจ

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : เป็นการปรับภูมิทัศน์ภายในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม อาคารและสิ่งปลูกสร้างได้รับการดูแลรักษา สามารถรักษาภูมิความเก่าแก่และคุณค่าทางสถาปัตยกรรมเอาไว้ได้ รวมทั้ง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ^{๓๔๑} ประวัติความเป็นมามีคำอธิบายที่ชัดเจน เพื่อให้คนพิการและคนทุพพลภาพเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ได้อย่างสะดวก และปลอดภัย^{๓๔๒} เป็นการจัดการโครงสร้างการบริหารที่เป็นระบบ มีการแบ่ง โครงสร้างออกเป็นฝ่ายต่างๆ เพื่อดูแลรับผิดชอบในการกิจของวัด ถือเป็นการกระจายอำนาจในการบริหารงาน เพื่อให้เกิด ความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^{๓๔๓} มีการเตรียมบุคลากรทั้งบรรพชิตกับคฤหัสถ์เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพวัดและศาสนสถาน เป็น

^{๓๓๙} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๐} นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๑} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ์ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอยางคายน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๒} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๓} พระครูภาวนาวินัยสุนทร, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

การสนับสนุนด้านนโยบายการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพ วัดและศาสนสถาน^{๓๔๔} มีการกำหนดแผนปฏิบัติเป็นรูปธรรมและมีหน่วยงาน หรือองค์กรมารองรับอย่างเป็นระบบ^{๓๔๕} ควรมีการทำงานร่วมกันระหว่างฝ่ายคฤหัสถ์และฝ่ายสงฆ์ หรือผู้ปกครอง ศาสนสถานในการรักษาความสะอาดพื้นที่ โดยมีการจัดหาอุปกรณ์ทำความสะอาดและการบำรุงรักษาสวน เช่น เครื่องตัดหญ้า มีด สายยางและเครื่องสูบน้ำ เป็นต้น^{๓๔๖} อุปกรณ์เครื่องใช้มีสภาพที่สามารถใช้งานได้อยู่เสมอ มีการจัดหาถังขยะโดยกำหนดรูปแบบ สี และขนาดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและความสวยงามของพื้นที่วัดและศาสนสถาน^{๓๔๗} ควรมีจำนวนถังขยะที่เพียงพอ โดยวางกระจายตัวอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะบริเวณที่มีกิจกรรมทางศาสนาและประเพณี หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่เป็นประจำ โดยไม่ก่อให้เกิดการทำลายภาพรวมของวัดและศาสนสถาน^{๓๔๘} ควรประสานงานกับส่วนราชการที่ดูแลพื้นที่ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล หรือหน่วยงานอื่น เพื่อทำหน้าที่ช่วยที่โดยตรง เพื่อช่วยจัดเก็บและนำขยะไปทำลาย วัดและศาสนสถานสามารถขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร หรือ อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ท้องถิ่นในการเข้าไปช่วยรักษา ความปลอดภัยโดยมีการจ่ายเบี้ยเลี้ยงเป็นค่าตอบแทน^{๓๔๙} หากกำลังเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ ควรมีการจัดจ้างเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยของบริษัทเอกชน เข้ามาช่วย หรือการติดตั้งกล้องวงจรปิดที่สามารถบันทึกภาพและเสียงได้ในบริเวณสถานที่สำคัญของวัดจัดการดูแล^{๓๕๐} จัดหาคนขับรวมทั้งจัดลำดับการใช้พาหนะตามความจำเป็นและเร่งด่วนให้แก่ฝ่ายสงฆ์ เช่น การใช้พาหนะในการรับและส่งพระ เพื่อปฏิบัติกิจในการรับบิณฑบาต เดินทางไปประชุม หรือรับกิจนิมนต์เป็นหมู่คณะ โดยฝ่ายสงฆ์ควรให้ความร่วมมือในการจัดตารางเวลาของการใช้พาหนะให้เหมาะสมกับจำนวนพาหนะ คนขับและผู้เดินทาง^{๓๕๑} การอำนวยความสะดวกให้แก่คนทุกคนนั้นสมควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในวัดและศาสนสถาน อันเป็น

^{๓๔๔} นายหล่ง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๕} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๖} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๗} นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๘} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๔๙} นายวิเนตร ศรีบุตตรา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๐} นายยงยุทธ จันทรอ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๑} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของทุกคนในสังคม^{๓๕๒} สำหรับการติดตั้งสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ทางเดิน ทางลาด ที่จอดรถ รววจับ ประตูหน้าต่าง บันไดและห้องน้ำ ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในสถานที่ที่นำไปติดตั้งด้วย^{๓๕๓} พุทธศาสนสถานยังเป็นแหล่งรวบรวมศิลปวัตถุสถานซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ในด้านต่างๆ ผ่านห้วงเวลาประวัติศาสตร์ที่พุทธศาสนสถานเหล่านี้ได้รับการสถาปนาหรือบูรณปฏิสังขรณ์ การเผยแพร่ ข้อมูลที่ทรงคุณค่าเหล่านี้ จึงเป็นหนทางหนึ่งในการสร้าง ความตระหนักรู้ในความสำคัญของพุทธศาสนสถานให้ผู้เยี่ยมชม^{๓๕๔} พึงรับทราบและสามารถสร้างความห่วงใให้กับเยาวชน รุ่นหลังต่อไป การจัดทำป้ายแสดงข้อมูลพุทธศาสนสถานนั้น พึงคำนึงถึงข้อมูลที่ได้รับการบันทึกเอาไว้เป็นเบื้องต้น กล่าวคือ พุทธศาสนสถานบางแห่งแม้จะมีความงาม หรือความสมบูรณ์ที่ด้อยกว่าอาคารใกล้เคียงที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ในด้านคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่สามารถย้อนกลับไปได้นับร้อยปี^{๓๕๕} สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ที่จับราวบันได ควรคำนึงถึงความเหมาะสมในสถานที่ด้วยว่าเหมาะสมและมีความปลอดภัยแค่ไหน ไม่ปล่อยปัญหาค้างไว้ เพราะอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุได้^{๓๕๖} ในบริเวณพุทธศาสนสถานต้องรักษาความสะอาดในพื้นที่ โดยมีการจัดหาอุปกรณ์ทำความสะอาดและการบำรุงรักษา^{๓๕๗} ปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในพุทธศาสนสถานให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม อาคารและสิ่งปลูกสร้างได้รับการดูแลรักษา สามารถรักษาความเก่าแก่ และคุณค่าทางสถาปัตยกรรมเอาไว้ได้^{๓๕๘} โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ และมีคำอธิบายประวัติความเป็นมาชัดเจน เพื่อให้คนพิการและคนทุพพลภาพเข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ได้อย่างสะดวกและปลอดภัย^{๓๕๙}

สรุปว่า การจัดระเบียบพุทธศาสนสถานภายในวัด เพื่อให้ที่รื่นรมย์ใจได้นั้น ต้องมีการปรับปรุง ภูมิทัศน์ภายในศาสนสถานให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม การจัดการโครงสร้างใน

^{๓๕๒} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๓} นายมนัสชัย ห่อหา, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๔} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๕} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๖} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๗} นางเพ็ญจิต อัครสุนัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๘} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๕๙} นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

การบริหารที่เป็นระบบ โดยการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบออกเป็นฝ่าย เพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการบริหารดูแลรับผิดชอบในการกิจ หรือเพื่อให้เกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๓) การจัดเตรียมพุทธศาสนสถาน สิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : การอำนวยความสะดวก ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ต้องใช้ระบบการบริหารจัดการเพื่อให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวการจัดการด้านที่พัก การบริการของศูนย์บริการข้อมูลในการติดต่อสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว^{๓๖๐} การจัดการเพื่ออำนวยความสะดวกในการบริการ ทางชุมชนมีศักยภาพในการจัดการอำนวยความสะดวกในด้านการเป็นมัคคุเทศก์ในพื้นที่และการกระตุ้นให้เยาวชนเกิดความภูมิใจและมีการเรียนรู้ ศึกษาข้อมูลในพื้นที่อย่างจริงจังในการเป็นผู้นำเที่ยว^{๓๖๑} พัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็น ในการสนับสนุนคุณภาพและมาตรฐานของการท่องเที่ยวที่เป็นสากล โดยคำนึงถึงเกณฑ์ ชัดความสามารถในการรองรับ และการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน^{๓๖๒} พัฒนาศูนย์ให้บริการข้อมูลและอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวที่เอื้อต่อ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจในคุณค่าของการท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลกสามารถ สอบถามข้อมูลการท่องเที่ยว ประสานแก้ไขความเดือดร้อนช่วยเหลือกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินได้สะดวก รวดเร็ว เข้าถึงได้ง่าย และกระจายตามสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ^{๓๖๓} ปรับปรุงภูมิทัศน์และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว ที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวของคนทั้งมวล เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม เช่น ลานจอดรถป้าย สื่อความหมาย ลิฟท์ทางลาด บันไดเลื่อน รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งเอื้อต่อคนพิการและผู้สูงอายุให้ได้มาตรฐานตามหลักสากล โดยสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว^{๓๖๔} นำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดการและการบริการการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพ ทั้งระบบ เช่น การเชื่อมโยงการจองบัตรโดยสารระหว่างเครื่องบิน รถไฟ และรถโดยสารประจำทาง รวมทั้งการพัฒนาระบบการติดต่อและจองที่พัก^{๓๖๕} การซื้อบัตรผ่านเข้าอุทยาน

^{๓๖๐} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๑} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๒} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๓} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๔} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๕} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารโทรคมนาคม ระบบสารสนเทศและซอฟต์แวร์ ดิจิทัลคอนเทนต์ เพื่อการท่องเที่ยว สนับสนุนให้เกิดการใช้ระบบ e-commerce ในการบริการการท่องเที่ยวส่งเสริมการจัดทำข้อมูลการท่องเที่ยวออนไลน์ และการเชื่อมโยงระบบบริการต่างๆด้านการท่องเที่ยวทางเว็บไซต์^{๓๖๖} มีการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นน่าเคารพและให้เหมาะสมแก่ผู้เข้ามาเที่ยวชม มีการอำนวยความสะดวกเพิ่มเติมภายในบริเวณพุทธศาสนสถานหลายด้าน เช่น ทางเดินเท้าป้ายชี้วัด ป้ายชี้ทาง คอมพิวเตอร์ ถึงขยะ ลานจอดรถ และห้องสุขา หรือการสร้างฌาปนสถานขึ้นในบริเวณพุทธศาสนสถานโดยเสริมสร้างแต่งเติมภูมิทัศน์ของบริเวณพุทธศาสนสถานให้สวยงามยิ่งขึ้น^{๓๖๗} ทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น มีบริการอำนวยความสะดวกน้ำประปา ไฟฟ้า การสื่อสาร การขนส่ง ที่พักแรม อาหาร น้ำดื่ม จำหน่ายสินค้าที่ระลึก ท่องเที่ยวจะต้องมีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง เป็นปัจจัยสำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ต้องมีเส้นทางหรือโครงข่ายคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้นตลอดจนสามารถเชื่อมโยงกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับบริเวณใกล้เคียง^{๓๖๘} การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่น้อยที่สุดควรมีจำนวนเท่าใดซึ่งการกำหนดเช่นนี้จะเหมาะกับการท่องเที่ยวบางประเภทที่รับนักท่องเที่ยวมากเกินไปเป็นการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวโดยเฉลี่ย ซึ่งอยู่ในระดับกลางๆ^{๓๖๙} สิ่งต่างๆที่รองรับในการเที่ยวชม ชุดในการเข้าชมสถานที่ ถนนในการเดินชมเพื่อทำให้การเดินทางนั้นสะดวกสบายการบริโภคมีร้านอาหารบริการสำหรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนข่าวสารข้อมูลเพื่อการเดินทางไว้บริการนักท่องเที่ยว^{๓๗๐} สร้างขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน จึงควรมีการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะเข้ามาเที่ยวชมในพื้นที่ ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับการจัดการที่ดีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วย เพราะถ้าหน่วยงานใดปล่อยให้ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้น ย่อมจะมีผลกระทบต่อหน่วยงานนั้น^{๓๗๑} การดูแลสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกี่ยวข้อง โดยให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการดูแลและรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทรัพยากรของชุมชน วางมาตรการในการควบคุมการทิ้งขยะ และน้ำเสียอย่างจริงจังและสนับสนุนพัฒนาระบบ

^{๓๖๖} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๗} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๘} นายวิเนตร ศรีบุตตรา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๖๙} นายยุยยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๐} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๑} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

กำจัดขยะ และน้ำเสียแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น^{๓๗๒} การคมนาคมของนักท่องเที่ยวก็จัดให้ชัดเจน มีเป้า บอกสถานีขนส่งสร้างสิ่งที่จะกระตุ้นการตัดสินใจในการเลือกเดินทางท่องเที่ยว^{๓๗๓} การขนส่งจำต้องมีศักยภาพในการให้บริการ^{๓๗๔} การบริการบัตริวิซ่ากวดเงินสดเนื่องจากบางประเทศยังไม่ได้ให้ความสำคัญจึงไม่มีการให้บริการในส่วนนี้^{๓๗๕} การให้บริการบัตริวิซ่ากวดเงินสดให้กับนักท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อให้เกิดความสะดวกในการใช้จ่ายใช้สอยเนื่องจากสะดวกก็จะเป็นอีกตัวที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจในการเดินทางมาเที่ยวชมการบริการอย่างนี้ก็จะปัจจัยหนึ่งที่จะสามารถกระตุ้นนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี^{๓๗๖} สิ่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญประกอบด้วย ที่พักแรม อาหาร และสถานบันเทิง การบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ สินค้าที่ระลึก ระเบียบการเข้าการออกประเทศ และโครงสร้างพื้นฐาน หากประเทศใดอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างดีจนเป็นที่ประทับใจก็จะทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาใช้บริการซ้ำอีก^{๓๗๗} ระบบการสื่อสาร การคมนาคม ความปลอดภัย ทรัพยากรการท่องเที่ยว ปัจจัยเหล่านี้มีความสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการเดินทางท่องเที่ยวจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่ง เช่น ถนนหนทาง ระบบโทรคมนาคม การขนส่งที่ทันสมัยทั้งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ เนื่องจากปัจจัยเหล่านี้เป็นการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว^{๓๗๘} ด้านสาธารณูปโภคด้านการท่องเที่ยวเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางและเป็นการสร้างความดึงดูดใจในระยะยาวให้กับนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ประเทศทั่วโลกเกิดการแข่งขันการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบสาธารณูปโภค^{๓๗๙} การขนส่งเป็นปัจจัยที่สำคัญ เพราะจะอธิบายถึงการเลือกเดินทางเข้ามายังสถานที่ท่องเที่ยวโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยเฉพาะบริการขนส่งที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบไปด้วยการให้บริการขนส่งทางอากาศ

^{๓๗๒} นายมนัสชัย ห้อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๓} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๔} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๕} นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๖} นางเพลินจิต อัครศุณย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๗} นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๘} นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๗๙} นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

การขนส่งทางบก การขนส่งและบริการอำนวยความสะดวกมีความจำเป็นอย่างมากในการเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคที่ก่อให้เกิดการไหลเข้าของนักท่องเที่ยว^{๓๘๐}

สรุปว่าการจัดเตรียมพุทธศาสนสถาน เพื่อเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวถือว่ามีจำเป็นในด้านโครงสร้างพื้นฐานเช่นกันและการสื่อสารสิ่งอำนวยความสะดวกในด้าน อาหารและการแสดงวัฒนธรรม การบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์นำเที่ยวชมจนเป็นที่ถูกใจแล้วนักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวอีกครั้งนั่นเอง

๔) แนวทางการพัฒนาพุทธศาสนสถานเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืนในจังหวัดเลย

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพวัดและศาสนสถาน ในด้านต่างๆ นั้น ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ มี การวางแผนร่วมกัน รวมทั้งการปรึกษาหารือและร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยต้องมีการเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ^{๓๘๑} การพัฒนาศาสนสถานควรมีการพัฒนาทั้งในส่วนของสังคมและตัวมนุษย์แต่จะเน้นที่การพัฒนาคนเพราะเมื่อคนพัฒนาแล้ว ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนสังคมและเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดผลของการพัฒนาทางจิตสำนึกในการที่จะห่วงใยในพุทธศาสนสถานชุมชน^{๓๘๒} วัดและศาสนสถานแหล่งเรียนรู้ ซึ่งมีทั้งทั้งการเรียนรู้โดยตรงและโดยอ้อมซึ่งแต่ละวัดจะมีองค์ความรู้ในตัวอยู่แล้ว การนำเสนอความรู้และกระบวนการ จัดการเรียนรู้แต่ละวัดอาจมีแตกต่างกันไป สำหรับองค์ความรู้นั้นจะอยู่ที่อาคารและสิ่งปลูกสร้างศาสนวัตถุและศิลปวัตถุกรรมและเจ้าอาวาสควรให้ความสำคัญในการที่จะทะนุบำรุงเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนรุ่นหลัง^{๓๘๓} การบริหารงานควบคู่ไปกับการบริหารจัดการจิตใต้ด้วยการใช้หลักคำสอนสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นวิถีทางของพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดและวิธีการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์วิถีพุทธ^{๓๘๔} สร้างวัฒนธรรมองค์กรสังคมไทยให้มีประสิทธิภาพสูง เกิดความมั่นคงเนื่องจากการพัฒนา เพราะการพัฒนาจิตใจของตนเองและการก่อให้เกิดสังคมเป็นรูปธรรมของสังคมที่มีลักษณะสังคมแบบเป็นสถานที่ปฏิบัติ

^{๓๘๐} นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๑} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๒} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๓} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๔} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ศาสนกิจและแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา^{๓๘๕} พระสงฆ์ช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนสร้างแนวทางการพัฒนาเชิงพุทธและให้เป็นแบบอย่างองค์กร หรือหน่วยงานที่ต้องพัฒนาองค์กรเป็นองค์แห่งการเรียนรู้ให้มีประสิทธิผลสูง^{๓๘๖} พัฒนาวัดให้เป็นที่ยอมรับสร้างศรัทธาที่มีแนวทางที่ชัดเจนและอย่างเป็นระบบระเบียบ ส่งเสริมทำนุบำรุงศาสนา ความเป็นเอกภาพและประสิทธิภาพเพื่อให้วัดมีสภาพสะอาด สงบ และสว่าง เพื่อสร้างความสุขทางด้านจิตใจให้กับประชาชน โดยระดมการมีส่วนร่วม จากทุกภาคส่วน เช่น ชุมชนรอบวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนราชการ สถานศึกษาในพื้นที่ เพื่อจุดมุ่งหมายให้วัดมีสภาพความเป็นศูนย์กลางชุมชนอย่างแท้จริง และยั่งยืน^{๓๘๗} สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาดร่มรื่น มีการจัดกิจกรรม เพื่อประชาชน มีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ประชาชนที่เข้าวัดเพื่อบำเพ็ญกุศล ศึกษาพระธรรมวินัย และหลักพระพุทธศาสนา^{๓๘๘} สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น ในการติดต่อกับหน่วยงาน อื่นๆ การจัดกิจกรรมเพื่อการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งควรให้วัดเป็น ศูนย์กลาง^{๓๘๙} วัดควรมี บทบาทในการทำหน้าที่และมีกิจกรรมต่างๆ โดยเจ้าอาวาสและคณะกรรมการของวัดจะต้องมีระบบการบริหาร จัดการวัดที่ทันสมัย มีการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดเก็บข้อมูลต่างๆ ที่มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เพื่อให้ชุมชนมีความไว้วางใจ (Trust) เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัด^{๓๙๐} การพัฒนาควรที่จะมีการเตรียมการ ประกอบด้วย การเตรียมตนเอง ทีมงาน และส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรมีการวิเคราะห์การบริหารของคณะกรรมการ การสร้างความเข้าใจ การระดมการมีส่วนร่วม จากทุกภาคส่วน จัดทำแผนการดำเนินการ และการดำเนินการตามแผนที่กำหนดเอาไว้^{๓๙๑} ควรมีการประเมินผล ประกอบด้วยการประเมินผลการบริหารของคณะกรรมการทุกปี โดยคณะกรรมการ หรือบุคคลภายนอกทำการประเมิน ควรมีการขยายผล เช่น การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้^{๓๙๒} ภายใน

^{๓๘๕} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๖} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๗} นายสำเนียง ทาก่อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๘} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๘๙} นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๐} นายยงยุทธ จันทรอ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๑} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๒} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

บริเวณวัด หรือศาสนสถาน ควรมีสิ่งที่เป็นต่อการเที่ยวชม สร้างเสริมสภาพความเป็นรมณียะสถาน สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก จัดรูปแบบการนำเสนอองค์ความรู้ และกระบวนการจัดการเรียนรู้สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุ ศาสนวัตถุ และศิลปวัตถุที่มีคุณค่าสำหรับ อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ต่อไป^{๓๙๓} การจัดทำเอกสารเผยแพร่ เป็นการรวบรวมเกร็ดความรู้ทุกแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับวัด ตลอดจนกิจกรรมและผลงานต่างๆ ที่วัดจัดขึ้น และมอบเป็นนิพนธ์ทางการให้แก่สถาบัน การศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ที่มาเยี่ยมชมวัด รวมทั้งเผยแพร่แก่ผู้สนใจทั่วไป^{๓๙๔} การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้และเป็น ศูนย์กลางการจัดกิจกรรมการศึกษา จัดกิจกรรมในการศึกษาให้เป็นไปตามอัธยาศัยของชุมชน เพื่อสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอดและเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจน ภูมิปัญญาท้องถิ่น^{๓๙๕} วัดและศาสนสถานที่สามารถอนุรักษ์อาคารและสิ่งปลูกสร้างเก่าแก่ ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุที่มีคุณค่า รวมทั้งกรรมทางศาสนาและประเพณีต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อท้องถิ่นได้นั้น สามารถใช้เป็นทรัพยากรในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตชุมชน^{๓๙๖} การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ควรเน้นการรักษาสมดุลของเศรษฐกิจในการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยยึดหลักว่าการท่องเที่ยวต้องไม่ทำลายทรัพยากร ทางด้านวัฒนธรรม^{๓๙๗} การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรตระหนักไปที่โครงสร้างทางสังคมของพื้นที่นั้นๆ โดยการท่องเที่ยว จะเน้นไปที่การเข้าใจวัดและศาสนสถาน ประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนโดยรอบ รวมถึงการกระจายรายได้สู่ชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในวัฒนธรรมของชุมชน^{๓๙๘} กิจกรรมและประสบการณ์ที่ได้รับ โดยแนวคิดนี้มุ่งเน้นการพัฒนาการและ สร้างเครือข่ายซึ่งส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน^{๓๙๙} สื่อสังคมออนไลน์ เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ได้รับ ความนิยม

^{๓๙๓}นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๔}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๕}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๖}นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๗}นางเพ็ญจิต อัครคุนย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๘}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๓๙๙}นางบัวตัก เพ็ชรทอง, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

เป็นอย่างมาก เพราะสามารถเข้าถึงกลุ่มคนเป็นจำนวนมาก^{๔๐๐} การสร้างสารกับกลุ่มนักท่องเที่ยวให้เข้าข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมทางศาสนา และการดำเนินงานด้านต่างๆ เพื่อนำมาซึ่งชื่อเสียง ภาพลักษณ์และการสนับสนุนวัดและศาสนสถานให้มีความเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น^{๔๐๑} การจัดการวัดและศาสนสถานเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแต่ต้องคำนึงถึงการรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างรายได้^{๔๐๒} มีการวางแผนและกลยุทธ์ทางการตลาด และการพัฒนาวัดและศาสนสถานที่เหมาะสม มีการวางแผนโครงการพัฒนาวัดและศาสนสถาน^{๔๐๓} อย่างไรก็ตามจำต้องคำนึงถึงโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น เส้นทาง คมนาคม และการเตรียมบุคลากร เป็นต้น สำหรับการรองรับนักท่องเที่ยว และมีการจัดโครงสร้างองค์กร เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเน้นที่การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อที่จะร่วมกันหาจุดเด่นของวัดและศาสนา^{๔๐๔} สร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานให้มีศักยภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยมีลักษณะที่พึ่งพาอาศัยกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของทุกภาคส่วนในการผลักดัน หรือพัฒนาศาสนสถานในการเป็นจุดมุ่งหมายในการท่องเที่ยวร่วมกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายในลักษณะศาสนสถาน ควรมีความเชื่อมโยงในแง่ของประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และวิถีชีวิตของชุมชนศาสนสถานที่มีนิกรรวมเป็นเครือข่ายกันจึงควรอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน^{๔๐๕}

สรุปว่า แนวทางการพัฒนาพุทธศาสนสถาน เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืน ต้องมีการวางแผนและกลยุทธ์ทางการตลาด และการพัฒนาวัดและศาสนสถานที่เหมาะสม การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ควรตระหนักไปที่โครงสร้างทางสังคมของพื้นที่นั้นๆ แต่ทั้งนี้และทั้งนี้ก็ควรมีการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อที่จะร่วมกันหาจุดด้อยและจุดเด่น

๕) สินค้าที่ระลึก มีรูปแบบที่หลากหลายให้กับผู้เข้ามาท่องเที่ยว

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : ในปัจจุบันนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวที่อำเภอด่านซ้าย ให้ความสนใจกับการจับจ่ายซื้อสินค้าที่ระลึกกันเป็นจำนวนมาก จึงทำให้สินค้าที่ระลึกกลายเป็นสินค้าและเป็นธุรกิจสำคัญที่นำรายได้เข้าสู่ชุมชน ภาครัฐก็มีนโยบายส่งเสริมให้แต่ละท้องถิ่นมีรายได้และ

^{๔๐๐}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๑}นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๒}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๓}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๔}นายกอบเกียรติ ไผศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๕}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

อาชีพจากการผลิตและจำหน่ายสินค้าที่ระลึกในรูปแบบของสินค้าพื้นเมือง จึงทำให้ธุรกิจสินค้าที่ระลึกได้รับความนิยมและแพร่หลายมากขึ้น^{๔๐๖} การเชื่อมโยงศาสตร์ความรู้ เทคโนโลยีในการออกแบบของที่ระลึกและวัฒนธรรมที่อยู่ใกล้ตัว ซึ่งถูกเก็บไว้ในมหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัยต่างๆ โดยสามารถนำศาสตร์ความรู้ เทคโนโลยีและวัฒนธรรมเหล่านี้ออกมาจากบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถจากหน่วยงานสถาบันการศึกษา ร่วมกับภาคเอกชนเพื่อให้มีส่วนร่วม^{๔๐๗} การออกแบบของที่ระลึก การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยเชื่อมโยงศาสตร์ความรู้ผนวกกับการประยุกต์วัสดุพื้นถิ่นเพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่ม ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล คือ การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาพัฒนาให้ตรงจุดเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจประเทศไทยให้มีศักยภาพและไปสู่เป้าหมายทางการตลาด^{๔๐๘} การนำเสนอกระบวนการออกแบบของที่ระลึกแนวความคิด ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคอีสาน โดยเน้นเอกลักษณ์ของจังหวัดเลย ผิดาของอำเภอด่านซ้าย ประเพณีไหลเรือไฟของอำเภอเชียงคาน เป็นต้น และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน จึงเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ผลิตรายเก่าและรายใหม่ในชุมชนท้องถิ่นอีสานที่มีศักยภาพได้มีความรู้ความเข้าใจในการประยุกต์วัสดุพื้นถิ่นมาออกแบบ^{๔๐๙} นำสิ่งของที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาสร้างคุณค่าเพิ่มด้วยกระบวนการออกแบบเพื่อเพิ่มมูลค่าให้สินค้าและผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ หรือที่เป็นศิลปะที่มีความโดดเด่นและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่นภาคอีสาน^{๔๑๐} ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นภาคอีสานที่มีศักยภาพ ได้มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสม ด้วยความสร้างสรรค์และสอดคล้องกับความต้องการของตลาดผู้บริโภคสามารถนำมาสร้างคุณค่าเพิ่มด้วยกระบวนการออกแบบ เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าและผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆในท้องถิ่น^{๔๑๑} จัดทำแผนการดำเนินการการถ่ายทอดองค์ความรู้และการให้คำปรึกษาแนะนำด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน จากผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์จากปราชญ์ชาวบ้าน^{๔๑๒} อบรมเชิงปฏิบัติการจัดทำต้นแบบผลิตภัณฑ์และให้คำปรึกษาแนะนำทางด้าน

^{๔๐๖} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๗} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๘} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยยาง ตำบลด่านซ้าย อำเภอ ด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๐๙} นายหลง แก้วนรินทร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๐} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๑} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๒} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

อื่นๆเพิ่มเติม เช่น กระบวนการผลิต การตลาด เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถเพิ่มผลผลิตที่มีคุณภาพได้และทำให้ท้องเที่ยวประทับใจในสินค้าได้ที่ผลิตออกมาได้^{๔๑๓} ส่งเสริมปัญหาด้านเงินทุนและความรู้ความเข้าใจทางการตลาด เพราะการขาดความรู้ความเข้าใจด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ถูกต้องและเหมาะสม จนกระทั่งละเลยความสำคัญของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ไป ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ศักยภาพการแข่งขันทางการตลาดลดลงและไม่มีประสิทธิภาพ^{๔๑๔} การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ที่รู้จักกันในชื่อของหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ One Tambon One Product (OTOP) เป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยชาวบ้านหรือกลุ่มชาวบ้านในชุมชนที่รวมตัวกันโดยมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและรวมถึงผู้ผลิตรายเดียวและผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม^{๔๑๕} การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยจัดกิจกรรมสัมมนาหลักสูตรระยะสั้นโดยทีมที่ปรึกษาจะทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้พร้อมนำเสนอภาพร่างผลงานการสร้างสรรค์ของที่ระลึก^{๔๑๖} การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เป็นของที่ระลึกร่วมกันโดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลักในการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์และต้นแบบการออกแบบของที่ระลึกที่มีแนวความคิดมาจากศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น^{๔๑๗} การสร้างสรรค์ผลงานการออกแบบของที่ระลึก เพื่อให้มีความน่าสนใจแตกต่างจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีความหลากหลายแปลกใหม่และน่าสนใจแล้วนั้น การได้พัฒนาบนฐานแนวคิดของการตลาด การผลิตซ้ำ การหาช่องทางการจำหน่ายให้กับชุมชนจะส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นมีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้น^{๔๑๘} ของที่ระลึกที่ผลิตจากวัสดุธรรมชาติเป็นของที่ระลึกที่น่าเอาวัสดุธรรมชาติมาเสริม เติมแต่ง มาประกอบต่อ ดัดแปลง เป็นเครื่องใช้ไม้สอย เครื่องประดับหรือวัตถุทางศิลปะซึ่งบางอย่างยังคงรูปแบบตามต้นแบบของธรรมชาติเดิมหรือต่อเติมบ้าง เช่น ของที่ระลึกที่ผลิตจากเปลือกหอย ดอกไม้แห้ง น้ำเต้าและกะลามะพร้าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังนำเอาวัสดุธรรมชาติมาสร้างสรรค์เป็นของที่ระลึกรูปแบบใหม่ขึ้น^{๔๑๙} ของที่ระลึกที่ผลิตจากเศษวัสดุเป็นการนำวัสดุธรรมชาติหรือที่เป็นวัสดุสังเคราะห์ที่เหลือใช้แล้วมาประดิษฐ์เป็นสิ่งของต่างๆ ซึ่งส่วนมากมักจะใช้เป็นของที่

^{๔๑๓}นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๔}นายวิเนตร ศรีบุตรดา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๕}นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๖}นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๗}นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๘}นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๑๙}นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ระลึกเพื่อประโยชน์ในทางประดับตกแต่ง^{๔๒๐} ของที่ระลึกที่ผลิตจากวัสดุสังเคราะห์ ซึ่งเป็นการนำเอาวัสดุสังเคราะห์มาใช้ในการผลิตของที่ระลึก มีคุณสมบัติทางกายภาพของวัสดุแต่ละชนิดนั้นมีความแตกต่างกัน เช่น แก้วมีความใสเป็นประกายทองมีความสุกปลั่ง พลาสติกมีสีสวยสด เป็นต้น จากคุณสมบัติของวัสดุและกรรมวิธีในการผลิตที่แตกต่างกันจึงทำให้เกิดของที่ระลึกรูปแบบต่างๆ มากมาย เช่น เครื่องแก้ว เครื่องทอง ผลิตภัณฑ์โลหะและผลิตภัณฑ์พลาสติก^{๔๒๑} ของที่ระลึกประเภทของอุปโภค ได้แก่ ของที่ระลึกประเภทเครื่องใช้ต่างๆ เป็นสิ่งที่ผลิตขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางด้านร่างกายเป็นส่วนใหญ่ของที่ระลึกประเภทนี้ได้แก่ ผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน เช่น โคมไฟ เจึงเทียน ตะเกียง เื่อนโบราณ หน้ากากผีตาโขน เป็นต้น^{๔๒๒} ของที่ระลึกประเภทของตกแต่ง เป็นของที่ระลึกที่ผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางด้านจิตใจ ได้แก่ เครื่องประดับร่างกายและอาคารสถานที่ต่างๆ^{๔๒๓} ของที่ระลึกที่ผลิตขึ้นเฉพาะบุคคล ได้แก่ ของที่ระลึกที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือเพื่อจำหน่ายแจกให้กับบุคคลอื่น เพื่อเตือนใจให้ระลึกถึงบุคคลนั้น รูปแบบของที่ระลึกประเภทนี้ได้แก่ รูป โล่ เหรียญ ถ้วย ชง เป็นต้น^{๔๒๔} ของที่ระลึกที่ผลิตขึ้นเพื่อระลึกถึงสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง อาจแสดงให้เห็นรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นโดยใช้วัสดุและเทคนิควิธีที่สืบทอดกันมาในท้องถิ่นนั้นหรือนำเอารูปแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รูปแบบของบุคคลหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่มีเฉพาะในท้องถิ่นนั้น เมื่อนำเอารูปแบบนั้นมาผลิตเป็นของที่ระลึกก็จะช่วยให้ระลึกถึงสถานที่แห่งนั้นได้ เช่น ประเพณีต่างๆในจังหวัดเลยซึ่งมีการจัดกันอยู่ทุกปี^{๔๒๕} การใช้ไม้ เป็นวัสดุที่ใช้ในการผลิตสินค้าของที่ระลึกที่นิยมแพร่หลาย ไม้ที่นำมาแกะสลักกันได้แก่ ไม้สัก ไม้ชิงชัน ไม้โมกมัน ไม้ฉำฉาปัจจุบันใช้ไม้ฉำฉาเป็นส่วนใหญ่เพราะเป็นไม้เนื้ออ่อน ง่ายต่อการแกะสลัก และราคาถูกกว่าแต่ลายไม้ไม่สวยเหมือนไม้ชนิดอื่น งานแกะสลักมีรูปลักษณะต่างๆ มากมาย เช่น เครื่องเรือน ภาพแกะสลัก กรอบรูป ภาชนะ รูปสัตว์^{๔๒๖} ผ้าและเส้นใย เป็นวัสดุที่นิยมผลิตเป็นของที่ระลึกที่แพร่หลายอีกประเภทหนึ่ง เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้ายซึ่งในจังหวัดเลยจะนิยมผลิต ในรูปของเครื่องนุ่งห่ม ของใช้ ของ

^{๔๒๐}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๑}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๒}นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๓}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๔}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๕}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๖}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ประดับต่างๆ มีการตกแต่งสีและลวดลายบนพื้นผ้าแบบต่างๆ เช่น การทอลวดลาย การย้อมบาติก การย้อมม่อฮ่อม การปักลาย การพิมพ์ ซิลค์สกรีน^{๔๒๗}

สรุปว่า สินค้าที่ระลึกที่มีรูปแบบที่หลากหลายให้กับผู้เข้ามาท่องเที่ยวคุณสมบัติของสินค้าหลายประการด้วยกัน เช่น ความแปลกใหม่ของผลิตภัณฑ์ การผลิตมีคุณภาพดี มีความคงทน ไม่เสียง่าย มีรูปแบบของสินค้าที่สวยงามสินค้ามีความหลากหลายทั้งรูปแบบ มีสีสันและขนาดพอดีสินค้ามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น สถานที่จัดจำหน่ายสินค้าสะดวกต่อการเดินทาง การสนับสนุนที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและยังสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมในท้องถิ่นด้วย

๖) รูปแบบและการสร้างความน่าสนใจเกี่ยวกับสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : ส่งเสริมการลงทุนพัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการพัฒนานวัตกรรม ทางความคิด เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มในสินค้าการท่องเที่ยว และการลงทุนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว อย่างยั่งยืน ที่คำนึงถึงคุณค่าและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการเสริมสร้างบรรยากาศการลงทุนใน กิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่มีศักยภาพ เช่น ธุรกิจบริการสุขภาพ ธุรกิจด้านนันทนาการ โดยเฉพาะ การจัดการการท่องเที่ยวชุมชน การจัดการสินค้า OTOP และของที่ระลึกเป็นต้น^{๔๒๘} ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นเมือง สินค้าที่ระลึกส่วนใหญ่ผลิตจากวัตถุดิบที่หาได้ภายในท้องถิ่น ส่งผลให้วัตถุดิบและสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองที่ผลิตจากวัตถุดิบที่ราคาต่ำกลับมีมูลค่าสูงขึ้น เพราะความต้องการซื้อของนักท่องเที่ยวมากขึ้น^{๔๒๙} ที่เรามองว่าเวิร์คอยู่เสมอคือการแจกหรือขายกระเป๋าผ้า เพราะใครๆ ก็สามารถใช้ได้ ทุกเพศทุกวัย มีประโยชน์มากๆ ยิ่งในปัจจุบันประเด็นของการรักษาธรรมชาติ หรือการช่วยลดโลกร้อนกำลังมาแรง ผู้คนก็หันมาสนใจใช้กระเป๋าผ้ากันมากขึ้น การทำของที่ระลึกโดยการใช้กระเป๋าก็คือว่าเป็นไอเดียที่น่าสนใจไม่น้อย^{๔๓๐} มีการเสริมสร้างชุมชนท้องถิ่น ชุมชน ให้เป็นผู้ประกอบการรายย่อย และวิสาหกิจ ชุมชนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยการสนับสนุนเงินทุน วิชาการ รวมทั้ง การให้ความรู้และให้ คำปรึกษาในการเริ่มต้นประกอบธุรกิจ^{๔๓๑} มีการสร้างแบรนด์และเอกลักษณ์ของสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาดท่องเที่ยว การลดต้นทุนใน การกั๊ยม การให้สิทธิประโยชน์ทางภาษี การสนับสนุนธุรกิจที่จัดตั้งใหม่ และส่งเสริมการใช้ เทคโนโลยีที่มีความสลับซับซ้อน เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพและเพิ่มคุณภาพ

^{๔๒๗} นายบัณฑิต ผิวเหลือง, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๘} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก,(๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๒๙} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๐} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยยาง ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๑} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ของสินค้า^{๔๓๒} สนับสนุนให้ภาคธุรกิจรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันในรูปแบบเครือข่ายพันธมิตรในการให้บริการ ทางทางท่องเที่ยวเพื่อสร้างความแข็งแกร่ง ในการรองรับการเปิดการค้าเสรีทางการท่องเที่ยว^{๔๓๓} การออกแบบของที่ระลึกเป็นการสร้างสรรค์สัญลักษณ์แทนบุคคล เหตุการณ์เรื่องราว เพื่อกระตุ้นเตือน หรือการเน้นย้ำความทรงจำให้คิดถึง หรือนึกถึงอยู่เสมอ การออกแบบของที่ระลึกและความริเริ่ม โดยมีวัตถุประสงค์ของรูปแบบที่จะสร้าง อยู่ที่ประโยชน์ใช้สอยในการตกแต่งเป็นสำคัญ^{๔๓๔} การออกแบบรูปลักษณ์ของที่ระลึกจะสร้างเป็นสื่อ หรือสัญลักษณ์ที่น่าสนใจ เข้าใจง่าย เร้าใจ มีความเหมาะสม กะทัดรัดและมีความเป็นระเบียบ มีความสวยงามเป็นสำคัญ^{๔๓๕} การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากท้องถิ่น พร้อมนำเสนอเอกลักษณ์ของจังหวัดและท้องถิ่น เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าทางการตลาดให้ผลิตภัณฑ์และเพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ภาพลักษณ์ของท้องถิ่นในด้านศิลปวัฒนธรรมได้อีกทางหนึ่ง^{๔๓๖} กำหนดประเภทของรูปแบบ คือการกำหนดเป้าหมายเบื้องต้นในเรื่องรูปแบบว่าจะให้มีแนวโน้มไปในลักษณะใด เช่น อาจกำหนดให้มีรูปแบบในลักษณะตามประเพณีนิยมก็อาจออกแบบจำกัดให้ชัดเจนไปได้ดีกว่ารูปแบบประเพณีนิยมนั้นจะเป็นประเพณีนิยมแบบสากลทั่วไปหรือเป็นรูปแบบประเพณีนิยมเฉพาะของท้องถิ่น ของภูมิภาค ของหมู่บ้าน^{๔๓๗} กำหนดสร้างให้มีรูปแบบในลักษณะตามสมัยนิยมก็อาจออกแบบจำกัดให้ชัดเจนไปได้ว่าจะจะเป็นรูปแบบที่กำลังนิยมอยู่โดยทั่วไปในปัจจุบันหรือรูปแบบที่กำลังจะเป็นที่นิยมและรูปแบบที่พยายามจะสร้างให้กลายเป็นความนิยมขึ้นใหม่ในโอกาสต่อไป^{๔๓๘} กำหนดเป้าหมายในเรื่องรูปแบบให้เป็นลักษณะเฉพาะนั้นเป็นรูปแบบเฉพาะของอะไร ของบุคคล เหตุการณ์ งาน สถานที่ การออกแบบสร้างสื่อสัญลักษณ์สิ่งแทนบุคคล เหตุการณ์ สถานที่การเก็บรวบรวมข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการในการออกแบบให้มีลักษณะสอดคล้องกับความเป็นสิ่งนั้นอย่างแท้จริง^{๔๓๙} สำนวนคำนิยม ในปัจจุบันของที่ระลึกมีส่วนผูกพันกับคำนิยม รสนิยมของบุคคลอยู่

^{๔๓๒} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๓} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๔} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๕} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๖} นายวิเนตร ศรีบุตรตา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๗} นายยุทร จันทรอ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๘} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๓๙} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

มาก คำว่า ค่านิยมอาจหมายถึงความสนใจ ความพึงพอใจ ความชอบ ความนิยม หน้าที่ ความปรารถนา ความอยาก ความต้องการ ความดึงดูดหรือความรู้สึกอื่นที่มนุษย์มีต่อผลผลิต มีต่อการกระทำ สิ่งเหล่านี้มนุษย์ยึดถือไว้สำหรับเป็นแนวทางในการใช้เลือกหรือแนวทางในการจัดการรวบรวมองค์ประกอบของสิ่งต่างๆเข้าด้วยกันด้วยวิธีการที่เหมาะสม^{๔๔๐} คัดเลือกกลั่นกรองเอาแต่เฉพาะช่วงตอนที่เป็นประเด็นสำคัญ เพื่อถ่ายทอดสร้างสรรค์เป็นรูปแบบการจับประเด็นสำคัญในข้อมูลนั้น การออกแบบของที่ระลึกต้องการเน้นย้ำในด้านใด ทั้งนี้เนื่องจากข้อมูลทั้งหมดอาจเป็นเรื่องราวของการจัดประเพณีต่างๆ^{๔๔๑} คุณค่าที่เกิดจากการนำไปใช้ ในปัจจุบันของที่ระลึกมักออกมาในรูปของสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับ ที่ได้รับการออกแบบให้มีความหมายว่าเป็นของที่ระลึก นับว่าเป็นความคิดที่ดี ผู้รับสามารถใช้ประโยชน์จากของที่ระลึกได้ด้วยซึ่งดีกว่าตั้งไว้เพื่อคุณค่าทางจิตใจหรือคุณค่าทางความงามเฉยๆ ซึ่งรูปแบบที่ใช้ในการออกแบบอาจดัดแปลงแปรรูปจากสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับที่มีปรากฏอยู่แล้วให้เป็นของที่ระลึก เช่น เอาถ้วยชาม ช้อนส้อม จาน โดยย่อขนาดและสัดส่วนลงให้พอเหมาะแล้วกำหนดสัญลักษณ์ของที่ระลึกลงไปเป็นของที่ระลึกได้โดยสมบูรณ์^{๔๔๒} ผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทของที่ระลึกได้แก่ มีรูปแบบของที่สวยงามถูกใจ สินค้ามีความหลากหลายทั้งรูปแบบ การผลิตมีคุณภาพดีมีความคงทน ไม่เสียง่าย ราคาไม่แพงเหมาะสมกับคุณภาพ มีการลดราคาสินค้า หรือจัดรายการส่งเสริมการขายเป็นประจำ^{๔๔๓} สร้างความแปลกใหม่ของผลิตภัณฑ์ ลักษณะของบรรจุภัณฑ์สถานที่จัดจำหน่ายสินค้าสะดวกต่อการเดินทาง เข้าถึงได้ง่าย สินค้ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก ได้รับการยกย่องเป็นสินค้าระดับ ๓-๕ ดาว สินค้ามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น^{๔๔๔} การสร้างลวดลายแปลกประหลาดเพื่อประดับ เช่น งานประเพณีต่างๆในจังหวัดเลย โดยสร้างรูปแบบต่างๆ รูปแบบสินค้าไม่ซ้ำหรือการสร้างความแปลกใหม่ในตัวผลิตภัณฑ์รูปแบบสินค้า ความแปลกใหม่ ทันสมัยมีความสำคัญต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ได้เช่นกัน^{๔๔๕} การผลิตสินค้าที่มีรูปแบบสวยงาม แปลกใหม่หลากหลาย เพื่อเป็นแรงดึงดูดใจกับลูกค้า เน้นคุณภาพของสินค้าให้มีความคงทน เหมาะแก่ประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งราคาของสินค้าที่มีความเหมาะสมกับคุณภาพ ไม่แพงจนเกินไป นอกจากนั้นควรมีการ

^{๔๔๐}นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๑}นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๒}นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๓}นายประจักษ์ มณีสุด, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๔}นางเพ็ญจิต อัครสุนย์, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๕}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ประชาสัมพันธ์สินค้าให้ลูกค้ารู้จักและเป็นการสร้างตราสินค้าให้ติดตลาด^{๔๔๖} ผลลัพธ์ของที่ระลึกและบรรจุภัณฑ์สำหรับสถานที่ท่องเที่ยวเชิงสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนสถานที่สำคัญ เช่น พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา เป็นต้น ของที่ระลึกเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมและศิลปะ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงผลรวมของลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นที่รู้จักจดจำได้ เป็นการใช้ความคิดสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการตามแนวทางของ เศรษฐกิจสร้างสรรค์^{๔๔๗}

สรุปว่า รูปแบบและการสร้างความน่าสนใจเกี่ยวกับสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวนั้นมีหลายรูปแบบ จุดประสงค์ก็คือ การดึงดูดใจให้กับนักท่องเที่ยว โดยการสร้างความแปลกใหม่ในของที่ระลึกซึ่งเป็นการสร้างระบบเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้ โดยการดัดแปลงรูปแบบที่ใช้ในการออกแบบหรืออาจดัดแปลงแปรรูปจากสิ่งของเครื่องใช้ที่อยู่ในท้องถิ่น โดยเน้นคุณภาพของสินค้าให้มีความคงทน เหมาะแก่ประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งราคาของสินค้าที่มีความเหมาะสมกับคุณภาพ ไม่แพงจนเกินไป ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจ และกลับมาท่องเที่ยวอีกครั้งหนึ่ง

๗) ความเป็นมาของสินค้าที่ระลึก

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : ของที่เป็นสินค้าที่ใช้เป็นที่ระลึกนั้นจะเน้นในการผลิตภัณฑท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นผ้าหม่นววม (ผ้าหม่นที่มีเนื้อฝ้ายอยู่ด้านใน) ที่ทำจากฝ้ายของเชียงคานจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน การนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์พร้อมเพรียงในการผลิตจนกลายเป็นสัญลักษณ์ สร้างรายได้และชื่อเสียงทำให้ผลิตภัณฑ์เชียงคานมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของไทยและประเทศเพื่อนบ้าน^{๔๔๘} มาท่องเที่ยวในจังหวัดเลยก็ต้องนึกถึงผีตาโขนในฐานะเป็นตัว Mascot ของงานประเพณีหน้ากากผีตาโขนนับเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ไม่ใช่แต่คนไทยเท่านั้น เพราะนักท่องเที่ยวต่างชาติก็จะรู้จักว่างานเทศกาลแห่ผีตาโขนจังหวัดเลยหน้ากากผีตาโขนได้ก้าวข้ามไปสู่การกลายเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสรรค์ให้เป็นสินค้าที่ระลึก หรือเมื่อเห็นหน้ากากผีตาโขนก็นึกถึงด่านซ้าย จังหวัดเลย^{๔๔๙} สินค้าที่ระลึกส่วนใหญ่ที่อำเภอด่านซ้ายจะมาจากงานศิลปะหัตถกรรมในท้องถิ่นจึงมีลักษณะเป็นสินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง โดยใช้วัตถุดิบที่หาได้ภายในท้องถิ่นในการผลิตและใช้แรงงานคนที่มีฝีมือประณีตส่วนใหญ่ของที่ระลึกจะมีอิทธิพลทางประเพณีท้องถิ่น ผีตาโขน เพราะส่วนใหญ่ของที่ระลึกจะมีภาพผีตาโขนติดไว้ในของที่ระลึกนั้นด้วย^{๔๕๐} ผ้าหม่นววมของเชียงคานจึงมีชื่อเสียงและเป็นแหล่งทำรายได้

^{๔๔๖} นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๗} นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๘} พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๔๙} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๐} พระครูภาวนาวิสุทธิธารณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ให้กับคนในท้องถิ่นอย่างเป็นล่ำเป็นสัน มีคำเล่าว่า ในอดีตผ่านวม (ผ้าห่ม) เชียงคาน กระบวนการในการผลิตผ่านวมนั้นเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มจากปลูกฝ้าย สมัยก่อนที่เชียงคาน ปลูกฝ้ายจำนวนมากเก็บดอกฝ้ายมาตีมาปั่น เอาด้ายมาซึ่งเป็นผืนผ้าห่ม แล้วทำการถ่วงผ่านวม เอาฝ้ายมาตีบนด้ายที่ซึ่ง ทำครั้งละ ๔ ผืน ส่งขายทั่วอีสานจนถึงฝั่งลาว เพราะเมืองเชียงคานในอดีตเป็นด่านเรือเจริญรุ่งเรืองและมีคาสีโน ทั้งฝั่งไทยและลาว^{๔๕๑} ส่วนใหญ่ก็จะเป็นการผลิตภายในครัวเรือน เพื่อให้ได้สินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น เช่น สัญลักษณ์ทางประเพณีนิยม ชาวอำเภอด่านซ้ายจะมีประเพณีที่เล่นกัน คือ "ผีตาโชน" ดังนั้น ของที่ระลึกในอำเภอด่านซ้ายจึงเป็นในรูปแบบของผีตาโชน จึงเป็นการสะท้อนถึงศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นเมือง ลักษณะของสินค้าส่วนใหญ่ก็จะเน้นประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น แก้วกาแฟเซรามิค พวงกุญแจ^{๔๕๒} ในทุกสถานที่ท่องเที่ยว มักจะมีสินค้าที่ระลึก จำหน่ายอยู่ทุกๆที่ ในงานประเพณีผีตาโชน บริเวณวัดโพธิ์ชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ถ้าได้ไปเที่ยวในงานนี้ จะพบเห็นสินค้าที่ระลึกหลากหลายเช่น แก้วน้ำผีตาโชน รูปแบบของที่ระลึกก็จะได้รับอิทธิพลจากงานเทศกาลผีตาโชน^{๔๕๓} ร้านทอผ่านวมที่ทำสืบต่อกันมานาน มีทั้งผ้าห่ม ผ่านวม หมอนข้าง หมอนอิง ถือเป็นร้านที่ขายสินค้าพื้นเมืองและเครื่องใช้ของเชียงคาน รูปแบบร้านสไตล์ดั้งเดิม แบบพื้นบ้านคงวัฒนธรรมไว้ อุปกรณ์และวิธีการทำก็ดั้งเดิม ด้วยการทอด้วยมือ หรือด้านหัตถกรรม^{๔๕๔} การละเล่นผีตาโชน ถือเป็นประเพณีคู่ท้องถิ่นประจำจังหวัดเลย แต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเดินทางมาร่วมสัมผัสวัฒนธรรมนี้นับแสนคน จึงเป็นโอกาสให้คนท้องถิ่นผลิตสินค้าที่ระลึกเกี่ยวกับผีตาโชนหลากหลายรูปแบบไว้จำหน่ายแก่แขกต่างแดน หนึ่งในนั้น คือ เซรามิคผีตาโชนผลงานของศิลปินอย่าง คุณอภิชาติ คำเกษมที่ถือเป็นผู้ผลิตสินค้าประเภทนี้รายแรกและรายเดียวของไทย^{๔๕๕} ร้านขายของที่ระลึกในอำเภอเชียงคานที่มีชื่อเสียงก็มีหลายอย่าง เช่น ผ่านวม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นลักษณะการผลิตแบบใช้มือทำ หรือแบบหัตถกรรมหมอนขวาน ที่ทำจากผ้าฝ้าย ยังมีผ้าฝ้ายที่ตัดเย็บเป็นพวงเสื่อ ผ้าพันคอ ผ้าขาวม้า เอือนโบราณ ๑๐๐ ปี ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านเมืองเชียงคานได้อนุรักษ์เอาไว้ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว^{๔๕๖} ผลิตภัณฑ์ตาโชนช่วยลดมลพิษและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมโดยใช้ สูตรลับผสมดินจากวัสดุเหลือใช้ใน

^{๔๕๑} นายหล่ง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๒} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๓} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๔} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๕} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๖} นายกอบเกียรติ ไพบูลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ท้องถิ่น ทั้งเศษกระดาษ ขี้เลื่อย ใบสับประรด ฟางข้าว ผักตบ ใบข้าวโพด จนได้ดินคุณภาพมาปั้น แจกัน ออมสิน เครื่องประดับ โดยไม่ต้องเอาไปเผา ลอดได้ทั้งขยะ มลพิษ พร้อมทำลายลาย ผีตาโขน ช่วยเสริมเอกลักษณ์ให้ท้องถิ่น ทำออกขายเป็นที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวสร้างรายได้เข้าชุมชน^{๔๕๗} ของ ระลึกที่มีชื่อเสียงในจังหวัดเลย คือ ผลิตภัณฑ์ที่ทำด้วยฝ้าย เช่น ผ้าไหม (ผ้าไหมที่มีเนื้อฝ้ายของด้าน ใน) กรรมวิธีในการผลิตอย่างคร่าวๆก็มีดังนี้เริ่มที่การใช้ไม้เหวี่ยงซึ่งด้ายเป็นตารางบน "กง" หรือ "กัง" ซึ่งมีลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมที่ทำจากไม้ เหล็กหรือท่อ PVC โดยตัวด้ายไปมาทางขวาง ๒ รอบทางตรง ๓ รอบและทางเฉียงอีก ๓ รอบ จากนั้นจึงนำเอาฝ้ายที่หีบเมล็ดออกและดัดจนฟูเป็นปุยแล้วมาแผ่ให้ เป็นแผ่นบนพื้นให้ได้ตามขนาดที่ต้องการ จากนั้นก็นำเอาฝ้ายที่ซึ่งด้ายไว้ลงมาทาบแล้วก็เอาไม้ผูก (ใช้ ไม้หมุน) ซึ่งเป็นแผ่นไม้กลมๆทำจากไม้ซ้อมีที่จับด้านบน มาหมุนคลึงจนทั่วเพื่อให้ตารางขนาดเล็กที่ เกิดจากการซึ่งด้ายนี้เป็นตัวช่วยยึดปุยฝ้ายเอาไว้ ทำให้ผ้าไหมทอหนาไม่หลุดลุ่ยเมื่อทำเสร็จแล้วจึง กลับอีกด้านขึ้นมาวางด้ายที่ซึ่งเป็นตารางในแบบเดียวกัน ก็เป็นอันว่าเสร็จสิ้นกระบวนการ ทำให้ผ้า ไหมนาม^{๔๕๘} เพราะเชียงคานเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเลยด้วยความที่ในฤดูหนาวมี อากาศที่หนาวเย็นและในอดีท่ามกลางนี้เป็นแหล่งปลูกฝ้ายที่มีชื่อเสียง จึงทำให้คนที่รู้จักการทำ ผ้าไหมนาม ชาวเชียงคานจะทำผ้าไหมนามกันเพียงแค่ว่าใช้ในครัวเรือน เป็นงานหัตถกรรมจากภูมิ ปัญญาพื้นบ้าน กระบวนการผลิตผ้าไหมนามของคนที่นี่ยังคงใช้แรงงานคนเป็นหลัก^{๔๕๙}

สรุปว่า สินค้าที่ระลึกในจังหวัดเลย อาจะเกิดจากภูมิอากาศ เช่น การผลิตผ้าไหมนาม บางปีจะหนาวจัด ส่วนของที่ระลึกในด้านวัฒนธรรมประเพณี ก็มีหลายอย่างเช่น การละเล่นผีตาโขน ซึ่งผู้ผลิตของที่ระลึกของอำเภอด่านซ้ายจะผลิตโลโก้ติดกับสินค้าด้วยภาพของผีตาโขน ส่วนในอำเภอ เชียงคานของที่ระลึกที่มีชื่อเสียงก็คือผ้าไหม ผ้าขาวม้า ผ้าหมื่น ส่วนใหญ่ใช้วัตถุดิบจากฝ้าย

๘) พุทธศาสนสถานที่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ต่างจากแหล่งท่องเที่ยว

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ : ศาสนสถานในวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน ถือว่าเป็น ศิลปะวัตถุที่สำคัญหลายชิ้น บางชิ้นได้ขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของชาติ คือ พระพุทธรูปยืนไม้จำสลัก ลงรักปิดทองปางประทานอภัยแบบล้านช้าง^{๔๖๐} จุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของ ด่านซ้าย คือ พระธาตุศรีสองรัก ที่มีความสง่างามด้านสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง (ลาว) พระธาตุศรี สองรักสามารถปรับปรุงพื้นที่ให้มีความสวยงามของภูมิทัศน์เพื่อส่งเสริมคุณค่าให้ยิ่งขึ้นได้ สามารถ พัฒนาให้เป็นพื้นที่พักผ่อนของคนในอำเภอด่านซ้ายและประชาชนทั่วไปได้และการเข้ามาสักการบูชา

^{๔๕๗}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๘}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๕๙}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๐}พระครูสิริปัญญาวีรสุทธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

พระธาตุศรีสองรัก เป็นการเพิ่มกิจกรรมให้แก่ประชาชนที่มาท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบาย^{๔๖๑} วัดเนรมิตวิปัสสนา ตั้งอยู่สูงเด่นอยู่บนเนินเขา ห่างจากพระธาตุศรีสองรักเพียงเล็กน้อย พระอุโบสถและเจดีย์ภายในวัดก่อสร้างด้วยศิลาแลงทั้งหลัง และมีพระอุโบสถขนาดใหญ่ตกแต่งอย่างวิจิตรงดงามตามศิลปะภาคกลาง มีภาพจิตรกรรมที่สวยงามประดับอยู่โดยรอบ มีพระพุทธรูปชินราชจำลองเป็นพระประธาน และมีหุ่นขี้ผึ้งของหลวงพ่อพระมหาพันธ์ สีลวิสุทโธ ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มสร้างวัดและได้มรณภาพแล้ว บริเวณพื้นที่โดยรอบมีการจัดแต่งสวนและต้นไม้ร่มรื่นสวยงาม^{๔๖๒} วัดศรีคุณเมืองอำเภอยางชุมน้อยยังมีธรรมาสันแคะสลักไม้ ลงรักปิดทองทุกด้าน ที่ผนังหลักมียอดคล้ายปราสาท ขาทั้งสี่เป็นหัวเม็ดทรงมัน ตู้พระธรรมและใบลานเก่า มีอ่างหุด (รางสรงน้ำ) ซึ่งทำเป็นรูปคล้ายเรือสุพรรณหงส์ เป็นลำรางเล็กและยาว สำหรับนำร่องน้ำไปสรงพระ สรงที่นั้งอยู่ปลายอีกข้างหนึ่ง ทำไว้เพื่อสรงน้ำพระผู้ใหญ่ที่เลื่อมใส^{๔๖๓} ประเพณีบุญหลวงหรือการละเล่นผีตาโขนนั้น ก่อให้เกิดศิลปวัฒนธรรมทั้งทางเป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมมากมาย ซึ่งศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้นสะท้อนถึงความเชื่อสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของชาวอำเภอด่านซ้าย ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมมาแต่เก่าก่อน การสร้างศิลปะและวัฒนธรรมจึงมากจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่^{๔๖๔} วัดเนรมิตวิปัสสนาอยู่ห่างจากพระธาตุศรีสองรักไม่มาก อยู่บนเนินเขา ความสวยงามของการสร้างโบสถ์ด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่เป็นวัดที่สะดุดตา จึงทำให้เป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่คนมาเที่ยวด่านซ้ายจะต้องแวะเวียนเข้ามาไหว้พระทำบุญและถ่ายรูป แต่ละวันโดยเฉพาะช่วงที่มีการจัดงานประเพณีบุญหลวงผีตาโขน ก็จะมีคนเข้ามาตลอดทั้งวันแบบ ไม่ขาดสาย^{๔๖๕} สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเชียงคานนั้น คือ การรักษาประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่ ได้แก่การใส่บาตรข้าวเหนียว ซึ่งลักษณะของการใส่บาตรนั้นแตกต่างจากชาวพุทธพื้นที่อื่นๆ เพราะคนเชียงคานจะนำเพียงข้าวเหนียวเท่านั้นที่ใส่บาตร ส่วนกับข้าวนั้นจะนำไปถวายที่วัด ทำให้ชาวบ้านได้พบปะพูดคุยกัน สร้างให้ชุมชนเชียงคานมีความเข้มแข็งและรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเคร่งครัด^{๔๖๖} ยุคปัจจุบันมีรูปแบบผสมผสานของหน้ากากผีตาโขนในเมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้การสนับสนุนให้มีการประกวดแข่งขันทำให้ผู้สร้างแต่ละคนหรือแต่ละชุมชนพัฒนาน้ากากผีตาโขนโดยการวาดลวดลายตามจินตนาการของตนและสีที่ใช้เขียนรูปหน้ากาก

^{๔๖๑} พระสิริรัตนเมธี (รองเจ้าคณะจังหวัดเลย), เจ้าอาวาสวัดโพนชัย ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๒} พระครูภาวนาวิสุทธาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา บ้านห้วยนาญ ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๓} นายหลง แก้วนิรันดร์, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๔} นายเวทิน เพียรวิทยา, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๕} นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๖} นายสำเนียง ทาก้อม, ตำบลเชียงคาน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย, **สัมภาษณ์เชิงลึก**, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ก็เป็นสีน้ำมันแทนสีธรรมชาติและสีน้ำพลาสติกเพราะจะทำให้หน้ากากผีตาโขนมีความมันวาวโดดเด่นยิ่งขึ้น นับว่าได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจากการสร้างหน้ากากผีตาโขนในอดีตเปลี่ยนแปลงเป็นการเน้นการเผยแพร่ประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวด่านซ้าย^{๔๖๗} ชุมประตูด้านนอกซึ่งพอจะเห็นได้ว่าสร้างจากศิลาแลง จนเป็นที่น่าประหลาดใจที่จะมีวัดที่สร้างจากหินศิลาแลงในยุคสมัยหลังจาก พ.ศ. ๒๕๒๐ พุทธศาสนสถานที่นี่สร้างจากหินศิลาแลงอีกมากถ้าหากเดินทางมาที่วัดแห่งนี้ในระหว่างการมีเทศกาลงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนชุมประตู่แห่งนี้ก็สร้างด้วยหินศิลาแลงเช่นเดียวกัน จนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ของวัดในที่สุด^{๔๖๘} ประเพณีออกพรรษาที่เชียงคาน ในวันขึ้น ๑๕ เดือน ๑๑ เป็นเทศกาลที่สำคัญของชาวเชียงคาน ในช่วงนี้จะมีประเพณีที่ชาวเชียงคานถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งเป็นการแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมต่างๆของชาวเชียงคานให้นักท่องเที่ยวได้ชมกัน^{๔๖๙} วัฒนธรรมการแต่งกายของผีตาโขน ซึ่งชุดการแต่งกายของผีตาโขนนับเป็นศิลปะที่น่าทึ่ง ซึ่งชาวอำเภอด่านซ้ายได้แสดงความคิดเห็นออกมาได้อย่างอิสระหน้ากากซึ่งเป็นส่วนหัวของผีตาโขน จะต้องทำด้วยหวดหรือภาชนะที่ใช้หนึ่งข้าวเหนียว ตามแต่จินตนาการของผู้สร้างสรรค์โดยทำเป็นลักษณะยาวแหลมคล้ายวงช้าง ส่วนเขานั้นทำจากปลีมะพร้าวแห้งโดยนำส่วนประกอบต่างๆมาเย็บติดเข้าไว้ด้วยกันและทาสีส่นวาดลวดลายไปบนด้านหน้าของหน้ากากการเกิดศิลปะประจำท้องถิ่น คือ หน้ากากผีตาโขนซึ่งรูปแบบของหน้ากากผีตาโขนมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ จากการสัมภาษณ์นายอำเภอด่านซ้าย พบว่า ประเพณีผีตาโขนได้แสดงถึงพัฒนาของศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ เนื่องจากแต่ละชุมชนและชาวบ้านจะร่วมกันออกแบบหน้ากากผีตาโขนของตนให้มีเอกลักษณ์ให้มีความโดดเด่นและเฉพาะตัว^{๔๗๐} มณฑปพระครูภาวนาวิสุงธิญาณ ทางเดินข้างพระอุโบสถขนาดใหญ่สร้างอย่างสวยงามตรงเข้าไปสู่มณฑปซึ่งเป็นที่ตั้งหีบบรรจุสังขาร พระครูภาวนาวิสุงธิญาณ (หลวงพ่อพระมหาพันธ์ สีลวิสุทธ) พร้อมพวงมาลาพระราชทานอยู่ด้านใน ส่วนห้อยมภายในบริเวณวัดก็ได้สวยงาม กลมกลืนกับอาคารที่สร้างด้วยศิลาแลงสีแดง^{๔๗๑} ประเพณีการทำปราสาทผึ้งที่อำเภอเชียงคาน เป็นประเพณีที่ทำกันมาแต่โบราณ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว หากเกิดในภพมนุษย์ขอให้มีปราสาทราชมณเทียร อาศัยอยู่ด้วยความมั่งมีศรีสุข ถ้าเกิดในสวรรค์ขอให้มีปราสาทอันสวยงาม โดยกำหนดเอาวัน

^{๔๖๗} นายอนันต์ มงคลเดช, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๘} นายวิเนตร ศรีบุตตรา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๖๙} นายยงยุทธ จันทร์อ้วน, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย,สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๐} นายถาวร เชื้อบุญมี (ดร.), ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๑} นายไพโรจน์ ทองคำ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

ออกพรรษาเป็นวันจัดงานแห่ปราสาทผึ้งและในเวลากลางคืนมีมหรสพสมโภช^{๔๗๒} เป็นวัฒนธรรมของหมู่บ้านและท้องถิ่น ในเทศกาลงานบุญประจำปี โดยเฉพาะงานประเพณีการละเล่นผีตาโขนหรืองานบุญหลวงเดิมชาวบ้านอำเภอด่านซ้ายแต่ละคุ้มแต่ละหมู่บ้านของแต่ละตำบลรวมกันวางแผนจัดทำหน้ากากผีตาโขนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มตนเองอย่างวิจิตรงดงามโดยแต่ละหมู่บ้านจะมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบให้มีส่วนร่วมพร้อมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นช่วยเหลือซึ่งกันและกันคุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมที่เกิดจากงานประเพณีบุญหลวงหรือการละเล่นผีตาโขนจะทำให้เกิดศิลปะประจำท้องถิ่นการแต่งกายของผีตาโขนมีเพียงหนึ่งเดียวในโลก เพลงพื้นบ้านประจำท้องถิ่นที่สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของชาวด่านซ้าย ซึ่งศิลปวัฒนธรรมที่เกิดจากประเพณีบุญหลวงนั้นเป็นเอกลักษณ์ที่สะท้อนความเชื่ออย่างเด่นชัดทั้งความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา^{๔๗๓} พระประธานวัดเนรมิตวิปัสสนา เข้ามาภายในพระอุโบสถที่มองจากภายนอกเห็นเป็นหินศิลาแลงเหมือนกับว่าเป็นโบราณสถานที่สร้างมานานนับร้อยปี แต่ภายในที่ยังดูใหม่และสวยงามราวกับเป็นคนละสถานที่กัน ภายในพระอุโบสถของวัดเนรมิตวิปัสสนากว้างขวางมาก สุดผนังด้านในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราชจำลอง ซึ่งมีองค์ใหญ่เป็นประธานและยังมีองค์เล็กอีก ๒ องค์ เบื้องซ้ายและเบื้องขวา ผนังด้านในของพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมที่สวยงามเกี่ยวกับพระพุทธประวัติจากหนังสือประวัติวัดเนรมิตวิปัสสนาจะเห็นทั้งหมด ๔๘ ภาพ^{๔๗๔} ประเพณีที่มีชื่อเสียงในอำเภอกานที่เป็นกิจกรรมอีกอย่างหนึ่ง คือ งานการไหลเรือไฟ หรือภาษาถิ่นเรียกว่า "เฮือไฟ" จัดขึ้นบริเวณริมแม่น้ำโขง เพื่อสืบสานประเพณีอันดีงามของชาวเชียงคาน ที่ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาช้านาน เป็นการบูชารอยพระพุทธบาทและการระลึกถึงพระคุณของพระแม่คงคา โดยมีความเชื่อว่าเป็นครั้งที่พญานาคทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าไปแสดงธรรมในพิภพของนาค ก่อนที่จะเสด็จกลับ พญานาคได้ทูลขอให้พระองค์ประทับรอยพระบาทไว้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำ "นัมมทานที" เพื่อเป็นที่เคารพของเทวดาและสัตว์ทั้งปวง ส่วนเรือไฟแต่ละลำได้รับการตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจง แสดงถึงความสามารถเชิงช่างของชาวบ้านแต่ละคุ้มวัด เมื่อจุดไฟแล้วก็จะปล่อยขบวนเรือไฟลงกลางลำน้ำโขง ซึ่งเป็นภาพยิ่งใหญ่และสวยงาม^{๔๗๕} ประเพณีบุญหลวงทำให้เกิดคุณค่าด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์และมีมาช้านานกว่า ๔๐๐ ปี เป็นประเพณีที่ชาวด่านซ้ายมีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งด้วยเป็นประเพณีที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศทำให้ภาครัฐเริ่มเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยนำเอาการละเล่นผีตาโขน ซึ่งเป็นหนึ่งในประเพณีบุญหลวงมาเป็นสัญลักษณ์ของการท่องเที่ยว ชาวด่านซ้ายแม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะนับถือ

^{๔๗๒} นายมนัสชัย ห่อทา, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๓} นางประกายมาศ เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๔} นายทองสาร จันทะศิริ, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๕} นายประจักษ์ มณีสุต, ตำบลเชียงคาน อำเภเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

พระพุทธศาสนาแต่จากประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุศรีสองรัก ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องวิญญาณผีบรรพชนหรือผีเจ้านายที่สืบทอดต่อกันมาและยังนำความเชื่อตามแนวพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีเจ้านายอย่างเหมาะสม^{๔๗๖} วัดเนรมิตวิปัสสนามีภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถภายในมณฑป มีมณฑปพระครูภาวนาวิสุทธิญาณ เป็นมณฑปที่สร้างขึ้นด้วยหินศิลาแลงกลมกลืนกันกับพระอุโบสถ เป็นที่ตั้งหีบบรรจุสังขาร พระครูภาวนาวิสุทธิญาณ (หลวงพ่อพระมหาพันธ์ สีลวิสุโธ) และอัญเชิญพวงมาลาพระราชทานมาตั้งไว้ที่นี้ด้วยเพดานมณฑป ลวดลายสีทองบนพื้นสีแดง มีภาพเทวดาอยู่ตรงกลางสร้างเป็นรูปแปดเหลี่ยม สวยงามมาก ด้านหลังของอุโบสถ เป็นภาพที่ถ่ายจากบริเวณหน้ามณฑป พระครูภาวนาวิสุทธิญาณ โดยรวมแล้วการสร้างอุโบสถด้วยหินศิลาแลงก็เกิดความงดงามแปลกตาแก่ผู้ที่ได้มาพบเห็น ประกอบกับบานหน้าต่างที่ทำด้วยไม้สีเข้ม ก็กลายเป็นความแปลกที่โดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของวัดเนรมิตวิปัสสนา^{๔๗๗} การลอยผาสาตลอยเคราะห์ เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นจากพระวินัยของพระสงฆ์และผสมผสานกับความเชื่อตามฮีตสิบสองคองสิบสอง งานประเพณีออกพรรษาที่เชียงคานมีจุดเด่นที่มีผาสาตลอยเคราะห์ ถือเป็นการเสริมดวงชะตาและระลึกถึงพระคุณแม่น้ำโขง^{๔๗๘} การเล่นผีตาโชนเกิดเป็นธรรมเนียมประเพณีของชาวด่านซ้ายเกี่ยวกับการระลึกถึงบุญคุณของบรรพบุรุษที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างเหนียวแน่น เป็นการไหว้ผีเจ้านายผีบรรพบุรุษที่ได้สร้างบ้านแปงเมืองมา ในโอกาสประเพณีบุญหลวงเป็นวาระที่ให้ลูกหลานได้ระลึกถึงคุณความดีและแสดงออกต่อผู้มีประคุณและทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้^{๔๗๙} ศาลาหน้าอุโบสถ การก่อสร้างที่มีความวิจิตรแทบจะไม่ได้เห็นที่ไหน คือศาลาที่ออกแบบมาให้เป็นลักษณะแนวขวางกับแนวความยาวของพระอุโบสถที่เป็นสถานที่สำหรับจุดธูปเทียนบูชาพระสิ่งศักดิ์สิทธิ์วัดเนรมิตวิปัสสนาสร้างด้วยศิลปะแบบขอมที่มักจะให้เห็นตามโบราณสถานต่างๆ เพื่อให้เข้ากันกับพระอุโบสถที่ทำด้วยหินศิลาแลง^{๔๘๐} ลักษณะของผาสาตที่อำเภอเชียงคาน (ปราสาท) จะทำจากหยวกกล้วย ลักษณะคล้ายกระทง ตกแต่งด้วยดอกฝ้ายเทียน ดอกไม้ โดยมีของคาวและของหวานวางอยู่ด้านในผาสาตซึ่งเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สืบทอดกันมายาวนานและนับว่ามีเพียงแห่งเดียวที่อำเภอเชียงคาน^{๔๘๑} อาวุธของผีตาโชน คือ ดาบหรือจ้าว จะทำจากไม้เนื้ออ่อนในขบวนแห่จะประกอบไปด้วยการร้องรำทำเพลงอย่าง

^{๔๗๖}นางเพลินจิต อัครสุนัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๗}นายบุญมาก ศรีพรหม, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๘}นายอาจ มุกดาโรจน์, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๗๙}นางอุทัย เชื้อบุญมี, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๘๐}นายอุเทน พรหมรักษา, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๘๑}นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ, ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

สนุกรสนาน ดาบไม้เป็นอาวุธประจำกายผีตาโชนไม่ได้เอาไว้รบกัน แต่เอาไว้ควงหลอกล้อและไล่จี้กัน สาวซึ่งสาว ๆ ก็ร้องเพราะตกใจ แต่ไม่มีใครถือสาเอาเรื่อง เพราะเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาหมากกะแหล่ง คือเครื่องดนตรีรูปร่างคล้ายกระดิ่งหรือกระดิ่งแขวนคอวัวผีตาโชนจะใช้หมากกะแหล่งแขวนติดบนเอวเมื่อเดินโยกตัวหรือเต้นเป็นจังหวะขยับตัวสายสะโพกเสียงหมากกะแหล่งก็จะดังเสียงน่าฟังและน่าสนุกรสนาน^{๔๘๒} ส่วนใหญ่วัตถุดิบในการก่อสร้างในวัดเนรมิตวิปัสสนา แม้ว่าจะสร้างด้วยหินศิลาแลง แต่ก็ยังมีบางจุดที่ตกแต่งด้วยลวดลายศิลปะแบบไทยเข้าไปผสมผสาน อย่างเช่นลวดลายที่หน้าบันและเสา กลายเป็นวัดที่มีศิลปะร่วมสมัยอย่างงดงาม การได้มาเที่ยวเมืองเลยและด่านซ้าย ก็จะได้ชมประเพณีผีตาโชน ไหว้พระธาตุศรีสองรักและได้แวะมาสักการะนมัสการพระพุทธชินราชจำลองในอุโบสถหินศิลาแลงขนาดใหญ่แห่งนี้ด้วย^{๔๘๓}

สรุปว่า พุทธศาสนสถานที่นี่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ต่างจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น พบว่ามีเอกลักษณ์ของสถานที่แหล่งท่องเที่ยวตามแหล่งเที่ยวชมไม่จะเป็นอัตลักษณ์ ส่วนในจังหวัดเลย จำแนกจุดเด่นดังกล่าวได้ดังนี้

๑) ในอำเภอด่านซ้าย ก็จะเป็นผีตาโชน ซึ่งจะละเล่นกันในบุญหลวง ในการละเล่นก็มีพิธีกรรมต่างๆ เช่น การแต่งตัวก็จะใส่หน้ากากผี ที่ทำจากวัสดุดิบจากท้องที่ ที่หามาได้ ในปัจจุบันมีการทำหน้ากากผีตาโชนให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น

๒) ส่วนอำเภอเชียงคานก็จะมีประเพณีออกพรรษาที่เชียงคาน ก็จะมีการแข่งขันเรือพายและมีการสืบสานประเพณีในด้านต่างๆ มากมาย เหล่านี้ เป็นสิ่งแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปชมเพื่อความเพลิดเพลินและศึกษาหาความรู้ได้

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยแล้วได้นำมารวบรวมเรียบเรียงไว้ในงานวิจัยเล่มนี้จากการที่ได้ลงพื้นที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้แบบโครงสร้างภาพโดยมีแนวทางดังนี้

^{๔๘๒}นางพิสมัย ราศรีชัย, ตำบลศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

^{๔๘๓}นายสันติภาพ เชื้อบุญมี, ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย, สัมภาษณ์เชิงลึก, (๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒).

		๒. วัฒนธรรม - พุทธศาสนสถานได้มีการสืบทอดมาตั้งแต่ไชยบุรี ประเทศลาว มาทางฝั่งซ้ายสร้างบ้านด่านซ้าย สันนิษฐานว่าจะอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเก่า อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย	๒. ศาสนสถานเกิดจากอิทธิพลทางความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น - อิทธิพลทางความเชื่อของคนนั้นจะมีความแตกต่างกัน การสร้างพุทธศาสนสถานจึงขึ้นกับวัฒนธรรมในยุคนั้น การออกแบบจึงเป็นตามวัฒนธรรมท้องถิ่น - การสร้างในลักษณะที่แปลกออกไป ขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางความเชื่อ เช่น รูปแบบการสร้างก็จะเป็นไทยลาว ไทยเขมรและไทยประยุกต์ เช่น เนรมิตร วิปัสสนา (ไทยประยุกต์) - ภาควิชาส่วนใหญ่การสร้างพุทธศาสนสถานจะได้รับอิทธิพลทางความเชื่อจากลาว การออกแบบจึงเป็นลักษณะศิลปะของล้านช้าง วัฒนธรรมจึงมีความต่างกัน แต่ไม่มากนัก
		๓. กลุ่มคน - พุทธศาสนสถานเป็นส่วนหนึ่งที่ผู้อพยพนำเข้ามา ไปตามหมู่บ้านห้วยไฮห้วยลึก บ้านนาออก บ้านเมืองฮำ และเมืองบ่อเตน ปัจจุบันอยู่ในประเทศลาว	๓. การถ่ายทอดความรู้จากอดีตสู่รุ่น - พุทธศาสนสถานของท้องถิ่นมักขึ้นอยู่กับค่านิยมของประชาชนที่อพยพมาอยู่อาศัย มีการแลกเปลี่ยนกันทางวัฒนธรรม

พุทธศาสนสถาน	๑. ประติมากรรม	๑. วัดศรีคุณเมือง : ด้านประติมากรรม - พระพุทธรูปปูนปั้น - พระแกะสลักด้วยไม้ลงรักปิดทอง - ฮางหด หรือรางสร่งน้ำสมัยโบราณ - ธรรมาสันแกะสลัก - ตู้เก็บพระคัมภีร์ หรือพระไตรปิฎก แบบโบราณ - น้ำเต้าทิ้ง หรือที่ใส่น้ำดื่มแบบโบราณ	๑. วัดศรีคุณเมือง : ด้านประติมากรรม - การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านประติมากรรมทุกวัน วัน ส ำ ค ัญ ใน ท ำ ง พระพุทธศาสนาจะจัดกิจกรรมเข้าวัดทุกวันพระ - การจัดนิทรรศการเพื่อให้เข้าที่มาท่องเที่ยวได้เที่ยวชมวิธีการแกะสลักพระไม้ - การจัดโชว์การประกวดการปั้นพระพุทธรูปองค์ประธานเพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะด้านประติมากรรมของอำเภอเชียงคาน
	๒. สถาปัตยกรรม	๒. พระธาตุศรีสองรัก : ด้านสถาปัตยกรรม - พระธาตุศรีสองรัก	๒. พระธาตุศรีสองรัก : ด้านสถาปัตยกรรม - การจัดนิทรรศการเรียนรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมภายในท้องถิ่น - การไปศึกษาดูงานด้านสถาปัตยกรรมนอกพื้นที่ - จัดโครงการจุ่งลูกจุ่งหลานเข้าวัดเพื่อให้เยาวชนจะได้ซึมซับและเกิดความหวงแหนและรู้จักรักษาศิลปกรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่น - การส่งเสริมการเรียนรู้ทางคติธรรมเพื่อเป็นข้อเตือนใจมนุษย์ให้ปฏิบัติใน

			สิ่งที่เหมาะที่ควร หรืออยู่ในกฎกติกาของสังคม - การส่งเสริมการเรียนรู้ทางสุนทรียภาพ เป็นการสะท้อนความงามให้รูปลักษณ์ของศิลปกรรมที่ด้านสถาปัตยกรรมที่ต้องตาต้องใจ เป็นสิ่งเจริญศรัทธา อิ่มเอิบใจ น่ากราบไหว้บูชา
	๓. จิตรกรรม	๓. วัดเนรมิตวิปัสสนา : ด้านจิตรกรรม - ภาพพุทธประวัติ - ภาพทศชาติ หรือพระเวสสันดรชาดก ศิลปินผู้เขียนภาพเป็นชาวอำเภอ ด้านซ้ายคือ นายปราโมทย์ ศรีพรหม ใช้เวลาการเขียนภาพ ๘ ปี	๓. วัดเนรมิตวิปัสสนา : ด้านจิตรกรรม - จัดกิจกรรมในการท่องเที่ยวด้านจิตรกรรมเพื่อเชื่อมโยงกับธุรกิจชุมชน - พัฒนาคุณภาพในการให้บริการการท่องเที่ยว - กิจกรรมในการอนุรักษ์ โดยการใช้ประโยชน์กับทรัพยากรธรรมชาติ โดยก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด - จัดกิจกรรมในชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นสิ่งจูงใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาอีกครั้ง โดยยึดหลักของการรักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น - กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดการจ้างงาน เช่น วาดภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดเนรมิตวิปัสสนา

			เพื่อกระตุ้นให้เกิดการผลิตและนำเอาทรัพยากรของท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อมีการใช้จ่ายเกิดขึ้นครั้งหนึ่งในระบบเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดการใช้จ่ายต่อกันเหมือนลูกโซ่
--	--	--	---

แหล่งท่องเที่ยว	พุทธศาสนสถาน	๑. วัดศรีคุณเมือง	๑. วัดศรีคุณเมือง
		- งานประเพณีออกพรรษาที่เชียงคาน - งานไหลเรือไฟ - งานประเพณีของชาวไทยดำ - งานแข่งเรือยาว เพื่อเชื่อมสัมพันธ์มิตรระหว่างไทยและลาว - งานบุญตักบาตรข้าวเหนียว - ประเพณีฝิ่นน้ำ - ผาเสาดลอยน้ำ หรือปราสาทลอยน้ำ	- จัดอาสาสมัคร ปลุกฝังเยาวชนให้มีส่วนร่วมในการพิทักษ์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว - จัดกิจกรรม สนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ - สร้างความเข้มแข็งในการทำงานร่วมกันซึ่งดำเนินการได้ในลักษณะต่างๆ คือ ใช้สื่อต่างๆช่วยในการเสนอข้อมูลข่าวสารระหว่างกันใช้กระบวนการกิจกรรมกลุ่ม - กำหนดเป้าหมาย วางแผนการทำงานและกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน - จัดรูปแบบองค์กร กำหนดบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบและการจัดสรร

		๒.พระธาตุศรีสองรัก - งานนมัสการพระธาตุศรีสองรักพิธีสมโภช - ประเพณีผีตาโขน เรียกได้อีกอย่างว่า "ผีตามคนและผีตาขน"	๒. พระธาตุศรีสองรัก - ส่งเสริมให้มีการเผยแพร่แหล่งท่องเที่ยวทางวิทยุกระจายเสียงและหรือวิทยุโทรทัศน์ - ส่งเสริมให้มีการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการขายกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน - มีการจัดทำเว็บไซต์เพื่อนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่น - เสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองท้องถิ่นกับหน่วยงานภายนอก - สำรวจข้อมูลทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวกำหนดพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย - ประชาสัมพันธ์ จัดหานักท่องเที่ยวและวางแผนการตลาด - พัฒนามัคคุเทศก์ ผู้ประสานงานและบุคลากร - เตรียมความพร้อม และปฏิบัติการโครงการนำร่อง - สรุปและประเมินผลหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมนำร่อง - พัฒนา เพื่อการปรับปรุงกระบวนการ โดยการวิเคราะห์กระบวนการใน
--	--	---	---

			การจัดการท่องเที่ยวและองค์ประกอบต่างๆ - มีบุคลากรประจำพาหนะมีความรู้ ทักษะที่สามารถสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้ดี - มีการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวภายในพื้นที่โดยเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจเข้าด้วยกัน - มีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่น
		๓.วัดเนรมิตวิปัสสนา - บุญฮีตสิบสอง หรือจารีตปฏิบัติ ๑๒ ข้อในแต่ละเดือน ตามแบบประเพณีอีสาน - วัดเนรมิตวิปัสสนาอยู่ในเขตอำเภอด่านซ้าย อยู่ห่างจากพระธาตุศรีสองรักไม่มาก จึงมีประเพณีปฏิบัติคล้ายคลึงกัน	๓.วัดเนรมิตวิปัสสนา - ประชาสัมพันธ์แนะนำแหล่งท่องเที่ยว และงานเทศกาลประเพณี เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ - การวางแผนและการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนในการทำตลาดทางออนไลน์ - เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านช่องทางต่างๆ ให้มากขึ้น - จัดกิจกรรม เพื่อสร้างการรับรู้การท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลก เช่น กิจกรรมทัศนศึกษาและสำหรับสื่อมวลชน

การจัดการ	๑. พุทธศาสนสถาน	๑. วัดศรีคุณเมือง	๑. วัดศรีคุณเมือง
		- นำแหล่งความรู้ที่อื่นที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวมาพิจารณา - การวางนโยบายในการจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว - การให้ประชาชนในอำเภอเชียงคาน หรือในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐมีส่วนร่วมและสามารถเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการวัดศรีคุณเมือง - การตั้งคณะกรรมการวัดเป็นวาระ - จัดเจ้าหน้าที่ เพื่อจัดการบริหารตามแผนงานที่ได้เตรียมเอาไว้ - วางแผนการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดศรีคุณเมือง - จัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยขอรับการสนับสนุนการดำเนินงานจากองค์กร - เก็บข้อมูล ข้อผิดพลาดจากการจัดการตามแผน เพื่อนำมาแก้ไขและ	- จัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้านใหม่และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น - การจัดการเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ สันติภาพความเป็นมิตรไมตรี ความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน - มีสินค้าและของที่ระลึกที่ผลิตโดยชุมชน หรือของท้องถิ่น บริการนักท่องเที่ยวโดยสินค้าดังกล่าวต้องมีเอกลักษณ์มีคุณภาพและราคายุติธรรม และได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ของกระทรวงอุตสาหกรรม - มียุวมัคคุเทศก์หรืออาสาสมัครนำเที่ยว คอยให้บริการนำนักท่องเที่ยวเที่ยวชมในท้องถิ่น - มีบริการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ โทรสาร และอินเทอร์เน็ต - มีพาหนะโดยสารสาธารณะเข้าถึงแหล่งมีระบบความปลอดภัย และ

		เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการบริหารวัดศรีคุณเมืองต่อไป	อุปกรณ์อำนวยความสะดวกเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว
		๒. พระธาตุศรีสองรัก - การให้ประชาชนในอำเภอด่านซ้าย หรือในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐมีส่วนร่วมและสามารถเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการพุทธศาสนสถาน - การตั้งคณะกรรมการในศาสนสถานเป็นวาระ - จัดเจ้าหน้าที่ เพื่อจัดการบริหารตามแผนงานที่ได้เตรียมเอาไว้ - วางแผนการจัดการท่องเที่ยวภายในพุทธศาสนสถาน คือ ในพระธาตุศรีสองรัก - เก็บข้อมูล ข้อผิดพลาดจากการจัดการตามแผนเดิม เพื่อนำมาแก้ไขและเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการบริหารพุทธศาสนสถานต่อไป	๒. พระธาตุศรีสองรัก - มีเส้นทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวป้ายบอกทาง หรือ แนะนำ แหล่งท่องเที่ยวมาตรฐานสากล - มีสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว - มีห้องน้ำสาธารณะที่ถูกสุขลักษณะ และถึงขยะอย่างเพียงพอ - มีที่พักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยวให้มีระบบไฟฟ้าแสงสว่างในจุดต่างๆ อย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ - มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว หรือ สนับสนุนให้มีสำนักงานที่ทำการของแหล่งท่องเที่ยว
		๓. วัดเนรมิตวิปัสสนา - การให้ประชาชนในอำเภอด่านซ้าย หรือในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐมีส่วนร่วมและสามารถเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการวัดเนรมิตวิปัสสนา	๓. วัดเนรมิตวิปัสสนา - มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในสถานที่ท่องเที่ยว และมีลานทำกิจกรรม - มีการจัดซุ้มทางเข้าที่สวยงามและเหมาะสม

		- ตั้งคณะกรรมการบริหารวัดเนรมิตวิปัสสนา โดยกำหนดเป็นวาระ - จัดเจ้าหน้าที่ เพื่อจัดการบริหารตามแผนงานที่ได้เตรียมเอาไว้ - วางแผนการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดเนรมิตวิปัสสนา - เก็บข้อมูล ข้อผิดพลาดจากการจัดการตามแผนเดิม เพื่อนำมาแก้ไขและเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการบริหารวัดเนรมิตวิปัสสนาต่อไป	- มีผู้รับผิดชอบในการจัดเก็บขยะและสิ่งปฏิกูลต่างๆโดยจัดเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลรักษามีให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม - มีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน - มีการดูแลด้านความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวตลอดจนความพร้อมด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยว - มีเครื่องมือสื่อสารให้กับเจ้าหน้าที่ เมื่อเกิดเหตุร้ายหรือกรณีนักท่องเที่ยวเจ็บป่วย - มีการทำป้ายประกาศเตือนจุดที่อาจเกิดอันตรายและจัดทำรั้วหรืออุปกรณ์ป้องกันอันตราย - มีเอกสาร แผ่นพับข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว - วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีการบูรณาการกับวิถีชีวิตสมัยใหม่มากขึ้น - เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น
--	--	---	---

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์ อยู่ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาพัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย (๒) เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย (๓) เพื่อศึกษาการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method Research) โดยได้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) ที่ใช้สำหรับพระภิกษุสงฆ์ เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมประจำอำเภอและนายกเทศบาลประจำตำบล และการสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่ม (Inter View Guideline) ที่ใช้สำหรับผู้นำชุมชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ซึ่งได้กำหนดพื้นที่ดังนี้ คือ วัดศรีคุณเมือง พระธาตุศรีสองรัก และวัดนเรศวรวิปัสสนา ซึ่งอยู่ในเขตของสองอำเภอ กล่าวคือ พระธาตุศรีสองรักและวัดนเรศวรวิปัสสนา อยู่ในเขตอำเภอด่านซ้ายและวัดคุณเมืองอยู่ในอำเภอเชียงคน สรุปดังต่อไปนี้

พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย พบว่า การพัฒนาพุทธศาสนสถาน คือ การพัฒนาโบราณสถาน โบราณวัตถุ จิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งงานศิลปกรรมนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย สะท้อนให้เห็นอารยธรรมและความเจริญของชาติ อันเป็นแหล่งรวมที่สามารถศึกษาย้อนกลับได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรมสถาปัตยกรรม รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาวัด

จังหวัดเลยมีอารยธรรมด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมอันอย่างยาวนาน พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยในยุคนี้ มีการเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การปกครองและความนิยมของคนในแต่ละยุค แต่ละสมัย ที่เข้ามาอยู่และปกครอง การส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม คุณค่าที่มีอยู่ในงานสถาปัตยกรรมๆ ส่วนมากมักจะกล่าววรรณกรรมทางประวัติในท้องถิ่นและเรื่องราวของพุทธศาสนา เช่น ทศชาติ (พระเวสสันดรชาดก) ซึ่งเป็นคติความเชื่อของคนในชุมชน พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย จึงเป็นการพัฒนาการจากค่านิยม ความเชื่อเป็นแนวทางแห่งปฏิบัติในสิ่งเหมาะสม หรืออยู่ในกฎกติกาของสังคม การสร้างแนวทางการเรียนรู้ที่มักสร้างผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสะท้อนถึงสำคัญของชุมชนและความเชื่อของคนในท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถสร้างเป็นอัตลักษณ์ให้กับชุมชนท้องถิ่นตามมา

แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย พบว่า พุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลยมีความโดดเด่นหลายด้านไม่ว่าจะเป็นด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรมและด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นพุทธศาสนสถานที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวชมจำนวนมากในแต่ละปี ในจังหวัดเลยมีพุทธศาสนสถาน อันเป็นแหล่งท่องเที่ยวมากมาย กล่าวได้ว่า จังหวัดเลยเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย แต่มีวัฒนธรรมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะได้รับอิทธิพลความเชื่อทางพระพุทธศาสนานั่นเอง ดังนั้น ตามพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย จึงเป็นงานศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น วัดศรีคุณเมืองที่อำเภอเชียงคาน วัดเนรมิตวิปัสสนาและพระธาตุศรีสองรักที่อำเภอด่านซ้าย

ปัจจุบันมีการสร้างพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีมากมายในจังหวัดเลย ที่สำคัญที่ผู้วิจัยได้นำมาทำการวิจัยมีอยู่ดังนี้ วัดศรีคุณเมือง ซึ่งมีจุดเด่นด้านประติมากรรม พระธาตุศรีสองรัก จะมีจุดเด่นด้านสถาปัตยกรรม และวัดเนรมิตวิปัสสนา จะมีจุดเด่นด้านจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ประชาชนให้ความสำคัญอยู่ในยุคปัจจุบัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนเป็นอย่างดี แม้ว่าจะเป็นพุทธศาสนสถานที่เป็นการประยุกต์ศิลปะก็ตาม แต่ยังคงความเป็นศิลปะตามแบบฉบับความเชื่อของชาวจังหวัดเลย

การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย พบว่า การจัดการมีลักษณะเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกัน เพื่อจุดมุ่งหมายในการส่งมอบผลผลิต หรือบริการให้แก่ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กระบวนการอาจต้องปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด โดยมีระเบียบปฏิบัติและข้อกำหนดที่เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งมีการวัดและขั้นตอนการควบคุมที่กำหนดไว้ชัดเจน ในกรณีที่เป็นบริการ การจัดการมีลักษณะกว้างๆ เช่น บอกว่าต้องทำอะไรบ้าง ซึ่งอาจรวมถึงขั้นตอนที่พึงประสงค์ หรือการคาดหวัง หากขั้นตอนนั้นมีความสำคัญ กระบวนการให้บริหารจัดการ การจัดการศาสนสถานในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำเป็นต้องมีกลไกและระบบบริหารที่มีความสอดคล้องกับความต้องการและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์ แผ่นพับ ออนไลน์ เฟซบุ๊ก และสร้างกิจกรรมใหม่ๆ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจกับนักท่องเที่ยวในสถานที่นั้นๆ จะมีการจัดเตรียมสถานที่ของศาสนสถาน สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้ถือว่ามีจำเป็นในทางโครงสร้างพื้นฐานเช่นกัน และการสื่อสาร สิ่งอำนวยความสะดวกในด้านอาหารและการแสดงวัฒนธรรม การบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ นำเที่ยวชมจนเป็นที่ถูกใจแล้วนักท่องเที่ยวย่อมกลับมาเที่ยวอีกครั้งนั่นเองในส่วนที่เป็นการนำเสนอที่จะนำไปเป็นสิ่งที่ระลึกที่มีรูปแบบที่หลากหลายให้กับผู้เข้ามาท่องเที่ยว มีการสร้างรูปลักษณ์และคุณสมบัติของสินค้าหลายประการด้วยกัน เช่น ความแปลกใหม่ของผลิตภัณฑ์ การผลิตมีคุณภาพดี มีความคงทน ไม่เสียง่าย มีรูปแบบของสินค้าที่สวยงาม สินค้ามีความหลากหลายทั้งรูปแบบ มีสีสันทันและขนาดพอดีสินค้ามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น สถานที่จัดจำหน่ายสินค้าสะดวกต่อการเดินทาง การสนับสนุนที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและยังสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมในท้องถิ่นด้วยมีรูปแบบและการสร้างความน่าสนใจเกี่ยวกับสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวนั้นมีหลายรูปแบบ จุดประสงค์ก็คือการดึงดูดใจให้กับนักท่องเที่ยว โดยการสร้างความแปลกใหม่ในของที่ระลึกซึ่งเป็นการสร้างระบบเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้ โดยการดัดแปลงรูปแบบที่ใช้ในการออกแบบ หรืออาจดัดแปลงแปรรูปจาก

สิ่งของเครื่องใช้ที่อยู่ในท้องถิ่น โดยเน้นคุณภาพของสินค้าให้มีความคงทน เหมาะแก่ประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งราคาของสินค้าที่มีความเหมาะสมกับคุณภาพ ไม่แพงจนเกินไป ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจ และกลับมาท่องเที่ยวอีกครั้งหนึ่ง

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดมีการจัดการ คือ การกระทำ หรือปฏิบัติอย่างมีเป้าหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพแท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ทางสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทางมาตรการและแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่กำหนดไว้ โดยการร่วมมือกันทำ มิใช่เป็นความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพียงบุคคลเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เพราะว่า คนเราย่อมมีขอบเขตความสามารถจำกัด ทั้งด้านกำลังกาย กำลังสมองและเวลา จึงจำต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลมาช่วยกัน จึงจะสามารถสำเร็จลุล่วงลงไปได้

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลยผู้วิจัย อภิปรายผลจากการวิจัย ได้ดังนี้

พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย พบว่า ศาสนสถานมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศาสนา ศาสนสถานยังเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์ของศาสนสถานในจังหวัดเลยมีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน การสร้างศาสนสถานในบางช่วงก็มีปัญหา เพราะเหตุว่า มีการอพยพของประชาชน เนื่องจากเกิดสงครามระหว่างฝรั่งเศสเข้ามายึดครองฝั่งลาว แต่ก็ส่งกระทบต่อฝั่งไทยด้วย จึงยากลำบากต่อการตั้งรกรากที่อยู่อาศัย ในยุคประวัติศาสตร์จากหลักฐานการให้สัมภาษณ์ มีเพียงการสร้างวัดเพียงไม่กี่วัด เช่น วัดกุวัดศรีภูมิ วัดเทิง ในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่แบบมั่นคงของประชาชนในสมัยนั้นยังไม่คงที่ ศาสนสถานในจังหวัดเลยได้มีพัฒนาการจากบรรพบุรุษที่ได้ทำเป็นร่องรอยให้เป็นแบบอย่าง คนในยุคหลังได้ยึดเป็นในการก่อสร้าง ซึ่งการก่อสร้างก็จะคล้ายของเดิมที่มีอยู่ ก็จะมีแตกต่างกันอยู่บ้างก็อยู่ที่ว่ารูปทรงก็อาจจะมีการเปลี่ยนไปตามความนิยมในแต่ละยุคแต่ละสมัย พัฒนาการศาสนสถานในจังหวัดเลยในยุคนี้ จะเห็นได้ว่าการเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การปกครองและความนิยมของคนในแต่ละยุคแต่ละสมัย ด้วยเหตุนี้ จึงมีการพัฒนาการในการเชิงบูรณาการ หรือการปรับเปลี่ยนให้เข้ากันกับยุคของตน แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการของ พระปลัดบุญเลิศ กตปุญโญ (สุทธิมาลย์) ได้ทำวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ : กรณีศึกษาวัดใหญ่ บางปลากรด กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทอันสำคัญยิ่ง ต่อสังคมไทยมานับพันปี เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของสังคมและพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของวัด เป็นผู้นำจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือ การร่วมมือกัน เป็นที่ประกอบพิธีกรรม เป็นบำเพ็ญหลอมวิถีชีวิตชาวพุทธไทย วัดเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมอันล้ำค่า ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม ที่ศิลปินได้ถ่ายทอดลักษณะเด่นของคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกมาในงานศิลปะอย่างกลมกลืนน่าชื่นชม เป็นพุทธศิลป์ที่ให้

คุณค่าทั้งด้านความงามและทั้งเป็นสื่อให้คนได้เข้าถึงธรรมปฏิบัติ ซึ่งช่วยกล่อมเกลাজิตใจมนุษย์ให้อ่อนโยนและสะอาดบริสุทธิ์ขึ้น พัฒนาการศาสนสถานในจังหวัดเลย โดยอภิปรายผลเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย พบว่า มีพุทธสถานในจังหวัดเลยมากมาย แต่ศาสนสถานที่เป็นพุทธสถานอันเป็นจุดเด่นของจังหวัดเลย ที่ควรจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมีอยู่ ๓ วัด คือ วัดศรีคุณเมือง พระธาตุศรีสองรักและวัดเนรมิตวิปัสสนา ซึ่งเป็นพุทธศาสนสถานที่มีความโดดเด่นหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรมและด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นพุทธศาสนสถานที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวชมจำนวนมากในแต่ละปี หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมุห์อนุรักษ์ ธีรสุโก (ช่างเมือง) ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร” กล่าวไว้ว่า การเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ด้วยความสมัครใจ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อคลายความตึงเครียดจากเศรษฐกิจ หรือจากความเครียดในชีวิตประจำวัน หรือเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง รวมถึงการเดินทางเพื่อการประชุม เพื่อศึกษาหาประสบการณ์ความรู้ เพื่อการศึกษาเพื่อติดต่อธุรกิจ การเยี่ยมญาติพี่น้อง และตลอดจนเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น ถือว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น ซึ่งสาเหตุในการท่องเที่ยวมีมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น ความเครียดจากการทำงาน รายได้ที่ดีขึ้น ความสะดวกในการเดินทาง มีเวลาว่างมากขึ้น พร้อมทั้งประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ดังกล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดมีการท่องเที่ยวขึ้น วัดจัดได้ว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวมากขึ้น เนื่องด้วยความเคารพนับถือในพระพุทธศาสนา ประกอบกับมีความสนใจในการศึกษาหาความรู้ถึงศิลปกรรมในทางศาสนสถานต่างๆ การปฏิบัติธรรม จึงทำให้วัดมีบทบาทต่อการมาท่องเที่ยวมาก ซึ่งในบทบาทนี้ ก็จึงทำให้วัดได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว คือ ได้นำรายได้จากการทำบุญมาบูรณปฏิสังขรณ์วัด บริหารงานของวัดในด้านต่างๆ แต่เมื่อวัดได้รับบทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ก็ย่อมมีปัญหาที่ตามมา เช่น ปัญหาด้านกายภาพ ปัญหาด้านภูมิทัศน์ ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินข้างเคียง ปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจของวัด ฉะนั้นวัดจึงต้องมีการบริหารงานในการพัฒนาไปด้วยความรอบคอบเหมาะสม พร้อมทั้งมีการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระเบียบแบบแผน ซึ่งก็จะทำให้วัดเป็นสถานที่นำมาซึ่งความสุข ความสบายใจ ความยินดีของประชาชน และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่พึ่งทางใจให้กับพุทธศาสนิกชนต่อไป

จัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย พบว่า การจัดการศาสนสถานในจังหวัดเลยให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำเป็นต้องมีกลไกและระบบบริหารที่มีความสอดคล้องกับความต้องการและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและการสร้างกิจกรรมใหม่ๆ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจกับนักท่องเที่ยว ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จำเป็นต้องใช้ระบบการบริหารจัดการ เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ การจัดเตรียมศาสนสถาน เพื่อเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว ถือได้ว่ามีความจำเป็นในด้านโครงสร้างพื้นฐานเช่นกันและการสื่อสาร สิ่งอำนวยความสะดวกในด้านอาหารและการแสดงวัฒนธรรม การบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์นำเที่ยวชม เหล่านี้ ต้องมีการจัดการให้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ จนเป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวย่อมกลับมาเที่ยวในศาสนสถานอีกครั้ง เพราะมีระบบการจัดการบริหารการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้อง

กับหลักการของพระมหาธีรธรรม สิริมงคโล (มาตรา) ทำวิจัยเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของ วัดหนองแขง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น กล่าวไว้ว่า หน้าที่ในการจัดการ ซึ่งเป็น กระบวนการในการจัดการในด้านต่างๆ เช่น การวางแผน หรือการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจและกำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงาน การจัดองค์การ คือ การจัดให้มีโครงสร้างของงานต่างๆและอำนาจหน้าที่ให้อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสม การประสานงานเป็น การเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้และไปสู่เป้าหมายเดียวกันในที่สุด การควบคุม คือ การที่ จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่างๆที่ทำไปนั้น สามารถเข้ากันได้กับแผนที่วางไว้และ หลักของการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ กิจกรรมของกลุ่มที่มีเป้าหมายอันเดียวกัน ควรจะต้องดำเนินไป ในทิศทางเดียวกันและสอดคล้องกัน เป็นไปตามแผนงานเพียงอันเดียวร่วมกัน จัดการศาสนสถานให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย อภิปรายผลเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

๑) วัดศรีคุณเมือง : แหล่งท่องเที่ยว

- จัดเวทีพบปะพูดคุยและประชุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้สนใจ วิเคราะห์ผลดีผลเสีย ของการจัดการท่องเที่ยวต่อท้องถิ่นและชุมชนให้ความรู้แก่ชุมชนถึงกระบวนการจัดการการท่องเที่ยว ที่อนุรักษ์ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมโดยการจัดอบรม ประชุมเชิงปฏิบัติการและศึกษาดูงาน จัด กิจกรรม สนับสนุน และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

- สร้างความเข้มแข็งในการทำงานร่วมกันซึ่งดำเนินการได้ในลักษณะต่างๆ คือ ใช้สื่อ ต่างๆช่วยในการเสนอข้อมูลข่าวสารระหว่างกันใช้กระบวนการกิจกรรมกลุ่ม จัดอาสาสมัคร ปลุกฝัง เยาวชนให้มีส่วนร่วมในการพิทักษ์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว กำหนดเป้าหมาย วางแผนการทำงาน และกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

- จัดรูปแบบองค์กร กำหนดบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบและการจัดสรร ส่งเสริม ให้มีการเผยแพร่แหล่งท่องเที่ยวทางวิทยุกระจายเสียงและหรือวิทยุโทรทัศน์ ส่งเสริมให้มีการเข้าร่วม กิจกรรมส่งเสริมการขายกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

๒) พระธาตุศรีสองรัก : แหล่งท่องเที่ยว

- มีการจัดทำเว็บไซต์เพื่อนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่น เสริมสร้างเครือข่าย ความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองท้องถิ่นกับหน่วยงานภายนอก สืบหาข้อมูล ทรัพยากรแหล่ง ท่องเที่ยวกำหนดพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย ประชาสัมพันธ์ จัดหานักท่องเที่ยวและวางแผนการตลาด พัฒนามัคคุเทศก์ ผู้ประสานงานและบุคลากรเตรียมความพร้อม และปฏิบัติการโครงการนำร่อง สรุป และประเมินผลหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมนำร่อง

- พัฒนา เพื่อการปรับปรุงกระบวนการ โดยการวิเคราะห์กระบวนการในการจัดการ ท่องเที่ยวและองค์ประกอบต่างๆ มีบุคลากรประจำพาหนะมีความรู้ ทักษะที่สามารถสื่อสารกับ นักท่องเที่ยวได้ดี มีการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวภายในพื้นที่โดยเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เข้าด้วยกัน มีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่น

๓) วัดเนรมิตวิปัสสนา : แหล่งท่องเที่ยว

- ประชาสัมพันธ์แนะนำแหล่งท่องเที่ยว และงานเทศกาลประเพณี เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ การวางแผนและการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนในการทำการตลาดทาง

ออนไลน์ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านช่องทางต่างๆ ให้มากขึ้น จัดกิจกรรม เพื่อสร้าง การรับรู้การท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลก เช่น กิจกรรมทัศนศึกษาและสำหรับสื่อมวลชน

๔) วัดศรีคุณเมือง : การจัดการ

- จัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้านใหม่และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น จัดการส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ สันติภาพความเป็นมิตรไมตรี ความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน มีสินค้าและของที่ระลึกที่ผลิตโดยชุมชน หรือของที่ระลึก บริการนักท่องเที่ยวโดยสินค้าดังกล่าวต้องมีเอกลักษณ์มีคุณภาพและราคายุติธรรม และได้รับการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ของกระทรวงอุตสาหกรรม

- มียุวมัคคุเทศก์หรืออาสาสมัครนำเที่ยว คอยให้บริการนำนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมในท้องถิ่นมีบริการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ โทรสาร และอินเทอร์เน็ต มีพาหนะโดยสารสาธารณะ เข้าถึงแหล่งมีระบบความปลอดภัย และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

๕) พระธาตุศรีสองรัก : การจัดการ

- มีเส้นทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว โดยมีป้ายบอกทาง หรือแนะนำแหล่งท่องเที่ยว มาตรฐานสากล มีสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว มีห้องน้ำสาธารณะที่ถูกลักษณะและถึง ความสะดวกเพียงพอ

- มีที่พักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยวให้มีระบบไฟฟ้าแสงสว่างในจุดต่างๆ อย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว หรือสนับสนุนให้มีสำนักงานที่ทำการของแหล่งท่องเที่ยว

๖) วัดเนรมิตวิปัสสนา : การจัดการ

- มีการปรับปรุงทัศนียภาพในสถานที่ท่องเที่ยวและมีลานทำกิจกรรม มีการจัดซุ้มทางเข้าที่สวยงามและเหมาะสม มีผู้รับผิดชอบในการจัดเก็บขยะและสิ่งปฏิกูลต่างๆ โดยจัดเจ้าหน้าที่ รับผิดชอบในการดูแลรักษามีให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม

- มีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว ของชุมชน มีการดูแลด้านความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวตลอดจนความพร้อมด้านการปฐม พยาบาลเบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยว มีเครื่องมือสื่อสารให้กับเจ้าหน้าที่ เมื่อเกิดเหตุร้ายหรือกรณี นักท่องเที่ยวเจ็บป่วย

- มีการทำป้ายประกาศเตือนจุดที่อาจเกิดอันตรายและจัดทำรั้วหรืออุปกรณ์ป้องกัน อันตราย มีเอกสาร แผ่นพับข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว วิถีชีวิตของคนใน ชุมชนมีการบูรณาการกับวิถีชีวิตสมัยใหม่มากขึ้น เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) การปรับปรุงพุทธศาสนสถาน โดยวางกรอบนโยบายให้ชัดเจน เพื่อเป็นแนวทาง พัฒนาพุทธศาสนสถาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น

๒) การปรับปรุงกฎระเบียบ ให้เอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวและมีการลงโทษอย่างจริงจังต่อนักท่องเที่ยวที่ผิดต่อกติกา รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่มีพฤติกรรมเอื้อประโยชน์ในศาสนสถาน

๓) การตั้งคณะกรรมการ หรือคณะทำงานเฉพาะกิจโดยเฉพาะเร่งรัดพัฒนาศาสนสถานโดยตรวจสอบข้อผิดพลาดของนักท่องเที่ยว หรือข้อบกพร่องที่มีอยู่ในศาสนสถาน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) เจ้าอาวาสจัดทำแผนพัฒนาศาสนสถานในระยะยาว โดยระดมความคิดจากภาครัฐจากภาคเอกชนร่วมกันพัฒนาศาสนสถาน เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๒) การจัดการศาสนสถาน เพื่อให้เกิดความประโยชน์ในการท่องเที่ยวในการเรียนรู้ เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นการส่งเสริมประเพณีและส่งเสริมการเรียนรู้ทางพุทธศาสนา

๓) การจัดการผลประโยชน์ให้เหมาะสม เกี่ยวกับรายได้ในการท่องเที่ยวในศาสนสถานเจ้าหน้าที่ในศาสนสถานที่มีพฤติกรรมในทางลบ ต้องมีบทลงโทษอย่างจริงจัง

๕.๓.๓ การวิจัยต่อไป

๑) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพุทธศาสนสถานเชิงประเพณีและวัฒนธรรม

๒) การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในศาสนสถานแบบยั่งยืน

๓) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการเรียนรู้ตามแนวพุทธ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรมศิลปากร. วรรณกรรมพุทธสถานไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.

โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ. ปัญหาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ รวมสาส์น.

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. การพัฒนาประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๒.

จิตจำนงค์ กิติศิริ. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุณพิณอักษรกิจ, ๒๕๓๖.

ณัฏฐดา พิชิตบัญชาการ. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

ทองคุณ หงษ์พันธ์. แนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๑.

ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์ (รองศาสตราจารย์ ดร.). การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

ธงชัย สันติวงษ์. หลักการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

นิคม จารุมณี. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๔.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๘.

ประกายรัตน์ ภัทรธิดา (รองศาสตราจารย์). เอกสารการสอน ชีวิตครอบครัวและชุมชนกับเศรษฐกิจ. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). สุขภาพทางจิตวิญญาณ. กรุงเทพมหานคร : ตถาคต, ๒๕๓๔.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต). คุณธรรมและพุทธวิถีการบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระครูพิมลธรรมภาณี (ดำเนิน อุตถจารี). วัดพัฒนา ๔๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕.

ภัทรลภา บุตรดาเลิศ. ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด. อาจารย์โปรแกรมวิชา : อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ. คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๖๒.

- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี และคณะ. **การพัฒนาชนบท**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.
- ยศ สันตสมบัติ. **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของราษฎรชาติไร้กรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๑.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.
- ราณี อธิชัยกุล. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว**. เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่องหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.
- เลิศพร ภาระสกุล. **การจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. เอกสารคำสอน ภาควิชาการท่องเที่ยว และการโรงแรม. คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑.
- วินิจ วีรยางกูร. **การจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒.
- วิรัตน์ พิชัยไพบูลย์. **ความเข้าใจศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘.
- วันชัย พลเมืองดี. **พุทธศิลป์ : เอกสารประกอบการสอน**. วิทยาเขตพะเยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. **การบริหารหลักการทฤษฎีและประเด็นทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๕.
- ประกายรัตน์ ภัทรธิตติ (รองศาสตราจารย์). **เอกสารการสอน ชีวิตครอบครัวและชุมชนกับเศรษฐกิจ**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖.
- ศรัญญา วรากุลวิทย์. **ปฐมนิเทศอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เพ็ญฟ้าพรินต์, ๒๕๔๖.
- ศุภลักษณ์ อัครางกูร. **พฤติกรรมนักท่องเที่ยว**. ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๑.
- ศราวุธ ผิวแดง. **เอกสารประกอบการสอน : การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการการท่องเที่ยว). คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๘.
- สมานจิต ภิรมย์รัตน์. **วัดพัฒนา ๔๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.
- สถาปนิกรูปแห่งชาติ. **การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๗.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด. **พระธาตุศรีสองรัก**. เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- สุวิทย์ ยิ่งวรพันธุ์. **การพัฒนาชนบทในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ อักษรสาสน์, ๒๕๑๒.
- สมยศ นาวิการ. **การบริหารเชิงกลยุทธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๔๔.

สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหาร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ไพบูลย์สำราญภูติ, ๒๕๑๔.

ค. คุขนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

จุฑาภรณ์ หินชุย และคณะ. แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม อำเภอสรีสมเด็จ จันทบุรี. **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗.

พระครูใบฎีกาสมบัติ ปภาโส. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระครูอนุรักษบุรณันท์ (บุญชื่น ฐิตธมฺโม). การศึกษากระบวนการอนุรักษ์พุทธประติมากรรม หินทราย : กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (วัดลี). **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:**มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระบุญเพ็ง วรรณโม (สิงห์คำ). ศึกษาบทบาทของมัคคุเทศก์น้อยที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดเนรมิตวิปัสสนา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหามานพ มาณโว (อาจน้อย). การจัดการวัดเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระมหาทองหล่อ ฐานิสฺสโร (สินกระสัง). การศึกษาวินัยชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระปลัดบุญเลิศ กตปุญโญ (สุทธิมาลย์). การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ : กรณีศึกษาวัดใหญ่ บางปลากรด. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระมหาธัชธร สิริมงคล (มาตรา). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดหนองแขง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง. การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์. **ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓.

พระมหาสุนันท์ สุนนโท (รุจิเวทย์). การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระสมุห์อนุรักษ ธีรสุโก (ช้างเมือง). การพัฒนาวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสมุทรสาคร. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระใจกลาง ปณญาวโร (แก้วเกิด). การศึกษายักษ์ในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในศิลปกรรมไทย.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระนฤนาท ญาณวิริโย (สดคมขำ). การนำนโยบายไปปฏิบัติด้านการส่งเสริมฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระชกฤษ ศุทธิเวทิน. กลยุทธ์ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อประชากรรุ่นแซดในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. **ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๙.

ภัทร์สุภา ลีลานภาพรรณ. การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร. **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

วิภาดา ศุภรัฐปรีชา. ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนวัดเกต เชียงใหม่. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ง. รายงานวิจัย

ณัฐวรรณ สุนทรวริทธิโชติ. การศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตตำบลสามบัณฑิต : กรณีศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน. **รายงานการวิจัย.** มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๖.

เถกิงศักดิ์ ชัยชาญ (นาวาอากาศตรี). การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **รายงานการวิจัย.** สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๖.

รลิกา อังกูร. ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม. **รายงานการวิจัย.** สถาบันวิจัยและพัฒนา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

จ. บทความ

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว. จุลสารการท่องเที่ยว. ฉบับปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๔. ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๒.

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. วัดกับการท่องเที่ยว. จุลสารการท่องเที่ยว. ฉบับปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๓. กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๓๕.

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น. การท่องเที่ยวแนวพุทธ. จุลสารการท่องเที่ยว. ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๑. ม.ค. - มี.ค. ๒๕๔๒.

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์. การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน. วารสาร มจร การพัฒนาสังคม. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑. มกราคม - เมษายน ๒๕๕๙.

มนัสนันท์ จันทรเพ็ง และคณะ. แนวทางการลดผลกระทบด้านลบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทย่านชุมชนเก่า กรณีศึกษา ชุมชนริมน้ำอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วารสารวิชาการ. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒. พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ฉ. สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย. แหล่งท่องเที่ยว - เลย. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก (lei.onab.go.th/). เชียงคาน, ๙ มกราคม ๒๕๕๙.

สำนักศิลปกรที่ ๘ ขอนแก่น. พระธาตุศรีสองรัก. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก (www.finearts.go.th/). ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

พัสวีสริ เปรมกุลนันท์. พระธาตุศรีสองรัก. ฐานข้อมูลศิลปกรรมในเอเชียอาคเนย์. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก (www. art-in-sea.com/). ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ดูเอเชีย. พระธาตุศรีสองรัก. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก (www.dooasia.com/trips/detail). ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ช. เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์

สำนักงานจังหวัดเลย. รายงานประจำปี ๒๕๖๐. กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด : จังหวัดเลย, ๒๕๖๐.

ณ. ภาษาอังกฤษ

Maslow, Abraham H. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row. 1963.

ภาคผนวก

ภาคผนวก : ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

ลำดับ	ชื่อ / นามสกุล	ตำแหน่ง
๑	ผ.ศ. ดร. ประยูร แสงใส	อาจารย์ประจำ
๒	ผ.ศ. ดร. จรัส ถีกา	อาจารย์ประจำ
๓	ผ.ศ. ดร. สุรพล พรหมกุล	อาจารย์ประจำ
๔	ดร. นิรัช เรืองแสน	อาจารย์ประจำ
๕	ผ.ศ. ดร. สุวิน ทองปั้น	อาจารย์ประจำ

ภาคผนวก : ข

รายนามผู้ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย (สัมภาษณ์)

รายนามผู้ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย (สัมภาษณ์)

ลำดับ	ชื่อ ฉายา / นามสกุล	ตำแหน่ง
๑	พระครูสิริปัญญาวิสุทธิ	รองเจ้าคณะจังหวัดเลย
๒	พระสิริรัตนเมธี	รองเจ้าคณะจังหวัดเลย
๓	พระครูภาวนาวิสุทธาภรณ์,	เจ้าอาวาสวัดเนรมิตวิปัสสนา
๔	นายหลง แก้วนิรันดร์	องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น
๕	นายเวทิน เพียรวิทยา	องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น
๖	นายสันติภาพ เชื้อบุญมี	องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น
๗	นายสำเนียง ทาก่อม	เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม
๘	นายอนันต์ มงคลเดช	เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม
๙	นายวินตร ศรีบุตรตา	ผู้นำชุมชน
๑๐	นายยงยุทธ จันทร์อ้วน	ผู้นำชุมชน
๑๑	นายถาวร เชื้อบุญมี (ตร.),	ผู้นำชุมชน
๑๒	นายไพโรจน์ ทองคำ	ปราชญ์ชาวบ้าน
๑๓	นายมนัสชัย ห้อทา	ปราชญ์ชาวบ้าน
๑๔	นางประกายมาศ เชื้อบุญมี	ปราชญ์ชาวบ้าน
๑๕	นายทองสาร จันทะศิริ	ประชาชนทั่วไป
๑๖	นายประจักษ์ มณีสุด	ประชาชนทั่วไป
๑๗	นางเพลินจิต อัครศุณย์	ประชาชนทั่วไป
๑๘	นายบุญมาก ศรีพรหม	ประชาชนทั่วไป
๑๙	นางบัวตัก เพ็ชรทอง	ประชาชนทั่วไป
๒๐	นางอุทัย เชื้อบุญมี	ประชาชนทั่วไป
๒๑	นายบัณฑิต ผิวเหลือง	ประชาชนทั่วไป
๒๒	นางพิสมัย ราศรีชัย	ประชาชนทั่วไป
๒๓	นายอาจ มุกดาโรจน์	ประชาชนทั่วไป
๒๔	นายกอบเกียรติ ไพศาลเจริญ	ประชาชนทั่วไป
๒๕	นายอุเทน พรหมรักษา	ประชาชนทั่วไป

ภาคผนวก : ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น บันทึกศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น โทร ๐๘๒-๘๙๒-๘๗๙๗

ที่ ศธ๖๑๓๒.๑/ว.๑.๑

วันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล

- สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างดัชนีพนธ์ จำนวน ๑ ชุด
๒. เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา ราชโองการดำรัสสั่ง ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดัชนีพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดัชนีพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุตฺถิ์คัมภีร์ญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รัฐปญโญ,รศ.ดร.

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญ
ในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของ
นิสิตท่านนี้

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี
ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

- อธิการบดี
- รองอธิการบดี
- ผอ.สพค.

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น บันทึกศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น โทร ๐๘๒-๘๘๒-๘๗๙๗

ที่ ศธ๖๑๓๒.๑/ว.๑.๑

วันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เจริญพร **พศ.ดร. สุจิน ทอขันธ์**

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างดัชนีพนธ์ จำนวน ๑ ชุด

๒. เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รัชกาลที่ ๑๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดัชนีพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดัชนีพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุศีลภิรักษ์, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร สุตปญโญ, รศ.ดร.

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย
บันทึกศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญ
ในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของ
นิสิตท่านนี้

บันทึกศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี
ขออนุโมทนา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบันทึกศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ตรวจแล้วดำเนินการต่อไปได้

(พศ.ดร. สุจิน ทอขันธ์)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น บันทึกศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น โทร ๐๘๒-๘๙๒-๘๗๙๗

ที่ ศธ๖๑๓๒.๑/ว.๑.๑

วันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เจริญพร ๐.๑๖.๖๖๖๖ ๖๖๖๖๖๖

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างดัชนีนิพนธ์ จำนวน ๑ ชุด

๒. เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รัชสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดัชนีนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดัชนีนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร สุตปญโญ, รศ.ดร.

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญ
ในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของ
นิสิตท่านนี้

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี
ขออนุโมทนา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

๐๖๖๖๖๖๖๖

๐๖๖๖ ๖๖๖๖๖๖

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น โทร ๐๘๒-๘๙๒-๘๗๙๗

ที่ ศธ๐๑๓๒.๑/ว.๑.๑

วันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.จรัส ลิ้ม

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างดุษฎีนิพนธ์ จำนวน ๑ ชุด

๒. เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รัชสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดุษฎีนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร จิตปัญโญ, รศ.ดร.

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย
บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญ
ในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของ
นิสิตท่านนี้

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี
ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

๒๕๖๐๑/๒๕๖๑๑๑/๒๕๖๑๑๑
//ก.วิทย์/๒๕๖๑/๒๕๖๑/๒๕๖๑
๐๔๖๐๑/๒๕๖๑๑๑/๒๕๖๑๑๑
๐. ๒๕๖๑

ภาคผนวก : จ

หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย : ผู้ให้สัมภาษณ์

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร *พระครูสุธีธรรมวิมล*

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดุขกัณิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดุขกัณิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีธรรมวิมล,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รุติปัญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

ททท

เจริญพร

นิสิตในมหาวิทยาลัย
ตามบรรณาค

พระครูสุธีธรรมวิมล
(พระครูสุธีธรรมวิมล)
รจ.๑๔

พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร
พระครูสุธีร์มณีคุณาภิรักษ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีร์มณีคุณาภิรักษ์, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร วุฒิปญโญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร พระโสภณพัฒนบัณฑิต

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณ รหัสนิพนธ์จำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดุขกัณิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดุขกัณิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัณิณิญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร สุตปญญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร ทพญ.อติภา พงษ์พานิช

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร สุตปญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นายสมชาย หิตทิพย์.....

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณ รหัสนิติบัญญัติ ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดุขกัณิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดุขกัณิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีร์มณีญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร วุฒิปญฺญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร ...นางสาวพัชรีจิรา สัตยาศุภณ...

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รัชสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุตฺถิคมภิรมญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รัฐปญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นางสาวศิริกานต์ ร่มมือหวัด
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา มีสปรประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุตธิ์คัมภีร์ญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รุ่งตปญญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นาย/นาง/นางสาว/นาย เดชาวิทย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุตธัมมกัณฺโณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร ชูตปญฺญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้อาจใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นางสาว อรุณ ทรัพย์ดี

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปการ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปการ ดังนี้ ๑) พระครูสุตธัมมิกญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รัฐปญโญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดุขฎินิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดุขฎินิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร ฐิตปัญโญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

๒๐๘ ๒๕๖๒ ๐๑๑๑๑๑

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร ...นายวิไลพร ศรีมงคล.....
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รหัสนี้ประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร จิตปญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร รศ.ดร.สุวิมล ธีระพรหม

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา ราชบัณฑิตยสถาน ได้มีมติที่ประชุมครั้งที่ ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ มีมติอนุมัติให้สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม ดังนี้ ๑) พระครูสุธีธรรมญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รุตปนฺโน, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของบัณฑิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้บัณฑิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออโนทนา มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร อ.ดร.สุวิทย์ วรรณวิเศษ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รัชสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดุขุณินิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดุขุณินิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร วุฒิปญญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร พระโสภณพัฒนบัณฑิต

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รุตปนฺโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นางประภาพร มาลี เรื่อมูอิล

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณภินิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณภินิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร อุตปญโญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นางสาวณัฏฐา จันทะลิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รัชสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รุตปนญฺญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร นางสาว วิมลรัตน์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมปทาน, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร จิตปญโญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร *นางวิไลลักษณ์ เกตุรัตน์*

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณลักษณะ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณลักษณะ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร ฐิตปญโญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร *จาก รศ.ดร. สุภาภรณ์ วัฒนชัย*

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมปฤณณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร นางสาวณัฏฐา บัณฑิตศึกษา
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณภินิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณภินิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รัฐปญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้อาจใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร กษัตริย์บัณฑิตศึกษา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร วุฒิปญญ, รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
ดุขุฎิณิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
ดุขุฎิณิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมภีรญาณ,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร รุตปญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร อ.นายแพทย์ พงษ์กร สุขุม

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมปทาน,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร วิฑูรย์,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๕ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เจริญพร นางสาวจิราพร วัฒนศิริ
 สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาเมตตา รัชสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
 คุชกุณินพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
 คุชกุณินพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุวิมลกิจจานุกิจ,ผศ.ดร. ๒) พระมหาสมิต ฐิตปัญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมมา
 เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
 โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
 มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว ๑.๒

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๔ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร รศ.ดร.วิไล งามอวด

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระราชปรีชาญาณนี้ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๘ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำการศึกษา
คุณูปนิพนธ์ เรื่อง “การจัดการศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการควบคุม
คุณูปนิพนธ์ ดังนี้ ๑) พระครูสุธีศัมมภิธาน,ผศ.ดร. ๒) พระมหามิตร ฐิตปัญโญ,รศ.ดร.

เพื่อให้งานวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามวัตถุประสงค์ จึงเรียน/เจริญพรมา
เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์เพื่อการวิจัยในครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น
โดยไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา
มา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก : ข

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย เพื่อศึกษาการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย การตอบแบบสัมภาษณ์จะไม่ส่งผลกระทบในทางลบใดต่อท่าน กรุณาตอบแบบสัมภาษณ์ทุกข้อตามความเห็นที่เป็นจริง คำตอบของท่านจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในการจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

ขอขอบคุณที่กรุณาให้ความร่วมมือด้วยดี

พระราชปรีชามณี

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

การวิจัยเรื่อง การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งข้อมูลในการสัมภาษณ์จะเป็นข้อมูลเพื่อไปสู่การพัฒนาศาสนสถาน เพื่อจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดี มีคุณภาพต่อไป ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ในครั้งจะไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้สัมภาษณ์แต่ประการใด การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งออก ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ : ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลัก

ชื่อ.....นามสกุล.....
 เพศ.....อายุ.....
 การศึกษา.....อาชีพ.....
 ตำแหน่ง.....
 ที่อยู่.....

ตอนที่ ๒ : พัฒนาการพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

- ๑) ประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยมีความเป็นมาอย่างไร
- ๒) พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยได้มีการพัฒนาการมาอย่างไร
- ๓) วัดมีการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับ จิตกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมอย่างไร

ตอนที่ ๓ แหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานในจังหวัดเลย

- ๑) พุทธศาสนสถานในจังหวัดเลยเป็นอย่างไร
- ๒) พุทธศาสนสถานอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลยเป็นอย่างไร
- ๓) การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลยเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๔ การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลย

- ๑) การจัดการพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเลยควรดำเนินการอย่างไร
- ๒) การจัดระเบียบพุทธศาสนสถานภายในวัดเพื่อให้ที่ร่มรื่นใจควรจัดการอย่างไร
- ๓) การจัดเตรียมพุทธศาสนสถาน สิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ท่านคิดว่าควรทำอย่างไร
- ๔) แนวทางการพัฒนาพุทธศาสนสถานเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืนในจังหวัดเลย ควรทำอย่างไร
- ๕) สินค้าที่ระลึก มีรูปแบบที่หลากหลายให้กับผู้เข้ามาท่องเที่ยว ควรเป็นแบบไหน

๖) รูปแบบและการสร้างความน่าสนใจเกี่ยวกับสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ควรมีกรรมวิธีผลิอย่างไร

๗) ความเป็นมาของสินค้าที่ระลึก ควรเน้นอัตลักษณ์ในด้านใด

๘) พุทธศาสนสถานที่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ต่างจากแหล่งท่องเที่ยวเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๕ อื่นๆ.....

พระราชปรีชาเมธี

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก : ณ

ประมวลภาพสถานที่ทำการวิจัย

ภาพจากการลงพื้นที่วิจัย : วัดศรีคุณเมือง

พระอุโบสถ

พระไม้แกะสลัก

น้ำเต้าทิง

ตู้เก็บคัมภีร์สมัยโบราณ

ภาพจากการลงพื้นที่วิจัย : พระธาตุศรีสองรัก

บันไดขึ้นไปสู่องค์พระธาตุ

พระธาตุศรีสองรัก

อุทยานการศึกษา

ประตูลงจากพระธาตุ

ภาพจากลงพื้นที่วิจัย : วัดเนรมิตวิปสนา

ประตูเข้าไปสู่พระอุโบสถ

สถูปเก็บสรีระของเจ้าอาวาสองค์ก่อน

ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ : ๑

ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ : ๒

ภาคผนวก : ญ

ประมวลภาพการวิจัยจากการสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ : แบบเชิงลึก
วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน

วัดเนรมิตวิปัสสนา : อำเภอด่านซ้าย

พระธาตุศรีสองรัก : อำเภอด่านซ้าย

สัมภาษณ์แบบเชิงลึก : ชาวบ้าน

ผู้ให้สัมภาษณ์ : สनทนากลุ่ม

ผู้ให้สัมภาษณ์ : สนทนากลุ่ม

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระราชปรีชาภรณ์ (รังสฤษฎ์ สมนชาโต / โศภโพรธิ์)
- วัน เดือน ปีเกิด : วันที่ ๖ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๖
- ภูมิลำเนาที่เกิด : บ้านเชียงยืน ตำบลเชียงยืน อำเภออุดรธานี จังหวัดอุดร
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๑๐ สอบได้นักธรรมชั้นเอก พ.ศ. ๒๕๕๒ สอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค พ.ศ. ๒๕๙๙ สำเร็จชั้นประถมศึกษาปริญญาตรี จากโรงเรียนบ้านเชียงยืน พ.ศ. ๒๕๑๒ สำเร็จการศึกษาระดับ ๔ จากโรงเรียนการศึกษา ผู้ใหญ่วัดจันทร์ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ สอบได้ประกาศนียบัตรพิเศษ วิชาการศึกษา (พ.กศ.) จากกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๓ สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) พ.ศ. ๒๕๕๖ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.)
- ประสบการณ์การทำงาน : ผู้จัดการโรงเรียนปริยัติธรรม สายสามัญ
- อุปสมบท : วันที่ ๒๗ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ วัดธาตุมิ่งคาราม ตำบลเชียงยืน อำเภอมือเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี
- สังกัดวัด : วัดศรีบุญเรือง บ้านศรีบุญเรือง ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอมือเมืองอุดรธานี จังหวัดเลย
- ตำแหน่ง : เจ้าคณะจังหวัดเลย
- ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๕๗
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดศรีบุญเรือง บ้านศรีบุญเรือง ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอมือเมืองอุดรธานี จังหวัดเลย